

Latvijas Republikas tiesībsarga 2014.gada ziņojums

Rīga, 2015

Satura rādītājs

Satura rādītājs.....	2
Tekstā lietotie saīsinājumi.....	6
Tiesībsarga ievadvārdi.....	7
I Bērnu tiesību joma.....	8
1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes – statistika un vispārējs pārskats	8
1.1. Būtiskākais 2014.gadā	8
1.2. 2015.gadā plānotie uzdevumi	13
2. Bērnu tiesību uzaugt ģimenē veicināšana	13
2.1. Bērnu tiesību uz pilnvērtīgu attīstību nodrošināšana pašvaldību institucionālajā aprūpē ..	13
2.2. Pašvaldību atbalsts aizbildņiem un audžuģimenēm.....	22
3. Ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem	34
4. Vardarbības novēršana izglītības iestādēs	36
II Pilsoniskās un politiskās tiesības.....	39
1. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana	39
1.1. Grozījumi Ārstniecības likumā	39
1.2. Personas sensitīvo datu apstrāde	39
1.3. Vēlēšanu novērošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās.....	39
1.4. Rīcībspējas ierobežojumu regulējuma piemērošana praksē.....	41
2. Ieslodzīto personu aizsardzība slēgta tipa iestādē.....	43
2.1. Necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegums	44
2.2. Ieslodzīto tiesības uz privāto dzīvi.....	47
2.3. Informācijas pieejamība	47
2.4. Ieslodzījuma vietās sniegto maksas pakalpojumu tarifu atbilstība labas pārvaldības principam	48
2.5. Apcietināto personu tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās	49
2.6. Ieslodzīto personu veselības aprūpe.....	50
2.7. Atbrīvošana no ieslodzījuma.....	51
3. Tiesības uz taisnīgu tiesu.....	53
3.1. Pieeja tiesai	53
3.2. Lietas izskatīšana saprātīgā termiņā.....	54
3.3. Kvalitatīva un efektīva aizstāvība	56
3.4. Administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšana tiesā.....	58

3.5. Lietu izskatīšana videokonferences režīmā.....	59
3.7. Viedokļi Satversmes tiesai	60
3.8. Valsts atbildības mehānisma efektivitāte cilvēktiesību aizskāruma gadījumā.....	63
4. Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju	66
4.1. Policijas darbinieku rīcības izmeklēšanas efektivitāte.....	66
4.2. Sadzīves apstākļi Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās un tiesu konvoja telpu kamerās	67
4.3. Pirmstiesas izmeklēšana kriminālprocesā.....	68
4.4. Lietvedība administratīvo pārkāpumu lietās	68
5. Privātās un ģimenes dzīves aizsardzības efektivitāte.....	69
5.1. Anonīmie komentāri internetā, ja ar tiem aizskarts personas gods un cieņa.....	69
5.2. Tiesību aktu pilnveidošana videonovērošanas kontekstā.....	70
5.3. Tiesības slēgt laulību ārzemniekiem, kuri izcieš brīvības atņemšanas sodu.....	71
6. Pulcēšanās un biedrošanās brīvība.....	73
7. Ārzemnieku piespiedu atgriešanas procesa uzraudzība	73
III Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības.....	77
1. Tiesības uz sociālo drošību	77
1.1. Par grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”	78
1.2. Par grozījumiem Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”	82
1.3. Par nepieciešamiem grozījumiem tiesību aktos	83
1.4. Par prēmijas neiekļaušanu vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā, nosakot sociālā pabalsta lielumu	84
1.5. Par pašnodarbinātas personas ienākumu nošķiršanu no ieņēmumiem, nosakot personas materiālo stāvokli sociālās palīdzības ietvaros	85
1.6. Nepietiekams vai nepilnvērtīgs sociālais darbs	86
1.7. Par prasības pamatotību asistenta pakalpojumam personām ar I grupas invaliditāti, kurām nepieciešama pastāvīga kopšana	87
1.8. Par tiesībsarga pārbaudēm valsts sociālās aprūpes centros personām ar garīga rakstura traucējumiem.....	88
2. Tiesības uz mājokli.....	90
2.1. Pašvaldību palīdzība mājokļa jautājumos	91
2.2. Pašvaldības piedāvāto mājokļu kvalitāte	91
2.3. Norēķini par atkritumu apsaimniekošanu daudzdzīvokļu mājās	92
2.4. Namīpašnieku un īrnieku tiesību samērošana	95
2.5. Par likuma „Par Dzīvojamo telpu īri” 8.panta pirmā teikuma atbilstību Satversmei	97

2.6. Denacionalizēto namu īrnieku tiesības	99
3. Tiesības uz veselību	101
4. Tiesības uz īpašumu	102
4.1. Par māju īpašniekiem uzliktā pienākuma kopt piegulošo teritoriju samērīgumu	102
4.2. Par pienākumu mazo HES īpašniekiem maksāt dabas resursu nodokli	105
4.3. Par subsidētās enerģijas nodokļa piemērošanu ienākumam, kas gūts obligātā iepirkuma ietvaros	106
4.4. Par nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmi neapstrādātai lauksaimniecības zemei	108
4.5. Par grozījumiem Autortiesību likumā	110
4.6. Par lieguma iegūt privātpašumā faktiski izpirktas zemes samērīgumu	111
4.7. Grozījumi likumā „Par zemes privatizāciju lauku apvidos”	112
5. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē	113
5.1. Par Mežaparka lokālpilnojumuma ierobežojumiem privāto transportlīdzekļu satiksmei	113
5.2. Par kaitīgu, traucējošu smaku ietekmes kontroles mehānisma uzlabošanu	115
IV Labas pārvaldības principa ievērošana	117
1. Sabiedrības līdzdalība	117
2. Izpratnes veidošana par labas pārvaldības principu	119
3. Iedzīvotāju informēšanas pienākums	120
4. Iestādes lēmuma, rīcības un atbildes pamatotība	122
4.1. Ceļu satiksmes drošības direkcijas prakse	122
4.2. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes rīcība	123
4.3. VAS „Latvijas Pasts” rīcība	123
4.4. Veselības inspekcijas rīcība	124
5. Izskaidrošana un trūkumi administratīvā akta noformēšanā	125
5.1. VSIA „Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīca” rīcība	125
5.2. Valsts zemes dienesta rīcība	126
5.3. Valsts valodas centra rīcība	126
6. Valsts pārvaldes iestādes darbības efektivitāte	127
6.1. Iestādes pienākums pašai noskaidrot informāciju, kas ir valsts rīcībā	127
6.2. Nepietiekama rūpība, darbojoties sabiedrības interesēs, neskaidra tiesību normas interpretācija	128
6.3. Iestādes nesavlaicīga rīcība	136
6.4. Tiesiskās paļāvības principa pārkāpums	137
6.5. Neefektīva pašvaldības autonomo funkciju izpilde	141
V Tiesiskā vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums	145

1. Statistika un vispārējs pārskats	145
1.1. Iesniegumu izskatīšana	145
1.2. Dalība normatīvo aktu izstrādē	145
1.3. Sadarbība ar NVO	146
2. Aktuālās tēmas un pētījumi	147
2.1. Pētījums „Bilingvālā izglītība”	147
2.2. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings	151
2.3. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums invaliditātes un veselības stāvokļa dēļ.....	154
2.4. Dzimuma diskriminācijas aizlieguma pārkāpums	156
2.5. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums rases, nacionālās, etniskās piederības dēļ.....	159
2.6. Diskriminācija vecuma dēļ.....	161
2.7. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums reliģiskās piederības dēļ.....	161
2.8. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums seksuālās orientācijas dēļ.....	166
2.9. Tiesiskās vienlīdzības pārkāpumi.....	170
3. Sadarbība ar Satversmes tiesu.....	173
3.1. Par liegumu no valsts budžeta apmaksāt mājdzemdības	173
3.2. Viedoklis lietā par Noguldījumu garantiju likuma normas atbilstību Satversmei	174
3.3. Viedoklis lietā par likuma "Par valsts pensijām" normas atbilstību Satversmei.....	175
3.4. Viedoklis lietā par Aizsargjoslu likuma normas atbilstību Satversmei.....	176
3.5. Viedoklis lietā par Civilprocesa likuma normas atbilstību Satversmei.....	176
VI Tiesībsarga biroja informācija	178
1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti	178
2. Personāla sastāvs.....	181
3. Komunikācija ar sabiedrību	181
4. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai	186
5. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2014.gadā.....	189
Kopsavilkums.....	192

Tekstā lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CPL – Civilprocesa likums

CSDD – Ceļu satiksmes drošības direkcija

DRN – dabas resursu nodoklis

IDB – Iekšējais drošības birojs

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde

ĪAV – īslaicīgās aizturēšanas vieta

LAD – Lauku atbalsta dienests

LAPK – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

MK – Ministru kabinets

NĪN – nekustamā īpašuma nodoklis

NVO – nevalstiskās organizācijas

PMLP – Pilsonības un migrāciju lietu pārvalde

RKP – robežkontroles punkts

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

SEN – subsidētās elektroenerģijas nodoklis

TVN – Tiesībsarga biroja Tiesiskās vienlīdzības nodaļa

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

VSAC – Valsts sociālās aprūpes centrs

VVC – Valsts valodas centrs

Tiesībsarga ievadvārdi

Godātais lasītāj!

Aicinu Jūs iepazīties ar 2014.gada ziņojumu par cilvēktiesību un labas pārvaldības aktualitātēm Latvijā. 2014.gads, diemžēl, nav iezīmējis kādu būtiski pozitīvu pagriezienu cilvēktiesību un labas pārvaldības virzienā. Jāatzīst, par laimi, nav arī vērojama situācijas strauja pasliktināšanās.

Latvijas iedzīvotāju vispārēja nabadzība joprojām ir viens no galvenajiem problēmu cēloņiem vai vismaz būtiskiem aspektiem. No pārbaudes lietām secināms, ka bērnu tiesību jomā – ar nabadzības sekām biežāk saskaras daudzbērnu un nepilnās ģimenes – trūkst līdzekļu, lai saviem spēkiem uzlabotu mājokļa apstākļus, tādējādi apdraudot bērna pilnvērtīgu attīstību. Savukārt, ja bērns dzīvo šķirti no vecākiem – audžuģimenē vai bērnu namā, kas vairumā gadījumā gadījumu atrodas tālu no vecāku dzīvesvietas, vecākiem nav līdzekļu, lai bērnu apciemotu, tādēļ satikšanās notiek reti un tādējādi notiek atsvešināšanās. Pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās pilngadību sasniegušajam bārenim pabalsts dzīvokļa īrei vairumā pašvaldību tiek noteikts tik niecīgs, ka par to nav iespējams atrast sev mājokli, tas nozīmē, ka šī cilvēku grupa var kļūt par bezpajumtniekiem.

Lai arī līdzekļu nepietiekamība ir viens no biežāk minētajiem iemesliem, kādēļ tādi pakalpojumi kā alternatīvā ārpusģimenes aprūpe, sabiedrībā balstīti pakalpojumi (piemēram, grupu mājas, sociālie dzīvokļi) un citi mazaizsargātām sabiedrības grupām nepieciešamie atbalsta pakalpojumi ir vāji attīstīti, tomēr būtiskākais iemesls ir lēmumu pieņēmēju izpratnes trūkums par šādu pakalpojumu nepieciešamību.

2014.gads iezīmīgs ar ārvalstu partneru, arī dažu vietēju organizāciju un mediju pastiprinātu uzmanību, kas nereti robežojas ar spiedienu, par mazākumtautību jautājumiem. Turklāt bija vērojami atsevišķu pušu centieni apzināti jaukt mazākumtautību un pilsonības aspektus, tā cenšoties diskreditēt cilvēktiesību ievērošanu Latvijā.

Kopumā gads ir bijis piesātināts. Tiesībsarga birojs aktīvi strādāja gan risinot individuālus iesniegumus, gan sistēmiskas problēmas. Aicinu ikvienu iepazīties ar Tiesībsarga biroja paveikto – līdzīgi kā iepriekš Jūsu ērtībai informāciju esam apkopojuši atbilstoši tiesību jomām.

Ar patiesu cieņu,
tiesībsargs Juris Jansons

I Bērnu tiesību joma

1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes – statistika un vispārējs pārskats

1.1. Būtiskākais 2014.gadā

Latvijas Republikā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai. Līdz ar to Latvijas Republikas tiesībsarga funkcijās vienlaikus ietilpst arī bērnu tiesību jautājumi. Šim nolūkam Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa, un tās juristi strādā vienīgi ar bērnu tiesību jautājumiem.

2014.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 672 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. No tiem 129 bija rakstveida un 543 – mutvārdu un elektroniski iesniegumi, kas nav parakstīti ar drošu elektronisko parakstu.

2013.gadā kopumā tika saņemts 1131 iesniegums, no tiem 173 rakstveida un 958 – mutvārdu un elektroniski. Tādējādi, salīdzinot ar 2013.gadu, 2014.gadā iesniegumu skaits ir samazinājies par 40,6% un atgriezies 2012.gada līmenī, nedaudz to pārsniedzot¹. Jāpiebilst, ka iesniegumu būtisks pieaugums 2013.gadā – par 70,1% – bija skaidrojams ar spēkā stājušos jauno regulējumu par mācību līdzekļu iegādi, kas radīja daudz neskaidrību gan izglītojamo vecākiem, gan izglītības iestādēm.

2014.gadā, izskatot privātpersonu iesniegumus, apstākļu noskaidrošanai ierosinātas 12 pārbaudes lietas.

Lielākais iesniegumu skaits – 95 – saņemts par bērna tiesībām uzaugt ģimenē. Piemēram, par saskarsmes tiesību īstenošanu, tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml. 77 gadījumos personas vērsās Tiesībsarga birojā par bērna tiesībām iegūt pamatizglītību jeb tiesību nodrošināšanu izglītības procesā, vēl 46 iesniegumi saņemti saistībā ar pirmsskolas izglītību – pārsvarā par nelikumīgu maksājumu pieprasīšanu, kas ietver ziedojumus, „fonda” naudu, mācību līdzekļu un saimniecības preču iegādi.

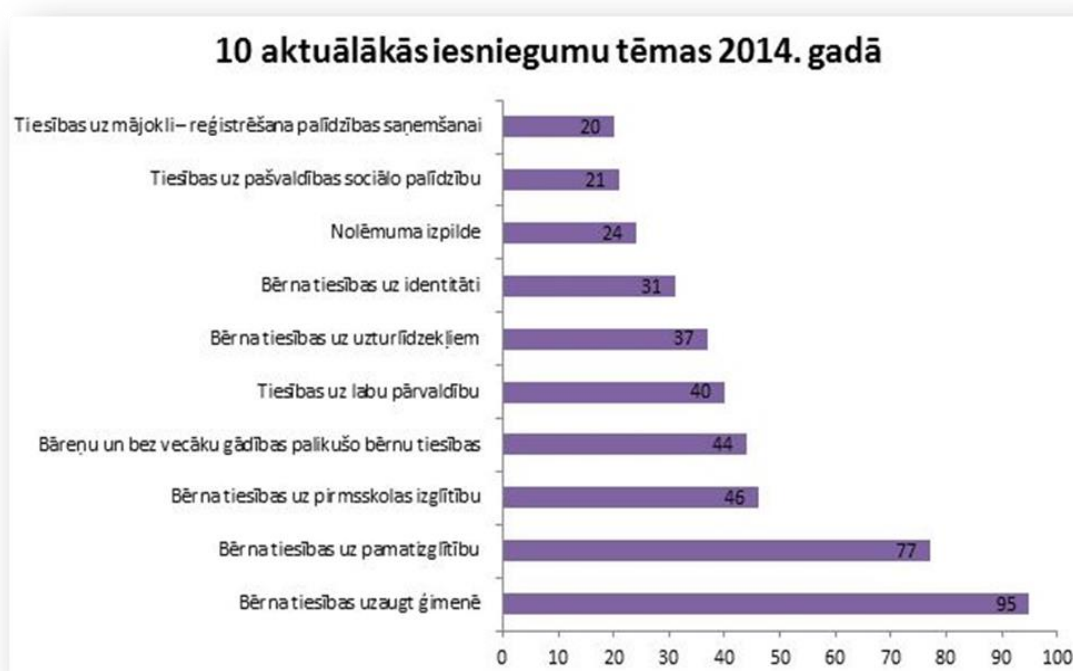
Par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem 2014.gadā saņemti 44 iesniegumi, tai skaitā par nepietiekamu atbalstu aizbildņiem un audžuģimenēm, aizbildņa atstādināšanu bez tiesiska pamata, apstākļiem aizbildņa ģimenē u.tml.

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, joprojām aktuālas tēmas ir bērna tiesības uzaugt ģimenē (94 iesniegumi 2012., 163 – 2013. un 95 – 2014.gadā) un bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības (45 iesniegumi 2012., 61 – 2013. un 44 – 2014.gadā). Turpretim būtiski ir samazinājušies iesniegumi par bērna tiesībām iegūt pamatizglītību bez maksas: no 254 iesniegumiem 2013.gadā uz 77 – 2014. Šis fakts skaidrojams ar to, ka jaunais

¹ 2012.gadā saņemti 665 iesniegumi, no tiem 139 rakstveida un 526 mutvārdu un elektroniski.

regulējums par mācību līdzekļu finansējumu tiek piemērots jau otro mācību gadu pēc kārtas un prakse sāk nostiprināties.

Tāpat ir samazinājušies iesniegumi par uzturlīdzekļu piedziņas jautājumiem: no 73 – 2012.gadā uz 55 – 2013. un 37 – 2014. Tas skaidrojams ar maza apmēra uzturlīdzekļu piedziņas atvieglotās kārtības nostiprināšanos praksē. Savukārt pieaudzis iesniegumu skaits par labas pārvaldības principa neievērošanu pašvaldības iestādēs. Personas galvenokārt sūdzas par objektivitātes trūkumu un procesuāliem pārkāpumiem.

Konstatējot bērna tiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumu, iestādēm tika sniegtas tiesībsarga rekomendācijas, piemēram: izglītības iestādēm tika ieteikts precīzāk ievērot normatīvos aktus bērnu drošības jomā; slimnīcai – pilnveidot noteikumus bērnu apmeklētājiem; pašvaldībām – nodrošināt bērna ar speciālajām vajadzībām tiesības vienlīdzīgi ar citiem bērniem piekļūt kvalitatīvai izglītībai dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē un licencēt šim nolūkam nepieciešamo izglītības programmu; izstrādāt kritērijus un noteikt tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas izglītības iestādē sedz pašvaldība; pārskatīt normatīvus dzīvokļa pabalsta aprēķināšanai bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem, lai pabalsts segtu faktiskās izmaksas, kas saistītas ar mājokļa lietošanu; bāriņtiesām – gadījumos, kad tās vēlas realizēt savas tiesības neizpaust informāciju par bērnu atrašanās vietu, par to pieņemt motivētu lēmumu; konstatējot, ka labprātīga bāriņtiesas lēmuma izpilde nav iespējama un bērni nav emocionāli sagatavoti lēmuma izpildei, atlikt to piespiedu izpildi un apsvērt nepieciešamību pieaicināt psihologu.

2014.gadā tiesībsargs sniedza viedokli vairākos sabiedrībai nozīmīgos jautājumos, visbiežāk par tiesisko regulējumu attiecībā uz bāriņtiesu pilnvarām un tiesību aizsardzības mehānismu bāriņtiesu lēmumu pakļaušanai tiesas kontrolei.

Tāpat 2014.gadā tiesībsargs piedalījās vairāku normatīvo aktu un to grozījumu izstrādē, piemēram, iesniedza priekšlikumu neatbalstīt Saeimas deputātu piedāvātos grozījumus Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumā, kas paredz fonda administrācijas mājaslapā publiskot ziņas par vecākiem, kuru vietā uzturlīdzekļus bērniem maksā no Uzturlīdzekļu garantiju fonda.

Raugoties no personas datu aizsardzības aspekta, nav pieļaujams, ka personas dati bez tiesiska pamata ir pieejami jebkuram. Ziņu publiskošana par tēvu vai māti kā uzturlīdzekļu parādnieku vienlaikus skar arī bērna tiesības uz privāto dzīvi – tā izpauž informāciju, ka starp bērna vecākiem ir bijis strīds par viņa uzturēšanu, viens no vecākiem ir cēlis prasību tiesā un otrs labprātīgi nepilda tiesas spriedumu, kā arī norāda uz to, ka vienam no vecākiem ir nepietiekams mantiskais stāvoklis un uzturlīdzekļus viņa vietā maksā valsts. Šādas informācijas nonākšana trešo personu rīcībā var radīt nelabvēlīgas sekas bērnam – pakļaut to emocionālas vardarbības riskam, radīt sociālu atstumtību u.tml. Attiecīgi tas varētu radīt gluži pretēju efektu likumprojekta mērķim, proti, nodarīt kaitējumu bērna tiesībām un tiesiskajām interesēm, jo bērns daudzos gadījumos varētu tikt nostādīts neērtā situācijā vai pazemots, citiem uzzinot par viņu vecāku parādsaistībām.

Spēkā esošais regulējums – Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.panta pirmā daļa – noteic, ka ziņas, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai vai psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, nav izpaužamas. Diemžēl tiesībsarga iebildumi netika ņemti vērā, un attiecīgo regulējumu iekļāva likumā. Tādēļ tiesībsargs izmantoja likumā noteiktās tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā.

2014.gadā tiesībsargs aktīvi arī sekmēja sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot bērnu drošībai izglītības iestādēs. Tika organizēti semināri sociālajiem pedagogiem un citiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem. Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti arī piedalījās vairākās publiskās diskusijās, piemēram, Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatikas klīnikas rīkotajā diskusijā „Slikts raksturs: kas tas ir un ko ar to darīt?”.

Bērnu tiesību jomā kā prioritātes ik gadu tiek izraudzītas ne vien tādas tēmas, kas attiecas uz sociāli mazaizsargātiem bērniem, bet arī tādas, kas skar ikvienu bērnu Latvijā. Tādējādi 2014.gadā pastiprināta uzmanība tika pievērsta šādiem jautājumiem: bērnu tiesību uzaugt ģimenē veicināšana; ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem un vardarbības novēršana izglītības iestādēs.

2014.gadā tiesībsargs veica plānotas monitoringa vizītes Latvijas pašvaldību bērnu institucionālās aprūpes iestādēs (bērnumos), pievēršot uzmanību tādiem jautājumiem kā bērnu ievietošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās; saskarsmes iespējas ar vecākiem attāluma dēļ; audžuģimeņu un aizbildņu nepietiekama sagatavotība un uzraudzība; izglītības iegūšana internātskolā, bāriņtiesu veiktā audžuģimeņu un aizbildņu, tostarp bērnumu vadītāju, uzraudzība u.c. Monitoringa rezultātu apkopojums plašākai auditorijai tika prezentēts tiesībsarga ikgadējā konferencē².

Lai veicinātu audžuģimeņu un aizbildņu pieejamību ārpusģimenes aprūpē nonākušiem bērniem, tiesībsargs 2014.gadā vērsās visās Latvijas pašvaldībās ar aicinājumu atbalstīt audžuģimenes un aizbildņus – izvērtēt iespējas noteikt atbilstošus palīdzības un atbalsta veidus, kā arī informēt par esošo situāciju. Pašvaldībām atbildes sniegšanai tika doti četri mēneši ar mērķi, ka tās izvērtēs esošo situāciju un meklēs risinājumus, kā palielināt atbalstu, ja tas nav pietiekams.

2014.gadā tiesībsargs pirmo reizi pievērta uzmanību arī ieslodzīto personu bērnu tiesību īstenošanas problemātikai. Lai izvērtētu situācijas atbilstību cilvēktiesību standartiem un veicinātu izpratni par šo bērnu stāvokli, vajadzībām un tiesību ievērošanu, tika sākts pētījums par ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesībām, jo tieši saskarsmes tiesību ierobežojums ir viena no lielākajām problēmām. Sadarbībā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldi (turpmāk – IeVP) tika veikta 430 ieslodzīto personu aptauja visos Latvijas cietumos, bet bērnumu monitoringa ietvaros – 44 bērnu aptauja 11 pašvaldību bērnumos. 2015.gadā plānots izstrādāt priekšlikumus normatīvā regulējuma pilnveidei.

Lai nodrošinātu sabiedrības tiesības zināt savas tiesības, 2014.gadā pēc tiesībsarga iniciatīvas Valsts valodas centrs veica Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) 1989.gada Konvencijas par bērna tiesībām atkārtotu tulkojumu. Tas bija nepieciešams, jo līdzšinējā tulkojumā lietotā terminoloģija dažviet ir nekorekta un oriģināltekstam neatbilstoša. Piemēram, tiek lietots termins „adoptācija” termina „adopcija” vietā, bet nosacījuma „ja vecāki dzīvo šķirti” vietā minēts „ja vecāki nedzīvo kopā ar bērnu” u.tml. Viena no būtiskākajām neprecizitātēm ir konvencijas 21.panta b) punkta tulkojums, kurā nav ietverts audžuģimenes institūts, kas lietots oriģināltekstā. Iespējams, kļūda radusies tādēļ, ka konvencijas pirmās tulkošanas laikā Latvijā audžuģimenes vēl nepastāvēja.

2014.gadā arī tika noskaidrots, ka Konvencijas par bērna tiesībām tulkojums latviešu valodā "Latvijas Vēstnesī" nemaz nav publicēts. Tādēļ tiesībsargs lūdza Ārlietu ministriju nodrošināt aktualizētā tulkojuma publicēšanu oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis", un tas arī tika izdarīts 2014.gada 28.novembrī.

² Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/-tiesibsarga-2014.gada-konference-papildinata-ar-prezentacijam>

2014.gadā Tiesībsarga birojs sadarbojās ar Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti, nodrošinot studentiem iespēju padziļināti apgūt bērna tiesību jautājumus.

2014.gada 27. – 28.martā Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas speciālisti piedalījās starptautiskā konferencē „Augot kopā ar bērnu tiesībām”, kas bija veltīta Eiropas Padomes „Bērnu tiesību stratēģijas 2012. – 2015.” īstenošanai³.

Starptautiskās sadarbības ietvaros 2014.gada 9. un 10.aprīlī tiesībsargs piedalījās ikgadējā Baltijas valstu un Polijas bērnu ombudu seminārā Lietuvā, Viļņā, kurā ombudi iepazīstināja ar sava darba aktualitātēm un diskutēja par tādām tēmām kā, piemēram, bērni ārpusģimenes aprūpē – bērna aprūpes ģimeniskā vidē veicināšana, valstu deinstitucionalizācijas stratēģijas; bērni un publiski pieejama informācija; ANO Bērnu tiesību komitejas loma ombudu darbā un vispārīgo komentāru („General Comments”) izmantošana; glābējsilšu „Baby box” problemātika; bērnu, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm, tiesības; atbalsts bērniem mācību vielas apguvei un vardarbības problēmas risināšana skolās („Educational assistance for children and solutions of bullying problem”).⁴

2014.gada 22. – 23.oktobrī tiesībsargs piedalījās Eiropas Bērnu ombudu tīkla ikgadējā – 18.konferencē un Ģenerālajā asamblejā, kas notika Edinburgā, Apvienotajā Karalistē. Konferences tēma bija „Taupības un nabadzības ietekme uz bērnu un jauniešu tiesību īstenošanu”.⁵ Pēdējā konferences diena bija veltīta Eiropas Bērnu ombudu tīkla ikgadējām aktivitātēm, atskaitēm u.c. jautājumiem, kā arī dalībvalstu bērnu ombudi parakstīja kopīgu paziņojumu⁶, mudinot savu valstu valdības pievērst uzmanību bērnu nabadzības problemātikai. Konferencē tika prezentētas astoņu Eiropas valstu bērnu un jauniešu veidotas īsfilmas par taupības pasākumu ietekmi uz viņu dzīvi. Filmas būs pieejamas arī plašākai auditorijai.

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti Eiropas Bērnu ombudu tīkla sadarbības ietvaros vairākkārt sniedza informāciju Eiropas valstu bērnu ombudiem, piemēram, Horvātijas ombudam par bērnu vakcinācijas obligātumu; Kipras – par medicīnas pakalpojumu apmaksu atkarībā no izglītības iestādes veida (valsts vai privātā) un par bērnu obligāto ārstēšanu no atkarībām; Polijas – par bērnu iesaistīšanu skaistumkonkursos; Serbijas – par dubulto uzvārdu bērnam; Bosnijas un Hercegovinas – par izglītojamo apdrošināšanu u.c.

Sadarbībā ar Norvēģijas nevalstisko organizāciju „Save the children” Bērnu tiesību nodaļas speciālistiem tika organizēts seminārs „Pirmā psiholoģiskā palīdzība bērniem”. Savukārt tikšanās laikā ar Zviedrijas Pasaules Bērniņas fonda pārstāvi tika pārrunātas bērnu tiesību jomas aktualitātes, kā arī viesu delegācija prezentēja savus aktuālākos projektus.

³ Pieejams: http://www.coe.int/t/dg3/children/Dubrovnik/DubrovnikConference2014_en.asp

⁴ Pieejams: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?sakId=9903&dokId=147042&kalbId=1>

⁵ Pieejams: http://www.garanteinfanzia.org/sites/default/files/documenti/ENOC_Programme_FINAL_20141014.pdf

⁶ Pieejams: <http://www.sccyp.org.uk/ufiles/ENOC-position-statement-on-Children-and-Austerity-2014.pdf>

1.2. 2015.gadā plānotie uzdevumi

Šogad paredzēts, pirmkārt, atkārtoti pievērsties preventīvā darba ar bērniem veicināšanai pašvaldībās, akcentējot agrīno prevenciju – bērniem pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumā. Tieši agrīnā prevencija ir visefektīvākā bērna tiesību uz pilnvērtīgu attīstību nodrošināšanai, bet prakse liecina, ka bērna uzvedība tiek koriģēta tikai tad, kad viņš sasniedz pusaudža vecumu un jau izdarījis nopietnāku likumpārkāpumu.

Otrkārt, turpināt darbu, veicinot ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem. Šajā sakarā plānots veikt bērnu, audžuģimeņu un aizbildņu aptauju; izstrādāt informatīvo un izglītojošo materiālu; pilnveidot normatīvo regulējumu; izstrādāt rekomendācijas; veicināt izpratnes veidošanu sabiedrībā par problēmām, ar kurām saskaras ieslodzīto personu bērni.

Treškārt, pievērsties tehnisko palīglīdzekļu kvalitātes jautājumam. Tehniskie palīglīdzekļi ir ierīces, kas atvieglo bērna ar invaliditāti spējas pārvietoties, aprūpēt sevi un pilnvērtīgi pavadīt brīvo laiku, kā arī ievērojami atvieglo ikdienu bērnu vecākiem. Speciālie palīglīdzekļi ir ratiņkrēsli, rati, spieķi, kruķi, ortozes un protēzes, pašaprūpes palīglīdzekļi un daudzas citas lietas. Kā norāda vecāki, bieži šo palīglīdzekļu kvalitāte neatbilst bērnu īpašajām vajadzībām vai arī tie nav pieejami ilgstošo rindu dēļ, kā rezultātā tiek būtiski aizskartas ne tikai bērna tiesības uz veselības aprūpi, bet arī tiesības uz pilnvērtīgu attīstību. Tādēļ 2015.gadā plānots pievērsties šā jautājuma plašākai izpētei, lai noskaidrotu veicamos pasākumus tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas uzlabošanā.

2. Bērnu tiesību uzaugt ģimenē veicināšana

2.1. Bērnu tiesību uz pilnvērtīgu attīstību nodrošināšana pašvaldību institucionālajā aprūpē

Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošināšana valstī ilgstoši ir ļoti aktuāla problēma. Statistika⁷ liecina, ka 2013.gada 31.decembrī Latvijā ārpusģimenes aprūpē atradās 7 967 bērni, no tiem 1 854 aprūpe tika nodrošināta bērnu aprūpes iestādēs. Tā ir viena no mazaizsargātajām bērnu grupām, kurai tiek pievērsta īpaša uzmanība tiesībsarga darbā.

Liels bērnu skaits institūcijās norāda uz to, ka valsts nav veikusi visu nepieciešamo, lai ikvienam bērnam nodrošinātu tiesības uzaugt ģimenē.

⁷ Pārskata par bāriņtiesu darbu 2013.gadā kopsavilkums.

Pieejams: <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=3568&page=>

Valstī beidzot ir izstrādāta deinstitucionalizācijas stratēģija jeb plāns, kā panākt pakāpenisku bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu likvidāciju un sekmēt alternatīvos ārpusģimenes aprūpes pasākumus, tomēr pāreja uz alternatīvo aprūpi notiek pārāk gausi.

Lai apzinātu bērnu tiesību nodrošināšanas faktisko situāciju bērnu aprūpes iestādēs un īstenotu tiesībsarga stratēģijā 2014.-2016.gadam noteiktās darba prioritātes bērnu tiesību jomā, Tiesībsarga biroja darbinieki 2014.gadā plānoti apmeklēja Latvijas pašvaldību bērnu aprūpes iestādes.

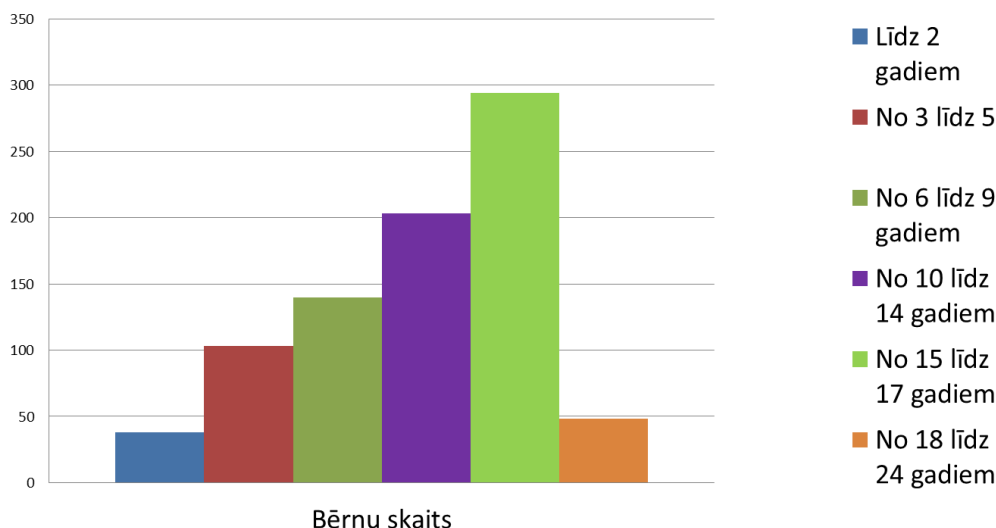
Monitoringa mērķis bija noskaidrot faktisko situāciju pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs, pievēršot pastiprinātu uzmanību šādiem jautājumiem:

- 1) bērna uzturēšanās ilgums aprūpes iestādē;
- 2) kā tiek nodrošināta saskarsme ar bērna vecākiem un tuviniekiem;
- 3) vai bērnam tiek nodrošināta izglītība dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē;
- 4) vai pirms ievietošanas aprūpes iestādē tiek noskaidrots bērna viedoklis par tam vēlamāko ārpusģimenes aprūpes veidu - ievietošana audžuģimenē, pie aizbildņa vai aprūpes iestādē;
- 5) iemesli bērnu ievietošanai psihoneiroloģiskajās slimnīcās.

Kopumā tika apmeklēts 21 Latvijas pašvaldību bērnu nams, konstatējot tālāk minēto.

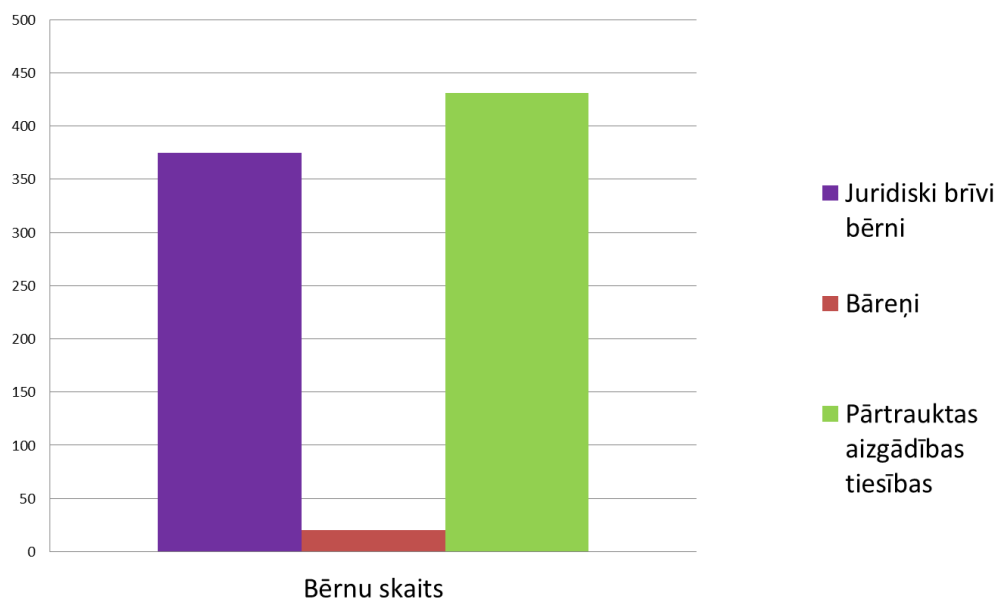
Vispārējie dati

Kopējais bērnu skaits

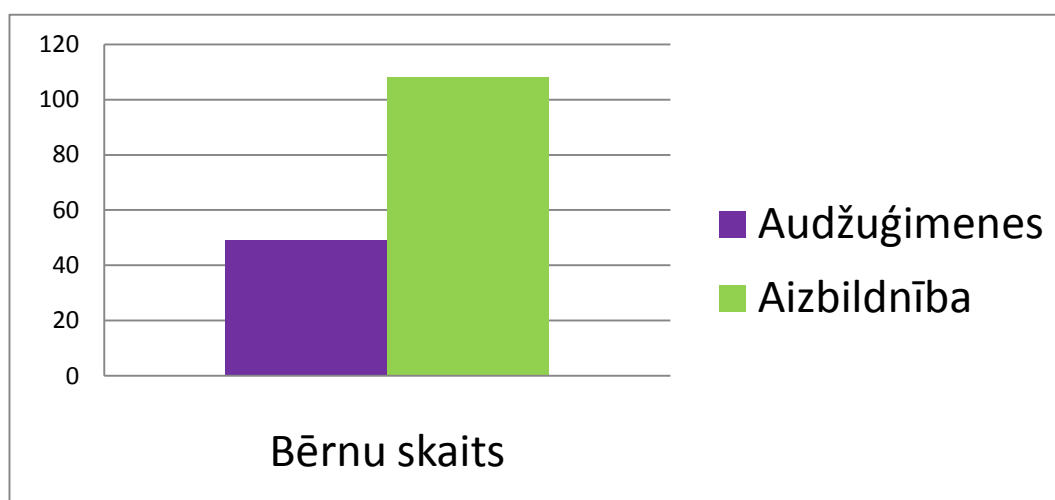
Monitoringa ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki iepazīs ar 826 bērnu personas lietām. Kā redzams no attēlā norādītā, pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs visvairāk bērnu – 294 – ir vecumā no 15 līdz 17 gadiem. 203 bērni bija vecumā no 10 līdz 14 gadiem, savukārt vismazāk – 38 – bērnu aprūpes iestādēs ir vecumā līdz 2 gadiem.

Bērnu juridiskais statuss

No kopējā skaita 375 bērni bija juridiski brīvi, kas nozīmē, ka viņu vecākiem ar tiesas spriedumu ir atņemtas aizgādības tiesības. Savukārt 431 bērna vecākiem bija pārtrauktas aizgādības tiesības, un tas nozīmē, ka ar vecākiem joprojām notiek sociālais darbs un bērniem pastāv iespēja atgriezties bioloģiskajā ģimenē. No kopējā skaita bērnu aprūpes iestādēs bija tikai 20 bāreņu.

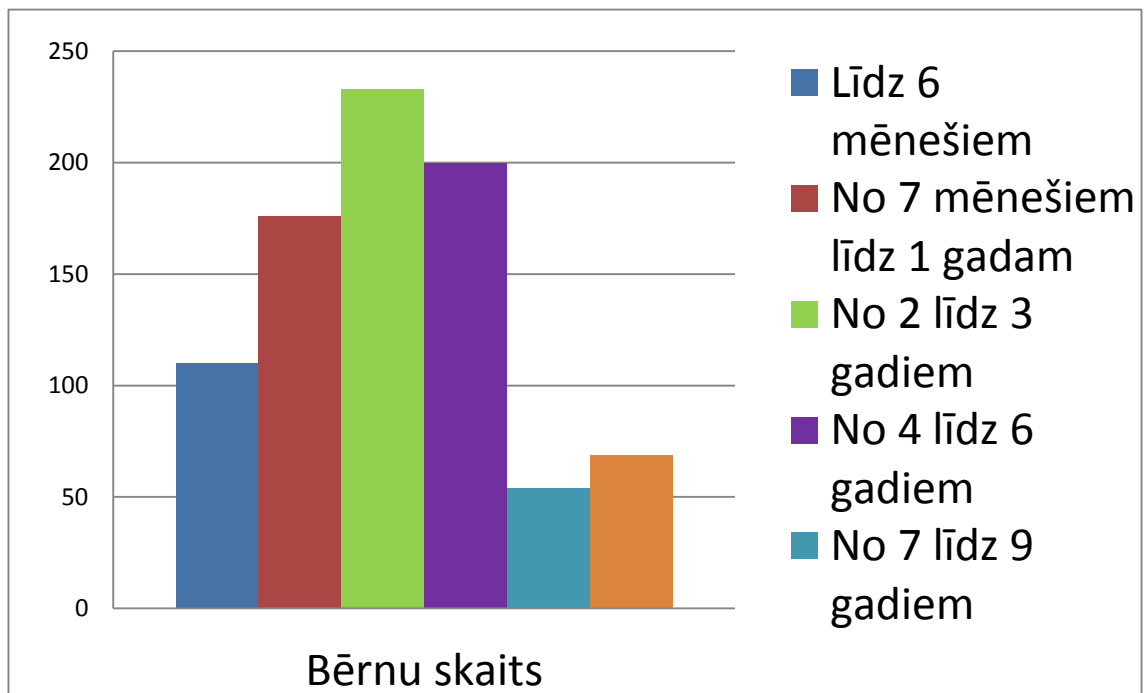
Bērni no audžuģimenēm un aizbildņiem

Iepazīstoties ar bērnu personas lietām, tika konstatēts, ka bērni pašvaldības aprūpes iestādēs atkārtoti nonāk gan no audžu, gan aizbildņu ģimenēm. Kopumā 108 bērni bija izņemti no audžuģimenes un 49 – no aizbildņu ģimenes.

Tiesībsarga ieskatā, tas ir satraucoši daudz, norādot uz nepietiekamu audžuģimeņu un aizbildņu sagatavotību, kā arī uz iespējamu valsts un pašvaldības atbalsta trūkumu šīm ģimenēm. Biežākais iemesls, kādēļ bērni no audžuģimenēm vai aizbildņiem nonāk atpakaļ aprūpes iestādē, – audžuģimene vai aizbildnis netiek galā ar bērna uzvedību. Ir gadījumi, kad, piemēram, bērns no triju gadu vecuma dzīvo pie aizbildņa vai audžuģimenē, bet pusaudža vecumā ģimene paziņo, ka vairs netiek ar viņu galā, un atsakās no turpmākas audzināšanas. Šādos gadījumos bērni piedzīvo atkārtotu vardarbību un vilšanos, kas nav pieļaujami, tādēļ ir būtiski sniegt pilnvērtīgu atbalstu audžuģimenēm un aizbildņiem, lai šādas situācijas novērstu.

Uzturēšanās ilgums aprūpes iestādē

Viens no jautājumiem, kam Tiesībsarga biroja darbinieki veltīja uzmanību, bija izpēte par bērnu uzturēšanās ilgumu konkrētajā aprūpes iestādē.

Kā liecina monitoringa laikā iegūtā informācija, visvairāk – 233 – bērnu iestādē bija pavadījuši 2-3 gadus, 200 bērni tur atradās 4-6 gadus, savukārt no 7 mēnešiem līdz gadam iestādē bija dzīvojuši 176 bērni. Ilgāk par 10 gadiem – 69 bērni.⁸

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta 3.¹daļa noteic: „Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.”

⁸ Uzturēšanās ilgums atspoguļo uzturēšanos konkrētajā iestādē, nevis ārpusģimenes aprūpē vispār.

Tas nozīmē, ka bāriņtiesai ir pienākums regulāri pārskatīt bērna lietu un rast iespēju nodrošināt ārpusģimenes aprūpi audžuģimenē vai pie aizbildņa, ja atgriešanās bioloģiskajā ģimenē nav iespējama.

Tomēr iegūtie dati liecina, ka bērni aprūpes iestādēs atrodas salīdzinoši ilgi. Tas nozīmē, ka netiek pārskatīts jautājums ne par atgriešanās iespējām bioloģiskajā ģimenē, ne par citu ārpusģimenes aprūpes veidu – audžuģimeni vai aizbildni.

2.1.1. Saskarsme ar vecākiem

Gadījumos, kad bērns pēc šķiršanas no ģimenes tiek ievietots aprūpes iestādē, kas atrodas tālu no vecāku dzīvesvietas, tiek radīti faktiski šķēršļi bērna un vecāku saskarsmes tiesību īstenošanai. Ģimenes nereti norāda, ka nespēj finansiāli atļauties aizbraukt pie bērna uz satikšanos tik bieži, cik vēlētos un būtu nepieciešams.

Latvijas Republikas normatīvajos aktos bērna un vecāku tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus nosaka Civillikums. Minētā likuma 181.panta otrajā daļā īpaši uzsvērts, ka šīs tiesības jānodrošina arī tad, ja bērns ir šķirts no viena vai abiem vecākiem. Savukārt ārpusģimenes aprūpē esoša bērna tiesības tikt ar vecākiem nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmās daļas 1.punkts. Šā likuma 44.pants paredz, ka bērna ārpusģimenes aprūpes laikā pašvaldība sniedz izglītojošu, sociālu un citu palīdzību bērna vecākiem, lai radītu apstākļus bērna aprūpes atjaunošanai ģimenē. Savukārt audžuģimene, aizbildnis un bērnu aprūpes iestāde informē vecākus par bērna attīstību un veicina ģimenes saišu atjaunošanos.

Praksē ir gadījumi, kad bērns tiek ievietots aprūpes iestādē, kas atrodas citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, pat 200 kilometru attālumā no bērna dzīvesvietas. Šāda kārtība neveicina ģimenisko saišu atjaunošanos, gluži pretēji – vecāki bērnu neapciemo un notiek nenovēršama atsvešināšanās.

Tiesībsarga ieskatā, ārpusģimenes aprūpe būtu jānodrošina iespējami tuvu bērna dzīvesvietai, lai viņš ne tikai neatgriezeniski nezaudētu saikni ar savu bioloģisko ģimeni, bet arī nezaudētu citus sociālos kontaktus, kā arī draugus, interešu izglītību, ierasto vidi utt.

Šāda situācija veidojas arī saistībā ar pašvaldību veiktajiem iepirkumiem ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma nodrošināšanai. Piemēram, saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju 2013.gada nogalē Rīgas domes Labklājības departaments rīkoja bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma iepirkuma konkursu, lai izvēlētos minētā pakalpojuma sniedzējus 2014.gadā vidēji 188 bērniem. Tādējādi Rīgas domes Labklājības departamentam bija iespējams nodrošināt pakalpojumu visiem bērniem, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpē un par kuriem 2014.gadā Rīgas bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par ieviešanu ilgstošas sociālās aprūpes

un sociālās rehabilitācijas institūcijā. Vienlaikus iepirkuma rezultātā Rīgas domes Labklājības departaments ar 2014.gada 1.janvāri izbeidza līgumus par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniegšanu ar Irlavas novada bērnu namu un Jelgavas novada Sociālās aprūpes un rehabilitācijas centra Elejas filiāli un pārvietoja šajās iestādēs ilgstoši dzīvojošus bērnus uz tām iestādēm, kas uzvarēja iepirkuma konkursā.

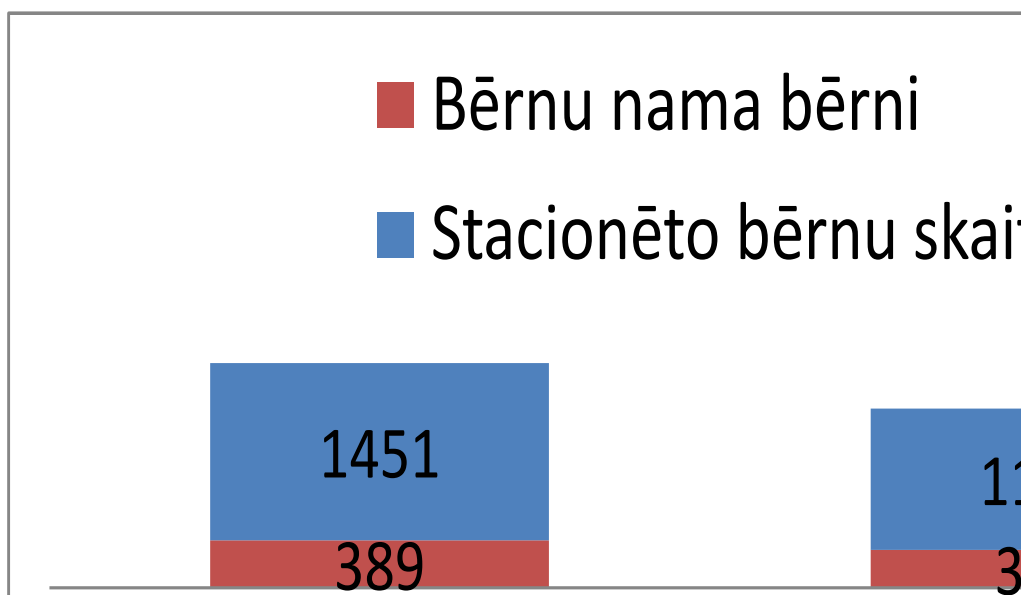
Līdz ar pakalpojuma sniedzēja maiņu vairāki bērni mainīja dzīvesvietu, izglītības iestādi, pārtrauca sociālās saites ar citām personām un sabiedrību, kurā viņi dzīvoja, turklāt vajadzēja arī adaptēties jaunajos apstākļos. Ņemot vērā, ka šie bērni jau ir piedzīvojuši šķiršanu no vecākiem, raugoties no bērna tiesību un interešu aspekta, attiecīgā situācija ir vērtējama kā būtisks bērna tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību pārkāpums.

2.1.2. Bērnu ievietošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās

Latvijā stacionāro psihiatrisko palīdzību bērniem nodrošina sešas psihoneiroloģiskās slimnīcas. Divas no tām atrodas Rīgā un pa vienai Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī un Ainažos.

Tiesībsarga rīcībā bija informācija, ka nereti bērni, kuri dzīvo bērnu aprūpes iestādēs, sliktas uzvedības dēļ tiek ievietoti psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tādēļ, lai izpētītu šo situāciju un tendenci kopumā, tiesībsargs visām slimnīcām pieprasīja informāciju par kopējo stacionēto bērnu skaitu pēdējos divos gados, kā arī datus par bērniem no aprūpes iestādēm.

Apkopojot slimnīcu sniegto informāciju, atklājās, ka 2013.gadā psihoneiroloģiskajās slimnīcās tika ievietots 1 451 bērns un no tiem 389 bija no bērnu aprūpes iestādēm. Savukārt 2014.gada 10 mēnešos slimnīcās stacionēja 1 157 bērnus – no tiem 310 bija no aprūpes iestādēm.

Lai precīzāk izprastu šo proporciju, konkrētie dati ir analizējami kontekstā ar kopējo bērnu skaitu Latvijā. Tātad 2013.gadā Latvijā bija 347 018 bērni. No tiem 1 854 aprūpe tika nodrošināta bērnu aprūpes iestādēs (500 bērnu valsts sociālās aprūpes centros un 1354 bērni pašvaldību bērnu namos). Tātad ģimenē un ģimeniskā ārpusģimenes aprūpē – aizbildnībā, audžuģimenē – dzīvoja 345 164 bērni. Savukārt psihoneiroloģiskajā slimnīcā 2013.gadā tika ievietots 1451 bērns, un, kā jau iepriekš minēts, no tiem 389 bija no bērnu aprūpes iestādēm, bet 1062 dzīvoja ģimenē.

	2013.gads	Ievietoti PNS	Stacionēto bērnu skaits %
Bērni pašvaldības bērnu namos	1354	389	28,7%
Bērni ģimenē	345 164	1 062	0,3%

Tādējādi secināms, ka bērni, kuri dzīvo aprūpes iestādēs, psihoneiroloģiskajā slimnīcā tiek ievietoti desmitiem reižu biežāk salīdzinājumā ar bērniem, kuri dzīvo ģimenē vai ģimeniskā ārpusģimenes aprūpē.

Lai izprastu stacionēšanas iemeslus, tiesībsargs lūdza slimnīcām sniegt informāciju par to, kādēļ bērni tiek stacionēti. Slimnīcas kā biežākos stacionēšanas iemeslus norādīja:

- ✓ dažāda veida uzvedības traucējumi, demonstratīvi suicīda mēģinājumi;
- ✓ pārsvarā saistīti ar uzvedības traucējumiem (rupja, agresīva, demolējoša uzvedība, zagšana, klaiņošana, melošana), suicidāla šantāža un draudi;
- ✓ dažādas pakāpes uzvedības traucējumi, enurēze, enkoprēze, garstāvokļa svārstības;
- ✓ psihisku traucējumu dekompensācijas gadījumi, kas izpaužas kā uzvedības traucējumi: agresija pret apkārtējiem, tīša svešas mantas bojāšana vai iznīcināšana, apreibinošu vielu lietošana, suicidāli mēģinājumi, garstāvokļa traucējumi;
- ✓ garīgās attīstības traucējumi ar uzvedības izmaiņām, kas prasa ārstēšanu, kā arī uzvedības un emociju traucējumi.

No slimnīcu sniegtajām atbildēm izrietēja, ka biežākie iemesli stacionēšanai ir uzvedības traucējumi. Gan iepazīstoties ar personu lietām, gan runājot ar pašiem bērniem, atklājās, ka minētie uzvedības traucējumi parasti izpaužas kā zagšana, melošana, klaiņošana, spītība u.c.

Lai noskaidrotu, vai šos uzvedības traucējumus var ārstēt medikamentozī, tiesībsargs lūdza slimnīcu viedokli, un tās atbildēja sekojošo:

✓ Diagnoze „uzvedības traucējumi”, kas izpaužas kā zagšana, spītība, klaiņošana, melošana u.tml., nav efektīvi ārstējama stacionārā, tāpat kā nav arī uz pierādījumiem balstītu medicīnas datu par to medikamentozas ārstēšanas efektivitāti.

✓ Lietojot medikamentozo terapiju, var koriģēt vienīgi bērna emocionālo un kustību sfēru. Tomēr delinkventas uzvedības (uzvedība ar novirzēm) izlabošanai un nelabvēlīgas vides iespaidā iegūtas intereses, manieres un uzvedības īpatnības var koriģēt ilgstošs pedagoģisks darbs un pedagoģiskā korekcija.

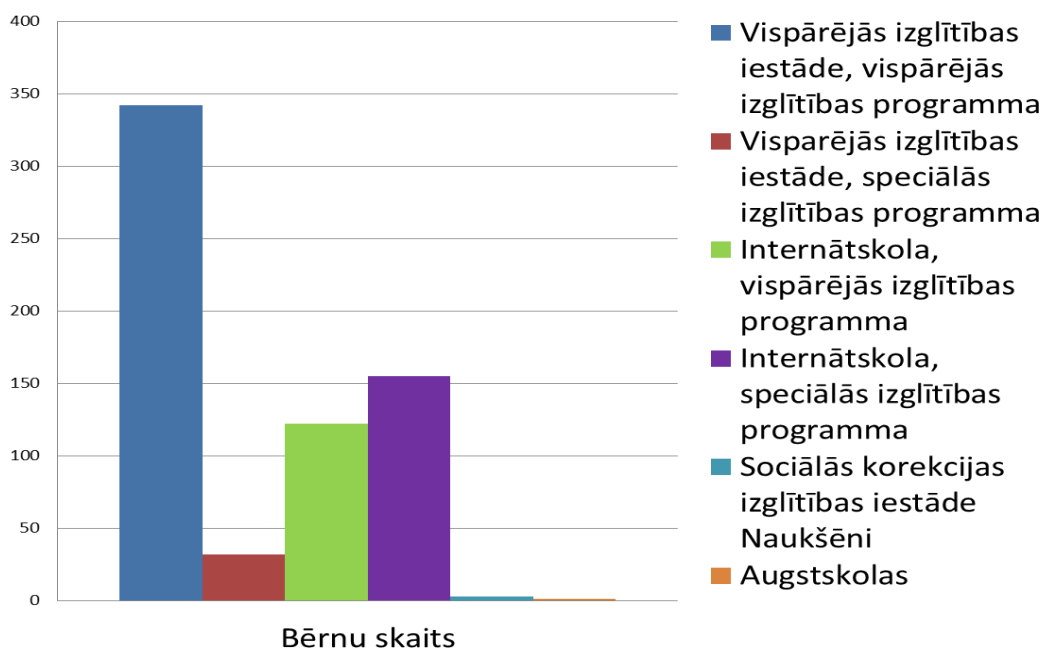
✓ Zagšana, klaiņošana, melošana un citi uzvedības traucējumi kopumā var liecināt par psihisko traucējumu sākumu vai eksistēt kā viens no simptomiem citu simptomu kopumā.

✓ Ārstēšanas procesā, iedarbojoties uz pamatslimību vai pamata psihiskiem traucējumiem, blakus psihoterapeitiskai pieejai, lietojot medikamentus, ir iespējams mazināt iepriekš nosauktos uzvedības traucējumus, uzlabojot jauniešu socializāciju un integrāciju sabiedrībā.

No ārstu sniegtajām atbildēm izriet, ka uzvedības traucējumu ārstēšana medikamentozā nav efektīvs līdzeklis, lai sniegtu palīdzību bērnam. Līdz ar to jārod iespēja izmantot citus, alternatīvus veidus, kā sniegt bērnam emocionālu atbalstu un profesionālu palīdzību, kā vienīgo risinājumu neizvēloties stacionāru slimnīcā.

Bieži bērnam ir nepieciešama psihologa vai psihoterapeita palīdzība, savukārt aprūpes iestāde nevar šādu atbalsta personālu nodrošināt, līdz ar to bērns vienkārši tiek stacionēts. Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujama situācija, ka finanšu līdzekļu trūkuma dēļ bērni tiek ievietoti slimnīcā, nevis nepieciešamo palīdzību saņem ambulatori.

2.1.3. Izglītības jautājumi

Likuma „Par pašvaldībām” 15.panta ceturtā daļa noteic, ka viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir gādāt par iedzīvotāju izglītību.

Vairāki nacionālie tiesību akti (piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11., 54.pants; Izglītības likuma 31.pants; Vispārējās izglītības likums) paredz bērna ar speciālajām vajadzībām tiesības iegūt kvalitatīvu pamata un vispārējo vidējo izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām un vēlmēm. Šo tiesību nodrošināšanai Latvijā ir izveidota valsts un pašvaldību līmeņa sistēma, lai bērni saņemtu savām vajadzībām atbilstošu izglītību speciālā vai vispārējā izglītības iestādē, kas iekļauj bērnus ar speciālajām vajadzībām. Izglītības likuma 17.panta pirmajā daļā ir noteikts pašvaldības pienākums nodrošināt bērnam iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību viņa dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē.

Vispārējās izglītības likuma 53.pants paredz, ka jebkura vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāde ir tiesīga licencēt speciālās izglītības programmu, ja tai ir atbilstošs nodrošinājums un kvalificēts personāls izglītojamo ar speciālajām vajadzībām izglītības nodrošināšanai.

Tāpat tiesību akti nosaka bērna ar speciālajām vajadzībām tiesības iegūt kvalitatīvu izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē, kā arī tiesības saņemt no valsts īpašu palīdzību un atbalstu savu tiesību īstenošanā.

Monitoringa laikā konstatēts, ka liels skaits bērnu, kuri ievietoti bērnu aprūpes iestādēs, izglītību iegūst internātskolā, lai gan viņiem ir tiesības iegūt izglītību dzīvesvietai (bērnuamam) tuvākajā izglītības iestādē. Mācību gada laikā bērni dzīvo internātskolā un uz bērnu aprūpes iestādēm brauc brīvdienās vai sliktākajā gadījumā – tikai skolēnu brīvlaikā.

Pašvaldību bērnu aprūpes iestādes ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma nodrošināšanai, kas ietver arī bērna uzturēšanas izdevumus, saņem finansējumu no pašvaldībām pilnā apmērā. Pašvaldības finansējums bērnuamam tiek piešķirts, ņemot vērā iestādē ievietoto bērnu skaitu. Savukārt izglītojamo, kuri ir bāreņi vai bez vecāku gādības palikuši, uzturēšanas izmaksas internātskolā tiek segtas no valsts budžeta mērķdotācijas⁹.

Situācija, ka bērns, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpes iestādē, vienlaikus tiek uzņemts arī internātskolā, ļauj pašvaldības bērnu aprūpes iestādei ietaupīt bērna uzturēšanai piešķirtos finanšu līdzekļus un izlietot tos pēc saviem ieskatiem, jo, kamēr bērns dzīvo internātskolā, viņa uzturēšanas izmaksas tur sedz valsts. Līdz ar to praksē pastāv iespēja, ka pašvaldības bērnu

⁹ Ministru kabineta 2010.gada 31.augusta noteikumi Nr.825 „Speciālās izglītības iestāžu, vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu (grupu) un internātskolu finansēšanas kārtība”, 9.1.apakšpunkts.

aprūpes iestādes vadītājs, kurš vienlaikus ir bērna likumiskais pārstāvis, bērnu ievieto internātskolā, ņemot vērā finansiālo izdevīgumu.

Jāatzīmē, ka bērnu ievietošana internātskolā ne vienmēr ir viņu vislabākajām interesēm atbilstoša, jo veicina sociālo atstumtību. Proti, internātskolās pārsvarā mācās bērni no trūcīgām, maznodrošinātām un sociālā riska ģimenēm, kā arī bērni ar speciālajām vajadzībām. Vienlaikus tas rada bērnu tiesību uz ģimenes un privātās dzīves neaizskaramību pārkāpumu, jo, izvēloties internātskolu, kas atrodas tālu no bērna dzīvesvietas, viņam tiek radīti šķēršļi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem, radniekiem, uzticības personām un draugiem.

Ņemot vērā, ka tiesiskais regulējums pieļauj dubulto finansējumu bērna uzturēšanas izdevumu segšanai situācijā, kad bērns, kurš ievietots bērnu aprūpes iestādē, vienlaikus uzturas arī internātskolā, rodas šaubas, vai pašvaldību bērnu aprūpes iestādes piešķirto finansējumu ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma nodrošināšanai izlieto tiesiski un lietderīgi.

Apkopojot monitoringa laikā iegūtos rezultātus, secināms, ka bērnu dzīves apstākļu pārbaudes akti tiek aizpildīti formāli, neizvērtējot, vai aizbildnis (bērnunama vadītājs) gādā par savu aizbilstamo audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu¹⁰. Tādēļ tiesībsargs 2015.gadā izstrādās rekomendācijas par jautājumiem, kuriem bāriņtiesām būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība, veicot bērna dzīves apstākļu pārbaudes bērnu aprūpes iestādēs, piemēram, bērnu izglītība, veselības aprūpe, saskarsme ar vecākiem, iespēja mainīt ārpusģimenes aprūpes veidu u.c.

2.2. Pašvaldību atbalsts aizbildņiem un audžuģimenēm

2014.gadā tiesībsargs turpināja pievērst uzmanību alternatīvās aprūpes veidu pieejamībai bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem. Statistikas dati¹¹ liecina, ka 2013.gada 31.decembrī Latvijā ārpusģimenes aprūpē atradās 7 967 bērni, no tiem 1 760 bērniem aprūpe tika nodrošināta bērnu aprūpes iestādēs (pašvaldību bērnunamos un valsts sociālās aprūpes centros).

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka pašvaldība ir viens no bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, tai ir pienākums nodrošināt ārpusģimenes aprūpi tiem bērniem, kuriem uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kurus viņu pašu interesēs nedrīkst atstāt ģimenē. Šā likuma 27.panta trešajā un 3.¹daļā noteikts, ka, šķirot bērnu no ģimenes, tam primāri tiek nodrošināta iespēja augt pie aizbildņa vai audžuģimenē.

¹⁰ Civillikuma 255.pants: „Aizbildnim sevišķi jāgādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu.”

¹¹ Pārskata par bāriņtiesu darbu 2013.gadā kopsavilkums.

Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Tādējādi likumā ir uzsvērts bērna aprūpes ģimeniskā vidē nozīmīgums un prioritāte, salīdzinot ar institucionālās aprūpes formu. No minētā izriet: lai nodrošinātu ārpusģimenes aprūpē nonākušo bērnu tiesības uzaugt ģimeniskā vidē – saņemt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē, pašvaldībai ir jāgādā par minēto aprūpes veidu pieejamību.

Jau 2011.gadā, veicot situācijas izpēti, tiesībsargs secināja, ka bērnu tiesību saņemt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē nodrošināšanu ietekmē nepietiekamais audžuģimeņu un aizbildņu skaits, jo šim nolūkam nav pietiekama valsts un pašvaldību atbalsta. Tiesībsargs informēja Saeimu un valdību, ka alternatīvas aprūpes pakalpojumu pieejamības veicināšanai ir jāisteno atbilstoša politika, paredzot pietiekamu finansējumu un sociālās garantijas cilvēkiem, kuri vēlas aprūpēt bērnus. Diemžēl progress valsts līmenī notiek pārāk lēni. Līdz ar to situācijas uzlabošanā ārpusģimenes aprūpes jomā liela nozīme ir tieši pašvaldībām.

Pašvaldības var veicināt audžuģimeņu un aizbildņu skaita palielināšanos, strādājot divos virzienos: pirmkārt, popularizēt audžuģimeņu un aizbildņu kustību. Sabiedrībai bieži nav informācijas par alternatīvās aprūpes veidiem, līdz ar to nav izpratnes par audžuģimenes un aizbildnības būtību. Savukārt informācijas trūkums neveicina aprūpētāju skaita palielināšanos. Otrkārt, sniedzot aizbildņiem un audžuģimenēm nepieciešamo atbalstu un palīdzību. Ir svarīgi, lai pašvaldības nodrošina nepieciešamo finansējumu audžuģimenēm (pabalsti bērna uzturam un apģērba un mīkstā inventāra iegādei) tādā apmērā, kas ļautu segt visus ar bērna uzturēšanu saistītos izdevumus.

Īstenojot tiesības realizēt brīvprātīgās iniciatīvas, pašvaldība var atbalstīt arī aizbildņus, papildus valsts pabalstiem izmaksājot pabalstu bērna uzturēšanai, pabalstu par aizbildņa pienākumu pildīšanu, kā arī sniegt citu palīdzību. Pašvaldības atbalsts var ietvert arī citus atbalsta pasākumus, piemēram, izglītojošus seminārus un atbalsta grupas aprūpētājiem, psihologa un citu speciālistu pieejamību aprūpētājiem un bērniem, dažādu atvieglojumu noteikšanu, piemēram, tiesības saņemt brīvpusdienas izglītības iestādē. Tāpat pašvaldība var rīkot dažādus pasākumus bērniem un aprūpētājiem, lai publiski pateiktos par viņu rūpēm bērnu tiesību nodrošināšanā.

Lai veicinātu audžuģimeņu un aizbildņu pieejamību ārpusģimenes aprūpē nonākušiem bērniem, tiesībsargs 2014.gada jūnijā vērsās pie visām Latvijas pašvaldībām ar aicinājumu atbalstīt audžuģimenes un aizbildņus. Tiesībsargs arī lūdza pašvaldībām izvērtēt iespējas noteikt atbilstošus palīdzības un atbalsta veidus un sniegt informāciju par jau esošajiem pašvaldības atbalsta veidiem, kas pieejami audžuģimenēm un aizbildņiem.

Pašvaldībām pieprasītās informācijas sniegšanai tika dots pietiekams laiks – vairāk nekā četri mēneši – ar mērķi, ka tās izvērtēs situāciju un meklēs risinājumus, kā palielināt atbalstu, ja tas nav pietiekams.

Aptaujā tika saņemtas atbildes no visām 119 pašvaldībām. Dažas pašvaldības atbalstīja tiesībsarga centienus veicināt ārpusģimenes aprūpē nonākušo bērnu tiesību uz atbilstošiem apstākļiem nodrošināšanu ģimeniskā vidē. Tomēr bija arī tādas pašvaldības, kuras joprojām uzskata, ka atbalsta sniegšana aizbildņiem un audžuģimenēm galvenokārt ir tikai valsts funkcija. Piemēram, Saulkrastu novada dome uz tiesībsarga vēstuli atbildēja, ka pašvaldība tuvākajos gados neredz iespēju papildus uzņemties valsts finansējamās funkcijas¹². Kuldīgas novada pašvaldība informēja, ka Labklājības ministrija ir izstrādājusi koncepciju „Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu”, tādēļ par papildu atbalsta veidiem pašvaldība nelems.¹³

2.2.1. Atbalsts audžuģimenēm

Atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likumam un Ministru kabineta (turpmāk – MK) 2006.gada 19.decembra noteikumiem Nr.1036 „Audžuģimenes noteikumi” audžuģimenes no valsts saņem atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Tās apmērs ir 113,83 eiro mēnesī neatkarīgi no ģimenē ievietoto bērnu skaita. Pabalstus bērna uzturam un apģērba, mīkstā inventāra iegādei audžuģimenei izmaksā pašvaldība, šī atbalsta apmēru nosakot savos saistošajos noteikumos.

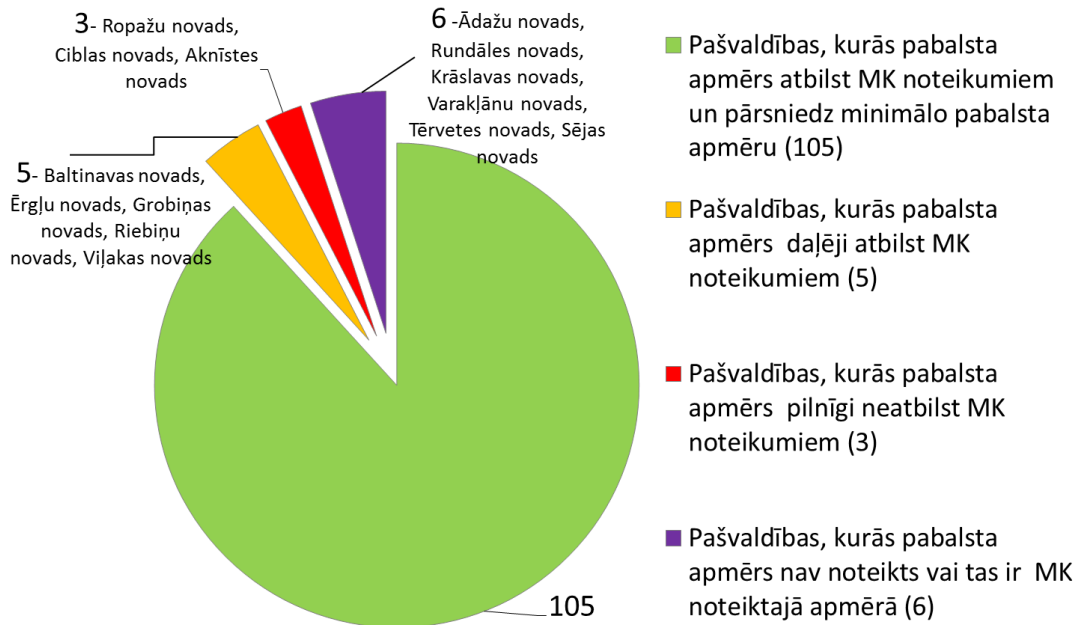
Pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei vietā pašvaldība var izsniegt bērnam nepieciešamās lietas. Iepriekš minētajos „Audžuģimenes noteikumos” paredzēts, ka pašvaldības maksātais pabalsts bērna uzturam nedrīkst būt mazāks par MK noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam. 2014.gadā tie bija 80 eiro mēnesī bērnam līdz 7 gadu vecumam un 96 eiro – bērnam no 7 līdz 18 gadiem. Savukārt pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei minimālais apmērs nepastāv, to nosaka pēc pašvaldības ieskata.

Apkopojot pašvaldību sniegto informāciju, atklājās, ka 113 pašvaldībās ir noteikts pašvaldības regulējums par obligāto pabalstu apmēriem audžuģimenēm. Sešās pašvaldībās: Ādažu, Rundāles, Sējas, Krāslavas, Tērvetes un Varakļānu novadā saistošie noteikumi par pabalstiem audžuģimenēm nav izstrādāti vai arī, ja regulējums ir noteikts, tajā ir atsauce uz MK 2006.gada 19.decembra noteikumiem Nr.1036. Šajās pašvaldībās pabalsts bērna uzturam tiek izmaksāts MK noteikumos paredzētajā minimālajā apmērā.

¹² Saulkrastu novada domes 2014.gada 20.novembra vēstule nr.01.-5.4./1120140014/IZI1661.

¹³ Kuldīgas novada pašvaldības 2014.gada 23.jūlija vēstule nr.02-18/1373.

Pašvaldību atbalsts

No 113 pašvaldībām, kuras savos saistošajos noteikumos precīzi norādīja pabalsta bērna uzturam apmēru, 105 pašvaldībās tas pārsniedz MK noteiktās prasības par minimālo pabalsta apmēru – ir lielāks. Piecās pašvaldībās – Baltinavas, Ērgļu, Grobiņas, Riebiņu un Viļakas novadā – regulējums tikai daļēji atbilst MK noteikumiem. Piemēram, Baltinavas un Viļakas novada pašvaldības audžuģimenēm par katru tajā ievietoto bērnu maksā uztura pabalstu 85,37 eiro apmērā. Tas nozīmē, ka pabalsts ir atbilstošs bērnam līdz 7 gadu vecumam, bet ne bērnam no 7 līdz 18 gadu vecumam, jo pabalsta apmērs šai vecuma grupai saskaņā ar MK noteikumiem nedrīkst būt mazāks par 96 eiro mēnesī.

Savukārt trijās pašvaldībās – Ropažu, Ciblas un Aknīstes novadā – to noteiktais pabalsts bērna uzturam ir mazāks par valsts paredzēto minimumu. Konkrēti Ciblas novadā tas ir vien 60 eiro, Ropažu novadā – 72 un Aknīstes novadā bērnam līdz 7 gadu vecumam – 75 eiro un pēc 7 gadu vecuma – 90. Līdz ar to pašvaldību regulējums par pabalsta apmēru pilnībā neatbilst MK noteikumu prasībām.

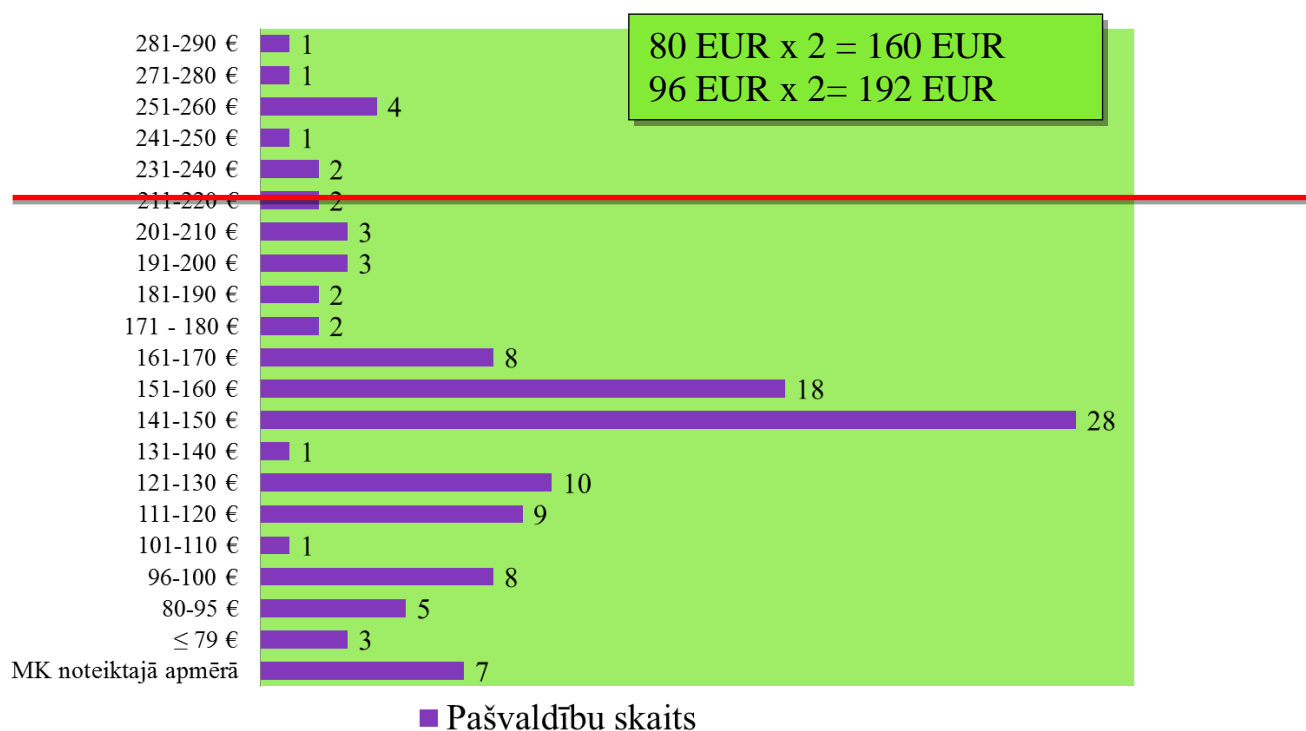
Tiesa, liela daļa pašvaldību pabalstu bērna uzturam izmaksā palielinātā apmērā. Visvairāk jeb 285 eiro mēnesī maksā Stopiņu novada pašvaldība. Tukuma novadā pabalsta apmērs audžuģimenei, kura dzīvo Tukuma novadā un paņēmusi aprūpē šī novada bērnu, ir 280 eiro

mēnesī. Trešajā vietā ierindojas Iecavas, Olaines, Talsu un Cēsu novadu pašvaldības. Tajās pabalsta apmērs ir 251 – 260 eiro mēnesī.

Vēl 28 pašvaldībās pabalsta apmērs ir no 141 līdz 150 eiro. Šajā grupā pabalsta apmērs visbiežāk ir 142,29 eiro, kas atbilst iepriekš bijušiem 100 latiem.

Jāpiebilst, ka vairākas pašvaldības pabalsta bērnu uzturam apmēru noteic procentuālā likmē, to piesaistot valstī noteiktajai minimālajai darba algai. Tādējādi, pieaugot MK noteiktajai minimālajai darba algai, vienlaikus pieaug pabalsta apmērs.

Pašvaldības pabalsta bērna uzturam audžuģimenē apmērs

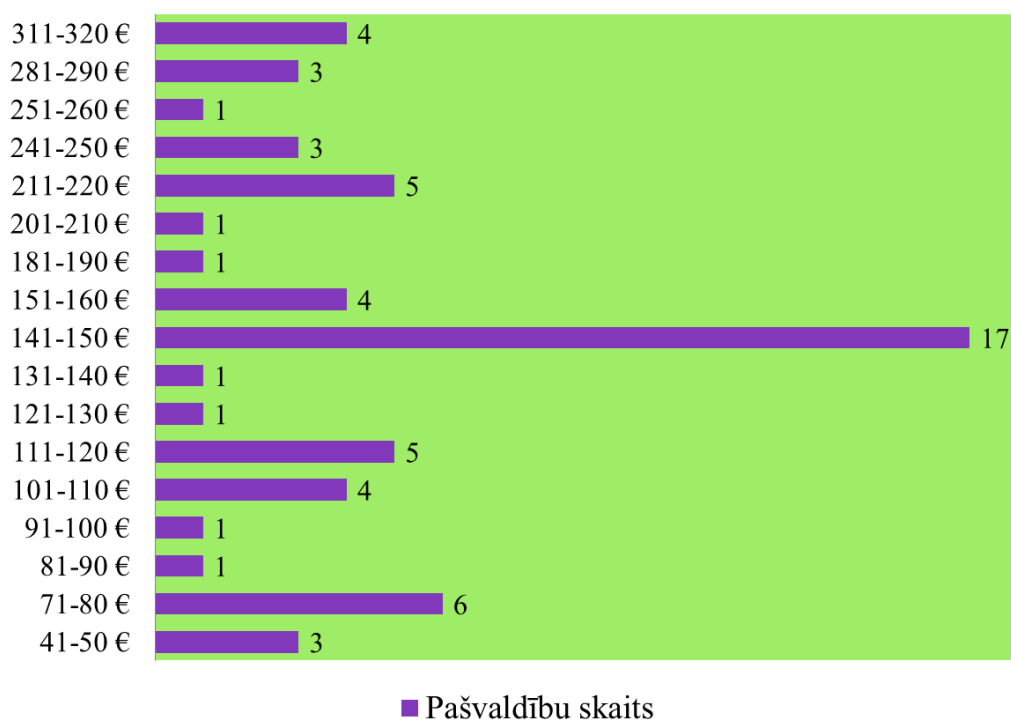
No diagrammas izriet: lai arī lielākā daļa pašvaldību pabalstu bērna uzturam izmaksā palielinātā apmērā, tikai nedaudzas no tām (17) pabalstu ir noteikušas divkārtšā minimālo uzturlīdzekļu apmērā vai lielāku. Bērnam ir tiesības ik mēnesi saņemt uzturlīdzekļus no abiem saviem vecākiem, proti, divkārtšā valstī noteiktā minimālo uzturlīdzekļu apmērā. MK „Audžuģimenes noteikumi” šādu prasību minimālajam pabalstam pagaidām nenoteic, bet par šo jautājumu jau pašlaik notiek diskusija.

Pašvaldību prakse, izmaksājot pabalstu apgērba un mīkstā inventāra iegādei, ir dažāda. Piemēram, 52 pašvaldības šo pabalstu audžuģimenei izmaksā vienreiz, ievietojot bērnu attiecīgajā ģimenē. Turpretim 48 pašvaldības pabalstu izmaksā regulāri. Tāpat ir pašvaldības, kuras nodrošina audžuģimenei tiesības saņemt gan vienreizēju, gan regulāru pabalstu apgērba un mīkstā inventāra iegādei. Savukārt 10 pašvaldībās pabalsta apmērs nav noteikts, un tas nozīmē: ja

nav regulējuma, audžuģimenei ir tiesības lūgt pašvaldībai pabalsta vietā izsniegt bērnam nepieciešamās lietas, kā to paredz MK noteikumi.

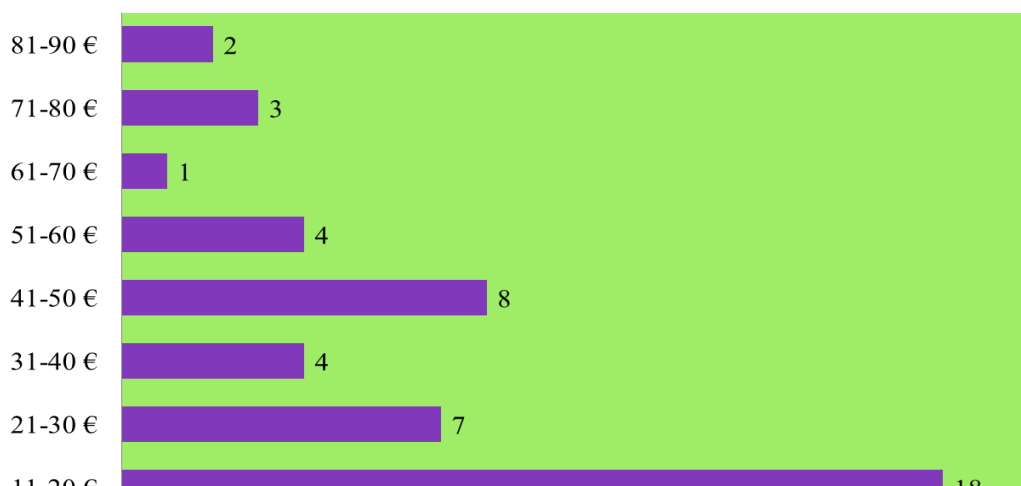
17 pašvaldībās, kuras izmaksā vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, pabalsta apmērs ir no 141 līdz 150 eiro. Taču Ilūkstes, Skrundas un Tukuma novadā šā pabalsta apmērs svārstās no 41 līdz 50 eiro, bet Aizkraukles, Naukšēnu, Rojas un Talsu novadā vienreizēji izmaksājamais pabalsts apģērba un mīkstā inventāra iegādei paredzēts valstī noteiktās minimālās darba algas apmērā jeb 320 eiro 2014.gadā.

Pašvaldības vienreizējā pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmērs

Tās pašvaldības, kuras regulāri izmaksā pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, izmaksu veic dažādi: reizi mēnesī, pusgadā vai gadā. Lai salīdzinātu datus, tika aprēķināts pabalsta vidējais apmērs, kāds būtu izmaksājams reizi mēnesī.

Pašvaldības regulāri izmaksājamā pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmērs mēnesī

Saskaņā ar aptaujas datiem 18 pašvaldībās, kuras pabalstu apgērbam maksā regulāri, mēnesī tas svārstās no 11 līdz 20 eiro. Mazāk par 10 eiro mēnesī izmaksā: Jaunjelgavas, Kokneses, Saldus, Skrīveru, Strenču un Vecpiebalgas novada pašvaldības.

Savukārt Daugavpils pilsētas pašvaldība izmaksā pabalstu 85 eiro apmērā, un Viļakas novadā šī pabalsta apmērs ir 85,37 eiro.

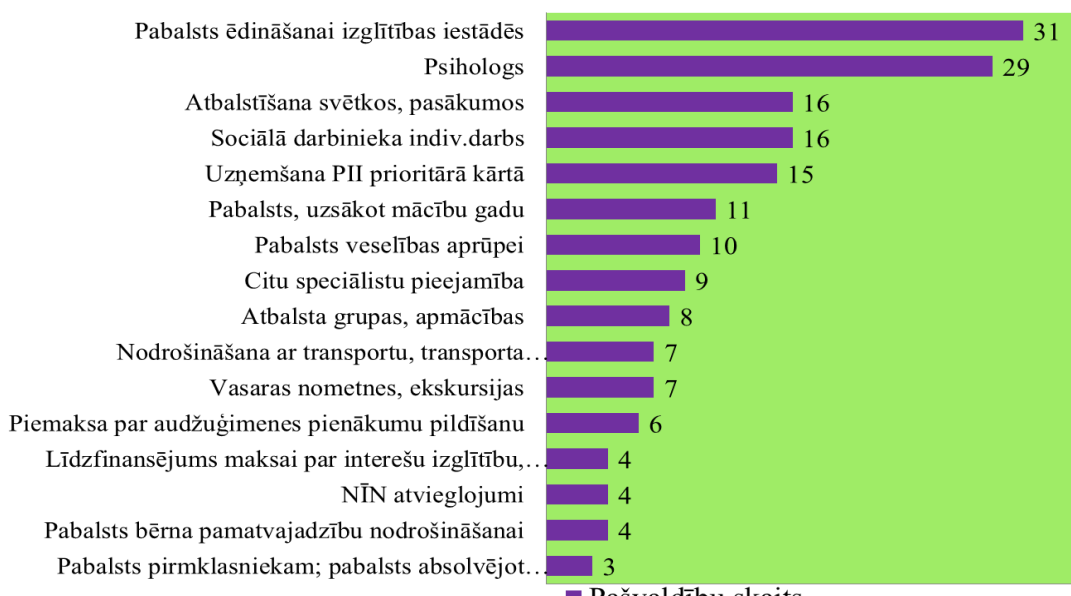
Praksē dažas, piemēram, Jūrmalas pašvaldība (171 eiro), Ventspils novada (160), Mērsraga (170,74) un Babītes novada (215) pašvaldības nav konkrēti noteikušas pabalsta apgērbam apmēru un to izmaksā kopā ar pabalstu bērna uzturam. Līdz ar to minētās pašvaldības diagrammā netika iekļautas.

Aptaujā pašvaldības sniedza informāciju arī par citiem atbalsta un palīdzības veidiem, kas pieejami aprūpētājiem. Proti, aptaujā jautājums par papildu atbalsta un palīdzības veidiem tika uzdots plašāk, lai pašvaldībām dotu iespēju sniegt informāciju par visiem pieejamiem atbalsta veidiem audžuģimenēm un aizbildņiem, jo katra pašvaldība labāk pārzina esošo situāciju par aprūpētāju vajadzībām un iespējamiem palīdzības veidiem savā administratīvajā teritorijā.

Pašvaldību sniegtās informācijas apkopojumā tika ietverti tikai tie palīdzības veidi, kuras pašvaldība noteica audžuģimenēm un aizbildņiem, ņemot vērā viņu piederību šim statusam un neizvirzot papildu nosacījumus, piemēram, atbilstību daudzbērnu ģimenei, atbilstību trūcīgas ģimenes statusam, kas nepieciešams, lai ikviens varētu saņemt sociālo palīdzību, utt.

Par papildu atbalsta veidiem, kas paredzēti tieši audžuģimenēm, informēja 74 pašvaldības. Iespējams, ka praksē papildu atbalstu nodrošina lielāks pašvaldību skaits, tomēr informācijas apstrādē tika izmantoti vienīgi tie dati, par kuriem pašvaldības sniedza informāciju aptaujā.

Pašvaldības papildu atbalsts un palīdzība audžuģimenēm

Kā izriet no diagrammas, pašvaldību sniegtais papildu atbalsts audžuģimenēm ir daudzveidīgs, tā veidus var iedalīt vairākās grupās.

Pirmā grupa ietver atbalstu, kas saistīts ar izdevumu par bērna aprūpi segšanu. Piemēram, 31 pašvaldībā audžuģimenēs ievietotajiem bērniem tiek nodrošināta pilnīga vai daļēja ēdināšanas apmaksā izglītības iestādēs, 11 pašvaldības audžuģimenē ievietotajam bērnam katru mācību gadu izmaksā vienreizēju pabalstu skolas piederumu iegādei, 10 pašvaldībās var saņemt pabalstu veselības aprūpei, kas ietver izdevumu segšanu par medikamentu, briļļu vai dzirdes aparāta iegādi, noteikta profila speciālistu pakalpojumu un procedūru apmaksu, piemēram, ortodonta konsultācijas, sāls istabas apmeklējumu, baseina nodarbības utt. Septiņas pašvaldības nodrošina bērnam transportu speciālistu apmeklējumam vai citiem nozīmīgiem braucieniem pēc vajadzības.

Vēl septiņas pašvaldības palīdz audžuģimenēm apmaksāt vasaras nometnes un ekskursijas bērniem, četras pašvaldības norādīja, ka audžuģimenēs ievietotie bērni daļēji vai pilnībā tiek atbrīvoti no līdzmaksājumiem par interešu izglītību vai profesionālās ievirzes izglītības programmas apguvi. Dažās pašvaldībās ir noteikts pabalsts bērnam, sākot mācības pirmajā klasē, un pabalsts izlaidumam. Četrās pašvaldībās audžuģimenes var saņemt pabalstu bērna neatliekamo jautājumu risināšanai vai pamatvajadzību nodrošināšanai.

Otru grupu veido atbalsta veidi, kas nodrošina audžuģimenēm iespēju saņemt speciālistu palīdzību. Veicot monitoringa vizītes pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs, tika novērots, ka viena no problēmām, kādēļ bērni nonāk institucionālajā aprūpē, ir audžuģimenes un aizbildņa nespēja risināt bērna uzvedības problēmas. No minētā secināms, ka pašvaldībām ir svarīgi ne tikai nodrošināt atbilstošu materiālo palīdzību aprūpētājiem, kas ļauj segt faktiskos bērna aprūpes izdevumus, bet arī vienlīdz nozīmīgs ir cita veida atbalsts – psihologa un dažādu speciālistu pieejamība, lai audžuģimene un aizbildnis pilnvērtīgi veiktu savus pienākumus.

No 119 pašvaldībām tikai 29 norādīja, ka audžuģimenēm un bērniem ir pieejami psihologa pakalpojumi, 16 pašvaldības informēja, ka audžuģimenes var izmantot sociālā darbinieka individuālu palīdzību, astoņas pašvaldības norādīja, ka audžuģimenēm tiek piedāvāti dažādi izglītojošie semināri un iespēja apmeklēt atbalsta grupas. Savukārt deviņās pašvaldībās audžuģimenēm un bērniem ir pieejami citi speciālisti, piemēram, logopēds, ergoterapeits un fizioterapeits.

Trešajā grupā ietilpst atbalsts, kas vairāk saistīts ar morālo atbalstu, piemēram, dažādu pasākumu organizēšana bērniem un audžuģimenēm, dāvanu pasniegšana, publiski izteikta

pateicība audžuģimenēm par viņu rūpēm, atzinības rakstu pasniegšana. Par šādu praksi informēja 16 pašvaldības.

Vairākas pašvaldības kā papildu atbalsta veidu norādīja iespēju audžuģimenēs ievietotos bērnus prioritārā kārtā uzņemt pirmsskolas izglītības iestādē. Tas ir īpaši aktuāli pašvaldībās, kurās bērnudārzos trūkst brīvo vietu.

Atsevišķi var minēt arī tās pašvaldības, kuras papildus valsts maksātajai atlīdzībai audžuģimenēm izmaksā pabalstu par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Šāda labā prakse ir sešās pašvaldībās: Rīgā, Jūrmalā, Jēkabpilī, Aknīstes, Salaspils un Jēkabpils novados.

Pabalsta apmērs un izmaksas kārtība katrā pašvaldībā ir atšķirīga. Piemēram, Salaspils novada pašvaldība maksā pabalstu 50% apmērā no atlīdzības, ko maksā valsts, par katru bērnu, savukārt Jūrmalas pilsētas pašvaldība maksā pabalstu 114 eiro apmērā tikai tad, ja audžuģimene aprūpē divus bērnus, un turpmāk par katru nākamo bērnu pabalsts pieaug par 114 eiro. Rīgā pabalsts par audžuģimenes pienākumu pildīšanu ir 213,43 eiro mēnesī neatkarīgi no bērnu skaita ar nosacījumu, ka audžuģimene dzīvo Rīgā un aprūpē Rīgas pilsētas bez vecāku gādības palikušo bērnu.

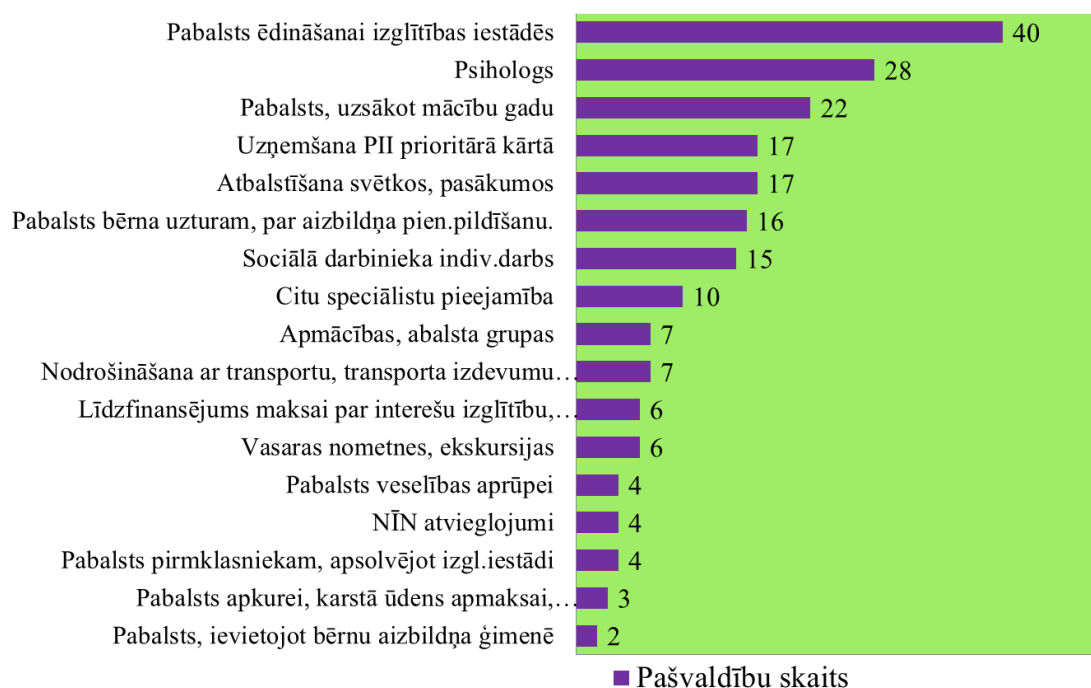
2.2.2. Atbalsts aizbildņiem

Atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likumam ar aizbildnību saistītos izdevumus pilnībā sedz no valsts budžeta: pabalsts par bērna uzturēšanu ir 45,53 eiro mēnesī, bet atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu – 54,07 eiro mēnesī, un tā nav atkarīga no aizbildnībā esošo bērnu skaita. Aizbildņim ir tiesības saņemt līdzekļus bērna uzturam no vecākiem, vai, ja tas nav iespējams, uzturlīdzekļus viņu vietā maksā Uzturlīdzekļu garantiju fonds. Ja par bērnu ir piešķirti uzturlīdzekļi no Uzturlīdzekļu garantiju fonda, ģimenes valsts pabalsts vai apgādnieka zaudējuma pensija, pabalstu par bērna uzturēšanu samazina par attiecīgo summu.

Praksē līdzekļi, kurus aizbildnis saņem no valsts, nav pietiekami, lai segtu faktiskās bērna uzturēšanas izmaksas. Tādēļ bērna primāro vajadzību apmierināšanai nereti tiek izlietota arī valsts maksātā atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu, kā arī aizbildņa personiskā nauda. Vienlaikus Civillikuma 258.panta trešā daļa noteic: ja trūkst aizbilstamā līdzekļu viņa uzturam, aizbildņim nav pienākuma aizbilstamo uzturēt uz sava rēķina.

Aptaujas ietvaros tika noskaidrots, ka 76 pašvaldības, īstenojot brīvprātīgo iniciatīvu, ir noteikušas papildu atbalsta un palīdzības veidus aizbildņiem. Parējās pašvaldībās palīdzības saņemšana aizbildņiem iespējama vispārējā kārtībā kā jebkurai ģimenei ar bērnu.

Pašvaldības papildu atbalsta un palīdzības veidi aizbildņiem

Pašvaldību atbalsta veidi aizbildņiem un audžuģimenēm ir līdzīgi. Vienā grupā var apvienot tos atbalsta veidus, kas saistīti ar materiālās palīdzības sniegšanu aizbildņiem, lai segtu ar bērna uzturēšanu saistītos izdevumus. Pirmo vietu pēc atbalsta veida ieņem pašvaldības atbalsts ēdināšanas izdevumu segšanai izglītības iestādē. Šādu atbalstu aizbildņiem sniedz 40 pašvaldības. Šajā skaitā nav tās pašvaldības, kuras brīvpusdienas nodrošina visiem bērniem. Šāda prakse, piemēram, ir Jūrmalā, Madonas novadā un citās pašvaldībās.

22 pašvaldības aizbildnībā esošajiem bērniem nodrošina iespēju saņemt materiālo pabalstu, sākot mācību gadu, tostarp profesionālās izglītības iestādē. Septiņas pašvaldības sniedz palīdzību, nodrošinot bērnam transportu nozīmīgiem braucieniem, piemēram, pie ārsta vai uz vasaras nometni. Vēl sešas pašvaldības norādīja, ka aizbildnībā esošajiem bērniem tās nodrošina līdzfinansējumu maksai par interešu izglītību vai profesionālās ievirzes programmas apguvi, un vēl sešās pašvaldībās rūpējas par to, lai bērni varētu atpūsties vasaras nometnēs un piedalīties ekskursijās, sedzot ar to saistītās izmaksas.

Četrās pašvaldībās aizbildnībā esošajiem bērniem ir iespējams saņemt pabalstu veselības aprūpei – pašvaldība palīdz segt izdevumus par medikamentu, briļļu iegādi, apmaksā speciālistu konsultācijas un fizioprocedūras.

Engures un Jaunpils novada pašvaldības, ievietojot bērnu aizbildņa ģimenē, izmaksā vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei. Engures novadā minētā pabalsta apmērs ir 150 eiro un Jaunpils novadā – 143.

Četrās pašvaldībās materiālais pabalsts tiek izmaksāts arī gadījumā, ja aizbildnībā esošais bērns sāk mācības pirmajā klasē vai absolvē pamatskolu vai vidusskolu.

16 pašvaldībās pastāv labā prakse, papildus valsts maksājumiem pabalstiem izmaksājot pašvaldības pabalstu aizbildņiem par pienākumu pildīšanu vai pabalstu bērna uzturam. Šāds atbalsta veids ir noteikts Rīgā, Jūrmalā, Engures, Iecavas, Jelgavas, Kandavas, Limbažu, Ludzas, Mazsalacas, Mālpils, Olaines, Priekuļu, Skrīveru, Tērvetes, Tukuma un Mārupes novados. Minētā pabalsta apmērs un izmaksas kārtība pašvaldībās ir dažāda – ir pašvaldības, kuras pabalstu izmaksā par otro un katru nākamo bērnu, kā tas ir Rīgā un Iecavas novadā. Piemēram, pabalsta apmērs Rīgā ir 54,07 eiro mēnesī.

Ir pašvaldības, kuras izmaksā pabalstu par katru bērnu, piemēram, Kandavas novadā pabalsta apmērs ir 29 eiro mēnesī, Tukuma novadā tas sasniedz 55 eiro mēnesī. Abos gadījumos pabalsts paredzēts bērna uzturam.

Otru grupu veido pašvaldības palīdzība, kas nodrošina iespēju aizbildņiem un bērniem saņemt speciālistu palīdzību. Par psihologa pieejamību aizbildņiem un bērniem norādīja 28 pašvaldības, sociālā darbinieka veikto individuālo darbu ar ģimeni krīzes situācijā atzīmēja 15 pašvaldības un citu speciālistu (piemēram, logopēda u.c.) pieejamību minēja desmit pašvaldības. Savukārt par iespēju piedalīties izglītojošos semināros un atbalsta grupās atbildi sniedza septiņas pašvaldības.

Tāpat kā audžuģimenēm, arī aizbildņiem un bērniem tiek sniegts morāls un materiāls atbalsts Ziemassvētkos, Lieldienās un citos nozīmīgos pasākumos. Par šādu praksi informēja 22 pašvaldības.

17 pašvaldības, kurās uz vietu bērnudārzā izveidojusies rinda, norādīja uz iespēju uzņemt aizbildnībā esošos bērnus prioritārā kārtā pirmsskolas izglītības iestādē. Četras pašvaldības atbalstu aizbildņa ģimenei sniedz, nosakot nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumus (Liepājas pilsētas pašvaldība, Babītes, Pāvilostas un Jelgavas novada pašvaldības). Lai arī šis atbalsta veids nav domāts tieši bērnam, tas saglabā aizbildņa ģimenes ienākumus, kas savukārt ietekmē aizbildņa spēju nodrošināt bērna pamatvajadzības.

Pašvaldību aptaujas par atbalstu aizbildņiem un audžuģimenēm mērķis bija noskaidrot labo praksi. Tomēr no aptaujas rezultātiem tiesībsargs ir secinājis, ka atsevišķas pašvaldības joprojām neizprot nepieciešamību atbalstīt aizbildņus un audžuģimenes, uzskatot, ka tā galvenokārt ir valsts funkcija. Piemēram, tika konstatēts, ka daļa pašvaldību pretēji normatīvajam regulējumam ir pat noteikušas mazāku pabalstu bērna uzturam audžuģimenē, nekā to paredz MK noteikumi.

Viena no Tiesībsarga likumā noteiktajām funkcijām ir jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu. Līdz ar to pašvaldībām, kurās regulējums neatbilst normatīvajiem aktiem, tika sagatavotas tiesībsarga rekomendācijas konstatēto trūkumu novēršanai.

Aptaujas rezultātā tika noskaidrots, ka tikai 17 no 119 pašvaldībām izmaksā audžuģimenēm pabalstu bērna uzturam divkāršā valstī noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmērā. Pārējo 102 pašvaldību rīcībā nav konstatējams normatīvo aktu pārkāpums, tomēr tas nozīmē, ka lielākajā daļā pašvaldību pabalsta apmērs ir nepietiekams, lai segtu faktiskos bērna uzturēšanas izdevumus, jo bērnam ir tiesības saņemt uzturlīdzekļus no abiem vecākiem – tātad divkāršā minimālo uzturlīdzekļu apmērā. Pašvaldību atbalsts aizbildņiem arī ir nepietiekams. Tā rezultātā aizbildņi, saskaroties ar problēmām bērna aprūpē, atsakās no šo pienākumu pildīšanas, un bērni nonāk institucionālajā aprūpē. Pašvaldības vairāk orientējas uz pabalstiem, kas arī ir svarīgi, bet vienlīdz nozīmīgs ir vēl cita veida atbalsts – psihologa un citu speciālistu pieejamība aprūpētājiem un bērniem, lai neciestu aprūpes kvalitāte.

Jāatzīmē, ka vairākās Latvijas pašvaldībās šī tiesībsarga īstenotā aktivitāte – lūgums pašvaldībām atbalstīt audžuģimenes un aizbildņus – savu mērķi ir sasniegusi. 31 pašvaldība sniedza informāciju, ka plāno vai jau ir izstrādājusi grozījumu projektus saistošajos noteikumos, lai paplašinātu pakalpojumu un palīdzības apjomu aizbildņiem un audžuģimenēm. Piemēram, Aizkraukles novada pašvaldība, Jelgavas un Rēzeknes pilsētas pašvaldība informēja, ka 2015.gadā plāno ieviest ikmēneša pabalstu par aizbildņa pienākumu pildīšanu, bet Cēsu, Cēsaines un Carnikavas novada pašvaldības plāno aizbildņiem izmaksāt ikmēneša pabalstu bērna uzturam.

Savukārt Naukšēnu novada pašvaldība plāno papildināt pašvaldības pakalpojumu klāstu ar aizbildņu apmācībām. Jelgavas pilsētas, Salaspils, Skrundas, Ilūkstes un Viļānu novada pašvaldības pārskatīs un palielinās pabalstu bērna uzturam audžuģimenē un pabalstu apgērba un mīkstā inventāra iegādei.

Ilūkstes, Aizkraukles novads un Jelgavas pilsēta plāno ieviest piemaksu valsts atlīdzībai par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Brocēnu novada pašvaldība informēja, ka plāno sakārtot normatīvos aktus, lai būtu iespējams sniegt palīdzību audžuģimenēm, tās nodrošinot ar īrējamām dzīvojamām telpām.

Savukārt trijās pašvaldībās – Burtnieku, Jelgavas un Vaiņodes novadā – 2014.gada vasarā tika pieņemti saistošie noteikumi, kas paredz bērniem, kuri nodoti aizbildnībā vai dzīvo audžuģimenēs un apmeklē izglītības iestādi, tiesības saņemt brīvpusdienas. Tādējādi pašvaldības,

izvērtējot esošo situāciju un ģimeņu vajadzības, var noteikt un sniegt nepieciešamo atbalstu aprūpētājiem, lai radītu atbilstošus apstākļus bērnu aprūpei ģimeniskā vidē.

3. Ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem

2014.gadā tiesībsargs pirmo reizi pievērsa uzmanību ieslodzīto personu bērnu tiesību īstenošanas problemātikai.

Līdz šim Latvijā ieslodzīto personu bērni nav uzskatīti kā mazaizsargātu personu kategorija. Šos bērnus ir arī grūti klasificēt kā atsevišķu personu grupu, jo nav datu par viņu skaitu un stāvokli. Šī iemesla dēļ trūkst izpratnes par šo bērnu īpašajām vajadzībām un tiesībām. Taču starptautiskie pētījumi liecina, ka problēmu, ar kurām saskaras šī bērnu kategorija, ir daudz un viena no tām ir bērna un vecāku saskarsmes tiesību ierobežojums¹⁴.

Lai izvērtētu situācijas atbilstību cilvēktiesību standartiem un veicinātu izpratni par šo bērnu stāvokli, vajadzībām un tiesību ievērošanu, Tiesībsarga birojs 2014.gada otrajā pusē sāka pētījumu par ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesībām. 2014.gadā sadarbībā ar IeVP tika veikta 430 ieslodzīto personu aptauja visos Latvijas cietumos, bet bērnu monitoringa ietvaros – 44 bērnu aptauja 11 pašvaldību bērnu centros.

„Trauma”, „nemiers” un „stress” ir tie vārdi, kas atspoguļo ieslodzīto personu bērnu psiholoģisko procesu. Zinātniski un praktiski ir pierādīts, ka saskarsmes zudums vai tās samazināšanās ar kādu no vecākiem bērnam apziņas un zemapziņas līmenī var radīt tālejošas negatīvas sekas.

Pētījumi atspoguļo, ka bērni, kuriem ir saskarsme ar saviem ieslodzītajiem vecākiem, ir noskaņoti daudz pozitīvāk. Vecāku un bērnu savstarpēju kontaktu uzturēšana un atbalsts samazina vecāku ieslodzītības negatīvo efektu un ļauj bērnam pozitīvi attīstīties.¹⁵ Tiesībsarga pētījuma provizoriskie rezultāti un secinājumi ataino, ka vairumā gadījumu ieslodzītuma fakts tiek slēpts no bērna, kā arī liela daļa aprūpētāju nevēlas veicināt bērna un ieslodzītā tēva vai mātes saskarsmi. Tomēr šādas rīcības sekas var būt tieši pretējas. Ja patiesība no bērna tiek slēpta, viņš var justies atstumts. Situācijas neizpaušanas dēļ viņš var ciest arī no paša fantāzijām. Savukārt attiecību skaidrība un noteiktība rada bērnos stabilitātes izjūtu par sevi un pasauli, kā

¹⁴ Hannah Lynn. “Prisons across Europe. National focus on protocols relating to children of prisoners” (eds). *Justice for Children of Prisoners*, 2013, 1 (4), p.23.

¹⁵ Hannah Lynn. “Prison Visits & Families Impacts, Successes & Struggles” (eds). *Justice for Children of Prisoners*, 2013, 2 (4), p.21-22.

arī mazina trauksmi¹⁶. Tādēļ ir ļoti svarīgi apzināties bērnu un vecāku, kas atrodas ieslodzījumā, saskarsmes īstenošanas nozīmīgumu.

Sabiedrības pretreakcija uz bērna vecāku ieslodzījumu ir vēl viens faktors, kas var negatīvi iespaidot bērnu un vecāku attiecības – saskarsmi. Zaudējums, ko izraisījis vecāka apcietinājums, reti kad izraisa līdzjūtību apkārtējos cilvēkos, līdz ar to bērnam ir apgrūtināta iespēja izpaust, dalīties savās bēdās par zaudējumu – bērni izjūt atgrūšanu, neatzišanu, nicinājumu.¹⁷ Šajā sakarā ir svarīgi veicināt sabiedrības izpratni par šo bērnu stāvokli un vajadzībām.

Situācijas izpētes rezultātā tika secināts, ka šobrīd bērniem ir ierobežotas iespējas kontaktēties ar vecākiem, kas atrodas ieslodzījumā: tikšanās ir retas, telefonsarunas īsas, bet tikšanās telpas ieslodzījuma vietās neatbilst bērna vajadzībām. Kontaktu biežums un kvalitāte ir noteicošie faktori bērnu un vecāku attiecību uzturēšanai¹⁸. Bērna un vecāku saskarsmei primāri ir jābūt vērstai uz bērna vajadzībām, lai viņš justos ērti un droši nepazīstamā vietā un viņam nebūtu bail turp doties uz tikšanos. Šī iemesla dēļ cietuma satikšanās telpās jābūt bērniem draudzīgai atmosfērai (atbilstoši iekārtotas un uzkoptas telpas, aprīkotas ar rotaļu stūrīti utt.), kā arī ieslodzījuma vietu drošības sistēmas nedrīkst būt bērnam traumējošas.¹⁹

Tikpat svarīgi, lai saskarsmes tiesības būtu iespējams īstenot arī caur telefonsarunām un videokonferenci²⁰. Izpētes rezultāti atspoguļo, ka viena no lielākajām problēmām, ar kurām saskaras ieslodzītās personas, īstenojot saskarsmi ar saviem bērniem, ir īsas un retas telefonsarunas. Tāpat gan ieslodzītās personas, gan bērni izrādīja lielu vēlmi īstenot saskarsmi caur videokonferenci. Nepieciešamību pēc videokonferencēm atbalstīja arī IeVP.

Papildus jau minētām ieslodzījuma vietās un IeVP vēl norādīja uz tādām problēmām kā radniecības vai kopīgas saimniecības pierādīšanas nepieciešamība, bērnu, kas dzīvo ārvalstīs, ierobežotās iespējas tikt ar saviem vecākiem, kā arī ilgstošu satikšanās iespēju aizliegums apcietinātām personām.

Bērna tiesības uz saskarsmi ar saviem vecākiem ir nostiprinātas gan starptautiskajos, gan nacionālajos tiesību aktos. Atbilstoši ANO Konvencijas par bērnu tiesībām 2.pantam dalībvalstis respektē un nodrošina visas šajā konvencijā paredzētās tiesības katram bērnam bez jebkādas

¹⁶ K.Gulbe. Ieslodzīto personu bērnu saskarsme ar vecākiem. Prezentācija tiesībsarga 2014.gada konferencē 2014.gada 11.decembrī.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/-tiesibsarga-2014.gada-konference-papildinata-ar-prezentacijam>

¹⁷ K.Gulbe. Ieslodzīto personu bērnu saskarsme ar vecākiem. Prezentācija tiesībsarga 2014.gada konferencē 2014.gada 11.decembrī. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/-tiesibsarga-2014.gada-konference-papildinata-ar-prezentacijam>

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Hannah Lynn. "Prison Visits & Families Impacts, Successes & Struggles" (eds). *Justice for Children of Prisoners*, 2013, 2 (4), p.21-22.

²⁰ Committee on the Rights of the child. *Report and recommendations of the day of general discussion on „Children of Incarcerated Parents”*, 30 September 2011.

Pieejams: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2011.aspx>

diskriminācijas, neatkarīgi no vecāku statusa. Konvencijas 9.pants paredz valsts pienākumu respektēt bērna, kurš tiek šķirts no viena vai abiem vecākiem, tiesības regulāri uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas neatbilst bērna interesēm.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) savā praksē vairākkārt ir atzinusi, ka iespēja bērnam un vecākiem baudīt vienam otra klātbūtni ir būtisks „ģimenes dzīves” pamatelements Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 8.panta izpratnē.²¹

Kādam no vecākiem nonākot cietumā, bērna dzīve var krasi mainīties, it īpaši, kad viņš pārdzīvo notikušo. Šie bērni izjūt kaunu, jūtas neaizsargāti, neatbalstīti un „atšķirīgi”. Viņi savā dzīvē pārdzīvo gan materiālās, gan emocionālās grūtības.

Lai arī tiesību akti regulē bērna un vecāku saskarsmes īstenošanas kārtību un uzsver tās nozīmi, faktiskā situācija liecina, ka šo personu tiesības uz saskarsmi netiek nodrošinātas pilnā apjomā. Tiesībsarga ieskatā, lai efektīvāk nodrošinātu bērnu un vecāku, kas atrodas ieslodzījumā, saskarsmes tiesības, ir jāveic grozījumi tiesiskajā regulējumā un jāmaina prakse. Nozares pārstāvji tiesībsarga 2014.gada konferencē ir izteikuši priekšlikumus tiesību normu grozījumiem, kā arī atzinuši par nepieciešamiem uzlabojumus ieslodzījuma vietu satikšanās telpās.

Ņemot vērā, ka neatkarīgi no atrašanās ieslodzījumā persona turpina būt tēvs vai māte saviem bērniem un Latvijā bērniem ir apgrūtinātas iespējas tikt ar ieslodzītajiem vecākiem, tiesībsargs pievērsīsies ieslodzīto personu bērnu tiesību uz saskarsmi ar vecākiem veicināšanai arī 2015.gadā.

Tāpat 2015.gadā vēl plānots veikt plašu bērnu, audžuģimeņu un aizbildņu aptauju un veicināt sabiedrības izpratni par ieslodzīto personu bērnu kā mazaizsargāto personu grupas vajadzībām un tiesībām. Sadarbībā ar psihoterapijas ekspertu tiks izstrādāts informatīvs un izglītojošs materiāls ieslodzītām personām par bērnu un vecāku saskarsmi. Pēc iegūtās informācijas apkopošanas un problēmu loka apzināšanas plānots izstrādāt priekšlikumus normatīvā regulējuma pilnveidei.

4. Vardarbības novēršana izglītības iestādēs

Viens no bērna tiesību pamatprincipiem, no kura izriet pārējās viņa tiesības, ir bērna tiesības uz attīstību²². Tās tiek apdraudētas gan gadījumā, ja bērns cieš no vardarbības, gan arī

²¹ Piemēram, skat. ECT 1996.gada spriedumu lietā *Johansen v. Norway*, Nr.17383/90, para 78.

²² ANO Konvencijas par bērnu tiesībām 6.panta otrā daļa: „Dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu ikviena bērna izdzīvošanu un attīstību.” Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7.pants: „Katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību.”

tad, ja bērns pats izturas vardarbīgi, tādēļ vardarbības izskaušana ir nozīmīgs jautājums bērnu tiesību nodrošināšanā.

Saskaņā ar starptautisko un nacionālo tiesību normām bērnam ir tiesības būt pasargātam no visa veida vardarbības neatkarīgi no tā, kur viņš atrodas: skolā, mājās, sociālās aprūpes iestādē vai citur. Lai šīs tiesības īstenotu, valstī ir izstrādāts tiesību aizsardzības mehānisms, kurā katrai iesaistītajai personai – pašvaldībai, skolai, vecākiem un pašam bērnam – ir normatīvajos aktos noteikti savi pienākumi un atbildība par to nepildīšanu.

Speciāls regulējums attiecībā uz drošu vidi izglītības iestādēs noteikts izglītības jomu regulējošos normatīvajos aktos. Tādējādi izglītības iestādēm ir noteikti konkrēti pienākumi izglītojamo drošības jautājumos un atbildība par to nepildīšanu.

Lai arī normatīvais regulējums vardarbības nepieļaušanai un novēršanai skolā ir pietiekams, tas netiek pienācīgi izmantots, lai vardarbību patiesi laikus arī novērstu. Tiesībsargs ir secinājis, ka vardarbība skolās lielā mērā ir saistīta arī ar pašvaldību attieksmi pret savas funkcijas – preventīvā darba ar bērniem – pildīšanu. Prakse rāda, ka uzvedības sociālās korekcijas programmas visās pašvaldībās netiek pienācīgi vai vispār izstrādātas. Tieši savlaicīga preventīvā darba trūkums noved pie smagākiem vardarbības gadījumiem. Arī izglītības iestādes laikus nevēršas pašvaldībā pēc palīdzības, ja bērnam ir antisociāla uzvedība un skolas resursi nav izrādījušies pietiekami, tie nav devuši rezultātu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otrās daļas 7.punkts noteic: „Pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādā katram bērnam, kurš veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.” Tātad bērna uzvedības korekcija ir likumā noteikts pašvaldības (nevis izglītības iestādes) pienākums – pašvaldībai ir pienākums ņemt preventīvajā uzskaitē katru riska grupas bērnu un izstrādāt viņa vajadzībām atbilstošu programmu. Šī programma atkarībā no konkrētās lietas apstākļiem var paredzēt vai neparedzēt policijas līdzdalību, jo programmas izstrāde un līdz ar to sadarbības partneru izvēle ir pašvaldības kompetencē. No starptautiskām rekomendācijām secināms, ka jāizmanto sabiedrībā balstīts preventīvais darbs un pēc iespējas jānovērš jauniešu saskarsme ar tiesībsargājošo sistēmu.

Bērna antisociāla uzvedība liecina par iepriekš pieļautu viņa tiesību uz pilnvērtīgu attīstību pārkāpumu, un tā aplūkojama arī par bērna audzināšanu atbildīgo personu (vecāku un pedagogu) atbildības kontekstā.

2014.gadā pastiprināta uzmanība tika pievērsta bērnu un to tiesību subjektu (sociālo pedagogu, pedagogu, vecāku) informēšanai par bērnu tiesībām būt drošībā izglītības iestādē. Šim nolūkam tika rīkoti semināri un sadarbībā ar Igaunijas Republikas tieslietu kancleru izdoti divi bukleti „Skola bez vardarbības” – ieteikumi skolēniem un vecākiem un ieteikumi pedagogiem.

Tajos atrodama informācija, kā atpazīt mobingu, ieteikumi, kā rīkoties vardarbības gadījumā, ja bērns ir cietis, bijis vardarbības liecinieks vai pats nodarījis kādam pāri, kā arī informācija par tiesisko regulējumu. Bukleti elektroniski ir pieejami Tiesībsarga biroja mājaslapā.²³

²³ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Skola_bez_vardarbibas_Skoleniem_un_Vecakiem_2014.pdf
un http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Skola_bez_vardarbibas_Skolotajiem_2014.pdf

II Pilsoniskās un politiskās tiesības

1. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana

1.1. Grozījumi Ārstniecības likumā

2013.gada ziņojumā tiesībsargs norādīja, ka ilgstoši viena no būtiskākajām problēmām bijusi atbilstoša normatīvā regulējuma neesamība garīgās veselības jomā. Piemēram, psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kur notiek piespiedu ārstēšana, tiek pielietoti vairāki piespiedu līdzekļi un arī ierobežotas personu tiesības uz privāto dzīvi, tomēr normatīvais regulējums praktiski neeksistēja – ierobežojumus noteica ar iestādes iekšējās kārtības noteikumiem.

Ņemot vērā, ka atbildīgās iestādes nereaģēja uz tiesībsarga norādījumiem, tiesībsargam nācās iesaistīt presi, lai šo jautājumu aktualizētu, kā arī tas vērsās pie Ministru prezidenta. Tā rezultātā tikai 2014.gada septembrī tika pieņemts normatīvais regulējums, kas noteic piespiedu līdzekļu un citu ierobežojumu piemērošanu un apstrīdēšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās.

1.2. Personas sensitīvo datu apstrāde

2014.gadā tiesībsargs aktualizēja problēmu saistībā ar personas sensitīvo – psihiskās veselības medicīnisko datu nepamatotu pieprasīšanu un saņemšanu no ārstniecības iestādēm kriminālprocesa ietvaros. Tika konstatēts, ka ļoti bieži šī informācija tiek pieprasīta neatkarīgi no tā, vai ir reāls pamats šaubīties par personas psihisko veselību, bet, tikai pamatojoties uz to, ka pret kādu personu ir uzsākts kriminālprocess.

Tā rezultātā Tieslietu ministrijas darba grupā šis jautājums tika izdiskutēts ar atbildīgajām iestādēm, secinot, ka par personas sensitīvo datu pieprasījumu kriminālprocesā nepieciešams ieviest vienotu, cilvēktiesībām atbilstošu praksi. Attiecīgi Tieslietu ministrija sagatavoja un nosūtīja tiesu iestādēm, prokuratūrai un izmeklēšanas iestādēm vēstuli, kurā norādīja, ka izziņas par personu psihiskās veselības stāvokli nav obligāti pieprasāmas visos kriminālprocesos, bet gan tikai gadījumos, ja par personas psihiskās veselības stāvokli pastāv pamatotas šaubas.

1.3. Vēlēšanu novērošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās

2014.gada vēlēšanās kā novērošanas mērķgrupa tika izraudzīti psihiatrisko slimnīcu pacienti, jo šī ir viena no mazaizsargātajām personu grupām un šīm personām nereti ir ierobežotas iespējas pašām aizstāvēt savas tiesības. Turklāt vēsturiski bija izveidojusies situācija, ka gan valsts, gan pašvaldību līmenī bieži valdīja uzskats, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem nav tik būtiski nodrošināt vēlēšanu tiesības, bet daļai personu – kuras bija atzītas

par rīcībnespējīgām, tiesības piedalīties vēlēšanās vēl līdz pat 2013.gada 1.janvārim vispār bija atņemtas, šo ierobežojumu paredzot normatīvajā regulējumā.

Gan 2014.gada 24.maijā – Eiropas Parlamenta vēlēšanu norises dienā Latvijā, gan 2014.gada 4.oktobrī – Saeimas vēlēšanu dienā Tiesībsarga biroja darbinieki devās novērot vēlēšanu norisi visās Latvijas psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Papildus vēlēšanu procesa novērošanai Tiesībsarga biroja darbinieki vēlēšanu dienā veica arī pacientu (gan to, kas piedalījās, gan to, kas nepiedalījās vēlēšanās) un atsevišķu slimnīcas darbinieku aptaujas.

Jau pēc pirmajām vēlēšanām Tiesībsarga biroja darbinieki, balstoties uz normatīvā regulējuma izpēti un vēlēšanu dienā veikto novērošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās, konstatēja virkni problēmu attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu. Piemēram, bija slimnīcas, kur pacientiem vēlēšanu dienā, ja viņi nebija jau pāris dienas iepriekš pieteikušies, ka balsos, organizatorisku šķēršļu dēļ bija liegta iespēja piekļūt savām pasēm un līdz ar to – piedalīties balsošanā. Lai gan likums skaidri noteic, ka uz balsošanu slimnīcā var pieteikties arī vēlēšanu dienā.

Tā rezultātā tika sniegtas vairākas rekomendācijas gan Centrālajai vēlēšanu komisijai, gan psihoneiroloģiskajām slimnīcām. Tiesībsarga biroja darbinieki, pārbaudot šo rekomendāciju izpildi un veicot Saeimas vēlēšanu novērošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās, konstatēja, ka ir jautājumi, kuros ir vērojami būtiski uzlabojumi – īpaši slimnīcās, tomēr vienlaikus tika arī konstatētas atsevišķas sistēmiskas problēmas attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu un normatīvo regulējumu.

Piemēram, Eiropas Parlamenta vēlēšanu likuma, kā arī Saeimas vēlēšanu likuma 25.pantā noteikts: „Ja vēlētājs fizisku trūkumu dēļ pats nespēj balsot vai parakstīties balsotāju sarakstā, vēlētāja klātbūtnē pēc viņa norādījumiem atzīmes vēlēšanu zīmē izdara vai balsotāju sarakstā parakstās vēlētāja ģimenes loceklis vai kāda cita persona, kurai vēlētājs uzticas”. Gandrīz identisks regulējums ietverts arī Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma 33.pantā: „Ja vēlētājs fizisku trūkumu dēļ pats nespēj balsot, vēlētāja klātbūtnē pēc viņa mutvārdu norādījumiem atzīmes vēlēšanu zīmē izdara vēlētāja ģimenes loceklis vai kāda cita persona, kurai vēlētājs uzticas”.

Šāds regulējums rada maldinošu iespaidu, ka tikai personām ar fiziskiem trūkumiem varētu būt nepieciešamība un tiesības izmantot uzticības personas palīdzību balsošanas procesā. Šis nosacījums ir pretrunā ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 29.panta iii) punktam, jo tiesības uz atbalstu, īstenojot savas tiesības, ir jebkurai personai ar invaliditāti, tai skaitā arī personām ar garīga rakstura traucējumiem. Līdz ar to arī personām ar garīga rakstura traucējumiem ir jānodrošina iespēja izmantot uzticības personas palīdzību.

1.4. Rīcībspējas ierobežojumu regulējuma piemērošana praksē

Jau 2013.gadā Tiesībsarga birojs izvērtēja 2013.gada pirmajā pusgadā pieņemtos tiesu spriedumus par rīcībspējas ierobežošanu, kā rezultātā tika konstatēta virkne problēmu saistībā ar normatīvā regulējuma piemērošanu, un par to tika informēta arī Tieslietu ministrija. 2014.gadā Tiesībsarga birojs atkārtoti vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz konstatētajām problēmām rīcībspējas ierobežošanas procesā. Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka piekrīt problēmu esamībai un plāno tās risināt, atkārtoti informējot un izglītojot tiesību normu piemērotājus un tiesas par tiesību normu piemērošanu rīcībspējas ierobežošanas lietās.

Ņemot vērā neskaidrības ar jaunā rīcībspējas ierobežošanas regulējuma piemērošanu praksē, Tiesībsarga birojs arī 2014.gadā turpināja sniegt informāciju par šo normu piemērošanas aspektiem cilvēktiesību kontekstā. Piemēram, tika sniegts viedoklis saistībā ar lūgumu informēt, vai tiesības uz darbu var tikt uzskatītas par personiskajām nemantiskajām tiesībām, un vai personai ar daļēji ierobežotu rīcībspēju un bez personisko nemantisko tiesību ierobežojumiem ir tiesības personīgi vērsties Administratīvajā tiesā par labvēlīga administratīvā akta izdošanu par bezdarbnieka statusa piešķiršanu un reģistrēšanu bezdarbnieku uzskaitē. Tiesībsarga birojs savā viedoklī norādīja, ka Civilprocesa likumā nav konkrēta panta, kurā izsmēloši būtu uzskaitīts, kas ir atzīstamas par personiskajām nemantiskajām tiesībām, bet konkrētu tiesību piederība pie personiskajām nemantiskajām tiesībām izriet no šo tiesību jēgas un būtības. Tieslietu ministrija kā jaunā rīcībspējas regulējuma (grozījumi Civillikumā un Civilprocesa likumā) autors apmācībās tiesnešiem, skaidrojot, kuras tiesības būtu atzīstamas par personiskajām nemantiskajām tiesībām – tāpat, attiecībā uz kurām tiesībām nevar ierobežot personas rīcībspēju, ir norādījusi: „Personiskās tiesības ir cieši saistītas ar cilvēka personu un nav atsavināmas, piemēram, tiesības būt par autoru, laulības noslēgšana, testamenta sastādīšana, adopcija, tiesība apstrīdēt un atzīt bērna izcelšanos u.c.”.

Personiskās tiesības minētas arī atsevišķos Civillikuma pantos, piemēram, 705.pantā, tajā norādot, ka ar mantojuma iegūšanu uz mantinieku pāriet mantojuma atstājēja tiesības, izņemot personiskās.

Tādējādi no iepriekš minētā izriet, ka arī tiesības uz darbu ir pieskaitāmas pie personiskajām nemantiskajām tiesībām, jo šīs tiesības ir cieši saistītas ar personu un nav nododamas citai personai, piemēram, uz pilnvaras pamata, kā arī šīs tiesības nepāriet uz mantinieku. Attiecīgi gadījumā, ja šīs tiesības personai tiek ierobežotas, tā var vērsties tiesā.

Jebkurā gadījumā, ja rodas šaubas par atsevišķas tiesības piederību personiskajām nemantiskajām tiesībām, konkrētais gadījums jāvērtē no personas interešu viedokļa, jo rīcībspējas ierobežojumi ir paredzēti vienīgi tam, lai aizsargātu pašas personas tiesības un intereses. Tādējādi tiesai ir jāvērtē, vai persona, īstenojot konkrētās tiesības, var sev radīt kādu

nesamērīgu kaitējumu. Nav saredzama nekāda tiesiska nepieciešamība ierobežot iespēju personām ar rīcībspējas ierobežojumu saņemt bezdarbnieka statusu un attiecīgi arī pieeju nodarbinātību veicinošiem pasākumiem, pamatojoties vien uz to, ka personai ir noteikti rīcībspējas ierobežojumi. Gluži pretēji – gadījumā, ja šāds atteikums tiktu balstīts tikai uz personas rīcībspējas ierobežojumiem, šādu rīcību varētu atzīt par diskrimināciju uz invaliditātes pamata.

Jāatzīmē, ka Latvijā kopš 2010.gada 31.marta spēkā ir ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kuras 27.pantā īpaši tiek uzsvērtā personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana un diskriminācijas aizliegums. Proti, konvencijas 27.panta pirmā daļa noteic: „Dalībvalstis atzīst personu ar invaliditāti tiesības uz darbu vienlīdzīgi ar citiem; tās ietver iespēju pelnīt iztikas līdzekļus ar darbu, kuru persona ar invaliditāti brīvi izvēlas vai kuram piekrīt darba tirgū un darba vidē, kas ir atklāta, veicina integrāciju un ir pieejama personām ar invaliditāti. Dalībvalstis nodrošina un veicina tiesību uz darbu īstenošanu, tostarp personām, kas par personām ar invaliditāti kļuvušas darbā, un veic atbilstošus pasākumus, tostarp pieņemot normatīvos aktus, lai cita starpā: a) aizliegtu diskrimināciju invaliditātes dēļ attiecībā uz visiem jautājumiem, kas saistīti ar nodarbinātību, ieskaitot darbā pieņemšanas, nolīgšanas un nodarbinātības nosacījumus, darba saglabāšanu, karjeras virzību un drošus un veselīgus darba apstākļus; b) aizsargātu personu ar invaliditāti tiesības uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem vienlīdzīgi ar citiem, ieskaitot vienlīdzīgas iespējas un vienādu atlīdzību par līdzvērtīgu darbu, drošus un veselīgus darba apstākļus, tostarp aizsardzību pret uzmākšanos un sūdzību apmierināšanu; c) nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti var īstenot savas darba un arodbiedrību tiesības vienlīdzīgi ar citiem; d) nodrošinātu, ka personām ar invaliditāti ir efektīva pieeja vispārīgām tehniskās un profesionālās orientācijas programmām, darbā iekārtošanas dienestiem un profesionālajai apmācībai un tālākizglītībai; e) veicinātu personu ar invaliditāti darba iespēju un karjeras virzības veicināšanu darba tirgū, kā arī palīdzību darba atrašanā, saņemšanā, saglabāšanā un atsākšanā; f) veicinātu iespējas individuālā darba un saimnieciskās darbības veikšanai, kooperatīvu attīstībai un sava uzņēmuma dibināšanai; g) nodarbinātu personas ar invaliditāti valsts sektorā; h) veicinātu personu ar invaliditāti nodarbinātību privātajā sektorā, īstenojot atbilstošu stratēģiju un pasākumus, starp kuriem var būt pozitīvas rīcības programmas, stimuli un citi pasākumi; i) nodrošinātu, ka personām ar invaliditāti darbavietās tiek veikti saprātīgi pielāgojumi; j) veicinātu to, ka personas ar invaliditāti iegūst darba pieredzi atklātā darba tirgū; k) veicinātu tehniskās un profesionālās rehabilitācijas, darba saglabāšanas un atsākšanas programmas personām ar invaliditāti.”

2. Ieslodzīto personu aizsardzība slēgta tipa iestādē

Ieslodzīto personu tiesību aizsardzības jomā, līdzīgi kā iepriekš, arī 2014.gadā Tiesībsarga biroja darbs tika īstenots vairākos virzienos: izskatot iesniegumus, pārbaudes lietas, apmeklējot ieslodzījuma vietas, kā arī ņemot dalību normatīvo aktu pilnveides darba grupās.

Joprojām nemainīgi liels skaits iesniegumu tiek saņemts par necilvēcīgiem un pazemojošiem apstākļiem ieslodzījuma vietās. Par sadzīves apstākļu neatbilstību cilvēktiesību prasībām 2014.gadā saņemti 66 iesniegumi, no tiem 18 iesniegumos ir izteikts lūgums sniegt informāciju par jau veiktajām pārbaudēm un sastādītajiem atzinumiem. Tā, piemēram, ir saņemti iesniegumi ar sūdzībām par Rīgas Centrālcietuma pastaigu laukumiem, karantīnas un uzņemšanas kamerām, dzīvojamām kamerām; Valmieras cietuma dzīvojamām kamerām, soda izolatoriem, Jēkabpils cietuma soda izolatoriem, Jelgavas cietuma dzīvojamām kamerām, Daugavgrīvas cietuma pastaigu laukumiem, Liepājas cietuma soda izolatoriem u.c.

Atzīmējams, ka IeVP 2014.gadā ir noslēgusi 2013.gadā uzsākto visu Latvijas ieslodzījuma vietu auditu. Audita komisijas uzdevums bija apsekot un izvērtēt visu ieslodzījuma vietu stāvokli, un konstatēt, vai ieslodzījumā esošajām personām tiek nodrošināti atbilstoši uzturēšanās apstākļi. Tāpat audita mērķis bija izlemt turpmāko rīcību ar katru kameru (ieslodzījuma vietu) – slēgt vai ieguldīt finanšu līdzekļus telpu stāvokļa pilnveidošanā.

Minētais liecina par vēlmi risināt jautājumus, kas saistīti ar ieslodzīto personu sadzīves apstākļu uzlabošanu. Ņemot vērā IeVP aktivitātes šajā jautājumā, 2014.gadā salīdzinoši ar citiem gadiem tiesībsargs mazāku uzmanību veltīja sadzīves un uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās.

Tāpat kā citus gadus, arī 2014.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja ieslodzījuma vietas, veicot 12 monitoringa vizītes. Tās galvenokārt bija tematiskas, proti, vērstas uz konkrētu jautājumu izpēti. Divos gadījumos tika veiktas ārkārtas vizītes, pamatojoties uz Tiesībsarga birojā saņemtu informāciju par iespējamu nehumānu izturēšanos.

Pēc šīm vizītēm vienā no gadījumiem tiesībsargs ziņoja Latvijas Republikas ģenerālprokuroram par iespējamām cietuma darbinieku prettiesiskām darbībām pret ieslodzītajām personām. Savukārt otrs gadījums bija saistīts ar iespējamiem apcietināta ārvalsts pilsoņa tiesību pārkāpumiem.

2014.gadā vairākkārt ir apmeklēts Brasas cietums, Rīgas Centrālcietums (sešas reizes), Ilģuciema cietums un Latvijas Cietumu slimnīca. Tāpat 2014.gadā tika noslēgta 2013.gadā saktā vairāku dienu monitoringa vizīte Ilģuciema cietumā.

2.1. Necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegums

2.1.1. Drošības jautājumi

Līdzīgi kā iepriekš, joprojām tiek saņemti iesniegumi, kuros ieslodzītie norāda uz apdraudējumu no citu ieslodzīto puses, proti, daudzos gadījumos iesniedzēji pauduši vēlēšanos tikt pārvietoti uz citu ieslodzījuma vietu, jo jūtas apdraudēti. Ņemot vērā to, ka tiesībsarga funkcijās neietilpst jautājumu izlemšana par ieslodzīto izvietošanu ieslodzījuma vietās, šādi iesniegumi tiek pārsūtīti izskatīšanai pēc būtības IeVP. Šādu iesniegumu skaits palielinājās gada otrajā pusē saistībā ar Šķirotavas cietuma slēgšanu 2014.gada 1.oktobrī.

Aizvadītajā gadā Tiesībsarga birojā aktualizējās arī jautājums par ārvalsts pilsoņa iespējām sazināties ar cietuma darbiniekiem. Proti, tiesībsarga rīcībā nonāca informācija, ka Rīgas Centrālcietumā apcietinājumā atrodas ārvalsts pilsonis, kuru kamerā pastāvīgi fiziski ietekmē citi ieslodzītie. Tiesībsarga biroja darbinieki tur veica ārkārtas vizīti un pēc sarunām ar konkrēto personu, Drošības daļas darbiniekiem, kā arī medicīnisko personālu konstatēja, ka apcietinātajam ārvalsts pilsonim faktiski ir liegta iespēja sūdzēties cietuma darbiniekiem par kameras biedru vardarbību, jo lielākā daļa darbinieku neprot angļu valodu. Nepieciešamības gadījumā cietuma darbinieki kameras biedriem lūguši iztulkot viņa teikto. Savukārt sarunā ar ārsta palīdzi tika noskaidrots, ka medicīniskās apgaitas laikā, ja nepieciešams sazināties ar konkrēto ieslodzīto, sarunu iztulko kameras biedri.

Būtisks priekšnoteikums tam, lai ECPAK 3.pantā noteiktais spīdzināšanas un necilvēcīgas izturēšanās aizliegums ieslodzījuma vietās netiktu pārkāpts, ir taisnīgs un atvērts sūdzību izskatīšanas mehānisms jeb tāds, kuram ieslodzītie var uzticēties un nepieciešamības gadījumā sūdzēties par savām bailēm, vardarbību.

Konkrētajā gadījumā apcietinātais ir ārvalstnieks un var sazināties ar cietuma darbiniekiem, kā arī ar jebkurām citām personām tikai angļu valodā. Valstij ir jānodrošina efektīva cilvēktiesību realizācija, nav pieļaujams, ka tikai tāpēc, ka cietuma darbinieki nepārvalda angļu valodu, netiek reaģēts uz ieslodzītā mutiskām vai rakstiskām sūdzībām, kurās viņš norāda uz fizisku ietekmēšanu. Turklāt nav pieļaujams, ka cietuma darbinieki, tostarp medicīnas darbinieks, ieslodzītā norādīto liek tulkot citiem ieslodzītajiem. Šādi pastāv risks, ka citiem ieslodzītajiem tiek atklāta sensitīva informācija, turklāt viņu tulkojums var būt nepilnīgs vai pat pretējs konkrētās personas interesēm. Nenodrošinot personai iespēju tieši, tas ir, bez citu ieslodzīto klātbūtnes nodot tās rīcībā esošu informāciju par iespējamām prettiesiskām darbībām, kas vērstas pret viņu, tiek pārkāpts konvencijas 3.pantā noteiktais aizliegums. Arī medicīnas darbinieka apskates laikā ir būtiski nodrošināt, lai ieslodzītā sūdzības un ārsta atbildes tulkotu kāds cietuma darbinieks, bet ne ieslodzītais.

Par minēto situāciju tika informēta IeVP, tāpat arī vizītes laikā cietuma darbinieki apņēmas, ka vismaz reizi nedēļā tiks nodrošināts, lai šo apcietināto uzklausu darbinieks, kurš prot angļu valodu.

2.1.2. Izmeklēšanas efektivitāte Iļģuciema cietumā

Atsevišķi problēmaspekti attiecībā uz drošības un izmeklēšanas jautājumiem tika konstatēti iepriekš minētajā vairāku dienu monitoringa vizītē Iļģuciema cietumā. Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka šajā ieslodzījuma vietā izmeklētāja funkcijas pilda Drošības un uzskaites daļas darbiniece. Šāda situācija ir vērtējama pretrunīgi, jo, no vienas puses, Drošības un uzskaites daļas darbinieka rīcībā esošā operatīvā informācija varētu būt lietderīga izmeklētāja darbībā, savukārt, no otras puses, atsevišķos gadījumos šāda amatu apvienošana var radīt šaubas par pieņemtā lēmuma objektivitāti, it īpaši gadījumos, kad tiek izmeklēta cietuma darbinieka iespējama prettiesiska rīcība pret ieslodzīto. Šādā gadījumā pastāvētu šaubas par izmeklēšanas rezultātu objektivitāti.

Tāpat minētās vizītes laikā tika konstatēts, ka atsevišķos gadījumos, kad ieslodzītajai gūtās traumas ir vieglas, pārbaudes netiek veiktas. Šādos gadījumos tiek sastādīts akts. Tiesībsargs atbildīgajām iestādēm norādīja, ka, konstatējot ieslodzītajai jebkāda rakstura un smaguma traumas, cietums ir atbildīgs par šo miesas bojājumu izcelsmi un uz tā gulstas pienākums noskaidrot to patiesos cēloņus. Ņemot vērā iepriekš minēto, ieslodzījuma vietai tika rekomendēts visos gadījumos, kad ieslodzītajai ir konstatētas traumas, veikt pārbaudi, tādējādi novēršot jebkādas šaubas vai neskaidrību par traumu iemesliem.

2.1.3. Personai ar kustību traucējumiem tiesību ievērošana

Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta par ieslodzījuma apstākļiem Rīgas Centrālcietumā ieslodzītajai personai, kura pārvietojas ratiņkrēslā. Pārbaudes lietas ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Rīgas Centrālcietumu, tikās ar ieslodzīto, viņa kameras biedru, medicīnas personālu, kā arī vecāko inspektoru, kurš ir atbildīgs par konkrēto notiesāto personu.

Tika konstatēts, ka personai duša un tualete nebija pieejama bez citu ieslodzīto personu palīdzības, turklāt to aprīkojums nebija pielāgots personām ar invaliditāti. Minētā persona patstāvīgi jeb bez citas personas palīdzības nevarēja iziet pastaigā.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 14.panta 2.punkts paredz: dalībvalstis nodrošina, ka tad, ja personām ar invaliditāti saskaņā ar kādu procedūru tiek atņemta brīvība, tām vienlīdzīgi ar citiem ir tiesības uz garantijām, ko paredz cilvēktiesības, un pret tām

izturas saskaņā ar šīs konvencijas mērķiem un principiem, tostarp nodrošina saprātīgus pielāgojumus. ECT jau vairākās lietās pret Latviju, piemēram, *Grimailovs pret Latviju* un *Farbtuhs pret Latviju* ir norādījusi, ka personas ar invaliditāti ieslodzīšana cietumā, kurā tā nevar patstāvīgi pārvietoties un jo īpaši – nespēj patstāvīgi izkļūt no kameras, ir pielīdzināma pazemojošai rīcībai. Ieslodzījuma apstākļi ir pielīdzināmi pazemojošiem, kad personas ar smagu fizisku invaliditāti ir atstātas, lai tās paļaujas uz kameras biedru palīdzību, lietojot tualeti un dušu, kā arī apģērbjoties un izģērbjoties. Turklāt ir apšaubāma tāda risinājuma atbilstība, kad faktiski atbildība par personu ar invaliditāti tiek uzlikta citiem ieslodzītajiem bez atbilstošas kvalifikācijas, kaut arī tikai uz noteiktu laiku.

2.1.4. Speclīdzekļu – rokudzelžu piemērošana uz mūžu notiesātajām personām

Jau 2013.gadā gadā aktualizējās jautājums par grozījumu Latvijas Sodū izpildes kodeksa 50.⁸ praktiskās īstenošanas problemātiku attiecībā uz komisijas darbu, kas vērtē jautājumus par rokudzelžu piemērošanas nepieciešamību personām, kurām noteikts brīvības atņemšanas sods – mūža ieslodzījums. Proti, minētā norma stājās spēkā 2013.gada 1.aprīlī, un tā paredz, ka rokudzelžus uz mūžu notiesātajām personām var piemērot, individuāli izvērtējot bīstamību un nepieciešamību. Šādu lēmumu pieņem brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka izveidota komisija, kurai ir jāuzklausā arī notiesātais.

Tiesībsarga birojā 2014.gada ir saņemtas trīs sūdzības, kurās uz mūžu notiesātās personas ir izteikušas neapmierinātību ar to, ka, izvedot no kameras, viņām tiek pielietoti speclīdzekļi – rokudzelži. Vienā gadījumā persona norādīja, ka komisija ir pieņēmusi negatīvu lēmumu, proti, ka, izvedot no kameras, viņām ir uzliekami rokudzelži, objektīvi neizvērtējot notiesātā uzvedību ieslodzījuma vietā. Persona šo lēmumu pārsūdzēja IeVP. Ņemot vērā to, ka šis jautājums Tiesībsarga birojā ir aktuāls vairāku gadu garumā, tiesībsargs vērsās IeVP ar lūgumu informēt par pieņemto lēmumu. IeVP lēmumu atcēla, argumentējot, ka komisijas lēmumā nav norādīts tā izvērsts pamatojums, tādējādi tas nav objektīvi pamatots, bet gan balstīts uz komisijas locekļu subjektīviem viedokļiem.

Tiesībsargs pēc iespējas arī turpmāk pieprasīs uz mūžu notiesāto izvērtēšanas komisijas lēmumus par rokudzelžu piemērošanu, lai izvērtētu pastāvošo praksi un tās attīstību attiecībā uz mūžu notiesāto personu soda izciešanas apstākļiem ieslodzījuma vietās. No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski, lai šī norma nebūt formāla un arī praksē speclīdzekļi – rokudzelži uz mūžu notiesātajām personām ieslodzījumā tiktu piemēroti pēc individuāla objektīva, bet ne subjektīva vērtējuma par konkrēto notiesāto.

2.2. Ieslodzīto tiesības uz privāto dzīvi

Jau vairākus gadus tiesībsargs ir izteicis kritiku par īslaicīgo satikšanos telpu aprīkojumu notiesātajām personām, proti, šīs satikšanās ir iespējamās aiz stikla sienas. Tiesībsargs ir norādījis Tieslietu ministrijai un IeVP uz šādas prakses nepieļaujamību atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam un tās neatbilstību starptautisko cilvēktiesību standartiem, kā arī Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas (no angļu val., turpmāk – CPT) izteiktajām rekomendācijām. Diemžēl vizīšu laikā Iļģuciema cietumā (2013.16.10., 2013.13.11., 2014.04.10., 2014.04.11.) tika konstatēts, ka joprojām ieslodzījuma vietās minētā prakse ir palikusi nemainīga.

Atzinumā par vizītēm Iļģuciema cietumā atkārtoti tika vērsta uzmanība uz šādas prakses nepieļaujamību. Visbeidzot 2014.gada augusta IeVP atbildē ir norādīts, ka visās ieslodzījuma vietās īslaicīgo satikšanos telpās stikla norobežojumi ir demontēti vai aprīkoti ar paceļamajiem stikliem.

Jāpiebilst, ka 2013.gadā Latvijas ieslodzījuma vietas apmeklēja CPT delegācija, kura izteica kritiku, norādot, ka šādi stikla norobežojumi ir pieļaujami tikai izņēmuma gadījumos. Atzīmējams, ka tiesībsargs vairākus gadus ir lūdzis novērst šo pārkāpumu, tomēr atbildīgās institūcijas ir reaģējušas tikai pēc starptautiskas institūcijas iejaukšanās.

Vizīšu laikā Iļģuciema cietumā aktualizējās arī jautājums par ilgstošo satikšanos notiesātajām personām. Proti, cietuma darbinieki kritiski izteicās par Latvijas Soda izpildes kodeksa 45.panta trešajā daļā ietverto regulējumu, kas paredz, ka ilgstošā satikšanās var tikt atļauta arī ar citu personu (ne radnieku vai laulāto), ja līdz soda izciešanas sākumam notiesātajam ar šo personu ir bijusi kopēja saimniecība vai kopīgs bērns. Jēdziens „kopīga saimniecība” ir pārāk šaurs un bieži neatbilst realitātei. Proti, ieslodzītajam ar konkrēto personu var nebūt kopēja saimniecība, bet attiecības ar šo personu var būt ļoti ciešas un resocializācijas procesam noderīgas. Tāpēc tiesībsargs lūdza IeVP izvērtēt minētās normas piemērošanas praksi un iespējamo problemātiku visās Latvijas ieslodzījuma vietās, lai izprastu, vai pastāv nepieciešamību šo tiesību normu pilnveidot.

2.3. Informācijas pieejamība

Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums paredz, ka oficiālais izdevums, sākot ar 2013.gada 1.janvāri, ir tikai elektroniskā versijā. Šajā likumā ir noteikts: valsts nodrošina, ka ikviens bez maksas var iepazīties ar oficiālo izdevumu un sistematizētajiem tiesību aktiem valsts un pašvaldību bibliotēkās. Attiecībā uz ieslodzīto nodrošināšanu ar iespēju iepazīties ar ārējiem normatīvajiem aktiem IeVP norādīja, ka katra ieslodzījuma vieta 2013.gadā ir apgādāta ar

vismaz diviem datoru komplektiem, lai nodrošinātu pieejamību sistematizētajiem tiesību aktiem mājaslapās www.vestnesis.lv un www.likumi.lv.

Taču 2014.gada nogalē Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot Brasas cietumu, konstatēja, ka cietuma bibliotēkā vairs nav pieejami datori, jo notiesātie bija veikuši nelikumīgas pieslēgšanās. Apskatot bibliotēkā pieejamos ārējos tiesību aktus, tika konstatēts, ka tur atrodamas dažu ārējo tiesību aktu izdrukas un grāmatas ar novecojušām likumu redakcijām. Tiesībsargs secināja, ka notiesātajām personām Brasas cietumā ir ierobežota iespēja iepazīties ar ārējiem tiesību aktiem. Par minēto ir informēta Brasas cietuma administrācija un IeVP.

Arī 2015.gadā, apmeklējot ieslodzījuma vietas, tiks pievērsta īpaša uzmanība ieslodzīto piekļuves iespējām ārējiem normatīvajiem aktiem.

2.4. Ieslodzījuma vietās sniegto maksas pakalpojumu tarifu atbilstība labas pārvaldības principam

Tiesībsarga birojā jau iepriekšējos gados ar iesniegumiem vērās liels skaits ieslodzīto, izsakot neapmierinātību ar MK noteikumiem Nr.282 „Grozījums Ministru kabineta 2006.gada 25.aprīļa noteikumos Nr.327 „Noteikumi par Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegto maksas pakalpojumu cenrādi””. Ieslodzītie norādīja, ka līdz ar minēto noteikumu spēkā stāšanos ir nesamērīgi celta samaksa par elektroierīču izmantošanu ieslodzīto vajadzībām. Ieslodzītās personas, atrodoties pilnā valsts apgādībā, līdz ar to neesot pieļaujams, ka par elektroenerģijas izmantošanu ir jāmaksā pat vairāk nekā brīvībā esošajiem. Turklāt lielākoties ieslodzītie cietumos nestrādā vai arī strādā, bet negūst pietiekami lielus ienākumus, lai segtu noteiktās izmaksas par elektroenerģijas patēriņu. Ieslodzītie norādīja, ka arī citu IeVP sniegto maksas pakalpojumu izmaksas esot neadekvāti pieaugušas.

Lai arī Satversmes tiesa ir secinājusi, ka ieslodzītie atrodas pilnā valsts apgādībā, tas nenozīmē, ka valstij ir jānodrošina pilnīgi visas to vajadzības. Atrāšanās pilnā valsts apgādībā nozīmē vien to, ka persona atrodas no valsts pamatbudžeta finansētā iestādē, kura tiesību normās paredzētajā kārtībā nodrošina personas pamatvajadzības, proti, mājokli, ēdienu, apģērbu, veselības aprūpi.²⁴

Tā kā bez MK noteikumu Nr.327 pielikumā paredzētajiem pakalpojumiem (maksā par lietošanā esoša radiouztvērēja un televizora patērēto elektroenerģiju) ieslodzītajiem ir pieejami arī citi bezmaksas informācijas ieguves veidi – avīzes, žurnāli, bibliotēka, nevar uzskatīt, ka šajos noteikumos paredzēto pakalpojumu nesāņemšana pēc būtības tiem liegtu iespēju iegūt

²⁴ Ieslodzīto vajadzības, kuras nodrošina valsts, ir noteiktas MK noteikumos Nr.1022 „Noteikumi par ieslodzīto personu uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām” un Nr.199 „Noteikumi par apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpi izmeklēšanas cietumos un brīvības atņemšanas iestādēs”.

informāciju. Tādu pakalpojumu sniegšana kā dokumentu kopēšana vai informācijas ierakstīšana matricā nav uzskatāma par ieslodzīto pamatvajadzību nodrošināšanu. Izdevumiem par sniegto pakalpojumu pēc iespējas ir jāatbilst reālajiem izdevumiem, jo šādu pakalpojumu sniegšanas vienīgais mērķis ir to nodrošināšana ieslodzītajām personām.

No IeVP sniegtās informācijas citiem ieslodzītajiem un tiesībsargam kopsakarā ar aprēķinu metodiku izriet, ka aprēķini ir veikti nevis ar mērķi izrēķināt vidējās patērētās elektroenerģijas izmaksas, bet gan maksimāli iespējamās, pieņemot, ka ieslodzīto lietošanā esošās elektroierīces patērē maksimāli pieļaujamo jaudu maksimāli pieļaujamajā laika intervālā, neskatoties uz faktu, ka liela daļa ieslodzīto būtisku dienas daļu pavada, strādājot vai mācoties. Līdz ar to šobrīd ieslodzītie ievērojami pārmaksā par patērēto elektroenerģiju. Ieslodzītie šobrīd pārmaksā arī par citiem IeVP sniegtajiem maksas pakalpojumiem, piemēram, rakstāmpapīra izsniegšanu, kopēšanu u.c.

Ņemot vērā atzinumā secināto, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, lūdzot ņemt vērā tajā ietvertos secinājumus un nodrošināt ieslodzīto tiesību ievērošanu. 2014.gada 5.novembrī Tieslietu ministrija organizēja diskusiju ar Tiesībsarga biroja pārstāvjiem, lai pārrunātu atzinumā ietvertos secinājumus un turpmāko rīcību. 2014.gada 15.decembrī Tieslietu ministrija rakstveidā sniedza savu viedokli par tiesībsarga atzinumu, kā arī veica iepriekš aprēķināto un MK noteikumos Nr.327 ietverto elektroenerģijas tarifu pārrēķinu. Savā atbildes vēstulē Tieslietu ministrija ir paudusi, ka aprēķini, uz kuriem balstīti IeVP sniegtie maksas pakalpojumi, ir veikti, ievērojot labas pārvaldības principu. Tomēr nepieciešams izstrādāt grozījumus tiesību aktos, svītrojot ieslodzītā īpašumā vai lietojumā esošā elektriskā bārdas skujamā aparāta lietošanu kā maksas pakalpojumu un aizstājot vārdu „rakstāmpapīrs” ar vārdu „veidlapa”. Saistībā ar elektroenerģijas tirgus atvēršanu tiks izvērtēta nepieciešamība pārrēķināt IeVP maksas pakalpojumu izcenojumus. Tiesībsargs izvērtēs Tieslietu ministrijas vēstulē pausto argumentāciju un lems par turpmāko rīcību ieslodzīto personu tiesību aizsardzībai.

2.5. Apcietināto personu tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz vairāku ieslodzīto personu iesniegumiem, kurām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums, tika ierosināta pārbaudes lieta par apcietināto personu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās. Iesniedzēji norādīja, ka viņiem 2013.gada 1.jūnijā tika liegta iespēja piedalīties pašvaldību vēlēšanās, pamatojoties uz to, ka viņu deklarētā dzīvesvieta neatradās tajā vēlēšanu iecirkņa teritorijā, kur izmeklēšanas cietums vai cietuma nodaļa. Iesniedzēji norādīja, ka ar šo aizliegumu ir pārkāptas viņu Satversmes 101. un 91.pantā noteiktās tiesības.

Tiesībsargs atzinumā konstatēja, ka Pašvaldību vēlēšanu likumā iekļautais mehānisms faktiski liedz apcietinātajām personām īstenot savas likumā noteiktās tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās un tādējādi ir pretrunā Satversmes 101.pantam. Ja apcietinātās personas dzīvesvieta vai īpašums atrodas citur, bet ne tajā pilsētā vai administratīvajā teritorijā, kur cietums, apcietinātajai personai nav iespējams piedalīties vēlēšanās. Turklāt pat, ja apcietināto personu dzīvesvieta vai nekustamais īpašums atrodas tajās pašvaldībās, kur cietums, apcietinātā persona nevar mainīt vēlēšanu iecirkni Vēlētāju reģistra likumā noteiktajā kārtībā, jo tām nav ne iespējas iesniegt iesniegumu personīgi, ne arī glabāt elektroniskai piekļuvei nepieciešamo kodu karti/kalkulatoru izmeklēšanas cietumā. Turklāt salīdzinājumā ar pārējiem pilntiesīgiem Latvijas Republikas pilsoņiem apcietinātās personas atrodas atšķirīgos apstākļos, tādējādi vienādas kārtības noteikšana vēlēšanu tiesību izmantošanai pašvaldību vēlēšanās attiecībā uz visiem vēlētājiem nav atbilstoša Satversmes 91.pantam.

2.6. Ieslodzīto personu veselības aprūpe

2014.gadā ir saņemtas vairākas sūdzības, kurās ieslodzītie izsaka neapmierinātību, ka pašiem ir jāiegādājas zāles ārstēšanai.

MK 2014.gada 14.janvāra noteikumi Nr.25 „Noteikumi par apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpi ieslodzījuma vietās” paredz, ka ieslodzītajiem bez maksas nodrošina efektīvākās un izmaksas ziņā lētākās zāles, kuras izrakstījusi ieslodzījuma vietas ārstniecības persona.

Saņemtas sūdzības arī par to, ka cietuma Medicīnas daļas ārsts, visbiežāk terapeits, ir veicis primāro pacienta apskati, bet nav nozīmējis turpmāko vizīti pie šaurāka profila speciālista, kas kompetentāk izvērtētu pacienta veselības stāvokli un nozīmētu terapiju.

Saņemot šāda rakstura iesniegumus, tiek lūgts Veselības inspekcijai kā kompetentai iestādei izvērtēt sniegtās medicīniskās palīdzības kvalitāti katrā konkrētajā gadījumā. Vienlaikus Tiesībsarga biroja darbinieki uz saņemto sūdzību pamata ir veikuši vizītes Latvijas Cietumu slimnīcā Olainē un Brasas cietuma Medicīnas daļā, lai izvērtētu medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās. Vizīšu laikā tika pieaicināts ārsts – psihiatrs, kas klātienē veica pārrunas ar sūdzību iesniegušajiem pacientiem un izvērtēja medicīnas dokumentāciju. Tā rezultātā tika secināts, ka nepieciešams veikt kompleksu pārbaudi Brasas cietumā, jo tur atklājās trūkumi veselības aprūpes pieejamībā.

Tiesībsarga eksperte ārste-psihiatre tika pieaicināta arī vairāku dienu monitoringa vizītē Ilģuciema cietumā. Secinājumi par šo ieslodzījuma vietu bija pozitīvi. Proti, pirmkārt, ieslodzītajām, nonākot cietumā, nekavējoties tiek veikta veselības stāvokļa pirmreizēja

izvērtēšana, nozīmēts apsekošanas plāns un vajadzības gadījumā uzsākta tūlītēja ārstēšana. Visas nepieciešamās ārstnieciskās manipulācijas, izmeklējumi un konsultācijas tiek veiktas savlaicīgi.

Otrkārt, ievietojot ieslodzītās soda izolatora kamerā, tiek veikta tūlītēja medicīniskā apskate, izvērtēta veselības stāvokļa atbilstība, un, konstatējot veselības traucējumus, sodu atliek, notiek regulāra apsekošana.

Treškārt, medicīniskā aprūpe ieslodzījuma vietā tiek veikta savlaicīgi, tiek atbilstoši izdarīti ieraksti medicīniskajā dokumentācijā. Ieslodzījuma vietā ir nodrošināta laba atsevišķu nepieciešamāko speciālistu (psihiatra, ginekologa u.c.) pieejamība, internists pieejams ik dienu.

Ceturtkārt, ārpus iestādes konsultācijas, izmeklējumi un plānveida stacionārā ārstēšana tiek nodrošināta vispārējo kvotu ietvaros. Gaidīšanas rindas ārpus ieslodzījuma vietas nav garākas salīdzinājumā ar pārējiem iedzīvotājiem.

Piektkārt, ieslodzītajām ir pieejams nepieciešamais medikamentu minimums, valsts kompensētie medikamenti, kā arī iespēja iegādāties zāles un saņemt pakalpojumus par personīgiem līdzekļiem.

Sestkārt, ieslodzītajām ar suicidālām tendencēm tiek pievērsta pastiprināta uzmanība, nodrošinot psihologa un psihiatra palīdzību krīzes situācijās, kā arī suicīdu profilaksei. Nodrošināta laba psihiatra pieejamība. Ārstēšanā tiek ievērots brīvprātības un informētības princips. Pastāvot nopietnākiem suicīda draudiem, ieslodzītās tiek novērotas un ārstētas slimnīcā. Iepriekš Tiesībsarga birojā saņemtā informācija par to, ka katrā gadījumā, kad pastāv suicīda draudi, ieslodzītā tiekot sūtīta uz Latvijas Cietumu slimnīcu, neapstiprinājās.

Visbeidzot, reakcija uz krīzes situācijām ir tūlītēja un atbilstoša, iespējami ātrāk piesaistot ārstu – psihiatru.

2.7. Atbrīvošana no ieslodzījuma

Atbilstoši Latvijas Soduzpildes kodeksa 119.panta otrajai daļai maznodrošinātas personas, kuras atbrīvotas no soda izciešanas, novada vai republikas pilsētas dome nodrošina ar dzīvojamo platību likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” noteiktajā kārtībā.

Minētā likuma 14.panta pirmajā daļā ir uzskaitīti tie gadījumi, kuros pirmām kārtām personām nodrošināma dzīvojamā telpa. Vēl bez citām tās ir arī maznodrošinātās personas, kuras pēc soda izciešanas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, ja tās pirms notiesāšanas dzīvoja attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā un nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemīcināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā. Šis noteikums neattiecas uz personām, kuras devušas piekrišanu privatizēt to īrēto valsts vai pašvaldības dzīvokli citai personai un noslēgušas ar šo personu vienošanos par dzīvojamās telpas lietošanas tiesību izbeigšanu, vai ar kuru piekrišanu dzīvoklis ir pārdots vai citādi atsavināts, un darījuma rezultātā persona zaudējusi lietošanas

tiesības uz attiecīgo dzīvokli. Tomēr praksē daudzos gadījumos pašvaldības ir neatsaucīgas un atsakās nodrošināt mājokli, norādot, ka brīvas dzīvojamās platības tai nav, vai arī paskaidro, ka personai ir deklarētā dzīvesvieta, kur viņa var atgriezties, lai gan dabā šī vieta nav pārbaudīta. Tādējādi pastāv iespēja, ka dzīvesvietas faktiski nav.

Tāpat atbildēs ieslodzījuma vietai pašvaldības daudzos gadījumos norāda, ka persona pati pēc atbrīvošanās sešu mēnešu laikā var vērsties pašvaldībā un tiks uzņemta dzīvokļu gaidītāju rindā. Ir vērojama arī pašvaldību nevēlēšanās izmitināt savā administratīvajā teritorijā personas, kuras ir bijušas notiesātas un atbrīvotas pēc soda izciešanas, kā juridisko argumentu norādot to, ka persona ir izdeklarējusies no attiecīgās pašvaldības. Tomēr atbilstoši Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 12.panta piektajai daļai no dienas, kad ziņas par deklarēto dzīvesvietu ir anulētas, līdz dienai, kad attiecīgā persona deklarē savu dzīvesvietu citur, vai ziņas par dzīvesvietu tajā pašā vai citā pašvaldībā ir reģistrētas atbilstoši šī likuma 10.panta noteikumiem, par personas dzīvesvietu uzskatāma tā pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā iepriekš bija deklarēta vai reģistrēta šīs personas dzīvesvieta.

Tādējādi atbilstoši iepriekš minētajam, kā arī Latvijas Soduzpildes kodeksa 119.pantam un likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanai” 14.panta pirmajai daļai dzīvesvietas jautājuma risināšana gadījumos, kad personai nav deklarētās dzīvesvietas, ir tai pašvaldībai, kuras administratīvajā teritorijā agrāk ir bijusi deklarēta vai reģistrēta konkrētās personas dzīvesvieta.

Ja ieslodzītajam, atbrīvojoties no soda izciešanas, nav mājvietas un tuvinieku atbalsta, patversme bieži vien ir vienīgā iespēja, kur rast pajumti. Tomēr arī patversmē atbrīvošanās dienā var nebūt brīvu vietu, kā arī ir jāņem vērā, ka šis ir risinājums uz neilgu laiku.

Minēto problēmu tiesībsargs aktualizēja pēc vairāku dienu monitoringa vizītēm Iļģuciema cietumā, tomēr to var attiecināt uz visām Latvijas ieslodzījuma vietām. Iļģuciema cietumā šī problemātika iezīmējās skaudrāk, jo šis cietums ir atšķirīgs no citām ieslodzījuma vietām Latvijā ne tikai ar individualizēto pieeju ieslodzītajām, personāla ieinteresētību, vēlmi uzklaustīt, bet arī ar ļoti lielajām iespējām ieslodzītajām darboties, proti, strādāt, mācīties, iesaistīties dažādās sociālās rehabilitācijas programmās. Cietuma administrācija pauda gandarījumu par to rezultātu, kurš tiek sasniegts darbā ar šīm sievietēm dažu gadu laikā, tās sagatavojot dzīvei sabiedrībā. Diemžēl daudzas tomēr atgriežas cietumā, jo nav bijis atbalsta ārpusē.

Atbilstoši spēkā esošajam normatīvajam regulējumam ieslodzītajai personai atbrīvošanās brīdī tiek piešķirta tikai ceļa nauda un sezonai atbilstošs apģērbs. Tāpat bieži vien patversme ir vienīgā iespēja, kur saņemt pajumti, kaut arī uz neilgu laiku. Tiesībsarga ieskatā, ja personai pēc soda izciešanas netiek nodrošinātas fundamentālās lietas eksistencei, pat tad, ja ieslodzījuma vieta veiksmīgi ir īstenojusi resocializācijas procesu, ieguldītais darbs, resursi ir bijuši veltīgi, ja

personai netiek dota iespēja pašai turpināt dzīvi sabiedrībā. Savā atzinumā tiesībsargs aicināja IeVP un Tieslietu ministriju aktualizēt šo jautājumu, iesaistot arī citas atbildīgās institūcijas.

3. Tiesības uz taisnīgu tiesu

2014.gadā kopumā saņemti 378 iesniegumi, kas skar dažādus tiesību uz taisnīgu tiesu aspektus. Salīdzinot ar 2013.gadu, iesniegumu skaits ir pieaudzis par 125.

Izvērtējot personu iesniegumus, tiesībsarga redzeslokā 2014.gadā šajā jomā ir bijuši tādi taisnīgas tiesas aspekti kā personu pieeja tiesai nodrošināšana, lietu izskatīšana saprātīgā termiņā, personas tiesības saņemt kvalitatīvu un efektīvu aizstāvību, kā arī citi jautājumi.

Tāpat kā citus gadus, arī 2014.gadā tiesībsargs ir sniedzis viedokli vairākās Satversmes tiesas lietās, kas attiecas uz taisnīgas tiesas aspektiem, kā arī paudis savu nostāju par dažādām iecerēm, kas kopumā vērstas uz tiesu sistēmas uzlabošanu.

3.1. Pieveja tiesai

Jau 2013.gadā tiesībsargs vērsa uzmanību uz personas nepienācīgajām iespējām vērsties tiesā, ņemot vērā ierobežoto valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu.

Par visnotaļ negatīvu tendenci, cenšoties risināt tiesas darba efektivitāti, 2014.gadā uzskatāmi Tieslietu ministrijas centieni virzīt Latvijas Zvērinātu advokātu padomes izstrādātos priekšlikumus par advokāta procesa ieviešanu civilprocesā, nenorādot tam ne pamatojumu, ne objektīvu nepieciešamību. Tiesībsargs ir paudis viedokli, ka sākotnēji būtu jāpaplašina valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pieejamība valstī, jo jau pašlaik, ņemot vērā sociālekonomisko situāciju, iedzīvotāju iespējas vērsties tiesā ir ierobežotas.

Tāpat jānorāda, ka personas turpina vērsties pie tiesībsarga, sūdzoties, ka valsts nodevas apmērs ir nopietns šķērslis tiesas pieejamībai. Tomēr arī 2014.gadā pārkāpumi šādā aspektā netika konstatēti, jo, līdzīgi kā iepriekš, tika secināts, ka šādas situācijas rodas gadījumā, kad persona nav izmantojusi visas iespējas, lai tiesai iesniegtu objektīvu un vispusīgu informāciju par savu materiālo stāvokli.

Līdzīgi kā 2013., arī 2014.gadā tiesībsargs no notiesātajām personām saņēma sūdzības par tiesas rīcību, netaisnīgi izskatot lietu un nepareizi piemērojot Krimināllikuma Pārejas noteikumus, kas stājās spēkā 2013.gada 1.aprīlī. Piemēram, kāda notiesātā persona savā iesniegumā norādīja, ka gan pirmās, gan apelācijas instances tiesa nebija pareizi izskatījusi soda samazināšanu atbilstoši grozījumiem.

3.2. Lietas izskatīšana saprātīgā termiņā

Arī 2014.gadā viena no aktualitātēm, kas ir nemainīga pēdējos gados, saglabājās jautājums par lietu izskatīšanu saprātīgā termiņā. Turklāt šī problēma attiecas gan uz krimināllietu, gan civillietu un administratīvo lietu izskatīšanas termiņiem.

2013.gada nogalē tiesībsargs ar cerībām raudzījās uz grozījumiem normatīvajā regulējumā – likumā „Par tiesu varu”, kas paredz plašākas iespējas rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas priekšsēdētājiem efektīvi organizēt lietu izskatīšanu, tostarp kontrolēt lietu virzību saprātīgos termiņos. Tomēr tas nav efektīvs mehānisms situācijās, kad kopumā ir konstatējama tiesas pārmērīga noslodze. Piemēram, uz tiesnešu pārslodzi, kā rezultātā nav iespējams nodrošināt lietu savlaicīgu izskatīšanu, tiesībsargam norādīja Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa.

2014.gadā tika izskatītas vairākas pārbaudes lietas, kurās tika vērtēts lietas izskatīšanas termiņš. Atsevišķos gadījumos tiesībsargs konstatēja arī pārkāpumus. Piemēram, pārbaudes lietā Nr. 2014-2-4D iegūto informāciju tiesībsargs uzskatīja par pietiekamu, lai tiesnese tiktu saukta pie disciplinārās atbildības par lietas novilcināšanu, un vērsās Tieslietu ministrijā ar lūgumu iegūto informāciju izvērtēt. Taču atbildīgā ministrija pauda viedokli, ka šādai tiesneses rīcībai nav saskatāmi disciplināratbildības likumā noteiktie pamati un tiesneses rīcība, nenozīmējot tiesas sēdi un nesastādot tiesas spriedumu noteiktajā termiņā, ir uzskatāma par trūkumiem viņas darba organizācijā, līdz ar to Tieslietu ministrija, īstenojot tiesu organizatoriskās vadības funkciju, uzskatīja par pietiekamu vērsties pie Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas priekšsēdētājas ar lūgumu izrunāt pieļauto pārkāpumu ar tiesnešiem, lai turpmāk novērstu šādu kļūdu atkārtošanos.

Savukārt pārbaudes lietā Nr.2014-22-4D tiesībsargs nekonstatēja personas tiesību uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā pārkāpumu, bet tikai zināmu aizkavēšanos vienā tiesvedības stadijā, tomēr vienlaikus šajā lietā tika konstatēts labas pārvaldības principa pārkāpums attiecībā uz personas iesnieguma izskatīšanu. Iesniedzējs tiesu priekšsēdētājam bija norādījis, ka lietā, kura pirmajā tiesu instancē atrodas trīs gadus, ir nomainīti trīs tiesneši, no kuriem viens sevi atstatījis, bet uz iesnieguma iesniegšanas brīdi atbildīgā tiesnese ir atvaļinājumā, pēc kura dosies pensijā, un tā rezultātā viņam ir liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā. Uz iesniegumu atbilde netika sniegta, to pievienoja lietas materiāliem. Tiesībsarga atzinumā kritiski tika vērtēta šādas tiesas rīcības ietekme uz likumdevēja izveidoto mehānismu, kas paredzēts tieši situācijām, kad lietas izskatīšanas gaitā no tiesību uz taisnīgu tiesu viedokļa ir konstatējama virkne nepilnību, kas var novest pie lietas izskatīšanas saprātīgā termiņā pārkāpuma.

Turpretim pārbaudes lietas Nr.2014-49-4D ietvaros iesniedzējs norādīja, ka civiltiesisks strīds par nekustamo īpašumu tiesā tiek risināts kopš 1992.gada. Ievērojot minēto, no pārbaudes

lietas materiāliem secināts, ka lieta dažādās tiesu instancēs kopumā ir tikusi iztiesāta gandrīz 21 gadu un 6 mēnešus. Iedziļinoties lietas virzībā dažādās tiesu instancēs, konstatēts, ka viens no iemesliem lietas iztiesāšanas aizkavējumam, īpaši laikā no 1994. līdz 1998.gadam, ir bijuši lietas dalībnieku bieži lūgumi par tiesas sēžu atlikšanu, šādus lūgumus pamatojot ar veselības stāvokli vai advokātu nepieejamību. Arī no 2004. līdz 2006.gadam lietas iztiesāšana ievilkusies gan pēc pušu lūgtās tiesas sēžu atlikšanas, gan abu pušu nespējas vienoties. Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka ne tikai tiesai, bet arī procesā iesaistītajiem dalībniekiem ir noteikti pienākumi iztiesāšanas saprātīgā termiņā nodrošināšanā.

Tomēr, izskatot iespējamus tiesību uz lietas iztiesāšanu saprātīgā termiņā pārkāpumus, ir jāņem vērā ne tikai procesa dalībnieku, bet arī tiesas rīcība un iespējas kontrolēt tiesas procesu, tai skaitā nodrošināt dalībnieku disciplinētību un lietas nepārtrauktu virzību. ECT ir norādījusi: lai gan tiesu instances nav atbildīgas par lietas dalībnieku rīcību, tomēr pušu rīcība tās neatbrīvo no pienākuma nodrošināt, ka process norit saprātīgā laika periodā.

Tādējādi pārbaudes lietā secināts, ka tiesa tikai vienu reizi ir piemērojusi sankcijas procesa dalībniekiem par neierašanos tiesā. Tāpat pārbaudes lietā arī konstatēts, ka kopumā, neskaitot laiku, kad tiesas sēdes ir atliktas bez nepieciešamības veikt kādas procesuālas darbības, lieta ir atradusies dīkstāvē dažādu tiesu instanču lietvedībā vairāk nekā sešus gadus un vienu mēnesi. Līdz ar to lietā tika konstatēts iesniedzēja tiesību uz lietas iztiesāšanu saprātīgā termiņā pārkāpums.

Ņemot vērā lietā konstatēto, kā arī to, ka atzinuma sastādīšanas brīdī civillietā atradās izskatīšanā Augstākajā tiesā, Augtākās tiesas priekšsēdētājam tika izteikts aicinājums nekavējoties rīkoties un nodrošināt tiesas procesa norisi šajā civillietā saskaņā ar Satversmes 92.pantā un ECPAK 6.pantā nostiprinātajiem tiesību uz taisnīgu tiesu standartiem.

Visbeidzot, lai saņemtu atbilstošu atlīdzinājumu par tiesību uz lietas iztiesāšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu, pamatojoties uz Satversmes 92.pantu, iesniedzējam tika ieteikts vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasības pieteikumu pret Latvijas Republikas Finanšu ministriju.

Arī 2014.gadā tika novērots, ka tiesas krimināllietu izskatīšanā, konstatējot nesamērīgi ilgu lietas izskatīšanu, aizvien biežāk piemēro Krimināllikuma 49.¹panta pirmās daļas 1.punktu, kas atbilstoši ECT atzītajam ir uzskatāms par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu. Tomēr jānorāda, ka šāda tiesu prakse neatrisina problēmu attiecībā uz kriminālprocesā cietušajām personām, kurām tiesību uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā pārkāpuma gadījumā vēl aizvien nav pieejams efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms un vienīgā iespēja, kā saņemt kompensāciju par tiesību pārkāpumu, ir vērsšanās vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Satversmes 92.pantu.

Tāpat kā negatīvu piemēru, ar ko savā praksē 2014.gadā saskārās tiesībsargs, var minēt personas ar invaliditāti lūgumu Administratīvajai apgabaltiesai nozīmēt administratīvās lietas (kurā persona apstrīd pašvaldības lēmumu atteikt personu reģistrēt dzīvokļa rindā) izskatīšanu ātrāk, jo lieta izskatīšanai apelācijas kārtībā bija nozīmēta tikai pēc gada. Lai arī persona norādīja uz individuāliem un objektīviem apstākļiem, tiesnese šo lūgumu bija noraidījusi. Savukārt, tiesībsargam vēršoties pie tiesu priekšsēdētāja un norādot uz personas tiesībām uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā, un vēršot tiesas uzmanību uz konkrētās lietas būtiskiem apstākļiem, tika panākts pozitīvs rezultāts – lietu nozīmēja ātrākai izskatīšanai.

Savukārt kā pozitīvs aspekts normatīvo aktu grozījumiem, kas iesniegumu izskatīšanas gaitā tika konstatēti, jānorāda, ka atsevišķu tiesu priekšsēdētāji, veicot likumā noteiktās termiņu uzraudzības funkciju, papildus ir veikuši arī citus pasākumus, lai uzlabotu tiesu darbu kopumā.

Piemēram, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijā tiesnešu kopsapulcē tika pārrunāts jautājums par tiesas sēžu protokolu sastādīšanas procesuālajiem noteikumiem un juridisko kultūru. Tiesnešu uzmanība tika vērsta uz to, lai arī tie tiesas lēmumi, kuri fiksēti tiesas sēdes protokolā, būtu izvērsti un argumentēti, pamatoti ar procesuālajām tiesību normām, tajā skaitā Civilprocesa likuma 209. un 210.pantu, jo šādi lietas dalībniekiem būtu pilnībā izprotamas tiesas veiktās procesuālās darbības, tajā skaitā lietas izskatīšanas atlikšanas motīvi un pamati.

Lai nodrošinātu savlaicīgu lietu izskatīšanu, tiesībsargs pozitīvi vērtē Tieslietu ministrijas aktivitātes, piemēram, izstrādājot grozījumus normatīvajā regulējumā – lietu nodošana izskatīšanai citai tiesai, kā arī vadlīniju izstrāde minētā regulējuma piemērošanai un tiesnešu skaita palielināšana.

3.3. Kvalitatīva un efektīva aizstāvība

Ņemot vērā to, ka tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā ietilpst arī personas tiesības saņemt kvalitatīvu un efektīvu aizstāvību, tiesībsargs uzsver, ka atsevišķās pārbaudes lietās konstatēti: valsts nozīmētie aizstāvji nav nodrošinājuši personas tiesības uz reālu un efektīvu aizstāvību. Šādi pārkāpumi konstatēti divās pārbaudes lietās.

Piemēram, pārbaudes lietas Nr.2013-171-4K ietvaros tika vērtēti, vai R.K. procesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu tiesas sēdē, kurā viņš pats nepiedalījās, ir nodrošinātas personas tiesības uz taisnīgu tiesu un valsts nodrošinātā aizstāvība bijusi efektīva.

2012.gadā kriminālprocesa ietvaros tiesa R.K. atbrīvoja no kriminālatbildības un viņam nozīmēja medicīniska rakstura piespiedu līdzekli – ārstēšanos psihiatriskajā slimnīcā ar apsardzi. 2013.gadā R.K. iesniedza tiesā lūgumu grozīt viņam nozīmēto medicīniska rakstura līdzekli uz mazāk ierobežojošu. Tiesas sēdē R.K. pats nepiedalījās, un viņa aizstāvību nodrošināja valsts

apmaksāts advokāts, jo Kriminālprocesa likums paredz, ka šādās lietās aizstāvja dalība ir obligāta. Tiesa personas lūgumu noraidīja kā nepamatotu.

Tiesībsargs atzinumā konstatēja, ka aizstāvis pretēji personas izteiktajam lūgumam grozīt noteikto medicīniska rakstura piespiedu līdzekli tiesas sēdē lūdza saglabāt personai nozīmēto ārstēšanos slimnīcā ar apsardzi, tādējādi pievienojoties ārsta un prokurora viedoklim. Papildus no tiesas sēdes protokola varēja secināt, ka aizstāvis pirms tiesas sēdes nebija iepazinies ar lietas materiāliem. Tāpat pārbaudes lietā tika konstatēts, ka aizstāvis pirms tiesas sēdes nekādā veidā nebija kontaktējies ar pašu aizstāvāmo, viņa ārstējošo ārstu vai citādi ieguvis informāciju par aizstāvāmā aktuālo situāciju, lai tiesas sēdē pilnvērtīgi aizstāvētu personas intereses.

Tādējādi atzinumā tika secināts, ka valsts nozīmētais aizstāvis nav nodrošinājis personas aizstāvību un, darbojoties pretēji aizstāvāmā interesēm, pārkāpis Zvērinātu advokātu ētikas kodeksa normas. Tiesībsarga ieskatā, šādu aizstāvību nevar uzskatīt par efektīvu un ECPAK 6.pantā garantētajām tiesībām atbilstošu.

Par atzinumā fiksētajiem secinājumiem tika informēta Latvijas Zvērinātu advokātu padome, lai tā atkārtoti vērstu advokātu uzmanību uz personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām saņemt valsts apmaksātu efektīvu aizstāvību, kas atbilst personas interesēm.

Savukārt citā gadījumā, izvērtējot pārbaudes lietas Nr.2012-175-3F apstākļus, tika konstatēts, ka N.A. ierašanās slimnīcā sākotnēji ir bijusi brīvprātīga, bet vēlāk - tikai pakļaujoties ārstniecības iestādes mediķu nepamatotiem pieņēmumiem par personas nepieciešamību atrasties ārstniecības iestādē slēgtā nodaļā un „sagaidīt” tiesas nolēmumu, kas neatbilst likumā noteiktajai kārtībai. Atzinumā secināts, ka šāda personas brīvības ierobežošana nav notikusi atbilstoši ECPAK 5.pantam. Vēl jo vairāk – šāda pacienta maldināšana – par pienākumu atrasties ārstniecības iestādē bez attiecīga tiesas nolēmuma, nevis pacienta tiesību izskaidrošana un ievērošana, ilgtermiņā var kopumā atstāt negatīvu iespaidu un graut uzticību ārstniecības personālam.

Vērtējot personas tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu, atzinumā secināts, ka tiesas procesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu netika nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu, jo personai nebija nodrošinātas tiesības uz efektīvu aizstāvību un pieeju tiesai apelācijas instancē atbilstoši ECPAK 6.panta un ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 13.panta prasībām.

Atzinums tika nosūtīts zināšanai un izvērtēšanai slimnīcas administrācijai. Papildus jānorāda, ka šajā lietā personas pārstāvis iesniedza sūdzību arī ECT un tā tika pieņemta.

Lai gan iepriekš pieminētās lietas skar tieši personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanu un šāda problemātika Tiesībsarga birojā jau iepriekšējos gados ir konstatēta arī Ārstniecības likuma 68.panta piemērošanas praksē, tomēr no personu

iesniegumiem un konsultācijās iegūtās informācijas izriet, ka arī citos procesos iedzīvotāji necer no valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējiem saņemt kvalitatīvu aizstāvību, jo pastāv priekšstats, ka valsts advokātu pienācīgi neatalgo, tādēļ arī palīdzība nevar būt adekvāta. Ievērojot minēto, būtu jāpārskata valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības atlīdzības apmēri, kā arī jāizglīto procesa dalībnieki personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā.

3.4. Administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšana tiesā

2014.gadā divās pārbaudes lietās ir vērtēta pušu vienlīdzības nodrošināšana administratīvo pārkāpumu lietās. Vienlaikus vērtēta gan pušu vienlīdzības nodrošināšana liecinieku uzaicināšanā, gan attiecīgi personu sūdzības par atteikumu izskatīt lietu mutvārdu procesā, kā arī par tiesneša izteikumiem.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2014-71-4F tika vērtētas personas sūdzības saistībā ar tiesneses izteikumiem tiesas zālē, kas, iesniedzēja ieskatā, liecinājuši par iespējamiem aizspriedumiem tiesas spriešanā. Personas iesniegumā norādīts arī uz nevienlīdzību liecinieku uzaicināšanas kārtībā – valsts iestādes lieciniekiem nosūtīta tiesas pavēste, bet pie atbildības saucamās personas liecinieku tiesa lūgusi atvest pašai personai. Visbeidzot, iesniedzējs norādīja uz nopietnām nesakritībām starp tiesas sēdes audioierakstu un protokolu pirmās instances tiesā, īpaši attiecībā uz tiesneses izteikumiem un liecinieku uzaicināšanas kārtību. Šīs sūdzības apelācijas instances tiesā neesot tikušas izvērtētas un novērstas.

Tiesībsarga pārbaudes lietā šie fakti apstiprinājās, un tādējādi kopumā tiesas process konkrētajā administratīvā pārkāpuma lietā neatbilda Satversmes 92.panta un ECPAK 6.panta prasībām.

Abās iepriekš minētajās pārbaudes lietās secināts, ka nopietni trūkumi vairāku tiesību uz taisnīgu tiesu garantiju nodrošināšanā lietas izskatīšanas gaitā kopumā ir noveduši pie personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpuma.

Vēl divās citās pārbaudes lietās tika vērtēti iespējami tiesību uz motivēta tiesas sprieduma saņemšanu pārkāpumiem administratīvo pārkāpumu procesā. Vienā no šīm lietām pārkāpumi neapstiprinājās, savukārt otras lietas fakti lika secināt, ka trūkumi tiesas atspoguļotajā motivācijā kopsakarā ar citām nopietnām nepilnībām tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā procesā kopumā ir noveduši pie personas Satversmes 92.pantā noteikto tiesību pārkāpuma.

Tāpat pārbaudes lietā Nr.2014-30-4C tika vērtēts personas iespējama tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums situācijā, kad tiesa personas sūdzību administratīvā pārkāpuma lietā atstājusi bez izskatīšanas. Atzinumā tiesībsargs konstatēja, ka likumdevējs jau 2012.gadā veicis būtiskus grozījumus Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – LAPK), ieviešot jaunu

tiesisko regulējumu par personas pārstāvību un nosakot personas pienākumu personīgi piedalīties procesā. Tomēr konkrētajā situācijā, kad tiesas sēdē netika pieļauts personas pilnvarotais pārstāvis, tiesai nesniedzot savas rīcības pamatojumu, bet apelācijas instancei savā lēmumā kā argumentu norādot pilnvaras neatbilstību LAPK normām, pārbaudes lietā būtiski bija noskaidrot citu – Tieslietu ministrijas un Zvērinātu notāru padomes – institūciju viedokli. Tādējādi tiesībsargs piekrita Zvērinātu notāru padomes paustajam, ka attieksme, interpretējot pilnvaras apjomu, nedrīkst būt formāla un procesa dalībniekiem izvirzāmās prasības ir samērojamas ar to juridiskās kvalifikācijas līmeni un spējām. Attiecībā uz valsti kā atbildētāju pārstāvošām institūcijām tiesām ir jāizvirza stingras prasības likuma normu izpildē, taču attiecībā pret pieteicēju – fizisku personu tiesai likumā pieļaujamo iespēju robežās ir piemērojami indivīda intereses aizsargājoši līdzekļi, neliedzot tam pieeju tiesai.

Tādējādi atzinumā norādīts, ka nav iespējams piekrist tiesas argumentācijai par izsniegtās pilnvaras neatbilstību LAPK 262.panta prasībām, kā arī pausts uzskats, ka šāda tiesu prakse, sašaurināti tulkojot LAPK 262.pantu, nesasniedz likumdevēja izvirzītos mērķus – administratīvajās pārkāpuma lietās nodrošināt augstāku (kriminālprocesa principiem) procesuālu standartu.

Tāpat atzinumā vērsta uzmanība uz ECT un Latvijas tiesu praksi, norādot, ka LAPK 289.⁷pants piemērojams tajos gadījumos, kad tiesa guvusi pārliecību, ka pieteicējs ir zaudējis interesi par lietu un ignorē tiesas aicinājumus ierasties uz tiesas sēdi, kas konkrētajā pārbaudes lietā neguva apstiprinājumu.

Izvērtējot visus lietas apstākļus, tiesībsargs secināja: tiesas lēmums un tā pārvērtēšana apelācijas instancē formāli ir nodrošinājusi personas pieeju tiesai, bet, ņemot vērā to, ka ar šiem lēmumiem personai tiek liegta iespēja izskatīt viņas sūdzību tiesā pēc būtības, ir saskatāms Satversmes 92.pantā garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums.

3.5. Lietu izskatīšana videokonferences režīmā

2014.gadā tiesībsargs pievērsās arī jautājumam par tiesas sēžu nodrošināšanu videokonferenču režīmā ieslodzījuma vietās, lai vērtētu ieslodzīto personu tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu šādā procesā. Lai gan projekts, kurā visas ieslodzījuma vietas tika aprīkotas ar videokonferences režīmam nepieciešamo tehniku, noslēdzās jau 2012.gadā, pēc atsevišķu ieslodzīju vietu apmeklējuma atklājās, ka vēl arvien nav vienotas pieejas šo tehnoloģiju izmantošanai.

Ieslodzījuma vietās pastāv dažāda prakse ar videokonferencēm saistīto jautājumu risināšanā un nodrošināšanā. Ņemot vērā to, ka tiesas sēžu skaitam videokonferences režīmā ir tendence pieaugt, konstatētās problēmas savlaicīgi būtu jānovērš, kā arī jānodrošina vienota

pieeja videokonferenču izmantošanai visās ieslodzījumu vietās, piesaistot papildus nepieciešamos resursus.

Jāatzīmē, ka arī šajā procesā ieslodzītās personas norādīja uz atsevišķām problēmām, kas attiecas gan uz efektīvas aizstāvības saņemšanu, gan citiem aspektiem, kas liedz personai pilnvērtīgi realizēt savas tiesības. Lai arī šī jautājuma padziļināta izpēte vēl turpināsies 2015.gadā, tiesībsargs jau šobrīd IeVP uzmanību ir vēršis uz to, ka normatīvajā regulējumā procesa dalībniekiem ir paredzēta iespēja iepazīties ar lietas materiāliem (t.sk. ar ierakstiem, ja tiesas sēdes gaita tiek fiksēta, izmantojot tehniskos līdzekļus), tomēr ieslodzītajām personām kā procesa dalībniekiem praktiski netiek nodrošinātas iespējas iepazīties ar tiesas nosūtītajiem tiesas sēdes ierakstiem, kas fiksēti, izmantojot tehniskos līdzekļus. Tiesībsargs ir aicinājis pēc iespējas īsākā laikā sakārtot šo jautājumu, lai nodrošinātu vienveidīgu tiesību normu piemērošanu visās ieslodzījumu vietās, kā arī veicinātu vienu no būtiskākajiem tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem – procesuālās līdztiesības principa ievērošanu.

3.7. Viedokļi Satversmes tiesai

Pārskata periodā tiesībsargs puda viedokli lietā Nr.2014-13-01 „Par Civilprocesa likuma 635.panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezienu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

Konstitucionālajā sūdzībā pieteicējs norādīja, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 635.panta sesto daļu prāvnieks, attiecībā uz kuru ir nekavējoties izpildīts pirmās instances tiesas spriedums darba strīdā, vispār nevar lūgt tiesu lemt par sprieduma izpildīšanas pagriezienu, izņemot gadījumus, ja atceltais spriedums pamatots uz prasītāja sniegtām nepatiesām ziņām vai uz viņa iesniegtiem viltotiem dokumentiem. Pieteicējs norādīja arī uz procesuālās līdztiesības principa pārkāpumu, jo prāvniekam ir liegts saņemt atpakaļ to, kas no viņa piedzīts, pamatojoties uz kļūdainu un atceltu spriedumu, ar kuru apmierināta nepamatota prasība.

Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmei, tiesībsargs norādīja, ka tiesības uz tiesas pieejamību, jo īpaši saistībā ar pārsūdzības pieejamību, var tikt ierobežotas, savukārt šie ierobežojumi personai nedrīkst ierobežot vai samazināt piekļuvi tiesai tādā veidā vai tiktāl, ka pats tiesības pamats ir traucēts. Šādi ierobežojumi nebūtu savienojami ar ECPAK 6.panta pirmo daļu, ja tiem nav leģitīma mērķa vai arī ja nav pamatotas samērīguma attiecības starp izmantotajiem līdzekļiem un sasniedzamo mērķi.²⁵

²⁵ ECT 2011.gada 14.jūnija spriedums lietā *Mercieca v. Malta*, 45.punkts. Pieteikums Nr. [21974/07](#).

Veidojot tiesību aizsardzības mehānismu, valstij ir jābūt pārliecinātai, ka pārkāpumi, kas pieļauti lietas izskatīšanā, noteikti tiks novērsti, izskatot lietu pēc būtības, jo jebkurš kaitējums, kas nodarīts tiesvedības starpposmos vai, tai noslēdzoties, var kļūt neatgriezenisks, iztrūkstot reālai iespējai tos atlīdzināt, izņemot gadījumus, ja tiek celta prasība par materiālās kompensācijas piedziņu.

Ilgstošā tiesvedībā tiesneša lēmums par sprieduma nekavējošu izpildi var tikt pielīdzināts lietas izspriešanai pēc būtības, jo ilgstoši var tikt fiksēts stāvoklis, kas pielīdzināms galīgam nolēmumam. Turklāt sakarā ar piedziņas neiespējamību atbildētājam sekas var būt neatgriezeniskas, kā arī nepieciešamība iedarbināt aizskarto tiesību aizsardzības mehānismu var kļūt bezjēdzīga.

Ievērojot valsts pozitīvo pienākumu taisnīgas tiesas nodrošināšanā, nebūtu pieļaujams, ka tiesas kļūdas dēļ prāvnieks darba strīdā nespēj izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus esošās tiesvedības ietvaros un ir spiests uzsākt jaunu tiesvedību, kas prasa papildus resursu patēriņu gan no viņa paša, gan valsts. Tādējādi normatīvais regulējums, kas nepieļauj sprieduma izpildīšanas pagriezienu atbildētāja labā lietās par darba algas piedziņu, kurās atceltais spriedums nav pamatots uz prasītāja sniegtajām nepatiesām ziņām vai viņa iesniegtiem viltotiem dokumentiem, nesamērīgi ierobežo atbildētājam garantētās tiesības uz ātru, efektīvu aizskarto tiesību aizsardzību. Ievērojot minēto, tiesībsargs puda viedokli, ka apstrīdētā norma ir pretrunā Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Tāpat tika sniegts viedoklis lietā Nr.2014-09-01 „Par Civilprocesa likuma 495.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

Satversmes tiesas lieta Nr.2014-09-01 ir ierosināta, pamatojoties uz SIA „Hipotēku bankas nekustamā īpašuma aģentūra” iesniegto konstitucionālo sūdzību par CPL 132.panta pirmās daļas 3.punkta un 495.panta pirmās daļas, ciktāl minētās normas neparedz tiesības celt prasību par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu vispārējās jurisdikcijas tiesā, neatbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. Apstrīdētā norma pēc būtības paredz, ka šķīrējtiesa pati lemj par strīda pakļautību arī gadījumos, kad kāda no pusēm apstrīd šķīrējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību.

Vērtējot konkrētās normas atbilstību Satversmes 92.pantam, tiesībsargs atzīmēja, ka arī valsts kontroles mehānismam par šķīrējtiesas nolēmumiem jābūt tādām, lai valsts varas nesējs ar savu rīcību atzītu tikai tādu šķīrējtiesas procesu, kurā būtu ievērots taisnīgums un objektivitāte, jo pretējā gadījumā valsts kļūst līdzatbildīga par šķīrējtiesas spriedumu, kas taisīts, neievērojot pamattiesības un Satversmes 92.pantā nostiprinātos principus²⁶.

²⁶ Satversmes tiesa, analizējot šķīrējtiesas procesu un indivīda pieeju tiesai, lietā Nr. 2004-10-01 jau minēja, ka valstij ir pienākums, pirmkārt, nodrošināt līdzekļus aizsardzībai pret procesuālo tiesību pārkāpumiem šķīrējtiesas procesā,

Normatīvais regulējums šobrīd un, iespējams, neveicot grozījumus, arī turpmāk pieļaus situāciju, ka šķīrējtiesas varēs pieņemt spriedumus, kas formāli izpildīs likuma prasības, bet faktiski būs balstīti uz spēkā neesošiem dokumentiem, un šādi šķīrējtiesas spriedumi saglabās spēku pat tad, kad tiesas atteiks izdot izpildu rakstu. Papildus tiesībsargs norādīja uz to, ka joprojām nav atrisināts Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra spriedumā lietā Nr.2004-10-01 konstatētais trūkums – CPL nav paredzēta procedūra šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanai, ja netiek pieprasīta izpildu raksta izsniegšana²⁷.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka indivīdam tiek liegts taisnīgs rezultāts vispārējās jurisdikcijas tiesā, jo tiesas pretēji šķīrējtiesā apstrīdētajai šķīrējtiesas līguma esamībai vai spēkā esamībai vai uzsāktajam kriminālprocesam neaptur izpildu raksta izsniegšanu un izpildu lietvedības uzsākšanu un pabeigšanu. Kaitējums, kas tiek nodarīts ar šādu regulējumu indivīda interesēm, ir lielāks nekā ieguvums sabiedriskajām interesēm.

Secinot, ka šķīrējtiesas mehānismā pastāv būtiski trūkumi, kas pakļauj kritikai visu šķīrējtiesas procesu, bet valsts iespēja labot šķīrējtiesas pieļautās kļūdas ir formāla, tiesībsargs pauda viedokli, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92.pantam.

2014.gadā tiesībsargs sniedza arī viedokli lietā Nr.2014-31-01 „Par Civilprocesa likuma 44.panta pirmās daļas 1.punkta (2012.gada 29.novembra likuma redakcijā) (turpmāk – apstrīdētā norma) atbilstību Satversmes 1., 91., 92., un 105.pantam”.

Apstrīdētā norma pēc būtības nosaka apmēru, kādā civilprocesā ir atlīdzināmi ar lietas vešanu saistītie izdevumi par advokāta palīdzību. Līdz grozījumiem, kas izdarīti 2012.gada 29.novembrī, norma paredzēja, ka izdevumi par advokāta palīdzību civilprocesā atlīdzināmi to faktiskajā apmērā, tomēr ne vairāk par pieciem procentiem no prasījumu apmierinātās daļas. Ar normas grozījumiem, kas stājās spēkā 2013.gada 1.janvārī, izdevumu atlīdzības apmēri tika mainīti, tie būtiski palielinājās un atsevišķos gadījumos sasniedza pat 30 procentus no prasījumu apmierinātās daļas, citās prasībās kā limits tiek paredzēta konkrēta summa pat līdz vairāku tūkstošu apmēram.

Vērtējot konkrētās normas atbilstību Satversmei, tiesībsargs norādīja, ka likumdevējam ir tiesības izdarīt grozījumus pastāvošajā tiesiskajā regulējumā, tomēr vienlaikus tiesiskā valstī ir jāievēro tiesiskās paļāvības princips. Minētā principa galvenais uzdevums ir aizsargāt personas tiesības gadījumos, kad tiesiskā regulējuma grozījumu rezultātā notiek vai ir iespējama privātpersonu tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās. Minētais princips prasa, lai likumdevējs, izdarot šādus grozījumus, paredzētu saudzējošu pāreju uz jauno regulējumu.

otrkārt, neatzīt šāda šķīrējtiesas procesa rezultātu. Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr.2004-10-01, 9.1.punkts.

²⁷ Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr.2004-10-01, 10.punkts.

Tiesībsargs secināja, ka personām bija tiesisks pamats paļauties uz normas stabilitāti un nemainīgumu un ar apstrīdēto normu ir pārkāpts Satversmes 1.pantā noteiktais tiesiskās paļāvības princips. Likumdevējs nav paredzējis pārejas periodu personām, kuras paļāvās uz spēkā esošo normatīvo regulējumu, un grozījumu rezultātā paredzēja atlīdzināt otrai pusei izdevumus advokāta palīdzības samaksai daudz reižu lielākā apmērā, nekā normatīvais regulējums paredzēja brīdī, kad persona vērsās tiesā.

3.8. Valsts atbildības mehānisma efektivitāte cilvēktiesību aizskāruma gadījumā

Galvenie normatīvie akti, kas šobrīd regulē valsts atbildību, tai skaitā atbildību par personas pamattiesību aizskārumu, ir likums „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”, kā arī Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.

Nenoliedzami, noteiktu aizskārumu gadījumā arī administratīvā tiesa ir atzīstama par mehānismu, kādā persona var panākt atbilstoša atlīdzinājuma piešķiršanu, piemēram, Satversmes 95.panta pārkāpuma gadījumā.²⁸ Tiesībsargs savā praksē regulāri sastopas ar gadījumiem, kad ir konstatējams personas būtisks pamattiesību aizskārums, tomēr attiecībā uz šādu aizskāruma veidu likumdevējs nav paredzējis īpašu kārtību, kādā persona var saņemt atlīdzinājumu ne tiesas, ne ārpus tiesas kārtībā. Piemēram, tiesībsargs ir konstatējis cietušās personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu saistībā ar krimināllietas izskatīšanu pirmās instances tiesā septiņus gadus. Konstatēts arī apsūdzētās personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums saistībā ar civillietas izskatīšanu, kas ilgusi vairāk nekā 21 gadu. Tiesībsargs konstatējis arī personas tiesību uz brīvību pārkāpumu saistībā ar administratīvā aresta izpildi pēc likumā noteiktā noilguma iestāšanās, kā arī pārsniedzot likumā noteikto maksimālo apcietinājuma piemērošanas termiņu aizdomās turētajai personai. Tiesību uz brīvību pārkāpums konstatēts arī gadījumā, kad persona ilgstoši paturēta apcietinājumā, neskatoties uz to, ka apelācijas instances tiesa bija pilnībā atcēlusi pirmās instances tiesas spriedumu krimināllietā, bet jaunu lēmumu par drošības līdzekļa piemērošanu nebija pieņēmusi.

Tāpat pie tiesībsarga vērsusies arī kriminālprocesā cietusi persona, kura bija saņēmusi prokurora atzinumu, ka izmeklēšana kriminālprocesā ir nepamatoti novilcināta. Personas Satversmes 104.pantā noteikto pamattiesību aizskārums konstatēts arī saistībā ar to, ka prokuratūra nesniedza atbildi pēc būtības uz personas iesniegumu, kurā norādīts uz iespējamu noziedzīgu nodarījumu, un citos gadījumos.

²⁸ ECT 2013.gada 24.septembra lēmums lietā *Ignats pret Latviju*, Nr.38494/05, 113.- 116.punkts; ECT 2013.gada 5.novembra lēmums lietā *Iļjins pret Latviju*, Nr.1179/10, 34.-41.punkts.

Ņemot vērā, ka likumdevējs nav paredzējis īpašu kārtību, kādā persona var pieprasīt atbilstīgu atlīdzinājumu attiecībā uz iepriekš minētajiem un virkni citu gadījumu, kad ir konstatējams personas pamattiesību pārkāpums, Satversmes tiesa jau 2001.gadā ir noteikusi: 92.panta trešais teikums, kas nepamatota tiesību aizskārums gadījumā paredz personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu, līdzīgi kā jebkura cita cilvēktiesību norma, ir piemērojams tieši un nepastarpināti.

Kā minēts iepriekš, tiesībsargs ir konstatējis virkni gadījumu, kad pamattiesību aizskārums gadījumā personām nav pieejams īpašs atlīdzinājuma pieprasīšanas mehānisms, tādēļ, sekojot Satversmes tiesas atzinumam, tiesībsargs iesaka personām vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Satversmes 92.panta trešo teikumu.

Savukārt, lai izvērtētu šī atbilstīgā atlīdzinājuma pieprasīšanas mehānisma efektivitāti, Tiesībsarga birojs 2014.gadā veica tiesu prakses izpēti. Pētījumā analizēta gan rajona un pilsētas tiesu prakse, gan arī apelācijas un kasācijas instances tiesu prakse gadījumos, kad konkrētajā procesā tiesvedība šajās instancēs ir notikusi. Papildus īsi analizētas arī Augstākās tiesas Senāta un Satversmes tiesas atziņas Satversmes 92.panta trešā teikuma tiešās piemērošanas kontekstā.

No pētījumā iepriekš apskatītās rajona un pilsētas tiesu, kā arī apgabaltiesu prakses izriet, ka tiesu prakse Satversmes 92.panta trešā teikuma tiešajā piemērošanā šobrīd ir nevienveidīga. Lai gan Satversmes tiesas un Augstākās tiesas atziņas precizē gan principus, kas būtu piemērojami šādās lietās, gan tiesu pienākumu, pirmkārt, izvērtēt, vai ir noticis personas pamattiesību aizskārums, un otrkārt, konstatējot pārkāpumu, lemt par, tiesas ieskatā, atbilstošāko atlīdzinājumu, tiesas zemākās instancēs šīs atziņas nepiemēro vienveidīgi un visos gadījumos.

Pirmkārt, pastāv atšķirīga tiesu prakse attiecībā uz to, kādi principi piemērojami lietās, kuras balstītas uz Satversmes 92.panta trešo teikumu. Lai gan Augstākā tiesa ir atzinusi, ka šie strīdi pēc būtības nav uzskatāmi par civiltiesiskiem, jo izriet no situācijām, kurās valsts pār indivīdu ir realizējusi publisko varu, vairākums tiesu, īpaši pirmajā instancē, šādiem strīdiem pilnībā piemēro civilprocesa principus. Tomēr atsevišķās lietās tiesas atzīst, ka indivīds attiecībā pret valsti ir uzskatāms par objektīvi vājāku pusi, kas tiek ņemts vērā pamattiesību aizskārums konstatēšanā.

Otrkārt, pastāv atšķirīga tiesu prakse attiecībā uz jēdziena „nepamatots tiesību aizskārums” saturu. Atsevišķos spriedumos nepamatots pamattiesību aizskārums ir ticis konstatēts arī gadījumos, kad valsts nav tieši pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas. Tomēr vairumā, īpaši pirmās instances tiesās, nepamatots tiesību aizskārums atbilstoši Civillikuma 1635.pantam var tikt konstatēts tikai tad, ja valsts ir rīkojusies prettiesiski, tas ir, pārkāpjot likumu.

Treškārt, pastāv nevienveidīga tiesu prakse attiecībā uz kaitējuma atlīdzināšanas pienākumu pamattiesību aizskāruma gadījumā. Atsevišķās lietās, ja tiek konstatēts personas pamattiesību aizskārums, tiesas prezumē, ka līdz ar to personai ir nodarīts zināms kaitējums. Tomēr daļā analizēto lietu personas pamattiesību aizskāruma konstatēšana var nebūt par pamatu atzinumam, ka personai ir nodarīts kaitējums, un prasītājam kaitējuma esamība, īpaši morālā, var būt jāpierāda atsevišķi.

Ceturtkārt, atšķirīga prakse pastāv arī attiecībā uz atlīdzības piešķiršanas likumīgo pamatu. Lietās, kurās personai ir piešķirta atlīdzība, ir tikuši konstatēti personas pamattiesību pārkāpumi, kas nav saistīti ar attaisnojoša sprieduma taisīšanu, piemēram, lietas iztiesāšana nesaprātīgā termiņā (7 gadi un vairāk nekā 12 gadi) un administratīvā aresta izpilde pēc noilguma iestāšanās. Vienā lietā šāda kompensācija ir piešķirta, neatsaucoties uz speciālo likumu. Tomēr pārējos gadījumos tiesa, konstatējot personas pamattiesību aizskārumu, kā pamatu atlīdzības piešķiršanai ir norādījusi likumu „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”.

Visbeidzot, pastāv nevienveidīga prakse attiecībā uz morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanu. Tiesu praksē ir atrodamas gan lietas, kurās tiesas ir aplūkojušas nacionālo vai starptautisko tiesu praksi, lai salīdzinātu piešķirto atlīdzību līdzīgās lietās, gan spriedumi, kuros šāds salīdzinājums nav atspoguļots. Attiecībā uz vispārējās jurisdikcijas tiesu piešķirtajām kompensācijām jāpiebilst, ka šajā pētījumā aplūkotajos spriedumos piešķirtās kompensācijas ir ievērojami mazāks nekā, piemēram, ECT piešķirtās kompensācijas salīdzināmos apstākļos.

No iepriekšminētajiem secinājumiem izriet, ka pirmās instances tiesās un apgabaltiesās Satversmes 92.panta trešajā daļā ietvertās pamattiesību garantijas un to būtība attiecībās starp valsti un indivīdu netiek izprasta. Vēršoties tiesā ar prasību par to, ka valsts, iespējams, ir aizskārusi konstitūcijā garantētās personas pamattiesības, indivīdam var nerasties pārliecība, ka viņa prasība tiks izskatīta pēc būtības un saskaņā ar principiem, kas ir šādas prasības būtībai piemēroti un iepriekš paredzami. Atšķirīgā tiesu prakse neveicina un pat grauj indivīdu paļāvību uz to, ka šāds valsts atbildības un atbilstīga atlīdzinājuma izvērtēšanas mehānisms būs efektīvs. Tiesībsargs var vienīgi piekrist Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta secinājumam, ka „nosakot atlīdzinājumu, tieši tiesa pauž valsts nostāju jautājumā par aizskarto tiesību un paša tiesību aizskāruma nozīmīgumu.”²⁹

Tomēr, tiesībsarga ieskatā, šāds secinājums ir attiecināms ne tikai uz atlīdzinājuma finansiālo vērtību, bet arī uz veidu un principiem, pēc kuriem tiek izvērtēta personas prasība par cilvēka pamattiesību aizskārumu. Tādējādi ir būtiski valstī izveidot mehānismu, kurš būtu ne

²⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 16.februāra spriedums lietā SKA-104/2010, 18.punkts.

vien efektīvs, indivīdam pieejams un saprotams, bet arī radītu uzticību, ka pamattiesību aizskārums gadījumā valsts uzņemsies atbildību un indivīdam būs iespēja panākt Satversmes 92.pantā garantēto atbilstīgo atlīdzinājumu.

4. Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju

4.1. Policijas darbinieku rīcības izmeklēšanas efektivitāte

2014.gadā tika saņemti privātpersonu iesniegumi par policijas darbinieku nepamatotu speciālo līdzekļu vai fiziskā spēka pielietošanu aizturēšanas un konvojēšanas laikā. No cilvēktiesību aspekta ir būtiski, lai valstī tiku izveidots efektīvs aizsardzības mehānisms, kuru persona var izmantot savu tiesību aizskārums.

Valsts policijas Iekšējās drošības biroja (turpmāk – IDB) uzdevums ir tiesiskuma uzraudzība iestādes amatpersonu darbībā. ECT lietā *Jasinskis pret Latviju* jau konstatēja trūkumus IDB darbībā. Lai vispusīgāk izvērtētu IDB darbības efektivitāti konkrētos gadījumos un, konstatējot trūkumus, sniegtu priekšlikumus darbības uzlabošanai, Tiesībsarga birojs mainīja līdzšinējo praksi, un 2014.gadā šāda veida iesniegumi tika pārsūtīti izskatīšanai pēc piekritības Valsts policijas IDB. Līdz ar to vairumā gadījumu personu iesniegumi par policijas darbinieku iespējamo prettiesisko rīcību tika vērtēti valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma efektivitātes kontekstā. Proti, vērtējot IDB veiktās pārbaudes efektivitāti katrā konkrētā gadījumā.

Minimālie efektīvas izmeklēšanas standarti ietver prasību pēc izmeklēšanas neatkarības, neieinteresētības un publiskuma, kā arī pienākumu atbildīgai institūcijai veikt operatīvu izmeklēšanu ar pienācīgu rūpību³⁰. Vienlaikus tiek izvirzītas prasības par izmeklēšanas uzsākšanas savlaicīgumu, kā arī tās veikšanu saprātīgā laikā.³¹

Jāatzīmē, ka vairumā gadījumu IDB, kā arī reģionālo pārvalžu struktūrvienību iesniedzējam sniegtās atbildes par veiktās resoriskās vai dienesta pārbaudes rezultātiem neradīja šaubas par pārbaudi vispusīgumu. 2014.gadā tikai vienā lietā tika konstatēti trūkumi veiktajā pārbaudē, atzīstot, ka tiesību aizsardzības mehānisma darbība konkrētajā gadījumā nebija efektīva ECPAK 13.panta kontekstā.

Proti, Valsts policijas darbinieki aizturēja K.Š. uz aizdomu pamata par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. K.Š. tika nogādāts iecirknī, un pēc procesuālo darbību veikšanas viņu ievietoja īslaicīgās aizturēšanas vietā. Pēc atbrīvošanās K.Š. vērsās pie ārsta, kurš tam konstatēja

³⁰ ECT 2008.gada 28.janvāra spriedums lietā *Maslova and Nalbandov v Russia*, para 91.

³¹ ECT 2005.gada 24.februāra spriedums lietā *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v Russia*, para 236.

miesas bojājumus - zemādas asins izplūdumu jeb hematomu. K.Š. ar iesniegumiem par policijas darbinieku rīcību aizturēšanas laikā vērsās Tiesībsarga birojā un Valsts policijā.

Lai gan medicīniskās dokumentācijas ekspertīze varētu sniegt informāciju par miesas bojājumu rašanās laiku, apstiprinot K.Š. iesniegumā norādīto vai novēršot šaubas par amatpersonu rīcību, Valsts policija šādu ekspertīzi neveica, un tādējādi netika kļiedētas šaubas par amatpersonu rīcību. Ņemot vērā minēto, tika atzīts, ka Valsts policija pārbaudi nav veikusi ar pienācīgu rūpību ECPAK 13.panta izpratnē.

2013.gada 3.jūnijā MK atbalstīja koncepcijas projektu, kas paredz Valsts policijas IDB pārveidošanu par iekšlietu ministra pārraudzībā esošu institūciju. Tādējādi valsts veic darbības IDB institucionālās neatkarības nostiprināšanai. Tomēr ir būtiski, lai iestādes darbība atbilstu arī citiem efektīvas izmeklēšanas standartiem. Proti, būtu pievēršama nepieciešamā uzmanība arī izmeklēšanas rūpībai un savlaicīgumam, kuru varētu sekmēt iestādes darbinieku atbilstoša kvalifikācija (sagatavotība) un motivācija.

4.2. Sadržīves apstākļi Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās un tiesu konvoja telpu kamerās

Joprojām tiek saņemti personu iesniegumi par sadzīves apstākļu neatbilstību cilvēktiesību prasībām Valsts policijas Īslaicīgās aizturēšanas vietās (turpmāk – ĪAV), kā arī tiesu ēku konvoja telpu kamerās.

2014.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Liepājas, Ventspils, Bauskas, Saldus, Valkas, Rēzeknes, Daugavpils, Rīgas un Alūksnes ĪAV. Konstatēts, ka normatīvais regulējums nenosaka termiņu, uz cik ilgu laiku personu var ievietot Valsts policijas ĪAV, tādēļ šis jautājums būtu risināms ar grozījumiem attiecīgajos normatīvajos aktos. Piemēram, minēto vizīšu ietvaros konstatēti gadījumi, kad personas ĪAV atrodas pat ilgāk par mēnesi.

Tāpat Valsts policijas ĪAV tika konstatēta būtiska atšķirība sadzīves un uzturēšanās apstākļos, turklāt atbildīgo valsts iestāžu uzmanība tika vērsta uz to, ka šajās vietās nav vienveidīga prakse higiēnas prasību un kārtības nodrošināšanā, ēdināšanas organizēšanā un korespondences pārbaudē.

2014.gadā vairākas aizturētās personas iesniegumos tiesībsargam norādīja uz sliktiem apstākļiem Valsts policijas konvoja transportā, sūdzoties par nepietiekamu apgaismojumu, ventilācijas trūkumu, kā arī attieksmi pārvadāšanas laikā. Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Valsts policijas autobāzi un apskatīja konvojēšanai izmantojamos transportlīdzekļus. Ņemot vērā to, ka apstākļi tajos bija dažādi un netika konstatēti normatīvie akti, kuri reglamentētu prasības šāda veida transportlīdzekļiem un to aprīkojumam (t.sk. prasības telpām, kurās tiek ievietotas personas), tiesībsargs vērsās Valsts policijā ar lūgumu sniegt informāciju par

nosacījumiem, kurus iestāde izvirza, pielāgojot transportlīdzekļus šādām vajadzībām. Minētā jautājuma vērtēšana tiks turpināta 2015.gadā.

4.3. Pirmstiesas izmeklēšana kriminālprocesā

2014.gadā Tiesībsarga birojs saņēma dažādus privātpersonu iesniegumus par Valsts policijas rīcību un lēmumiem pirmstiesas izmeklēšanā. Vairākas personas iesniegumos norādīja uz pamattiesību aizskārums, kas tām radies procesa virzītāja pieņemtā lēmuma vai rīcības rezultātā, veicot kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanu. Piemēram, iesniedzēji norādīja uz, viņuprāt, nepamatotiem lēmumiem par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, procesa virzītāja rīcību, veicot filmēšanu personas kratīšanas laikā, liegumu uzaicināt vai sazināties ar personas izvēlēto aizstāvi.

ECPAK 13.pants paredz valsts pienākumu izveidot efektīvu aizsardzības mehānismu, ko persona var izmantot tiesību aizskārums gadījumā. Kriminālprocesa likuma 337.pantā ir noteikta kārtība, kādu persona var izmantot tiesību aizskārums gadījuma, ja tas radies kriminālprocesu veicošo amatpersonu rīcības rezultātā. 2014.gadā Tiesībsarga birojs mainīja praksi un personu iesniegumus par kriminālprocesu veicošo amatpersonu rīcību izvērtēja vienīgi gadījumos, ja persona bija izmantojusi visas Kriminālprocesa likumā paredzētās tiesību aizsardzības iespējas. Vairumā Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu personas minētās iespējas nebija realizējušas.

Tomēr bija arī tādi iesniegumi, kuros personas norādīja uz prokuratūras darbības trūkumiem, veicot kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanas uzraudzību. Atsevišķos gadījumos tiesībsargs vērsās pie amatā augstāka prokurora, tai skaitā ģenerālprokurora, lai izvērtētu procesa virzītāju rīcību. Tiesībsarga ieskatā, izmeklēšanas institūta stiprināšanai valstij ir jāpievērš īpaša uzmanība.

2014.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti personu iesniegumi, no kuriem izrietēja, ka pirmstiesas izmeklēšanas ilgums kriminālprocesos ir nesamērīgs. Piemēram, kādā kriminālprocesā par to, ka pilnvarotā persona pilnvaras devējam neatdeva naudu par pārdoto nekustamo īpašumu, pirmstiesas izmeklēšana ilga astoņus gadus. Citā gadījumā izmeklētās darbības kvalifikācija tika mainīta pēc lēmuma par kriminālprocesa izbeigšanu pieņemšanas, neraugoties uz to, ka pirmstiesas izmeklēšana ilga sešus gadus un persona vairākkārt bija vērsusies ar sūdzībām uzraugošajā prokuratūrā.

4.4. Lietvedība administratīvo pārkāpumu lietās

2014.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti arī personu iesniegumi par Valsts un pašvaldības policijas amatpersonu rīcību un pieņemtajiem lēmumiem administratīvā pārkāpuma lietvedības

ietvaros. Vairākās lietās tiesībsargs, izvērtējot amatpersonu rīcību, konstatēja, ka tās savā darbībā nav rīkojušās atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likumam, tostarp labas pārvaldības principam. Piemēram, personai vērsties ar iesniegumu par administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanu, tiek pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, LAPK ietvaros pieņemtā lēmuma nodošana piespiedu izpildei pēc tā izpildes noilguma termiņa iestāšanās. Tāpat personas iesniegumos norādīja, ka nepamatoti tiek pieņemti lēmumi par administratīvā soda uzlikšanu, kā arī tulka nenodrošināšanu lēmuma pārsūdzēšanas gaitā iestādē.

Piemēram, kāda persona bez amatpersonas piekrišanas Valsts policijas iecirknī veica videofilmēšanu un audioierakstu administratīvā pārkāpuma protokola sastādīšanas laikā. Par atteikšanos pārtraukt minētās darbības amatpersona sastādīja administratīvā pārkāpuma protokolu pēc LAPK 175.panta pazīmēm. Pirmās un otrās instances tiesa personas rīcībā konstatēja administratīvā pārkāpuma sastāvu, taču tiesībsargs secināja, ka normatīvie akti tieši neparedz aizliegumu veikt amatpersonas rīcības – administratīvā pārkāpuma protokola sastādīšanas – audio vai videoierakstu.

Jāņem vērā, ka dienesta pienākumu izpildes laikā ECPAK 8.pantā garantētās tiesības amatpersonai ir būtiski ierobežotas. Savukārt trešo personu tiesību aizskārums var rasties vienīgi tad, ja amatpersona procesuālo darbību nav pienācīgi organizējusi. Amatpersonas atbildīgas rīcības gadījumā aizliegums iegūt (veicot audio vai videoierakstu) un publiskot informāciju par administratīvā pārkāpuma protokola sastādīšanu uzskatāms par nesamērīgu tiesību uz vārda brīvību ierobežojumu.

5. Privātās un ģimenes dzīves aizsardzības efektivitāte

2014.gadā Tiesībsarga birojs saņēma dažādus personu iesniegumus par iespējamiem tiesību uz privātās dzīves un mājokļa neaizskaramības pārkāpumiem. Piemēram, saņemti vairāki iesniegumi par to, ka, veicot speciālo izmeklēšanas darbību – sakaru līdzekļu kontroli (telefonsarunu noklausīšanos), procesa virzītāja rīcībā nonāca arī informācija par aizdomās turētās personas sarunu ar aizstāvi. Ņemot vērā aizstāvja īpašo lomu kriminālprocesā un konfidencialitātes principu, kas izriet no juridiskās palīdzības aizdomās turētai personai, Tiesībsargs birojs ir vērsies atbildīgajās iestādēs, lai noskaidrotu praksi minētās situācijas vispusīgākai izvērtēšanai. Tādējādi šīs tēmas izpēte 2015.gadā tiks turpināta.

5.1. Anonīmie komentāri internetā, ja ar tiem aizskarts personas gods un cieņa

2014.gadā Tiesībsarga birojs pētīja jautājumu, vai valstī ir pietiekami efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms gadījumā, ja anonīmie komentāri internetā aizskāruši personas godu un

cieņu. Šāda mehānisma pastāvēšana ir nepieciešama, jo informācijas iegūšana par atbildētāju aizskartajai personai parasti nav iespējama. Savukārt prasības pieteikumā saskaņā ar CPL 128.pantu norādāms atbildētāja vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvieta.

Lai izveidotu mehānismu, ka persona civiltiesiska aizskārums gadījumā interneta komentāros var vērsties tiesā, 2011.gadā tika iestrādāti grozījumi Elektronisko sakaru likumā, kura 71.²pants paredz informācijas sniegšanu civillietās. Savukārt CPL 100.panta trešā daļa noteic, ka ar tiesneša lēmumu pierādījumus bez iespējamo lietas dalībnieku uzaicināšanas var nodrošināt tikai neatliekamos gadījumos, tai skaitā gadījumos, kad nevar noteikt, kas būs lietas dalībnieki.

No minētajām tiesību normām izriet, ka aizskartajai personai vispirms jāiesniedz tiesā pieteikums par pierādījumu nodrošināšanu, kura mērķis ir noskaidrot tiesības aizskārēju. Kad tas ir zināms, prasītājs var celt pret viņu prasību.

Ar mērķi noskaidrot, kā šis mehānisms darbojas praksē un kāda ir Latvijas tiesu prakse, Tiesībsarga birojs uzdeva jautājumus visām pirmās instances vispārējās jurisdikcijas tiesām. Aptaujas rezultātā noskaidrojās, ka laikā no 2012.gada janvāra līdz 2014.gada septembrim nav ierosinātas un izskatītas civillietas par godu un cieņu aizskarošiem anonīmiem komentāriem internetā. Dažos gadījumos ir bijušas ierosinātas civillietas par anonīmiem interneta komentāriem, tomēr iesniedzējs pats ir noskaidrojis komentāra autora identitāti. Vienā gadījumā nācās secināt, ka prasītājs savu prasību atsauc, jo nevar iegūt papildinformāciju un identificēt lietotājus, kuri elektroniskajā vidē ir izplatījuši godu un cieņu aizskarošas ziņas. Nav informācijas, vai prasītājs bija informēts par šāda mehānisms pastāvēšanu.

Neraugoties uz to, ka normatīvais regulējums nodrošina iespēju goda un cieņu aizskarošu anonīmu interneta komentāru gadījumā vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, tiesu prakse par šāda veida lietām praktiski nav. Cietušie anonīmu komentāru gadījumā vispārējās jurisdikcijas tiesā vēršas ļoti reti un, ja vēršas, tad jau ar noskaidrotu atbildētāja identitāti. No tiesu sniegtās mutiskās un rakstiskās informācijas izrietēja, ka prasītāji tiesai nav lūguši nodrošināt pierādījumus.

5.2. Tiesību aktu pilnveidošana videonovērošanas kontekstā

2014.gadā Tiesībsarga birojs lūdza Tieslietu ministriju izstrādāt videonovērošanas normatīvo regulējumu speciālajos normatīvajos aktos attiecībā uz personām, kuras atrodas psihoneiroloģiskajās slimnīcās un sociālās aprūpes centros, izglītības iestādēs, kā arī slēgta tipa iestādēs. Šajā regulējumā būtu iekļaujamas tādas prasības kā pienākums informēt par videonovērošanu, iegūto datu glabāšanas termiņš, proporcionalitātes un samērīguma principa ievērošana, un citi personas datu aizsardzības principi.

Pretēji Tiesībsarga biroja viedoklim, ka normatīvais regulējums attiecībā uz videonovērošanu būtu pilnveidojams, Tieslietu ministrija uzskata, ka ar videonovērošanu saistītās problēmas risināmas saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu. Tieslietu ministrijas valsts sekretārs ir uzdevis IeVP sagatavot uzlabotu iekšējo regulējumu par datu apstrādi un aizsardzību, iekļaujot tajā regulējumu par videonovērošanu. Attiecībā uz videonovērošanu ārstniecības un sociālās aprūpes iestādēs Tieslietu ministrija secināja, ka ārstniecības iestādēs problēmas nepastāv. Attiecībā uz valsts sociālās aprūpes centriem Tieslietu ministrija secināja, ka atsevišķi videonovērošanas pasākumi būtu samazināmi. Ņemot vērā minēto, Labklājības ministrija tiks aicināta risināt videonovērošanas jautājumu organizatorisko aspektu, lai ievērotu MK 2003.gada 3.jūnija noteikumus Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem.”

Savukārt par videonovērošanu skolās Tieslietu ministrija secināja, ka jautājuma pamatā ir izglītības iestāžu atbilstošo speciālistu informētības un zināšanu līmenis par to, kā organizējama videonovērošana izglītības iestādēs atbilstoši MK 2009.gada 24.novembra noteikumiem Nr.1338 „Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos.” Tieslietu ministrija norāda, ka Izglītības kvalitātes valsts dienestam jāspēj novērtēt, vai skolā videonovērošanas organizācija iekļaujas pastāvošā tiesiskā regulējuma ietvaros.

Tiesībsarga birojs tomēr neguva pārliecību, ka Fizisko personu datu aizsardzības likums ir pietiekams, lai atrisinātu visas ar videonovērošanu saistītās problēmas. Tādēļ tas sekos līdzī šī jautājuma virzībai, tai skaitā attiecībā uz IeVP iekšējā regulējuma izstrādi.

5.3. Tiesības slēgt laulību ārzemniekiem, kuri izcieš brīvības atņemšanas sodu

Satversmes 110.pants un ECPAK 12.pants garantē, ka pilngadību sasniegušiem vīriešiem un sievietēm ir tiesības stāties laulībā un dibināt ģimeni saskaņā ar valsts iekšējo likumdošanu, kas nosaka šo tiesību izmantošanas kārtību.

ECPAK iedibinātie principi noteic, ka tiesību precēties ierobežojumi, kas noteikti nacionālajos normatīvajos aktos, var ietvert normas, kas skar tādus aspektus kā atklātību un laulību ceremoniju. Tāpat tie var ietvert arī materiālo tiesību normas, kas balstītas uz vispāratzīto sabiedrisko interešu aizsardzību, pamatā attiecībā uz rīcībspēju [stāties laulībā], piekrišanu, aizliegto radniecības pakāpi vai dubultlaulības novēršanu. Imigrācijas likumu kontekstā un pamatotu iemeslu dēļ valsts ir tiesīga nepieļaut fiktīvās laulības, kas noslēgtas ar mērķi iegūt imigrācijas priekšrocības. Tomēr attiecīgie likumi, kuriem arīdzan jāatbilst ECPAK noteiktajiem

pieejamības un skaidrības standartiem, nevar rīcībbspējīgām personām vai personu kategorijām liegt tiesības apprecēties ar paša izvēlētu partneri³².

2014.gada sākumā Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura iesniegumā norādīja uz valsts liegumu viņai slēgt laulību. Iesniedzējs minēja, ka ir dzimis, uzaudzis un izglītojies Latvijā, tomēr astoņdesmitajos gados izbrauca no Latvijas, lai studētu Krievijā. Tur mitinājies līdz deviņdesmito gadu vidum, kad izlēma atgriezties Latvijā pie savas ģimenes – vecākiem un māsas. Sākotnēji iesniedzējs dzīvoja Latvijā, pamatojoties uz izsniegtajām termiņuzturēšanās atļaujām. 2004.gadā iesniedzējs tika notiesāts ar brīvības atņemšanas sodu uz 20 gadiem, un kopš notiesāšanas uzturēšanās atļauju nokārtot Pilsonības un migrāciju lietu pārvaldē (turpmāk – PMLP) viņš nevarēja. Iesnieguma iesniegšanas brīdī persona sodu izcietā Vecumnieku cietumā. Iesniedzējs un viņa partnere vērsās Vecumnieku novada Dzimtsarakstu nodaļā ar lūgumu ļaut reģistrēt laulību, tomēr saņēma atteikumu. Minēto atteikumu iesniedzējs un viņa partnere pārsūdzēja administratīvajā rajona tiesā.

Izvērtējot spēkā esošo normatīvo regulējumu un ECT judikatūru, Tiesībsarga birojs ir secinājis, ka Satversmes 110.pantā garantētās tiesības nodrošina vīrieša un sievietes pamattiesību apprecēties un nodibināt ģimeni un valsts noteiktie ierobežojumi nedrīkst liegt vai ierobežot tiesības tādā veidā vai apjomā, ka tiek aizskarta šo tiesību būtība. Personīgā brīvība nav obligāts priekšnosacījums tiesību laulāties izmantošanai. Tas, ka persona ir apcietinājumā, nenozīmē, ka tā nedrīkst vai drīkst tikai īpašos gadījumos izmantot tiesības precēties. ECT ir uzsvērusi, ka apcietinātās personas turpina baudīt cilvēka pamattiesības un brīvības, kas nav pretējas brīvības atņemšanas būtībai, un katram papildus ierobežojumam jābūt attiecīgo institūciju pamatotam.³³

Arī Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006.gada 11.janvāra ieteikums Rec (2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem nosaka, ka personām, kurām atņemta brīvība, nosaka minimālos nepieciešamos ierobežojumus, kas ir proporcionāli likumīgajam mērķim, kuru sasniegšanai tie noteikti. Minētajos noteikumos ir uzsvērts, ka pret personu, kurai atņemta brīvība, izturas, ievērojot viņas cilvēktiesības, un tai ir saglabājamas visas tiesības, izņemot tās, kas likumīgi atņemtas ar lēmumu, ar kuru piespriests sods vai piemērots apcietinājums.

Ņemot vērā, ka personai pēc atrašanās ilgstošā apcietinājumā ir jāspēj atgriezties un iekļauties sabiedrībā, Tiesībsarga birojs uzskata, ka liegums ārzemniekam, kas izcieš sodu Latvijas teritorijā, slēgt laulību, ja nav konstatējama vispārātzīto sabiedrisko interešu aizsardzības nepieciešamība (rīcībspēja [stāties laulībā], piekrišana, aizliegtā radniecības pakāpe vai dubultlaulības, vai fiktīvas laulības novēršana), ir nesamērīgs.

³² ECT 2010.gada 5.janvāra spriedums lietā *Frasik v. Poland*, Nr.22933/02, 89.punkts.

³³ Turpat, 91.punkts; *Hirst v. UK*, Nr.74025/01, 69.punkts un 1977.gada 13.oktobra lēmums *Hamer v. UK*, Nr.7114/75, 49.punkts.

6. Pulcēšanās un biedrošanās brīvība

2014.gada 23.aprīlī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā, kas bija ierosināta pēc tiesībsarga pieteikuma 2013.gadā, par Robežsardzes likuma 49.panta pirmās daļas vārdu „apvienoties arodbiedrībās” atbilstību Satversmes 102.pantam par tiesībām apvienoties biedrībās un 108.panta otrajam teikumam, kas noteic valsts aizsardzību arodbiedrību brīvībai. Robežsardzes likuma 49.panta pirmajā daļā bija noteikts, ka robežsargiem aizliegts apvienoties arodbiedrībās, organizēt streikus un tajos piedalīties.

Tiesībsargs pieteikumā Satversmes tiesai norādīja, ka, nosakot aizliegumu robežsargiem veidot arodbiedrības un darboties tajās, tiek ierobežotas viņu Satversmē noteiktās pamattiesības. Tāpat tika uzsvērts, ka liegums robežsargiem iestāties arodbiedrībā ir tiesību aizliegums, nevis ierobežojums. Absolūts aizliegums robežsargiem apvienoties arodbiedrībās ir galējs līdzeklis un nav nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, jo robežsargu apvienošanās arodbiedrībās neapdraud valsts un sabiedrības drošības intereses, kā arī citu cilvēku tiesības un brīvības Latvijā.

Satversmes tiesa atzina, ka aizliegums robežsargiem apvienoties arodbiedrībās nesamērīgi ierobežo viņu pamattiesības un tādējādi neatbilst Satversmes 108.panta otrajai daļai. Satversmes tiesa norādīja, ka robežsargu tiesības apvienoties arodbiedrībās pašas par sevi nerada draudus valsts vai sabiedrības drošības interesēm. Lai arī Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētajai normai ir leģitīms mērķis – sabiedrības drošības aizsardzība, šo mērķi ir iespējams sasniegt ar citiem, personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

7. Ārzemnieku piespiedu atgriešanas procesa uzraudzība

2014.gadā, turpinot Imigrācijas likuma 50.⁷pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi, Tiesībsarga birojs turpināja realizēt izraidāmo ārzemnieku aptauju, aizturēšanas vietu apsekošanu, kā arī piedalījās vairākās faktiskajās izraidīšanās līdz izraidāmo personu izcelsmes valstij.

Laika posmā no 2013.gada 1.marta līdz 2014.gada 1.jūlijam Tiesībsarga birojā tika saņemti 42 lēmumi par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu, tai skaitā 34 lēmumi tika saņemti laikā no 2013.gada 1.jūlija līdz 2014.gada 1.jūlijam, kad tika turpināts realizēt Eiropas Atgriešanās fonda 2013.gada programmas projektu un izstrādāts piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisms.

2013.gada decembrī Tiesībsarga birojs sāka piespiedu izraidīšanas procesa pēdējās stadijas – faktiskās izraidīšanas – novērošanu. Kopš 2013.gada decembra Tiesībsarga biroja novērotāji ir piedalījušies astoņās faktiskajās izraidīšanās, pa gaisa ceļiem un šķērsojot

sauszemes robežu. Faktisko izraidīšanu laikā tiesībsarga novērotāji Valsts robežsardzes amatpersonu darbībā pārkāpumus nekonstatēja.

Tomēr, realizējot novērošanu, Tiesībsarga biroja darbinieki fiksēja vairākus aspektus izraidīšanas procesā, kuros būtu pilnveidojams regulējums vai novēršami trūkumi. 2014.gada vidū tika nosūtīts ziņojums Iekšlietu ministrijai, kurā tika vērsta uzmanība uz sekojošiem aspektiem:

- Aptaugas liecina par novēlotu lēmuma par piespiedu izraidīšanu izsniegšanu izraidāmajām personām. Praksē savlaicīga lēmuma neizsniegšana var apgrūtināt izraidāmajām personām efektīvi izmantot aizskarto tiesību aizsardzības mehānismu, tādēļ šāda prakse nākotnē būtu novēršama.

- Tiesībsargs rekomendēja pievērst uzmanību tulkojuma, ko nodrošina Valsts robežsardzes amatpersonas, kvalitātei un iespēju robežās pārliecināties, ka izraidāmajām personām lēmums ir iztulkots un tās ir sapratušas sekas un pārsūdzības kārtību.

- Tiesībsargs rekomendēja izstrādāt grozījumus MK noteikumos Nr.542 „Kārtība, kādā robežsargu aizturēta persona tiek ievietota un turēta pagaidu turēšanas telpā, un šādu telpu iekārtošanas un aprīkošanas prasības”, lai nodrošinātu pagaidu turēšanas telpas platības un sanitārā mezgla ierīkošanas atbilstību cilvēktiesību standartiem. Tāpat tika norādīts uz tādu trūkumu, ka MK noteikumos Nr.542 nav definēts aizturēto personu turēšanas ilgums robežkontroles punktos (turpmāk – „RKP”). Imigrācijas likuma 54.pants piešķir Valsts robežsardzes amatpersonām tiesības aizturēt ārzemnieku līdz 10 diennaktīm ar iespēju tiesai šo termiņu pagarināt. Tiesībsarga biroja darbinieku vizīšu laikā tika konstatēts, ka Valsts robežsardzes amatpersonām nav vienotas izpratnes par laiku, uz kādu ir pieļaujama aizturēto personu ievietošana pagaidu turēšanas telpās. Ņemot vērā to, ka vairumā RKP pagaidu aizturēšanas telpas neatbilda noteiktajām prasībām, tika norādīts, ka personu ilgstoša atrašanās šajās telpās nebūtu pieļaujama. Tiesībsargs aicināja veikt nepieciešamos grozījumus MK noteikumos Nr.542, paredzot, ka pagaidu turēšanas telpās persona var atrasties līdz četrām stundām.

- Aicinājums veikt nepieciešamos pasākumus, lai pielāgotu un padarītu pieejamas aizturēšanas telpas personām ar kustības traucējumiem.

- Tiesībsargs vērta uzmanību uz faktu, ka gadījumos, ja personas Valsts robežsardzes pagaidu turēšanas telpās uzturas ilgāk par četrām stundām, katrā atsevišķā gadījumā būtu kritiski jāizvērtē aizturētās personas pastāvīga videonovērošanas nepieciešamība.

Papildus minētajam jāpiebilst, ka 2014.gadā Tiesībsarga birojs turpināja 2013.gadā sāktu aktivitāti, proti, izraidāmo ārzemnieku aizturēšanas vietu apsekošanu. Ja 2013.gadā piespiedu izraidīšanas novērošanas ietvaros Tiesībsarga birojs veica 14 pagaidu turēšanas telpu valsts RKP

apsekošanu, tad 2014.gadā īpaša uzmanība tika pievērsta aizturēšanas apstākļu izvērtējumam Valsts policijas ĪAV.

Pēc valsts RKP pagaidu turēšanas telpu apsekošanas tiesībsargs rekomendēja izstrādāt grozījumus MK noteikumos Nr.542, kas nodrošinātu šo telpu platības atbilstību cilvēktiesību standartiem, un veikt nepieciešamos iekārtošanas un pārbūves darbus, lai tās būtu piemērotas arī personām ar kustību traucējumiem.

2014.gadā, laikā no 24.oktobra līdz 1.novembrim, Tiesībsarga biroja darbinieki apsekoja Valsts policijas ĪAV Alūksnē, Valkā, Bauskā, Daugavpilī, Rēzeknē, Ventspilī, Saldū, Liepājā un Rīgā nolūkā noskaidrot, vai tajās tiek ievietoti izraidāmie ārzemnieki un kādas tiesības šai personu grupai tur tiek nodrošinātas. Šo apsekošanu ietvaros tika konstatēts plašs problēmu loks, par ko ziņots Iekšlietu ministrijai, kā arī tās padotības iestādēm – Valsts robežsardzei un Valsts policijai.

Pēc ĪAV apsekošanas kā būtiskas problēmas tika identificēti sekojoši aspekti:

- Lai ievietotu izraidāmos ārzemniekus ĪAV, jāveic grozījumi Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā, jo šobrīd tā redakcija neļauj ievietot šo personu grupu Valsts policijas struktūrvienībās.

- Valsts policijas ĪAV aizturētajiem izraidāmajiem ārzemniekiem netiek garantētas tiesības:

- a) uz tikšanos ar tuviniekiem vai citām personām, tostarp nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, jo šādas tiesības neparedz Aizturēto personu turēšanas kārtības likums,

- b) turēt pie sevis naudu, kuras apmērs nepārsniedz pusi no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas,

- c) izmantot koplietošanas telpas,

- d) glabāt pārtikas produktus tam speciāli paredzētā vietā,

- e) glabāt pie sevis mantas, kas nav iekļautas to priekšmetu sarakstā, kurus aizliegts glabāt Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā.

Papildus jānorāda, ka 2014.gadā Tiesībsarga birojā pabeidza izskatīt pārbaudes lietu Nr.2012-237-5A. Tā ierosināta 2012.gada augustā, pamatojoties uz divu izraidāmo ārzemnieku un viņu aizstāvja iesniegumiem, kuros tika norādīts: minētie ārzemnieki ir nepamatoti aizturēti un izraidīti no Latvijas Republikas, neņemot vērā tiem izsniegtās uzturēšanās atļaujas un valsts teritorijā izveidojušās ģimenes saites.

Iesniedzēji vērsa tiesībsarga uzmanību uz virkni atbildīgo iestāžu pārkāpumiem piespiedu izraidīšanas procesā, proti, viņiem netika nodrošināts vienāds tiesību apjoms salīdzinājumā ar tiem aizturētajiem ārzemniekiem, kurus valsts izmitina Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā „Daugavpils”. Tāpat viņiem nebija ļauts sagatavot līdzņemšanai personu apliecinošos

dokumentus, kā arī viņi tika nepamatoti aizturēti Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatorā. Iesniedzēji uzskatīja, ka ar šīm darbībām tika aizskartas izraidāmajiem garantētās cilvēktiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, aizsardzību pret nelikumīgu izraidīšanu un nepamatotu apcietināšanu.

Izvērtējot iesniegumos izklāstītos apstākļus, ECT un Eiropas Savienības tiesas judikatūru, kā arī kompetento iestāžu sniegtās atbildes, tiesībsargs pārbaudes lietā secināja, ka, pirmkārt, pret izraidītajiem ārzemniekiem ir pieļauts ECPAK 13.panta un ECPAK Protokola Nr.7 1.panta pirmās daļas a) punkta pārkāpums. Tādējādi atzinumā tika norādīts: ja valstī tiek atzīts, ka līdzās Augstākai tiesai arī ģenerālprokurors ir tiesīgs vērtēt lēmuma par personas iekļaušanu to ārzemnieku sarakstā, kam ieceļošana valstī ir aizliegta, arī šajā procesā jānodrošina sacīkstes princips, līdzīgi kā tas tiek garantēts procesā Augstākā tiesā. Gadījumā, ja ārzemnieks vēlas apstrīdēt lēmumu, ir jāpieaicina aizstāvis, kam ir pieeja ierobežotas pieejamības informācijai, valsts noslēpumam un kurš ir tiesīgs iepazīties ar tiem lietas materiāliem, kas ir pamatā ārzemnieka izraidīšanai, lai secīgi iesniegtu sūdzību, aizstāvot izraidītā intereses.

Otrkārt, analizējot pārbaudes lietā izraidīšanas lēmuma pieņemšanā vērtējamos apsvērumus, tai skaitā samērīgumu, kas ietver iespējamā tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību izvērtējumu, kā arī *non-refoulement* principa ievērošanu, netika konstatēts, ka valsts iestādes ārzemnieku izraidīšanas procesā pieļāva *non-refoulement* principa un tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību pārkāpumu.

Treškārt, pārbaudes lietā tika konstatēts, ka ārzemnieku ievietošana Valsts policijas ĪAV nenotika saskaņā ar Imigrācijas likumā un Robežsardzes likumā noteikto kārtību.

III Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības

1. Tiesības uz sociālo drošību

Pārskata periodā tiesībsargs sekoja līdzīgai valdības apņēmībai mazināt nabadzību, pievēršot uzmanību tieši mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām – trūcīgās personas, maznodrošinātie, personas sociālās aprūpes centros un personas ar invaliditāti. Jāatzīmē, ka aptuveni piektā daļa no visiem iesniegumiem, kas saņemti Tiesībsarga biroja Sociālo, ekonomisko un kultūras nodaļā pārskata periodā, bija saistīti tieši ar sociāliem jautājumiem: mazām pensijām un pabalstiem, netaisnīgu pensijas vai pabalsta aprēķinu, nepamatotiem ieturējumiem no darba algas vai pensijas, pašvaldību sociālo dienestu netaisnīgu rīcību vai netaisnīgu tiesību normu.

2014.gada martā tiesībsargs apmeklēja ANO 27.ikgadējo nacionālo cilvēktiesību institūciju sanākumi Ženēvā (27th ICC Annual Meeting). Tās blakus pasākumā tiesībsargs uzstājās ar runu³⁴. Galvenā blakus pasākuma tēma bija "Pieredze ar taupības pasākumiem un cilvēktiesību pārkāpumi laikā, kad ir ierobežoti ekonomiskie resursi". Tiesībsargs ziņoja par ekonomiskās krīzes laikā valdības īstenoto taupības pasākumu ietekmi uz iedzīvotāju pamattiesībām.

Nacionālo cilvēktiesību institūciju darbība starptautiskajā vidē pārsvarā tiek attiecināta uz iedzīvotāju pilsoniskām un politiskām tiesībām, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības un problēmas tajās atstājot vienīgi nacionāla līmeņa risināšanai. Taču pēdējos gados ekonomiskās krīzes iespaidā nacionālo valdību īstenotie taupības pasākumi ir atstājuši nopietnu ietekmi uz iedzīvotāju pamattiesībām, un tas vairs nav tikai nacionāla mēroga jautājums.

Tiesībsargs uzsvēra, ka sanāksmes dalībvalstis saista ne tikai dalība starptautiskās organizācijās un sadarbības tīklos, bet arī kopēja vērtību telpa. Līgumā par Eiropas Savienības darbību dalībvalstis ir ietvērušas vēlēšanos nodrošināt labklājības pieaugumu saskaņā ar ANO Statūtu principiem. Līgumā ietverta apņemšanās, ka, nosakot un īstenojot savu politiku un darbības, Eiropas Savienība ņem vērā prasības, kas saistītas ar atbilstīga sociālās aizsardzības līmeņa nodrošināšanu un sociālās atstumtības apkarošanu. Tāpēc ir būtiski šo apņemšanos ne vien iekļaut politikas plānošanas dokumentos un deklarācijās, bet arī īstenot realitātē.

Sociālās tiesības nav absolūtas, tās var ierobežot. Tomēr arī ekonomiskās krīzes apstākļos, īstenojot taupības pasākumus, iedzīvotāju sociālās tiesības ir jānodrošina, ievērojot divus pamatprincipus. Pirmkārt, sociālās tiesības ir jānodrošina vismaz minimālā līmenī. Turklāt šo minimumu nedrīkst noteikt formāli – tam ir jābūt ekonomiski pamatotam ar noteiktiem aprēķiniem un tādām, lai iedzīvotāji, saņemot vai nopelnot šo minimumu, varētu nodrošināt sev

³⁴ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-runa-27.-ikgadeja-nacionalo-cilvektiesibu-instituciju-sanaksme>

un saviem ģimenes locekļiem cilvēka cienīgus dzīves apstākļus. Otrkārt, sociālās tiesības ir īstenojamas, ievērojot progresīvās attīstības principu, kas uzliek nacionālajām valdībām pienākumu sociālās tiesības īstenot ar iespējami lielākiem pieejamiem finanšu resursiem.

Satraucoši, ka nabadzības riskam tiek pakļauti ne vien ilgstošie bezdarbnieki, bet arī mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas: bērni, personas ar invaliditāti, seniori. Tās ir personas, kas savā situācijā pašas neko daudz izmainīt nevar un ir atkarīgas no valsts noteiktajiem sociālajiem pabalstiem, pensijām. Turklāt nabadzības riskam tiek pakļauti arī strādājošie, kas saņem valstī noteikto minimālo algu. Minētais liecina, ka valdība, nosakot minimumu – gan sociālo pabalstu, gan minimālās algas apmērā, nav ievērojusi sociālo tiesību principu un minimums ir noteikts nepietiekams.

Latvijas sasniegumi ekonomisko rādītāju ziņā nav noliedzami, tomēr tie ir sasniegti, pilnībā aizmirstot par prioritātēm – cilvēktiesības un sociālā drošība. Šīm prioritātēm ir jābūt līdzsvarā ar ekonomisko izaugsmi, un noteiktu ekonomisku mērķu sasniegšanu nedrīkst veidot uz mazāk aizsargāto iedzīvotāju rēķina. Taupības pasākumi nedrīkst skart tādas nozares kā veselības aprūpe, izglītība un sociālā drošība. Latvija citu Eiropas Savienības valstu vidū aizvien izceļas ar viszemākajiem rādītājiem procentuāli no IKP gan veselības aprūpes, gan sociālā atbalsta pasākumu ziņā.³⁵

Tiesībsarga uzdevums sociālo tiesību aizsardzībā ir atkal un atkal vērst nacionālās valdības uzmanību uz sociālo tiesību pamatelementu – radīt tādus dzīves un darba apstākļus iedzīvotājiem, lai tie ikvienam nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīvi vismaz minimālā līmenī.

Personas tiesību aizsardzības kontekstā ir svarīgi apzināties, ka sociāli ekonomisko tiesību jomā indivīdam nav iespēju saņemt nekādas kompensācijas pretēji tam, kā tas ir pilsonisko un politisko tiesību jomā, kur personai savu tiesību aizsardzībai pastāv iespēja vērsties, piemēram, ECT. Tādējādi tiesībsargs ir aizsācis diskusiju par starptautiskas, iespējams, reģionālas tiesas izveidi, kurā indivīdam būtu iespējams aizstāvēt savas pamattiesības arī sociālo tiesību jomā.

1.1. Par grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”

Par apdrošināšanas iemaksu algas indeksa ietekmi uz pensijas apmēru

2014.gadā tiesībsargs pēc vairāku personu iesniegumiem izskatīja pārbaudes lietu Nr. 2011-276-17AA³⁶ par apdrošināšanas iemaksu algas indeksa (turpmāk arī – kapitāla indekss) piemērošanas ietekmi uz vecuma pensijas apmēru.

³⁵ Eurostat. General government expenditure in 2011 – Focus on the functions ‘social protection’ and ‘health’.

Pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-009/EN/KS-SF-13-009-EN.PDF

³⁶ Pilns atzinuma teksts pieejams Tiesībsarga biroja interneta mājaslapā:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/atzinumi/Atzinums_Pensiju_kapitala_indekss_02042014.pdf

Likuma „Par valsts pensijām” 12.pants un minētā likuma pārejas noteikumu 13.punkts paredz, ka, piešķirot vecuma pensiju, personas pensijas kapitāls un sākuma kapitāls tiek aktualizēts ar kapitāla indeksu, kuru veido kārtējā un iepriekšējā gada apdrošināšanas iemaksu algu summu attiecība secīgajos periodos (no attiecīgā gada 1.augusta līdz nākamā gada 31.jūlijam).

Viens no kapitāla indeksa piemērošanas mērķiem ir koriģēt valsts saistību apmēru attiecībā pret sociāli apdrošinātajām personām atkarībā no valstī aktuālās un objektīvi konstatējamās iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes, tādējādi nodrošinot pensiju sistēmas ilgtspēju. Taču, tā kā kapitāla indekss ir atkarīgs gan no valsts demogrāfiskās, gan no ekonomiskās attīstības laikā secīgas tendences, proti, no sociālo iemaksu veicēju skaita un algu izmaiņu tendences valstī, tad atkarībā no šīm izmaiņām tas atstāj noteiktu ietekmi uz vecuma pensijas apmēru.

Valsts ekonomiskās attīstības gados, pieaugot sociālo iemaksu veicēju skaitam un darba algai, atbilstoši augsti bija arī attiecīgajos gados aprēķinātie pensijas kapitālam piemērojamie ikgadējie indeksi, līdz ar to arī aprēķinātās pensijas bija lielākas. Savukārt valsts ekonomiskās un finanšu krīzes izraisītais sociālo iemaksu veicēju skaita un algu samazinājums šos indeksus attiecīgajos gados ir ietekmējis negatīvi, līdz ar to personai, pensionējoties ekonomiskās krīzes gados, samazinās arī piešķirtās vecuma pensijas apmērs.

Pārbaudes lietā izlases kārtībā izvēlētiem iesniedzējiem tika veikts aprēķins par iespējamo pensijas apmēru 2009.gadā, kad piemēroja ekonomiskās izaugsmes gadu indeksu 1,3106, un salīdzināts ar šo iesniedzēju reālo, kad piemēroja indeksu 0,7978, pensiju, kas piešķirta 2011.gadā. Tādējādi tiesībsargs konstatēja: ja iesniedzēju stāžs, sociālās iemaksas un vecums 2009.gadā būtu tāds pats kā lēmuma par vecuma pensijas piešķiršanu pieņemšanas brīdī – 2011.gadā, tad 2009.gadā vienai no personām saņemtā pensija būtu bijusi lielāka par 108,81 latiem, bet otrai – par 48,07. Citiem vārdiem sakot, 2009.gadā pensija būtu bijusi attiecīgi par 21% un 24% lielāka, nekā 2011.gadā piešķirtā.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka, pirmkārt, šobrīd no likuma „Par valsts pensijām” izriet – personai, pensionējoties gadā, kad kapitāla indekss ir negatīvs, neatgriezeniski uz visu atlikušo mūžu pensijas apmērs tiek samazināts, bez iespējas to kompensēt vai izlīdzināt nākotnē; Latvijas pensiju sistēmā nepastāv mehānisms, ar kura palīdzību būtu iespējams novērst kapitāla indeksa acīmredzamo negatīvo ietekmi uz konkrēto pensijas apmēru, t.i., uz indivīda tiesībām uz pensijas apmēru, kas ir proporcionāls katra indivīda sociālās apdrošināšanas iemaksu lielumam un darba stāžam; Latvijas valsts ir atzinusi, ka katrai personai ir tiesības saņemt tādu pensiju, kādu tā ir nopelnījusi ar savām sociālajām iemaksām un darba stāžu, līdz ar to valstij ir arī jāspēj garantēt šī principa ievērošanu, saprātīgi piemērojot valsts rīcības brīvības iespējas; tā kā Latvijas pensiju sistēmā diemžēl nav mehānisms, ar kura palīdzību būtu iespējams novērst kapitāla indeksa

acīmredzamo negatīvo ietekmi uz konkrētas pensijas apmēru, pārbaudes lietā ir atzīts, ka likuma „Par valsts pensijām” 12.pantā un pārejas noteikumu 13.punktā paredzētais kapitāla indeksa piemērošanas mehānisms attiecībā uz konkrētu indivīdu neatbilst Satversmes 1. un 109.pantam.

Otrkārt, negatīva kapitāla indeksa piemērošana indivīdam ierobežo tiesības saņemt pensiju atbilstoši apmēram, kādā persona pensiju sistēmas pirmajā līmenī ir līdzdarbojusies; tā kā personas tiesības uz pensiju ietilpst „īpašuma” jēdzienā, negatīvā kapitāla indeksa piemērošanas rezultātā personas tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas. Tādējādi likuma „Par valsts pensijām” 12.panta pirmā daļa un minētā likuma pārejas noteikumu 13.punkts neatbilst Satversmes 105.panta pirmajam teikumam.

Treškārt, likuma „Par valsts pensijām” 12.panta pirmajā daļā un minētā likuma pārejas noteikumu 13.punktā paredzētā kapitāla indeksa piemērošanas sistēma rada neattaisnotu nevienlīdzību starp pensionāriem, kuriem pensionējoties ir piemēroti „pozitīvie”, un pensionāriem, kuriem piemēroti „negatīvie” kapitāla indeksa koeficienti; likumā „Par valsts pensijām” nepastāv saprātīgs līdzsvars starp nodrošinātajām sabiedrības interesēm un indivīda tiesību ierobežojumu (pamattiesību aizskārums). Personas pamattiesību aizskārums ir lielāks, nekā sabiedrības ieguvums. Tādējādi likuma „Par valsts pensijām” 12.panta pirmā daļa un minētā likuma pārejas noteikumu 13.punkts neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Šajā sakarā tiesībsargs atzinumā ir aicinājis Saeimu sešu mēnešu laika no šī atzinuma saņemšanas brīža veikt grozījumus:

1) likuma „Par valsts pensijām” 12.pantā, papildinot to ar jaunu daļu šādā redakcijā: „Ja ikgadējo apdrošināšanas iemaksu algas indekss ir mazāks par skaitli „1”, apdrošinātās personas pensijas kapitāls tiek aktualizēts ar indeksu „1””;

2) likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 13.punktā, papildinot to ar jaunu daļu šādā redakcijā: „Ja ikgadējo apdrošināšanas iemaksu algas indekss ir mazāks par skaitli „1”, apdrošinātās personas pensijas sākuma kapitāls tiek aktualizēts ar indeksu „1””.

Tāpat tiesībsargs aicināja Ministru kabinetu sešu mēnešu laikā no šī atzinuma saņemšanas dienas:

1) izstrādāt kompensējošu mehānismu, ar kuru tiktu novērstas negatīvo kapitāla indeksu radītās sekas attiecībā uz pensionāriem, kuriem ar negatīvo kapitāla indeksu piemērošanu šobrīd ir ierobežotas pamattiesības;

2) izstrādāt mehānismu, ar kuru tiktu novērstas negatīvo kapitāla indeksu nelabvēlīgās sekas attiecībā uz nākotnes pensionāriem

2014.gada 7.maijā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā tika skatīts jautājums par krīzes laikā pensiju aprēķināšanā piemēroto negatīvo kapitāla indeksu. Sēdes rezultātā komisija uzdeva Labklājības ministrijai veikt aprēķinus, izstrādāt iespējamās pensiju kompensācijas modeļus un

tos iesniegt komisijai, tādējādi atliekot turpmāko jautājuma izskatīšanu uz nākamajiem mēnešiem. Savukārt MK 2014.gada 16.maijā tiesībsargam ir sniedzis atbildi³⁷ par atzinumā izteiktajām rekomendācijām.

Atbildes rakstā MK cita starpā norādīja – valdība piekrīt tiesībsarga uzskatam, ka jādoma par mehānismu, kas ierobežotu straujus indeksu „lēcienu” vai „kritienus”. Kā viens no risinājumiem varētu būt, ja pensijas kapitāla aktualizācijai aprēķinātais ikgadējais pensijas kapitāla indekss ir mazāks par koeficientu 1, pensijas kapitāla aktualizācijai piemērojams koeficients 1. Nākamo gadu, kas seko pēc gadiem, kuros pensijas kapitāla indeksācijai aprēķinātais indekss bijis mazāks par 1, pensijas kapitāla aktualizācijai aprēķinātie indeksi tiek aizstāti ar koeficientu 1 līdz brīdim, kamēr iepriekšējo negatīvo un tiem sekojošo pozitīvo indeksu reizinājums ir vienāds ar 1. Pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras sniegtās informācijas izlīdzinoša kapitāla indeksa ieviešanu nākotnē piešķiramajām pensijām, lai to aprēķinos kapitāla indeksu reizinājums nebūtu mazāks par 1, iespējams realizēt četru mēnešu laikā pēc normatīvo aktu pieņemšanas.

MK informēja, ka pēc Labklājības ministrijas aprēķiniem, ja no 2009.gada noteiktie pensijas kapitāla indeksi tiktu aizstāti ar koeficientu 1 bez atpakaļejoša perioda kompensācijas, papildus nepieciešamie līdzekļi speciālajā budžetā pirmajā ieviešanas gadā būtu ap 45 miljoniem eiro. MK vērsa uzmanību, ka papildus izmaksas būs nepieciešamas arī turpmākajos gados, līdz pensiju saņems pensionāri, kuriem pensijas kapitālu ietekmēja 2009.- 2011.gada indeksi.

Valdība arī norādīja, ka attiecībā uz priekšlikuma ieviešanu nepieciešami 10 mēneši un pārrēķinu iespējams veikt ne ātrāk kā 2016.gada 1.janvārī. Pārrēķinot pensijas apmēru, būs jāņem vērā arī iepriekšējo divu gadu indeksācijas, t.i., vairumā gadījumu kompensējama apmērs būs jāsamazina ar pensijas apmēra pieaugumu indeksācijas rezultātā. Aptuvenās izmaksas izmaiņu realizēšanai informācijas sistēmā ir 67,5 tūkstoši eiro.

MK 2015.gada 13.janvāra sēdē izskatīja tiesībsarga 2014.gada 9.decembra vēstuli³⁸, un valdības atbildes rakstā ir norādīts, ka Labklājības ministrija šobrīd strādā pie grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”, kas paredzēs risināt negatīvo kapitālu indeksu ietekmi uz pensijas apmēru. Minētos grozījumus plānots iesniegt Valsts kancelejā līdz 2015.gada 30.martam.

Ievērojot minēto, šobrīd ir pamats uzskatīt, ka konstatēto problēmsituāciju novērsīs valdība un parlaments, taču, ja apsolītie konstruktīvie risinājumi saprātīgā termiņā nesešos, tiesībsargs neizslēdz iespēju vērsties Satversmes tiesā.

³⁷ Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40319394&mode=mk&date=2014-05-13>

³⁸ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40342668&mode=mk&date=2015-01-13>

1.2. Par grozījumiem Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”

Par uzkrājumu veidošanu

Tiesībsarga birojā pēc tiesībsarga iniciatīvas bija uzsākta pārbaudes lieta Nr.2012-167-17E par MK 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” 19.3. apakšpunktā ietvertā kritērija – par trūcīgu atzīstamai personai nevar piederēt nekāda apmēra naudas līdzekļi – pamatojumu un piemērošanu.

Saskaņā ar minēto tiesību normu šobrīd, lai personu atzītu par trūcīgu, tai teorētiski nedrīkst piederēt (un tātad iztikas līdzekļu deklarācijā nevar būt norādīti) nekāda apmēra naudas līdzekļi, pat ne, piemēram, viens eiro, citādi šī persona neatbilst trūcīgās personas statusa piešķiršanas kritērijiem (pirms šīs normas grozījumiem ar MK 2012.gada 29.maija noteikumu Nr.366 „Grozījumi Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”” 1.10.apakšpunktu par trūcīgu atzīstamai personai varēja piederēt nauda minimālās mēneša darba algas apmērā).

Vienlaikus minētā viena eiro esamība pēc būtības nemaina personas materiālo stāvokli un neļauj personai apmierināt tās pamatvajadzības (atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.panta 11.punktam – tas ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība), taču tas liedz personu atzīt par trūcīgu. Līdz ar to persona nav tiesīga saņemt arī pabalstu garantētā minimālā ienākumu (GMI) līmeņa nodrošināšanai – 49,80 eiro mēnesī, jo tas piešķirams tikai ģimenēm vai atsevišķi dzīvojošām personām, kuras objektīvu apstākļu dēļ negūst pietiekamus ienākumus un kuras atzītas par trūcīgām.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas skaidrojumu ekonomiskās krīzes laikā CPL 1.pielikuma 3.punktā minētie naudas līdzekļi vienai personai māsaimniecībā bija nepamatoti lieli, lai šādu personu atzītu par trūcīgu. Turklāt „vairāku gadu garumā Labklājības ministrijas organizētajos semināros pašvaldību sociālo dienestu vadītāji un speciālisti ir norādījuši, ka minētā tiesību norma uzliek par pienākumu sociālā darba speciālistiem pārbaudīt nepārbaudāmas lietas, piemēram, personu naudas līdzekļu uzkrājumus mājās, tāpēc arī tika veikti konkrētie grozījumi”. Turklāt ministrija norādīja, ka pieņemtā norma jāpiemēro saprātīgi, tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka personai kontā nedrīkst būt naudas līdzekļi ikdienas pamatvajadzību nodrošināšanai.

Saskaņā ar pašvaldību sociālo dienestu sniegto informāciju praksē reti ir gadījumi, kad klients iztikas līdzekļu deklarācijā uzrāda uzkrājumus, līdz ar to nav novērota pieredze, ka kādai personai, kura uzrādījusi nelielu uzkrājumu, tiktu atteikts trūcīgās personas statuss. Tomēr vienlaikus ir secināts, ka rīcība gadījumā, ja nenozīmīgi naudas līdzekļi tiktu uzrādīti iztikas līdzekļu deklarācijā, būtu ļoti atšķirīga – daži sociālie dienesti pieļautu, ka personai vai ģimenei

ir naudas līdzekļi, kas nepārsniedz valstī noteikto minimālo mēnešalgu vai GMI pabalsta apmēru, kamēr citi sociālie dienesti šādai personai liegtu trūcīgā statusa saņemšanu. Tas liecina par iespējamām tiesību normas piemērošanas problēmām arī praksē, ja, piemēram, godīgs pensionārs iztikas līdzekļu deklarācijā norāda viena eiro naudas līdzekļu esamību. Šobrīd sociālie dienesti paskaidro klientiem, ka jebkura norādītā summa tiks uzskatīta par uzkrājumu un liegs saņemt trūcīgās personas statusu, kas var izpausties arī kā mudinājums necīgus naudas līdzekļus deklarācijā nenorādīt. Tomēr brīdī, kad klients iesniedz sociālajā dienestā iztikas līdzekļu deklarāciju, saskaņā ar MK noteikumu Nr.299 6.punktu tas šo deklarāciju paraksta, apliecinot norādīto ziņu patiesumu. Tādējādi ieteikums nenorādīt deklarācijā necīgus naudas līdzekļus var tikt vērtēts kā pamudinājums pārkāpt MK noteikumus Nr.299, kas nav pieļaujami.

Papildus tam pašvaldību sociālie dienesti ir norādījuši, ka līdz ar grozījumu izdarīšanu normatīvajā regulējumā dienestu darbā nekādas būtiskas izmaiņas nav notikušas, jo, tāpat kā iepriekš, arī pēc grozījumu spēkā stāšanās klienta sniegto informāciju nav iespējams pārbaudīt, sociālie darbinieki paļaujas uz klienta brīvprātīgi norādīto informāciju deklarācijā.

Tā kā pašvaldību sociālajos dienestos nav vienotas prakses attiecībā uz tiesību normas izpratni un piemērošanu, ar šo normu noteiktais ierobežojums ir nesamērīgs un nesasniedz tā mērķi, kā arī šī tiesību normas nepilnība nav atrisināma ar pašvaldību saistošajiem noteikumiem. Līdz ar to tiesībsargs secina, ka tiesiskais regulējums ir jāgroza, nosakot konkrētu naudas apmēru, kas netiktu uzskatīts par uzkrājumu MK noteikumu Nr.299 izpratnē. Labklājības ministrija tika aicināta pārskatīt MK noteikumus Nr.299, it īpaši to 2.1. un 19.3.apakšpunktus, un pilnveidot normatīvo regulējumu, lai novērstu identificēto nepilnību.

Labklājības ministrija ir atzinusi, ka MK noteikumi Nr.299 būtu precizējami, un noteikumu projekts 2014.gada 25.septembrī ir izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē. Noteikumu projekts paredz konkrētu pieļaujamā uzkrājuma apmēru - 128,06 eiro personai. Tas ir minimālais apmērs, kura neesamība šobrīd dod tiesības saņemt valsts un pašvaldības papildu atbalstu. Tomēr grozījumu projekta tālāka virzība šobrīd nav konstatējama.

1.3. Par nepieciešamiem grozījumiem tiesību aktos

Saistībā ar kopšanas pabalsta izmaksas pārtraukšanu, ja persona atrodas ilgstošas sociālās aprūpes institūcijā, neņemot vērā uzturēšanās finansējuma avotu

Tiesībsarga birojā tika izskatīta sūdzība par iespējamu cilvēktiesību pārkāpumu, proti, nevienlīdzīgo attieksmi attiecībā uz pabalsta invalīdam, kuram ir nepieciešama kopšana, saņemšanu gadījumos, kad persona atrodas valsts un pašvaldības ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādē (turpmāk – sociālās aprūpes iestāde) vai privātā sociālās aprūpes iestādē.

Valsts sociālo pabalstu likuma 12.¹pants noteic, ka pabalstu invalīdam, kuram nepieciešama kopšana, piešķir personai, kura atzīta par invalīdu, pārsniegusi 18 gadu vecumu un kurai sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem nepieciešama īpaša kopšana. Valsts sociālo pabalstu likuma 20.panta piektā daļa noteic, ka kopšanas pabalsta izmaksu pārtrauc arī gadījumos, kad persona ievietota valsts vai pašvaldības ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

No iepriekš minētā izriet, ka kopšanas pabalsta izmaksa pārtraucama, ja persona tiek ievietota valsts vai pašvaldības sociālās aprūpes iestādē neatkarīgi no tā, kas apmaksā sociālās aprūpes iestādes sniegtos pakalpojumus. Savukārt, atrodoties privātā sociālās aprūpes iestādē, kopšanas pabalsta saņemšanai šādu ierobežojumu nav. Līdz ar to persona, kura atrodas valsts vai pašvaldības sociālās aprūpes iestādē un pati vai ar tuvinieku palīdzību apmaksā savu uzturēšanos tur, atrodas nelabvēlīgākā situācijā salīdzinājumā ar personu privātā sociālās aprūpes iestādē.

Par minēto Labklājības ministrija sniegusi skaidrojumu, ka pamatnostādņu „Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam” rīcības virziena „Sociālā aizsardzība” ietvaros ir iekļauts pasākums: „Izvērtēt pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību invalīdiem, kuriem ir nepieciešama īpaša kopšana, ja pabalsta saņēmējs ievietots ilgstošas aprūpes institūcijā”. Minētā pasākuma ietvaros ir paredzēts precizēt kārtību, kādā piešķir un izmaksā pabalstu invalīdam, kuram ir nepieciešama kopšana, ja pabalsta saņēmējs ievietots ilgstošas aprūpes institūcijā, nosakot, ka pabalsta izmaksas pārtraukšana tiek vērtēta nevis pēc iestādes juridiskās formas, kā tas ir šobrīd, bet gan pēc finansējuma avota. Proti, ja cilvēks par pakalpojumu pilnā apmērā norēķinās pats, t.i., pakalpojumu pilnībā vai daļēji nefinansē no valsts vai pašvaldības budžeta, pabalsta izmaksa nav pārtraucama. Šī pasākuma izpildes termiņš bija noteikts 2014.gada pēdējais ceturksnis, tomēr grozījumi tiesību aktos nav pieņemti.

1.4. Par prēmijas neiekļaušanu vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā, nosakot sociālā pabalsta lielumu

Tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu Nr. 2013-114-17A par Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk - VSAA) rīcību lēmumos par maternitātes un vecāku pabalsta izmaksu, vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā neietverot darba devēja izmaksāto prēmiju.

Pārbaudes lietā noskaidrots, ka, gramatiski tulkojot minēto tiesību normu, algotā darbā aprēķinātajā vidējā apdrošināšanas iemaksu algas summā ietver prēmijas, ja darba devējs tās izmaksājis personai darba pienākumu veikšanas laikā.

Kā norādījusi VSAA un Labklājības ministrija, problēmsituāciju rada MK 1998.gada 28. jūlija noteikumu Nr.270 „Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība” 7. un 8.punktā „aizklāts” likuma robs.

Lai izslēgtu tiesisko neskaidrību gadījumus, kad personas paļaujas, ka vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanai tiks ietvertas arī darba devēja izmaksas, kas nav saistītas ar darba pienākumu pildīšanu, un izslēgtu gadījumus, kad persona paļaujas, ka attiecībā uz viņu tiks piemērots MK noteikumu Nr.270 7. un 8.punkts, taču tiesību normas piemērošana, izmantojot vienīgi gramatisko interpretāciju, ir par plašu un aptver tādus dzīves gadījumus, kas neatbilst likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” mērķim, tiesībsargs ir aicinājis Labklājības ministriju pārskatīt MK noteikumu Nr.270 7. un 8.punktu un pilnveidot attiecīgo un saistīto normatīvo regulējumu, lai novērstu VSAA identificēto „aizklāto” likuma robu.

Labklājības ministrija ir lūgusi VSAA turpmāk ņemt vērā judikatūru un Darba likuma 59.pantā noteikto, un vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā ņemt vērā darba devēja izmaksātās piemaksas, prēmijas, pabalstus un cita veida atlīdzību, kas izmaksāta personai, kura nav bijusi grūtniecības un dzemdību atvaļinājumā, bērna kopšanas atvaļinājumā vai atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas, kas piešķirts sakarā ar nepieciešamību kopt bērnu.

No minētā secināms, ka VSAA un Labklājības ministrija ir rīkojusies, lai turpmāk netiktu pieļauts identificētais personu tiesību aizskārums.

1.5. Par pašnodarbinātas personas ienākumu nošķiršanu no ieņēmumiem, nosakot personas materiālo stāvokli sociālās palīdzības ietvaros

Tiesībsargs pēc personas iesnieguma ir ierosinājis pārbaudes lietu Nr.2014-16-17D par veidu, kādā Rīgas Sociālais dienests, vērtējot pašnodarbinātas personas ienākumus un materiālo stāvokli, interpretē to, kas ir uzskatāms par ienākumiem MK 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” izpratnē.

Proti, iesniedzēja ir pašnodarbināta persona, kuras ar saimniecisko darbību saistītie ieņēmumi un izdevumi atspoguļojas viņas personīgajā bankas kontā (pašnodarbinātām personām atsevišķa bankas konta atvēršana saimnieciskās darbības veikšanai nav obligāta prasība). Kad persona vērsās Rīgas Sociālajā dienestā, tas, vērtējot iesniedzējas mantisko stāvokli, kā ienākumus traktēja visus ieņēmumus no personas saimnieciskās darbības (kā tas ir noteikts MK noteikumu Nr.299 13.1.punktā), lai gan šo noteikumu 2.punktā ir paredzēts, ka vērtējami ir ienākumi, nevis ieņēmumi. Proti, sociālais dienests nebija ņēmis vērā, ka personai saimnieciskās darbības veikšanai ir arī noteikti saimnieciskie izdevumi, piemēram, maksa par saimnieciskās

darbības veikšanai nepieciešamo telpu nomu, transportu, izdevumi pakalpojuma sniegšanas nodrošināšanai, kas netiek izmantoti personas pamatvajadzību apmierināšanai.

Tiesībsarga ieskatā, MK noteikumos Nr.299 lietotie jēdzieni – „ienākumi” un „ieņēmumi” – nav uzskatāmi par sinonīmiem un sociālajam dienestam ir jānoskaidro personas faktiskais materiālais stāvoklis. Ņemot vērā sociālās palīdzības sniegšanas mērķi – sniegt materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā, ir būtiski pēc iespējas precīzāk novērtēt personas, tostarp pašnodarbinātas, patiesos ienākumus un materiālo stāvokli.

Pārbaudes lietā secināts, ka Rīgas Sociālais dienests, uzskatot pašnodarbinātas personas ieņēmumus par ienākumiem un neizvērtējot personas patiesos ienākumus un materiālo situāciju, iespējams, ir liedzis tai saņemt nepieciešamo sociālo palīdzību, vienlaikus pārkāpjot arī labas pārvaldības principu.

Labklājības ministrija ir aicināta nodrošināt vienotu sociālo dienestu izpratni personas materiālā stāvokļa izvērtēšanā, konkrēti - par pašnodarbinātu personu ienākumu nošķiršanu no ieņēmumiem. Kā iespējamu risinājumu tiesībsargs saredz metodiskā materiāla par ienākumu izvērtēšanu palīdzības pieprasītājiem izstrādi, uz kura nepieciešamību norādījusi arī Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienība, savukārt Rīgas Sociālais dienests ir aicināts no jauna pārskatīt personas iesniegto iztikas līdzekļu deklarāciju, ņemot vērā iesniedzējas kā pašnodarbinātas personas patiesos ienākumus.

Rīgas Sociālais dienests gan atbildēja, ka nevar pārskatīt personas deklarāciju, kamēr rit tiesvedība administratīvajā lietā. Minēto tiesībsargs vērtē kritiski, ņemot vērā, ka iestādei ir tiesības jebkurā brīdī atcelt adresātam nelabvēlīgu prettiesisku administratīvo aktu. Turklāt pirmās instances tiesas spriedums iesniedzējai ir bijis labvēlīgs, ko gan Rīgas Sociālais dienests ir pārsūdzējis apelācijas kārtībā.

Savukārt Labklājības ministrija sniegusi atbildi, ka turpinās darbu pie skaidrojošā materiāla izstrādes, iesaistot Valsts ieņēmumu dienestu.

1.6. Nepietiekams vai nepilnvērtīgs sociālais darbs

Balstoties uz personas iesniegumu, tiesībsargs 2014.gadā ierosināja pārbaudes lietu par iespējamu pārkāpumu saistībā ar tiesībām uz sociālo nodrošinājumu un labas pārvaldības principa ievērošanu Rīgas Sociālā dienesta un Rīgas domes Labklājības departamenta darbā attiecībā pret daudz bērnu ģimeni.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka viena gada laikā ģimenes pārstāvji vismaz vienpadsmit reizes bija ieradušies uz pieņemšanu Rīgas Sociālajā dienestā, tomēr tā arī nav saņēmuši precīzus

norādījumus un atbalstu savu sociālo problēmu risināšanā. Šāda situācija ir vērtējama kā neatbilstoša Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 45.pantam, jo sociālā darbinieka pienākums ir pēc apstākļu izvērtēšanas sniegt personai palīdzību un atbalstu sociālo problēmu risināšanā. Vienlaikus konstatējams, ka Rīgas Sociālais dienests nav nodrošinājis MK 2003.gada 3.jūnija noteikumu Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 8.6. un 8.7.apakšpunktā noteikto principu izpildi attiecībā uz riska novērtēšanu ģimenē, kurā ir bērnu attīstībai nelabvēlīgi apstākļi.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu pašvaldības sociālā dienesta uzdevums ir veikt sociālo darbu ar personām, ģimenēm un personu grupām. Sociālā darbinieka un karitatīvā sociālā darbinieka profesionālā darbība ir vērsta uz to, lai panāktu un veicinātu indivīda sociālo problēmu praktisku risinājumu un viņa dzīves kvalitātes uzlabošanu, iekļaušanos sabiedrībā, spēju palīdzēt pašam sev.

Tiesībsargs ir uzsvēris, ka materiālās sociālās palīdzības sniegšana pašvaldībās ir tikai viens no sociālā darba aspektiem. Nav apšaubāms, ka Rīgas Sociālajam dienestam bija pienākums izvērtēt ģimenes sociālo situāciju. Vienlaikus ar sociālās situācijas izvērtēšanu gan Rīgas Sociālā dienesta, gan arī Rīgas domes Labklājības departamenta darbiniekiem pēcāk bija jāpieņem lēmums arī par sociālā gadījuma turpmāko risināšanu un vadību, tādējādi rodot veidu, kādā motivēt daudz bērnu ģimeni, lai tā, sadarbojoties ar sociālajiem darbiniekiem, atrastu situācijai un savām vajadzībām atbilstošāko un efektīvāko risinājumu.

Tiesībsargs pabeidza pārbaudes lietu, konstatējot, ka Rīgas Sociālā dienesta un Rīgas domes Labklājības departamenta atbildīgo darbinieku rīcība ir vērtējama kā labas pārvaldības principa pārkāpums, ierobežojot konkrētās ģimenes tiesības uz sociālo palīdzību un atbalstu.

1.7. Par prasības pamatotību asistenta pakalpojumam personām ar I grupas invaliditāti, kurām nepieciešama pastāvīga kopšana

Tiesībsarga birojā ierosināta pārbaudes lieta saistībā ar informāciju, ka asistenta pakalpojums brīvā laika pavadīšanai personām ar I grupas invaliditāti, kurām ir piešķirts kopšanas pabalsts, kopš 2014.gada rudens tiks nodrošināts tikai konkrētam mērķim jeb pasākumam, kas ir pierādāms ar apliecināšu dokumentu. Savukārt pasākumi, kuru mērķis ir brīvā laika pavadīšana un kas nav objektīvi pierādāmi ar apliecināšiem dokumentiem, turpmāk vairs netiks apmaksāti. Šāda tiesību normu interpretācijas maiņa radīja neapmierinātību personām ar invaliditāti un viņu asistentiem, norādot uz personu ar invaliditāti privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumu.

Labklājības ministrija norādīja, ka personas ar I invaliditātes grupu, kuras saņem kopšanas pabalstu, un citas personas ar invaliditāti neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos attiecībā

uz iespējām saņemt valsts sniegto atbalstu, līdz ar to asistenta pakalpojuma saņemšanas kārtība un pakalpojuma apjoms minētajam mērķim var atšķirties. Tādas brīvā laika pavadīšanas aktivitātes kā, piemēram, pastaiga svaigā gaisā tiek nodrošinātas citu invalīdiem paredzēto sociālo garantiju ietvaros (piemēram, tas ir pabalsts invalīdam, kuram ir nepieciešama kopšana). Vienlaikus Labklājības ministrija norādīja, ka, ņemot vērā esošās neskaidrības noteikumu piemērošanā, tā ir sākusi darbu, lai veiktu grozījumus noteikumos, paredzot precizēt atsevišķas normas.

Tiesībsargs vērš uzmanību, ka asistenta pakalpojuma mērķis ir veicināt personu ar invaliditāti sociālās integrācijas iespējas un virzību uz neatkarīgu dzīvi, nodrošinot personām tiesības saņemt asistenta pakalpojumu tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā invaliditātes dēļ nevar veikt patstāvīgi.

Saskaņā ar Satversmes 89.pantu, izstrādājot nacionālo regulējumu, tostarp par asistentu pakalpojumu piešķiršanu un tā piemērošanu, ir jāņem vērā Latvijai saistošajos cilvēktiesību dokumentos noteiktais. Tiesībsargs vērš uzmanību uz to, ka no 2010.gada Latvijai ir saistoša ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Tās 19.pants noteic: „Šīs konvencijas dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka:

a) personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko tās dzīvo, un ka tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos;

b) personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi mājās un dzīvesvietā sniegtie pakalpojumi un citi sociālā atbalsta pasākumi, tostarp personīgā palīdzība, kas nepieciešama, lai dzīvotu un iekļautos sabiedrībā un lai nepieļautu izolēšanu vai nošķiršanu no sabiedrības;

c) plašai sabiedrībai paredzētie sociālie pakalpojumi un objekti ir vienlīdz pieejami arī personām ar invaliditāti un atbilst to vajadzībām”.

Asistenta pakalpojumiem ir jābūt efektīviem, lai veicinātu personu ar invaliditāti pilnīgu iekļaušanos sabiedrības dzīvē, tādējādi pārbaudes lietas izskatīšana tiek turpināta.

1.8. Par tiesībsarga pārbaudēm valsts sociālās aprūpes centros personām ar garīga rakstura traucējumiem

Pārskata periodā tiesībsargs izlases veidā turpināja pārbaudes vizītes valsts sociālās aprūpes centros (turpmāk - VSAC) personām ar garīga rakstura traucējumiem. Iespēju robežās tika veiktas atkārtotas vizītes, lai konstatētu, vai ir vērojami uzlabojumi, salīdzinot ar iepriekšējām pārbaudēm. Līdzīgi kā iepriekšējās vizītēs, arī 2014.gadā tika vērtēti VSAC

dzīvojošo personu vispārējie sadzīves apstākļi, ēdināšana, sociālā aprūpe, privātuma nodrošinājums, sociālā rehabilitācija, veselības aprūpes pakalpojumi un vides pieejamība.

Kopumā tiesībsargs atzīst, ka laikā kopš 2013.gada 15.februāra, kad tika sniegts tiesībsarga ziņojums par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem³⁹, ir vērojami uzlabojumi atsevišķos jautājumos. Piemēram, ir sākti veselības punktu izveide VSAC un to reģistrācija Ārstniecības iestāžu reģistrā, kas sekmēs gan veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, gan jautājuma par medicīniskās dokumentācijas sakārtošanu risināšanu, gan rekomendāciju par regulāru asins analīžu veikšanu klientiem, kas saņem medikamentu *Leponeks*, jo ir ieviesta prakse attiecībā uz regulāru analīžu veikšanu tiem klientiem, kuri lieto minētos medikamentus. Turklāt ievērojami ir samazināts arī to klientu skaits VSAC, kuriem šis medikaments ir ordinēts.

Lai rastu iespēju VSAC veselības punktu reģistrācijai Ārstniecības iestāžu reģistrā, pēc tiesībsarga rekomendācijas Labklājības ministrija sadarbībā ar Veselības ministriju ir veikusi grozījumus MK 2009.gada 20.janvāra noteikumos Nr.60 „Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām”.

Tomēr joprojām tiesībsargs vērš uzmanību uz vairākiem nesakārtotiem jautājumiem, kas ietekmē VSAC klientu dzīves kvalitāti:

1) jāveic personāla skaita atbilstības izvērtēšana, ņemot vērā institūcijas funkciju pilnvērtīgu nodrošināšanu, lai visiem klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošus pakalpojumus un nepieciešamo aprūpi;

2) jānodrošina personāla, it īpaši aprūpētāju zināšanu līmeņa paaugstināšana, piemēram, par klientu pozicionēšanas aspektiem, palīglīdzekļiem, ēdināšanas procesu, uzvedības traucējumu cēloņiem. Papildus ir nepieciešama atsevišķu vadlīniju izstrāde, kas veicinātu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas darba uzlabošanu;

3) atsevišķās institūcijās starp atbildīgajiem darbiniekiem ir novērojams informācijas apmaiņas trūkums jautājumos par klientu objektīvo vajadzību nodrošināšanu;

4) klientiem aktuālā informācija būtu jāizvieto pie speciāla informācijas stenda katrā nodaļā, tai skaitā arī vieglajā valodā, lai visiem nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas ar to iepazīties;

5) ikdienas pastaigas svaigā gaisā netiek nodrošinātas visiem institūcijas klientiem;

6) piedāvātā ēdiena vienveidība, svaigu augļu un dārzeņu trūkums ēdienkartē;

7) trūcīgs, novalkāts klientu apģērbs;

8) no medicīniskās dokumentācijas joprojām konstatējams, ka klientiem tiek nozīmēti neiroleptiskie medikamenti lielos apmēros;

9) mērķtiecīgu, jēgpilnu aktivitāšu trūkums;

³⁹ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/zinojums_par_vsac_-_kopsavilkums_gala.pdf

10) jāuzlabo klientu individuālo rehabilitācijas plānu sastādīšanas kvalitāte, lai attīstītu gan klientu pašaprūpes spējas, gan arī viņu turpmāko integrāciju sabiedrībā.

Vienlaikus tiesībsargs atzinīgi vērtē, ka Labklājības ministrija ir sākusi pasākumu kopumu, kas ir virzīti uz to, lai nodrošinātu indivīda vajadzībām atbilstošu, sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanu, kas sekmētu personas pašaprūpes un neatkarīgas dzīves iespējas, tai skaitā arī to personu, kas saņem pakalpojumu VSAC, bet mērķtiecīgu rehabilitācijas pasākumu un deinstitutionalizācijas procesu rezultātā varētu reintegrēties sabiedrībā. Savukārt personām, kuru aprūpe prasa specifisku tehnoloģiju pielietojumu un nepārtrauktu speciālistu uzraudzību – nodrošināt cienīgus dzīves apstākļus un augstas kvalitātes pakalpojumus aprūpes institūcijās. Par minēto liecina gan 2013.gada 4.decembrī ar MK rīkojumu apstiprinātās „Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam”, gan likumprojekts „Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”, kas šobrīd ir nodots izskatīšanai Saeimā. Tādējādi tiesībsargs sekos līdzī jautājuma virzībai, lai iniciatīvas nepaliktu tikai politikas plānošanas dokumentu līmenī.

2. Tiesības uz mājokli

Pārskata periodā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, lielākajā daļā iesniegumu saistībā ar tiesībām uz mājokli personas tiesībsargam lūgušas risināt civiltiesiskus jautājumus. Liela daļa iesniegumu satur sūdzības par, iesniedzēju ieskatā, apsaimniekotāju izsniegtajos rēķinos nepamatoti iekļautām komunālo maksājumu vai apsaimniekošanas maksas pozīcijām, precīzas informācijas nesniegšanu, kaimiņu rīcību un tamlīdzīgi. Bieži vien iedzīvotāji norāda uz daudzdzīvokļu māju iedzīvotāju nespēju rast vienotu nostāju par ēku renovāciju darbiem un to lietderību un aicina tiesībsargu iesaistīties strīda izšķiršanā.

Gandrīz ceturtdaļa no visiem iesniegumiem sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomā bijusi saistīta ar mājokļa jautājumiem, tai skaitā ceturtdaļa no tiem attiecas uz mājokļu apsaimniekošanu.

Tiesībsargs jau iepriekš ir skaidrojis, ka tiešā veidā šādu strīdu izskatīšanā tam iejaukties nav pamata, jo attiecības starp māju iedzīvotājiem un pārvaldnieku (apsaimniekotāju) ir privāttiesiskas neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds. Iesniedzējiem izskaidrota situācija un sniegtas konsultācijas, kā atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem rīkoties konkrētajā situācijā.

2.1. Pašvaldību palīdzība mājokļa jautājumos

Pašvaldības autonomās funkcijas neefektīva izpilde

2014.gadā tiesībsargs uz personas iesnieguma pamata ierosināja pārbaudes lietu par Siguldas novada domes rīcību, ilgstoši nepiešķirot dzīvojamo platību, lai gan dzīvokļu rindā iesniedzējs bija atradies jau kopš 1987.gada. Tomēr līdz šim brīdim viņam dzīvojamā platība nav tikusi piedāvāta.

Tiesībsargs konstatēja, ka ir skaidra pašvaldības palīdzības sniegšanas kārtība, kad personas, kas reģistrētas palīdzības saņemšanai pirmajā nodrošinājuma grupā, ar dzīvojamo telpu nodrošināmas pirmām kārtām, bet objektīvi nav saprotams, kāda ir rindas virzība, ja persona, kura reģistrēta 1987.gadā ar trešo kārtas numuru, kaut arī vispārējā nodrošinājuma grupā, 26 gadu laikā pavierzījies uz priekšu rindā tikai par vienu „vienību”, proti, pārbaudes lietas izskatīšanas laikā iesniedzējam bija otrs kārtas numurs.

Turklāt minētā virzība ir notikusi, ņemot vērā palīdzības reģistrā esošai citai personai 2009.gadā sniegtās neatliekamās palīdzības rezultātu. No tā izriet, ka laika posmā no 1987. līdz 2009.gadam, tas ir, 22 gadu laikā personas rindas virzība ir viena vienība.

Tādējādi secināms, ka personai tiek ierobežotas tiesības uz mājokli, jo atrašanās pašvaldības palīdzības reģistra rindā 27 gadus, nesaņemot nevienu pašvaldības dzīvokļa īres piedāvājumu, ir nesamērīgi ilga šādas palīdzības sniegšanai. Tiesībsarga birojs aicināja domi iespēju robežās rast saprātīgu risinājumu iesniedzēja mājokļa jautājumā.

Reaģējot uz tiesībsarga rekomendāciju, Siguldas novada dome ir izstrādājusi grozījumus saistošajos noteikumos, kas paredz personu, kura palīdzības reģistrā vispārējā nodrošinājuma grupā atrodas vairāk nekā 25 gadus, pārreģistrēt uz pirmo nodrošinājuma grupu.

2.2. Pašvaldības piedāvāto mājokļu kvalitāte

Pārskata periodā sāka pārbaudes lieta par pašvaldību piedāvāto mājokļu pieejamību un kvalitāti. Tiesībsarga mērķis pārbaudes lietas ietvaros ir noskaidrot, kādā stāvoklī ir dzīvojamās telpas, ko pašvaldības piedāvā iedzīvotājiem, norādot, ka konkrētās dzīvojamās telpas atbilst likumā noteiktajiem kritērijiem.

Pārbaudes lietā iegūta informācija no visām Latvijas pašvaldībām par neizīrētiem pašvaldību dzīvokļiem, to stāvokli un personu skaitu, kas reģistrētas pašvaldību palīdzības reģistrā mājokļa jautājuma risināšanai. Vienlaikus izlases veidā tika veikta arī neizīrēto mājokļu apsekošana dabā, apmeklējot dzīvokļus 22 pašvaldībās. Vēl atsevišķu dzīvojamo telpu monitorings veikts, pamatojoties uz saņemto informāciju par dzīvošanai nepiemērotiem apstākļiem. Pārbaudes lietu plānots noslēgt 2015.gadā.

2.3. Norēķini par atkritumu apsaimniekošanu daudzdzīvokļu mājās

2.3.1. Par grozījumiem Ministru kabineta noteikumos

Kā jau minēts iepriekš, tiesībsargs neskata ar māju pārvaldīšanu saistītus strīdus, tomēr, ņemot vērā, ka cilvēktiesības ir arī skaidras, precīzas un konkrētas tiesību normas un viena no tiesībsarga funkcijām ir trūkumu atklāšana tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī šo trūkumu novēršanas veicināšana jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, Tiesībsarga birojs iesaistījās arī kādas problēmsituācijas risināšanā, jo tika saņemti daudzi iedzīvotāju iesniegumi, kuros pausta neapmierinātība ar spēkā esošo regulējumu.

Proti, ar 2013.gada 1.oktobri spēkā stājās grozījumi MK 2008.gada 9. decembra noteikumos Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu”, mainot līdzšinējo apmaksas kārtību gan par ūdens patēriņa starpības aprēķinu, gan atkritumu izvešanu.

Saistībā ar šiem grozījumiem kopumā no 203 personām tika saņemti gan individuāli, gan kolektīvi iesniegumi/sūdzības, elektroniskās vēstules, telefona zvani, kā arī pausti viedokļi konsultācijās.

Tiesībsargs neiebilda jaunajam regulējumam, kas attiecas uz ūdens patēriņa starpības aprēķinu, turpretim regulējums, kas attiecas uz sadzīves atkritumu apsaimniekošanas maksas noteikšanu, tiesībsarga ieskatā, nebija taisnīgs. Proti, līdz ar mainīto regulējumu dzīvokļu īpašnieku apsaimniekošanā nepārņemtajās mājās vai mājās, kurās iedzīvotāju sapulce nebija vienojusies par atšķirīgu kārtību, maksu par atkritumu apsaimniekošanu noteica, ievērojot atsevišķo dzīvokļu īpašumu skaitu, nevis dzīvoklī dzīvojošo personu skaitu. Objektīvi ir saprotams, ka dzīvoklī, kurā mitinās viens cilvēks, bet citā – vairāki saražoto atkritumu daudzums ir atšķirīgs, bet maksa par atkritumu izvešanu visiem ir vienāda. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, minētie grozījumi bija netaisnīgi pret viena cilvēka mājsaimniecībām. Vadoties pēc saņemto iesniegumu satura, starpība, kas viena cilvēka mājsaimniecībai jāsamaksā saskaņā ar jauno regulējumu, var sasniegt pat līdz 45 eiro gadā.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un lūdza Ekonomikas ministrijas skaidrojumu, norādot uz nepieciešamību grozīt netaisnīgo regulējumu un paredzot, ka maksu par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu un asenizāciju noteic proporcionāli dzīvoklī deklarēto personu skaitam.

Ministrija norādīja uz sekojošiem apstākļiem, kas nepieļauj minēto kritēriju. Proti, noteikumi paredz katra dzīvokļu īpašnieka izpildāmās saistības daļu gadījumos, ja dzīvokļu īpašnieki nav par to vienojušies. Tātad no MK noteikumos paredzētā kritērija ir atkarīgs dzīvokļa īpašnieka izpildāmās saistības apmērs. Ja par šādu kritēriju tiek izvēlēts deklarēto personu skaits, tas ir pretrunā Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 2.panta otrajai daļai, kas noteic, ka dzīvesvietas

deklarēšanas fakts pats par sevi nerada civiltiesiskas saistības, jo dzīvesvietas deklarēšana nozīmē personas sasniedzamības nodrošināšanu tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību. Turklāt, izstrādājot šo noteikumu sākotnējo redakciju, šāds kritērijs bija paredzēts, tomēr tika saņemti institūciju iebildumi, pamatojot tos tieši ar Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 2.panta otro daļu.

Kritērijs, kas paredz maksu par pakalpojuma sadali atbilstoši deklarēto personu skaitam, daudzos gadījumos būs netaisnīgs, jo dzīvoklī deklarēto personu skaits var nesakrist ar faktisko iemītnieku skaitu, it īpaši gadījumos, ja konkrētajā mājoklī dzīvesvietu nav deklarējusi neviena persona (t.sk. arī dzīvokļa īpašnieks), bet tas ir izīrēts un to lieto vairākas personas.

Attiecīgi, Ekonomikas ministrijas ieskatā, pastāv tikai divi normatīviem aktiem atbilstoši kritēriji, ko var izmantot noteikumos, lai noteiktu pakalpojuma apmaksājamo daļu, tas ir, dzīvokļu īpašumu skaits vai dzīvokļa īpašumā ietilpstošās kopīpašuma domājamās daļas apmērs, no kuriem Ekonomikas ministrija izvēlējās dzīvokļu skaitu, jo tam ir sasaiste ar īpašniekam piederošo balsu skaitu dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšanā, kā arī uz visiem dzīvokļa īpašniekiem gulstas pienākums apmaksāt saņemto pakalpojumu.

Pārbaudes lietā tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar Atkritumu apsaimniekošanas likumu atkritumu radītājs ir ikviena fiziskā vai juridiskā persona, kuras darbība rada atkritumus (sākotnējais atkritumu radītājs) vai kura veic atkritumu priekšapstrādi. Tādējādi, ja par maksājuma kritēriju tiek paredzēts dzīvokļa īpašums, tas ir pretrunā Atkritumu apsaimniekošanas likumam, jo atkritumus rada persona, nevis dzīvokļa īpašums.

Izvērtējot Ekonomikas ministrijas sniegtos skaidrojumus un argumentāciju par normas atbilstību samērīguma un taisnīguma principam, tiesībsargs secināja, ka tobrīd spēkā esošā regulējuma ietvaros, pretstatā ministrijas norādītajam, ir saskatāms Satversmē garantēto pamattiesību, proti, tiesību uz īpašumu un tiesiskās vienlīdzības pārkāpums, kas vērtējams Satversmes 105. un 91.panta tvērumā.

Iepriekš spēkā esošais regulējums, kas noteica maksu par pakalpojumu, kas nav mērāms vai kura patēriņa noteikšanai nav uzstādīti skaitītāji, proporcionāli dzīvoklī dzīvojošo personu skaitam, bija taisnīgāks un tik būtiski neierobežoja personu tiesības uz īpašumu un neradīja atšķirīgu attieksmi. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs vērsās MK ar aicinājumu līdz 2014.gada 1.jūnijam atcelt netaisnīgo tiesību normu gan MK 2008.gada 9. decembra noteikumos Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu”, gan arī MK 2006.gada 12.decembra noteikumos Nr.999 „Kārtība, kādā dzīvojamās telpas īrnieks un izīrētājs norēķinās ar pakalpojumu sniedzēju par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu”.

MK ir ņēmis vērā tiesībsarga norādījumus, un attiecīgi grozījumi MK noteikumos Nr.1013 ir stājušies spēkā 2014.gada 6.novembrī, bet MK noteikumos Nr.999 – 2014.gada 19.decembrī. Tādējādi šobrīd maksu par atkritumiem aprēķina atbilstoši dzīvoklī deklarēto personu skaitam.

2.3.2. Par pašvaldības pilnvaru pārsniegšanu

2014.gadā uz personas iesnieguma pamata tika ierosināta pārbaudes lieta par Tukuma novada domes rīcību, pieņemot lēmumu, kas attiecas uz atkritumu izvešanas, asenizācijas un koplietošanas telpās patērētās elektroenerģijas maksas aprēķinu daudzdzīvokļu mājās, sākot no 2014.gada 1.janvāra.

Pārbaudes lietā noskaidrots, ka dome ar savu lēmumu pretēji MK 2008.gada 9. decembra noteikumos Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” noteiktajam vēl diferencētāk ir paredzējusi samaksu par atkritumu izvešanu, asenizāciju un koplietošanas telpās patērēto elektroenerģiju – aprēķinot to proporcionāli kopējai dzīvokļa un nedzīvojamo telpu īpašuma platībai, nevis, kā noteikts⁴⁰ MK noteikumos Nr.1013, ka aprēķinu par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu un asenizāciju veic atbilstoši atsevišķo īpašumu skaitam. Tāpat dome bija noteikusi ūdens patēriņa koeficientu līdz 1,05 un ūdens skaitītāju nomas maksu, kas par vienu uzskaites mezglu bija 0,71 eiro mēnesī.

Izvērtējot pārbaudes lietā esošos dokumentus, tiesībsargs norādīja, ka dome, pieņemot lēmumu par citādiem aprēķinu kritērijiem, ir rīkojusies pretēji MK noteikumiem, pārkāpjot likuma „Par pašvaldībām” 41.pantu. Tāpat tiesībsargs norādīja: domes deputātu uzskati par to, ka MK noteikumos Nr.1013 minētais nav īsti pareiza metode, neiztur kritiku un nav uzskatāms par leģitīmu mērķi atšķirīgas kārtības noteikšanai, savukārt apsaimniekošanā esošo dzīvokļu analīze nav vērtējama kā objektīvs apstāklis un pamatojums apmaksas kritēriju noteikšanā.

Arī Ekonomikas ministrijas vērtējumā minētā norma nav tulkojama tādējādi, ka pašvaldībai tiek piešķirtas tiesības nepārņemtās dzīvojamās mājās noteikt pakalpojumu sadales kritērijus, jo likums strikti noteic, ka šādus kritērijus izvirza dzīvokļu īpašnieki vai MK.

Tiesībsarga birojam bija pieejama informācija, kurā viedokli par izlīdzinošo ūdens patēriņa koeficientu līdz 1,05 sniedzis SIA „Tukuma nami” valdes priekšsēdētājs un Tukuma novada domes priekšsēdētājs, norādot: „Šāds koeficients tiek piemērots, jo ir starpība starp mājas lielo skaitītāju un individuālajiem ūdens skaitītājiem. Šāda starpība ir vidēji 13%, kas rada

⁴⁰ 17.4. Par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu un asenizāciju – atbilstoši atsevišķo īpašumu skaitam. Ja atsevišķais īpašums ir neapdzīvojamā telpa, kurā tiek veikta saimnieciskā darbība, aprēķinu veic atbilstoši līguma nosacījumiem; 17.6. Par elektroenerģiju mājas koplietošanas telpu apgaismošanai un inženierkomunikāciju ierīču darbināšanai – atbilstoši atsevišķo īpašumu skaitam.

zaudējumus SIA „Tukuma ūdens”, tāpēc šie noteikumi nosaka, ka var piemērot izlīdzināto koeficientu.” Šajā situācijā ir vērojama pretruna, proti, plašsaziņas līdzekļos norādot, ka MK noteikumi paredz koeficienta izveidi, bet Tiesībsarga birojam sniegtajā skaidrojumā dome atzīst, ka MK noteikumi Nr.1013 neparedz šāda koeficienta ieviešanu.

Tiesībsargs vērš uzmanību, ka neviens valdības noteikumu punkts nenosaka šāda koeficienta izveidi un piemērošanu. Tādējādi koeficienta ieviešana ir pretrunā normatīvajiem aktiem. Tikai tad, ja par šāda koeficienta ieviešanu lemj dzīvokļu īpašnieki, tas būtu piemērojams.

Tādējādi tiesībsargs aicināja Tukuma novada domi atcelt prettiesisko lēmumu un turpmākā darbībā izvērtēt pieņemto lēmumu atbilstību normatīvajiem aktiem un vispārējiem tiesību principiem.

Sākotnēji no Tukuma novada domes tika saņemta atbilde, kurā pēc būtības bija ignorēta tiesībsarga rekomendācija, un tiesībsargs lūdza Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju iesaistīties pašvaldības prettiesiskā lēmuma izvērtēšanā.

Ministrija pievienojās tiesībsarga atzinumā paustajam, proti, ka Tukuma novada domes lēmums ir pretrunā ar normatīvo aktu prasībām, lūdzot Tukuma novada domes priekšsēdētāju nekavējoties nodrošināt lēmuma atbilstību tiesību aktiem. Tikai pēc minētā lūguma pašvaldība lēmusi par izmaiņām tās pārvaldījumā esošo dzīvojamo māju apsaimniekošanā Tukuma pilsētā, nosakot, ka izmaiņas spēkā stāsies ar 2015.gada 1.janvāri.

Tukuma pašvaldības rīcība, maldinot iedzīvotājus par normatīvo aktu prasībām un vilcinoties atcelt prettiesisko lēmumu, vērtējama kā neatbilstoša labas pārvaldības prasībām.

2.4. Namīpašnieku un īrnieku tiesību samērošana

Pārskata gada vidū aktualizējās jau ilgstošās problēmsituācijas namīpašnieku/īrnieku attiecībās. Tiesībsargs saņēma satraucošus iesniegumus no iedzīvotājiem, kuros tie norādīja uz namīpašnieku prettiesiskām metodēm, radot dzīvošanai nepiemērotus apstākļus, proti, nenodrošinot pamatpakalpojumus – nav kanalizācijas, apkures, daļai dzīvokļu elektropadeves, siltā un aukstā ūdens, atkritumu izvešana netiek nodrošināta pietiekamā apmērā, demontētas kanalizācijas caurules. Minētais darīts mērķtiecīgi, lai mājas iedzīvotāji atbrīvotu dzīvokļus. Iedzīvotājiem tika piedāvāti aptuveni 300 eiro par dzīvojamās telpas atbrīvošanu. Ja īrnieki šādam namīpašnieku piedāvājumam nepiekrita, viņu viedokļa ietekmēšanai tika izmantotas pat prettiesiskas metodes.

Atsevišķos iesniegumos aprakstītās epizodes, piemēram, durvju slēdzeņu vai durvju nomaiņa bez atslēgu komplekta izsniegšanas, īrnieku dzīvokļa durvju aiznaglošana

(aizmetināšana) un piekaramās atslēgas ierīkošana robežojas ar patvarību un personas mājokļa neaizskaramības pārkāpumu.

Bieži vien iedzīvotāji sūdzējušies, ka minēto darbību rezultātā tiem tiek liegta piekļuve personiskajām mantām, dokumentiem, medikamentiem un naudai. Atsevišķās epizodēs aprakstīts, ka dzīvoklī palicis ieslēgts mājdzīvnieks vai ārdurvis tiek nomainīts, īrniekam atrodoties dzīvoklī. Tādējādi īrnieki pēc būtības tiek izlikti no mājokļa bez tiesas sprieduma, ir spiesti nakšņot uz ielas, patversmē, kāpņu telpā vai meklēt patvērumu pie paziņām.

Vienlaikus atzīmējams, ka ļoti bieži šie iedzīvotāji neatbilst tiem kritērijiem, lai varētu pretendēt uz pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumā, taču vienlaikus to rīcībā nav tādu līdzekļu, lai īrētu dzīvokli citā vietā par tirgus cenām.

Sākotnēji bija konstatējams, ka bieži vien policija šajās situācijās neiesaistās, uzskatot tos par civiltiesiskiem strīdiem.

Tiesībsarga ieskatā, darbības, kas vērstas uz Satversmē garantēto pamattiesību aizskārumu, nav pieļaujamas nekādā gadījumā. Šo situāciju ietvarā svarīga ir valsts spēja operatīvi reaģēt situācijās, kad namīpašnieki, rīkojoties prettiesiski, apdraud īrnieku tiesības vai otrādi, jo likumā „Par dzīvojamo telpu īri” noteiktais strīdu risināšanas mehānisms, vēršoties tiesā, nav pietiekami efektīvs.

Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā vairākkārt notikušas diskusijas par minēto. Pozitīvi vērtējams, ka diskusiju rezultātā ir mainījusies Valsts policijas nostāja, proti, policija atzīst, ka, īpašniekam iekļūstot mājoklī pret īrnieka gribu, tiek pārkāpta personas mājokļa neaizskaramība, kā arī slēdzeņu vai pašu durvju nomaīņa, liedzot īrniekam iekļūt mājoklī, robežojas ar namīpašnieku patvarību, kas ir krimināli sodāma darbība. Valsts policija ir izstrādājusi vadlīnijas policijas darbiniekiem, lai nodrošinātu īrnieku tiesību aizsardzību no namīpašnieku prettiesiska apdraudējuma, atjaunotu īrnieku tiesības brīvi rīkoties ar savu kustamu mantu, kā arī nodrošinātu mājokļa neaizskaramību, ar savu klātbūtni nodrošinot sabiedrisko kārtību un netraucētu īrnieka iekļūšanu mājoklī.

Laiks rādīs, kā šīs vadlīnijas darbosies praksē, taču tas, iespējams, lauzīs līdzšinējo kārtību, ka policija neiesaistījās, gandrīz visus šos gadījumus uzskatot par civiltiesiskiem strīdiem, ja vien netika konstatēta fiziska vardarbība.

Vienlaikus jāatzīst, ka šādas problēmsituācijas nav viennozīmīgi vērtējamas. Bieži vien šādos strīdos tiek saņemta informācija arī par pašu īrnieku veiktām manipulācijām, piemēram, fiktīvi īres līgumi, līgumi ar atpakaļejošu datumu vai bez īres maksas, īres līgumi par nedzīvojamām telpām (ko neaizsargā likums „Par dzīvojamo telpu īri”).

Minētais liecina, ka nereti ir gadījumi, kad bijušie namu (dzīvokļu) īpašnieki, nespējot nokārtot uzņemtās saistības pret aizdevēju, izmanto jebkuras metodes, lai paši vai to tuvinieki

pirms īpašuma izsoles kļūtu par fiktīviem īrniekiem un iespējami ilgi paliktu bijušajā īpašumā. Arī šādā situācijā vienīgais tiesiski iespējamais ceļš īpašniekam savu interešu aizsardzībai ir ilgstošs tiesāšanās process.

Liela daļa minēto problēmsituāciju risināta jau agrāk paustā tiesībsarga nostājā par īres tiesisko attiecību publiska reģistra nepieciešamību, jo, tam pastāvot, īrniekam nebūtu tik vienkārši noslēgt fiktīvu īres līgumu vai jaunajam īpašniekam nerespektēt faktu par iepriekš noslēgtiem īres līgumiem.

Papildus tam norādāms, ka policijas iesaistīšanās, iespējams, nodrošinās personas iekļūšanu savā mājoklī un piekļuvi mantām, tomēr tas nerisina jautājumu par namīpašnieku nesniegtajiem pamatpakalpojumiem. Tiesībsargs joprojām uzskata, ka šo problēmu novērstu norīkotā pārvaldnieka institūts, kas savulaik bija noteikts Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā, paredzot, ka gadījumos, kad mājas īpašnieks neveic dzīvojamās mājas pārvaldīšanu un tā rezultātā tiek apdraudēta cilvēku dzīvība, veselība, drošība, īpašums vai vide vai pārvaldīšana tiek veikta tā, ka tas var radīt apdraudējumu, pašvaldībai ir tiesības iecelt mājas pārvaldnieku.

Ziņojumā par 2012.gadu tiesībsargs norādīja, ka ir nepieciešams stiprināt norīkotā pārvaldnieka institūta efektivitāti, saīsinot termiņus, kādos tas tiek iecelts, paredzot norīkotam pārvaldniekam tiesības iemitināt pārvaldāmās dzīvojamās mājas un neapdzīvojamās telpās jaunus īrniekus, arī viņu ģimenes locekļus un nomniekus, slēgt īres un nomas līgumus par telpu lietošanu. Tomēr, neskatoties uz tiesībsarga rekomendāciju, minētā tiesību norma no Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma tika izslēgta, līdz ar to šobrīd nepastāv efektīva procedūra, kādā nodrošināt, ka iedzīvotājiem šādās mājās ir iespēja saņemt pamatpakalpojumus.

2.5. Par likuma „Par Dzīvojamo telpu īri” 8.panta pirmā teikuma atbilstību

Satversmei

Ciešā saistībā ar iepriekš minēto jautājumu jāmin arī Satversmes tiesas lieta Nr. Nr.2013-17-01, kas ierosināta par likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 8.panta pirmā teikuma atbilstību Satversmes 105.pantam.

Apstrīdētā norma noteic: ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis pāriet citas juridiskās vai fiziskās personas īpašumā, jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi neatkarīgi no tā, vai tie ir, vai nav reģistrēti zemesgrāmatā. Izskatāmajā lietā prasītāja norādīja, ka apstrīdētā norma ierobežo tās tiesības gūt no sava nekustamā īpašuma pārdošanas pilnīgus labumus, jo nākotnē nebūs iespējas īpašumu pārdot par tā vērtībai atbilstošu cenu. Taču, tā kā iepriekšējais īpašnieks ir noslēdzis beztermiņa īres līgumu un dzīvokļa īrniece atsakās to atstāt, prasītājai saskaņā ar pirmās instances tiesas pausto īres līgums ir jāatzīst par

saistošu. Līdz ar to prasītājas tiesības gūt labumu no sava nekustamā īpašuma pārdošanas ir ierobežotas.

Deviņdesmito gadu sākumā Latvija atradās dzīvokļu krīzes situācijā. Likuma „Par dzīvojamo telpu īri” pieņemšanas pamats bija akūta nepieciešamība rast tiesisko regulējumu īrnieku un īpašnieku attiecībām saistībā ar namīpašumu atdošanu likumīgajiem īpašniekiem un namu denacionalizāciju. Likumdevēja mērķis bija līdzsvarot likumīgo namīpašnieku un pirmsreformas īrnieku intereses, kas atzīstams par leģitīmu.

Īres līgums ir viens no Civillikumā paredzētiem līgumu veidiem, ar kura palīdzību persona var iegūt tiesisku iespēju lietot svešu lietu. Tomēr atšķirībā no civiltiesiskajām saistībām par jebkuras lietas īri, kam pietiekošs ir Civillikuma regulējums, dzīvojamo telpu īre ir īpašs tiesisko attiecību veids, kuram modernā labklājības valstī ir arī sociāla funkcija, kas saistīta ar iedzīvotāju nepieciešamību pēc mājokļa. Tātad kopumā dzīvokļu īres regulējošie normatīvie akti ierobežo izīrētāja īpašuma tiesības un ir veids, kādā valsts kontrolē īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm. Attiecībā uz minēto ECT ir secinājusi, ka „valstij ir tiesības pieņemt likumus, ko tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm. Šādi likumi ir īpaši vajadzīgi, tāpēc tie ir plaši izplatīti mājokļu jomā, kura mūsdienu sabiedrībā ir nozīmīga sociālās un ekonomiskās politikas sastāvdaļa”.⁴¹

Tomēr konkrētā mērķa sasniegšana, tiesībsarga ieskatā, ir iespējama arī ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, papildinot apstrīdēto normu ar nosacījumu par īres līgumu reģistrēšanu publiski pieejamā reģistrā, kas var nebūt zemesgrāmata. Šāds tiesiskais regulējums būtu atbilstošs publiskās ticamības principam un vienlaikus gan īpašnieka tiesības mazāk ierobežojošs, ievērojami atslogojot jaunā īpašnieka paļāvību attiecībā uz nekustamā īpašuma apgrūtinājumiem, tajā skaitā iespējām uzzināt par iepriekšējā īpašnieka noslēgtajiem īres līgumiem, gan arī īrnieku tiesības aizsargājošs.

Diskutējams ir jautājums par īres līgumu reģistrēšanas pieejamību un kārtību, proti, ar to neradot īrniekiem pārmērīgu ekonomisko slogu.

Savukārt norma, kas paredzētu, ka jaunajam dzīvokļa īpašniekam jāatzīst par saistošu iepriekšējā noslēgtais dzīvojamās telpas īres līgums ar nosacījumu, ka tas ir ierakstīts zemesgrāmatā, nav vērtējama kā efektīvs mehānisms ne vienas, ne otras puses tiesību aizsardzībai, jo Civillikumā īres līguma ierakstīšana zemesgrāmatā ir paredzēta kā īpašnieka un īrnieka brīvprātīga vienošanās, kuru neviena puse nevar otrai uzspiest.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 8.panta pirmais teikums atbilstu Satversmes 105.pantam, ja nekustamā īpašuma ieguvējam būtu iespēja pārliecināties par īpašuma apgrūtinājumiem publiski pieejamā reģistrā, kas vienlaikus radītu tiesisko skaidrību un

⁴¹ ECT 1995.gada spriedums lietā *Scollo v. Italy*. Sk. Arī ECT 1989.gada spriedumu lietā *Mellacher et al v. Austria*.

samērotu īpašnieka un īrnieka tiesiskās attiecības. Tomēr Satversmes tiesa 2014.gada 7.jūlija spriedumā atzina, ka apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums atbilst samērīguma principam un apstrīdētā norma atbilst Satversmes 105.pantam.

2.6. Denacionalizēto namu īrnieku tiesības

Tiesībsargs vairākkārt ir sniedzis informāciju denacionalizēto namu īrniekiem, norādot: fakts, ka īpašuma tiesību atjaunošanas rezultātā denacionalizēto un likumīgajiem īpašniekiem atdoto namu īrniekiem vienlaikus mainījās izīrētājs, pats par sevi nav uzskatāms par cilvēktiesību pārkāpumu. Organizējot denacionalizācijas procesu valstī, bija svarīgi, lai tiktu nodrošinātas tiesības uz mājokli.

Valstij bija pienākums paredzēt, ka daļa denacionalizēto namu īrnieku būs sociāli mazaizsargāti, tādēļ bija nepieciešams savlaicīgi veikt pasākumus šo personu tiesību uz mājokli nodrošināšanai. Lai arī denacionalizācijas process valstī tika sākts jau 1991.gadā, valsts atbalsts šai iedzīvotāju kategorijai tika paredzēts tikai 1997.gada otrajā pusē, kad stājās spēkā grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” (šī brīža redakcijā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”). Ar šo likumu denacionalizēto namu īrnieki tika noteikti kā viena no personu grupām, kura bija tiesīga saņemt valsts un pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā.

Laika posmā no 2002.gada 1.janvāra līdz 2006.gada 31.decembrim pastāvēja likumā “Par dzīvojamo telpu īri” noteiktais dzīvojamo telpu īres maksas maksimālā apmēra ierobežojums denacionalizētajās un likumīgajiem īpašniekiem atdotajās mājās jeb tā dēvētie īres maksas griesti. Šādā veidā denacionalizēto namu īrnieku mājokļa problēmu risināšanu likumdevējs mēģināja novirzīt uz šo namu īpašniekiem.

Denacionalizēto namu īrnieki kā personu kategorija, kura ir tiesīga pretendēt uz palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, likumā atkārtoti tika ietverta 2003.gadā. Ar grozījumiem, kas izdarīti 2003.gada 11.septembrī, likuma “Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14.pants tika papildināts ar septīto daļu, paredzot denacionalizēto namu īrniekiem kā atsevišķai kategorijai tiesības pretendēt uz pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā.

Lai arī sociāli mazaizsargātiem denacionalizēto namu īrniekiem bija iespēja izmantot citus sociāli mazaizsargātu personu grupām paredzētus palīdzības veidus, tomēr palīdzības sniegšana šādā apjomā bija nepietiekama, lai sasniegtu savu mērķi, līdz ar to šī palīdzība bija vērtējama kā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertajiem nosacījumiem neatbilstoša.

Tādējādi aktīvu līdzdalību denacionalizēto namu īrnieku problēmu risināšanā valsts organizēja ar likuma grozījumiem, paredzot arī citus palīdzības veidus denacionalizēto namu īrniekiem. Likums tika papildināts ar 26.¹ un 27.¹ pantu, kas paredzēja jaunus dzīvokļa palīdzības

veidus, proti, dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalstu un palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai, kas ietvēra tādas inovatīvas palīdzības formas kā valsts izsniegtu galvojumu vai arī pilnībā vai daļēji segtus kredītprocentu maksājumus dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai.

Savukārt ar 2007.gada 10.maija likumu „Grozījumi likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”” tika paredzēti vēl divi jauni palīdzības veidi – pašvaldības nomātās dzīvojamās telpas izīrēšana un palīdzība dzīvojamās mājas renovācijai un restaurācijai.

Papildus minētajiem palīdzības veidiem denacionalizēto namu īrniekiem tika dota iespēja izmantot arī tos palīdzības veidus dzīvokļa jautājuma risināšanā, kas likumā paredzēti visiem īrniekiem neatkarīgi no īpašuma piederības, tas ir, pašvaldībai piederošas vai uz likumīga pamata pašvaldības lietojumā esošas dzīvojamās telpas izīrēšana, sociālā dzīvokļa izīrēšana, nodrošināšana ar pagaidu dzīvojamo telpu.

Izvērtējot likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” ietvertos palīdzības veidus gan denacionalizēto namu īrniekiem, gan pārējām personu grupām, secināms, ka kopumā valstī paredzētais palīdzības apjoms dzīvokļa jautājumu risināšanā vismaz formāli atbilst starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos izvirzītajiem nosacījumiem.

Tomēr jāņem vērā, ka viens no pamatkritērijiem valsts garantētās palīdzības piešķiršanai ir personas maznodrošinātība. Starptautiskie dokumenti uzliek valstīm pienākumu realizēt mājokļu politiku, tomēr sociālajās tiesībās, kas izriet no valsts pienākuma sniegt palīdzību mājokļu jomā, valsts realizē šo politiku savu finansiālo iespēju robežās. Valsts kā galveno kritēriju palīdzības piešķiršanai ir noteikusi personas ienākumu līmeņa apmēru, kur deleģētā institūcija – katra pašvaldība savas kompetences robežās izstrādā šī līmeņa noteikšanas kritērijus.

Denacionalizēto namu īrniekiem, kuriem ir salīdzinoši nelieli ienākumi, normatīvajos aktos noteiktie labvēlīgie nosacījumi ir pamatoti un adekvāti. Denacionalizēta nama īrnieka statuss nenozīmē, ka persona ir sociāli mazaizsargāta un nespēj patstāvīgi risināt savu mājokļa jautājumu, tādēļ, vērtējot denacionalizēto namu īrnieku tiesības pretendēt uz palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā, ir jāņem vērā konkrētās personas ienākumu līmenis. Tomēr, lai iespēju robežās atrisinātu denacionalizēto namu īrnieku jautājumu, šīs personas ir iekļautas palīdzības reģistrā palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas izīrēšanai pirmām kārtām. Pašvaldībai, īstenojot normatīvajos aktos noteikto autonomo funkciju mājokļu politikas jomā, ir pienākums iespēju robežās ieguldīt savus resursus un kontrolēt to efektīvu izlietojumu. No iepriekš minētā secināms, ka denacionalizēto māju īrniekiem valstī tika izveidots tiesību aizsardzības mehānisms, lai palīdzētu risināt mājokļa jautājumu.

Jāatzīst, ka kopš denacionalizācijas procesa uzsākšanas ir pagājuši vairāk nekā 20 gadi, bet situācija ar šo namu īrniekiem nav atrisinājusies. Tiesībsarga ieskatā, denacionalizēto namu īrnieku problēmas risinājums ir politiska izšķiršanās, bet jāņem vērā arī Satversmes tiesas

norādītais, ka, analizējot jautājumus, kas saistīti ar vienu īpašuma reformas sastāvdaļu – zemes reformu – secināms: „Latvijas valsts nav atbildīga par cilvēktiesību pārkāpumiem, arī par īpašuma nacionalizāciju, ko pusgadsimtu ilgajā laika posmā bija izdarījusi okupācijas vara. Latvijas Republikai nav iespēju un nav arī pienākuma pilnīgi atlīdzināt visus zaudējumus, kas personām nodarīti okupācijas varas darbību rezultātā”. Vienlaikus Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka, „atjaunojot neatkarīgās Latvijas tiesību sistēmu, likumdevējam, ievērojot tiesiskas valsts principus, bija pienākums veikt pasākumus, lai iespēju robežās izlīdzinātu arī iepriekšējā režīma nodarītos zaudējumus un atjaunotu taisnīgumu. Tomēr likumdevējam, izvēloties zemes reformas līdzekļus, bija jāpanāk iespējami taisnīgs līdzsvars starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgajām interesēm”.⁴²

No minētā izriet, ka denacionalizēto namu īrnieku problēma valsts līmenī tika risināta, diskutējams ir jautājums, par to, cik tas bija efektīvi. Tomēr kopumā jāatzīst, ka denacionalizēto namu īrnieki nevar paļauties uz pastāvīgu valsts aizsardzību mājokļa jautājumā. Valstij persona ir jāaizsargā pret tās mājokļa iznīcināšanu vai patvaļīgu izraidīšanu no tā. Taču personu tiesības uz mājokli neuzliek valstij par pienākumu piešķirt par valsts līdzekļiem katram indivīdam mājokli pēc viņa pieprasījuma un vēlmēm. Indivīdam arī pašam ir jā rūpējas par mājokļa sagādāšanu, slēdzot dzīvojamās telpas īres līgumu vai iegādājoties dzīvojamo telpu īpašumā. Valsts pienākums ir sniegt palīdzību sociāli mazaizsargātām personām, kuras objektīvu iemeslu dēļ nespēj sevi apgādāt un iegūt mājokli īpašumā.

Tiesības uz mājokli pieder pie sociālajām tiesībām. Tā kā sociālo tiesību īstenošana ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, minēto tiesību regulēšanas mehānisms ir atstāts katras valsts likumdevēja ziņā, proti, valstij ir plaša rīcības brīvība, lemjot par sociālo tiesību jautājumiem.

3. Tiesības uz veselību

Saistībā ar tiesībām uz veselību pārskata periodā kopumā saņemti 23 iesniegumi. Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem pārskata periodā lielākā daļa iesniedzēju sūdzējušies par saņemtā veselības aprūpes pakalpojuma kvalitāti vai ārstniecības personu nelaipnu attieksmi (14 iesniegumi), bet vēl seši iesniedzēji norādījuši uz pakalpojuma un medikamentu pieejamības problemātiku, trīs – uz neefektīvu veselības aprūpes kontroles mehānismu.

⁴² Satversmes tiesas 2003.gada 25.marta spriedums lietā Nr. 2002–12–01, secinājumu daļas 1.punkts.
Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>

Jānorāda, ka 2014.gada sākumā tiesībsargs iestājās pret likumprojekta „Veselības aprūpes finansēšanas likums” virzību, uzskatot, ka piedāvātais regulējums nav atbilstošs Satversmes 91.pantam, jo atstāj ārpus valsts garantētās veselības aprūpes personas ar neregulāriem, sezonāliem ienākumiem.

Pieejamība un vienlīdzīga pieejamība ir divi no būtiskākajiem aspektiem, kas tiek vērtēti cilvēktiesību kontekstā, runājot par tiesībām uz veselību.

Tiesībsargs norādīja, ka nav skaidri šādas reformas mērķi un lietderība. Tāpat nav skaidri ieguvumi, ja nozares eksperti ir atzinuši, ka jaunais regulējums papildus finansējumu nozarei kā tādai nedos. Veselības aprūpes kvalitāti (pieejamību) nedrīkst paaugstināt uz tā rēķina, ka noteiktai daļai iedzīvotāju šis pakalpojums tiek liegts vispār.

Ar šādu tiesisko regulējumu pastāvētu risks, ka jebkura medicīniskā palīdzība, tai skaitā arī neatliekamā, var tikt „kvotēta”, noteikts pacienta līdzmaksājums, kā rezultātā var tikt apdraudēts Satversmes 111.pantā noteiktais valsts pienākums garantēt ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. Nav pieļaujams neatliekamās medicīniskās palīdzības apjoma noteikšanu deleģēt Ministru kabinetam. Veselības aprūpes pamatpakalpojumiem principu līmenī, ko ikvienam garantē valsts, ir jābūt skaidri noteiktiem likumā, un likumdevējs nedrīkst konstitucionāla ranga vērtību pilnībā deleģēt MK, skaidri neiezīmējot pakalpojumu apjomu un pieejamību.

Ņemot vērā atziņu, ka viena no sabiedrības veselībai svarīgām veselības politikas iezīmēm ir visaptveroša pakalpojumu pieejamība un zemi līdzmaksājumi primārajā veselības aprūpē, tiesībsarga skatījumā, pamatpakalpojumu klāstā ir jābūt arī primārajai veselības aprūpei.

Likumprojekta apspriešanas gaitā konstatēts, ka gandrīz visas nozari pārstāvošās nevalstiskās organizācijas ir izteikušas kritiku par likumprojektu un tā tālākas virzības lietderību, norādot: pieņemot likumu piedāvātajā redakcijā, pastāv augsts risks pieaugt ielaisto slimību un tam sekojošas invaliditātes rādītājiem, neatliekamās palīdzības izsaukumu skaitam, kas ilgtermiņā sabiedrībai izmaksās daudz vairāk. Tādējādi tiesībsargs neatbalstīja likumprojekta tālāku virzību.

4. Tiesības uz īpašumu

4.1. Par māju īpašniekiem uzliktā pienākuma kopt piegulošo teritoriju samērīgumu

Pārskata periodā ir sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2013-20-03 „Par Rīgas domes 2008.gada 8.jūlija saistošo noteikumu Nr.125 „Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas noteikumi” 4.3. un 4.4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam”.

No konstitucionālās sūdzības izriet, ka pēc būtības jautājums ir par to, kādu pienākumu personai var uzlikt saistībā ar tās tiesībām uz īpašumu un vai konkrētais pienākums ir samērīgs un neierobežo tiesības uz īpašumu.

Jāatzīmē, ka jau iepriekš tiesībsarga pārbaudes lietu ietvaros ir vērtēti vairāku pašvaldību saistošie noteikumi par nekustamajam īpašumam piegulošas publiskā īpašumā esošas teritorijas kopšanu. Jau 2009.gadā tiesībsargs pārbaudes lietās bija atzinis, ka vairāku pašvaldību (Ventspils pilsēta, Rīga) saistošie noteikumi daļā, kas attiecas uz īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju sakopšanu, neatbilst samērīguma principam un tādējādi arī cilvēktiesībām. 2013.gadā šāds atzinums izteikts arī attiecībā uz Liepājas pilsētas domes saistošajiem noteikumiem.

2011.gadā tiesībsargs citā pārbaudes lietā, ņemot vērā to, ka Rīgā ir daudz namsaimnieku, kuri vecuma vai slimību dēļ paši nespēj pilnvērtīgi nodrošināt denacionalizēto ēku un piegulošās teritorijas sakopšanu, ieteica Rīgas domei parūpēties par to, lai atvieglotu šiem namu īpašniekiem iespēju noslēgt teritorijas sakopšanas līgumu ar pašvaldības māju apsaimniekošanas komercsabiedrībām vai atrisināt to citādi, un veikt papildus noteikumu izskaidrošanu namu īpašniekiem šajā jomā.

2012.gadā tiesībsargs atzinumā konstatēja, ka administratīvais sods par zāles nenoplaušanu personai uzlikts slimības laikā un par to viņa uzzināja no raksta vietējā avīzē. Tiesībsargs ieteica Rēzeknes pilsētas domei izsniegt iesniedzējai lēmuma oriģinālu un parūpēties par to, lai atvieglotu viņai un pārējiem darba nespējīgajiem namu īpašniekiem to īpašumiem piegulošās pilsētas teritorijas sakopšanu, kā arī vispusīgi izskaidrot saistošajos noteikumos paredzētos pienākumus un tiesības.

Vērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 105.pantam, norādāms, ka konkrētā pienākuma izpildē ir jāiegulda ne tikai personas darbs, bet arī finanšu līdzekļi, piemēram, inventāra, smilšu, pretslīdes materiālu iegādei, sētnieka algošanai, maksai par atkritumu un sniega izvešanu, kas šādi rada personas īpašuma tiesību aizskārumu.

Tomēr tiesības uz īpašumu nav absolūtas: īpašumam ir jākalpo sabiedrības interesēm, un tiesības uz īpašumu var ierobežot, ja ierobežojumi ir noteikti ar likumu, tiem ir legītīms mērķis un tie ir samērīgi. Tāpēc svarīgi konstatēt, pirmkārt, vai ierobežojums noteikts ar likumu. Otrkārt, vai tam ir legītīms mērķis. Treškārt, vai tas atbilst samērīguma principam.

(1) Konkrētais pienākums jeb īpašuma tiesību ierobežojums ir noteikts ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem. Satversmes tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka „likums” ir ārējais normatīvais akts, kas ir izdots, pamatojoties uz likumu, publicēts vai citādā veidā pieejams un

pietiekami skaidri formulēts, lai adresāts izprastu savas tiesības un pienākumus, kā arī tam jāatbilst tiesiskas valsts principiem.⁴³

Satversmes tiesa lietā Nr.2003-23-01 ir atzinusi pašvaldību tiesības noteikt pienākumu uzkopt nekustamajam īpašumam piegulošu publiskā lietošanā esošu teritoriju. Tādējādi nav šaubu, ka konkrētais īpašuma tiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu.

(2) Atzīstams, ka šāds pienākums personām tiek uzlikts sabiedrības interesēs, – lai nodrošinātu sakoptu pilsētvidi, kā arī novērstu iespējamus draudus personu veselībai un dzīvībai, ko varētu radīt nesakoptas īpašumam piegulošās publiskā lietošanā esošās teritorijas.

Neapšaubāmi, uzliekot personām par pienākumu sakopt īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošu teritoriju, tiek sasniegts mērķis, kura dēļ šāda kārtība ir noteikta. Līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, šāds mērķis ir atzīstams par leģitīmu.

(3) Vienlaikus Satversmes tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka jebkuram pamattiesību ierobežojumam bez tā, ka šis ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir leģitīms mērķis, ir jāatbilst arī samērīguma principam.

Lai konstatētu, vai īpašuma tiesību apgrūtinājums, kas noteikts ar apstrīdētajām normām, atbilst samērīguma principam, apgrūtinājums ir jāvērtē trīs aspektos:

1) vai ir paredzēti atvieglojumi mazāk aizsargātām iedzīvotāju grupām, kas pašas saviem spēkiem un līdzekļiem uzlikto pienākumu nespēj realizēt, vai ir noteikti atvieglojumi iedzīvotājiem īpašos gadījumos, piemēram, ilgstoša slimība, dabas stihija un tamlīdzīgi;

2) vai personai noteiktais pienākums kopt salīdzinoši lielu īpašumam piegulošu publiskā lietošanā esošu platību ir uzskatāms par samērīgu, neparedzot izņēmuma gadījumus vai individuālu izvērtējumu;

3) vai ir paredzēts pašvaldības atbalsts vai līdzdarbošanās (materiālā, darbaspēka vai citā veidā, piemēram, nodrošinot atkritumu izvešanu, sagādājot pretslīdes materiālu, u.c.) konkrētā pienākuma īstenošanā.

Neapšaubāmi, ka pašvaldības autonomā funkcija ir gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību, taču, ar apstrīdētajām normām uzliekot konkrēto pienākumu, pašvaldībai ir jāuzņemas līdzatbildība attiecīgā pienākuma veikšanā, paredzot līdzfinansējumu.

Tiesībsargs norādīja, ka Rīgas dome 2008.gada 8.jūlija saistošajos noteikumos Nr.125 „Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas noteikumi” nav paredzējusi personu kategorijas, kuras būtu atbrīvojamas no konkrētā pienākuma vai kurām būtu paredzēti atvieglojumi, vai īpašus gadījumus, kuros pašvaldība sniedz atbalstu īpašniekiem tiem uzliktā

⁴³ Satversmes tiesas 2002.gada 20.maija spriedums lietā Nr. 2002-01-03, secinājumu daļa.

Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>

pienākuma izpildē. Ievērojot minēto, tiesībsargs secināja, ka Rīgas domes 2008.gada 8.jūlija saistošie noteikumi Nr.125 daļā, kas attiecas uz īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju sakopšanu, neatbilst samērīguma principam un tādējādi Satversmes 105.pantam.

Arī Satversmes tiesa atzina, ka Rīgas dome nav ieviesusi savas līdzdalības mehānismu, lai mazinātu apgrūtinājumu, kuru īpašniekiem rada apstrīdētajās normās noteiktais pienākums. Tā kā īpašniekiem netiek sniegts atbalsts piegulošo teritoriju kopšanā un tīrīšanā, apstrīdēto normu prasības nav samērīgas ar sabiedrības gūto labumu. Satversmes tiesa ņēma vērā, ka pašvaldībai ir nepieciešams laiks, lai novērstu trūkumus normatīvajā regulējumā, un atzina apstrīdētās normas par spēkā neesošām no 2015.gada 1.maija.

4.2. Par pienākumu mazo HES īpašniekiem maksāt dabas resursu nodokli

Pārskata periodā sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2014-11-0103. Tā ierosināta par Dabas resursu nodokļa likuma 3.panta pirmās daļas 1.punkta „f” apakšpunkta, 19.¹panta un MK 2014.gada 14.janvāra noteikumu Nr.27 „Grozījumi Ministru kabineta 2007.gada 19.jūnija noteikumos Nr.404 „Dabas resursu nodokļa aprēķināšanas un maksāšanas kārtība un kārtība, kādā izsniedz dabas resursu lietošanas atļauju”” atbilstību Satversmes 105.pantam.

Ar apstrīdētajām normām dabas resursu nodoklis (turpmāk – DRN) turpmāk tiek piemērots arī hidroelektrostaciju (turpmāk – HES) īpašniekiem, kuru hidromezgla kopējā uzstādītā jauda ir mazāka par diviem megavatiem (turpmāk – mazie HES). Pienākums maksāt dabas resursu nodokli ir uzskatāms par pieteikuma iesniedzēju īpašuma tiesību ierobežojumu.

Īpašuma tiesību ierobežošana pati par sevi nav pārkāpums, jo tiesības uz īpašumu, ko privātpersonai garantē valsts, demokrātiskā, tiesiskā valstī nav absolūtas⁴⁴.

Izvērtējot Satversmes 105.panta pirmajā teikumā noteikto pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitāti, tiesībsargs sniedza viedokli, ka apstrīdētās normas ir pieņemtas atbilstoši, tām ir leģitīms mērķis – finansiāli nodrošināt vides aizsardzības pasākumus. Tiesībsargs ir secinājis, ka, ciktāl mazo HES darbība netiek atzīta par piesārņojošu, uz tiem nav attiecināms princips - „piesārņotājs maksā”. Taču minētais neizslēgtu pienākumu maksāt DRN par ūdens resursu lietošanu un tā rezultātā videi nodarīto kaitējumu.

Vērtējot apstrīdēto normu samērīgumu, vērā ir ņemams apstāklis, ka DRN apmēra aprēķina formula rada situāciju, ka DRN var pārsniegt 50% no mazo HES bruto ieņēmumiem par saražoto elektroenerģiju. Tiesībsarga ieskatā, šādā gadījumā DRN maksājuma slogs nebūtu samērīgs. Līdz ar to ir šaubas, vai atbilstoši Ūdens apsaimniekošanas likuma 17.panta otrās daļas 4.punktam ir izvērtēts DRN maksājuma apmērs un maksas piemērošanas sociālās, ekoloģiskās

⁴⁴ Satversmes tiesas 2007.gada 26.aprīļa spriedums lietā Nr.2006-38-03, 12.punkts.

un ekonomiskās sekas. Turklāt no Dabas resursu nodokļa likuma anotācijas neizriet, ka būtu vērtēti citi izraudzītā leģitīmā mērķa sasniegšanas līdzekļi.

Tāpat, tiesībsarga ieskatā, svarīga ir arī pieteikuma iesniedzēju minētā pretruna starp mērķi veicināt dabas resursu ekonomiski efektīvu izmantošanu, kas, ņemot vērā DRN aprēķina formulu, nozīmētu paaugstināt esošo uzpludinājumu starpību. Savukārt citi MK noteikumi paredz normatīvos šķēršļus HES darbības efektivitātes uzlabošanai, izmantojot tādu instrumentu kā ūdens līmeņa paaugstināšana, lai palielinātu kritumu.

Turklāt apstrīdēto normu piemērošana nav balstīta uz racionāliem, objektīviem apsvērumiem mērķa sasniegšanā, jo, lai no mazo HES īpašniekiem iekasētais DRN sasniegtu savu mērķi – tiktu novērsts videi radītais kaitējums un sekmēta vides kvalitātes mērķu sasniegšana, ir būtiski arī tas, kur nonāk ar šo nodokli iekasētie līdzekļi. Svarīgi, lai tie sasniegtu tās pašvaldības, kuru teritorijā HES atrodas. Šobrīd saskaņā ar Dabas resursu nodokļa likuma 28.panta ceturto daļu nodokļa maksājumus par ūdens resursu lietošanu elektroenerģijas ražošanai hidroelektrostacijā, kuras hidromezgla kopējā uzstādītā jauda ir mazāka par diviem megavatiem, ieskaita valsts pamatbudžetā. Šī norma ir izņēmums no vispārējā, šī likuma 28.panta otrajā daļā noteiktā, principa, ka 40 procenti no DRN tiek novirzīti valsts pamatbudžetā un 60 procenti – tās vietējās pašvaldības vides aizsardzības speciālajā budžetā, kuras teritorijā tiek veikta attiecīgā darbība. Līdz ar to ir apšaubāma DRN veidā iekasēto līdzekļu izmantošanas efektivitāte, ņemot vērā DRN mērķi – novērst konkrētu videi radītu kaitējumu un sekmēt konkrētu ūdensobjektu vides kvalitātes mērķu sasniegšanu, ja konkrētais maksājums netiek tieši novirzīts radītā kaitējuma novēršanai. Tādējādi apstrīdētās normas ir atzīstamas par nesamērīgām un nav atbilstošas Satversmes 105.pantam.

Satversmes tiesa lietu izskatīja 2015.gada 17.februārī.

4.3. Par subsidētās enerģijas nodokļa piemērošanu ienākumam, kas gūts obligātā iepirkuma ietvaros

Pārskata periodā sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2014-12-01. Tā ierosināta par Subsidētās elektroenerģijas nodokļa likuma 3.panta 1.punkta, 4.panta 1.punkta un 5.panta atbilstību Satversmes 1. un 105.pantam.

Ar apstrīdētajām normām ar nodokli turpmāk tiek aplikti ienākumi, kuri gūti no obligātā iepirkuma ietvaros pārdotās elektroenerģijas. Līdz ar to par subsidētās elektroenerģijas nodokļa (turpmāk – SEN) maksātājiem kļūva elektroenerģijas ražotāji, kuriem ir tiesības pārdot elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros, un tiem uzliktā nodokļa likme variē no 5-15% no apliekamajiem ienākumiem. Pieteikumu iesniedzēji uzskata, ka SEN patiesais mērķis ir samazināt obligātā iepirkuma ietvaros komersantiem izmaksājamo samaksu par iepirkto

elektroenerģiju un attiecīgi ar apstrīdētajām normām ir pārkāptas to Satversmes 1.un 105.pantā garantētās tiesības.

Konkrētajā lietā nav strīda par to, vai konkrētais īpašuma tiesību ierobežojums ir pieņemts atbilstoši. Tiesībsargs vērtē apstrīdēto normu no subsidētās elektroenerģijas nodokļa leģitīmā mērķa un tā sasniegšanai izraudzīto līdzekļu samērīguma aspekta.

Tiesībsargs norāda, ka likuma mērķis ir leģitīms – sabiedrības labklājības un citu personu aizsardzība, kas izpaužas kā elektroenerģijas kopējās cenas pieauguma ierobežošana un tautsaimniecības konkurētspējas sekmēšana.

Attiecībā uz noteikto SEN apmēru tiesībsarga kompetencē nav izvērtēt tā patieso ietekmi uz komersantiem, jo tas ir ekonomikas un finanšu, nevis tiesību jautājums. Tiesībsargs vērsis uzmanību uz pretrunām starp pieteikumu iesniedzēju un Ekonomikas ministrijas sniegto informāciju. Proti, iesniedzēji apgalvo, ka SEN rada komersantiem maksātnespējas risku. Tiesībsarga ieskatā, ja SEN rada pamatotus maksātnespējas draudus, SEN ir uzskatāms par nesamērīgu slogu komersantam un saprātīgs līdzsvars starp sabiedrības interesēm un personas tiesībām uz īpašumu netiek nodrošināts.

Likums attiecībā uz SEN ieviešanu neparedz nekādu pārejas periodu. Tādējādi, nenosakot pārejas periodu, nav nodrošināta saudzējoša pāreja, kas dotu laiku komersantiem vajadzības gadījumā pārvērtēt un/vai mainīt savu turpmāko komercdarbības stratēģiju, ņemot vērā saistības, ko tie uzņēmušies, uzsākot šo komercdarbību.

Tiesībsargs ir secinājis, ka likumdevējs nav apsvēris citu, saudzīgāku līdzekļu izmantošanu noteiktā mērķa sasniegšanai. Līdz ar to ir secināms, ka konkrētais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, tam ir leģitīms mērķis, tomēr šis ierobežojums nav samērīgs ar tā leģitīmo mērķi. Līdz ar to konkrētais īpašuma tiesību ierobežojums nav uzskatāms par konstitucionālu un apstrīdētās normas nav atbilstošas Satversmes 105.pantam.

Savukārt Satversmes 1.pantā ir nostiprināts, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, no kā izriet tiesiskās noteiktības, kā arī tiesiskās paļāvības princips. Vērtējot, vai tiesiskās paļāvības princips ir pārkāpts, jānoskaidro:

- 1) vai bija tiesības paļauties uz to, ka tiesiskais regulējums netiks mainīts;
- 2) vai šāda paļaušanās bija saprātīga un pamatota;
- 3) vai likumdevējs, atkāpjoties no iepriekšējā tiesiskā regulējuma, bija paredzējis saudzējošu pāreju uz jauno regulējumu. Šajā gadījumā, vērtējot tiesības paļauties uz pastāvošo atbalstu elektroenerģijas ražotājiem, jākonstatē, ka ar apstrīdētajām normām un tātad SEN ieviešanu pašu par sevi iepriekšējais tiesiskais regulējums netika mainīts. Proti, valsts atbalsts pēc apstrīdēto normu pieņemšanas turpinās, un tiešā veidā nav samazināts arī tā apmērs. Līdz ar to nav pamata apgalvot, ka būtu pārkāpts tiesiskās paļāvības princips.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētās normas ir noteiktas ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu, tām ir leģitīms mērķis – ierobežot elektroenerģijas kopējās cenas pieaugumu. Tomēr nevar apgalvot, ka apstrīdētās normas būtu samērīgas ar leģitīmo mērķi, tā kā nav izvērtēta SEN radītā būtiskā ekonomiskā ietekme, nav noteikts pārejas periods, kā arī nav redzams, ka likumdevējs būtu izvērtējis saudzējošāku mērķa sasniegšanas līdzekļu pielietojšanas iespējamību.

Satversmes tiesa lietu nolikusi izskatīšanai 2015.gada maijā.

4.4. Par nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmi neapstrādātai lauksaimniecības zemei

Tiesībsarga birojā pēc vairāku personu iesniegumiem ierosināta pārbaudes lieta par nekustamā īpašuma nodokļa (turpmāk – NĪN) papildlikmi, kas tiek piemērota neapstrādātai lauksaimniecības zemei.

Pārbaudes lietā tiesībsargs vērtēja, vai likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 3.pantā paredzētās NĪN papildlikmes piemērošana neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei ierobežo personas Satversmes 105.pantā paredzētās īpašuma tiesības.

Saskaņā ar likumu „Par nekustamā īpašuma nodokli” NĪN likmi vai likmes no 0,2 līdz 3 procentiem no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības nosaka pašvaldība savos saistošajos noteikumos, kurus tā publicē līdz pirmstaksācijas gada 1.novembrim. NĪN likmi, kas pārsniedz 1,5 procentus no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības, pašvaldība nosaka tikai gadījumā, ja īpašums netiek uzturēts atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai. Ja pašvaldība līdz noteiktajam termiņam saistošos noteikumus nav publicējusi, NĪN likme zemei ir 1,5 procenti no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības.

Atbilstoši likumam „Par nekustamā īpašuma nodokli” ar papildlikmi 1,5 procentu apmērā apliek neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi, izņemot zemi, kuras platība nepārsniedz vienu hektāru vai kurai normatīvajos aktos ir noteikti lauksaimnieciskās darbības ierobežojumi. Minēto papildlikmi piemēro arī tad, ja pašvaldība neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei ir noteikusi NĪN likmi savos saistošajos noteikumos.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka nodokļu politikas veidošanā valstij ir liela rīcības brīvība, kura nepakļaujas vērtējumam no tiesību aspekta. Turklāt ar nodokli noteiktie ierobežojumi paši par sevi nav uzskatāmi par pamattiesību aizskārumpu, taču tiem ir jābūt pamatotiem ar objektīviem un racionāliem apsvērumiem, kā arī nodokļa maksājums nevar būt nesamērīgs slogs adresātam.

Analizējot likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 3.pantu, tiesībsargs secināja, ka NĪN papildlikmes piemērošanai neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei ir leģitīms

mērķis – zemes sakopšana atbilstoši tās izmantošanas veidam. Tas ir izvirzīts kā Latvijas valsts politikas mērķis.

Tāpat tiesībsargs konstatēja, ka minētā ierobežojuma noteikšana ir pamatota ar objektīviem un racionāliem apsvērumiem – konkrētiem statistikas datiem par nesakoptu lauksaimniecības zemi Latvijā un nepieciešamību veicināt īpašnieku iesaistīšanos savu īpašumu sakopšanā. Ievērojot minēto, tiesībsargs nesaskatīja, ka likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 3.pantā noteiktā NĪN papildlikme neapstrādātai lauksaimniecības zemei ir pretrunā Satversmes 105.pantam.

Vienlaikus, analizējot MK 2010.gada 13.jūlija noteikumus Nr.635 „Kārtība, kādā apseko un nosaka neapstrādātās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platību un sniedz informāciju par to”, tiesībsargs konstatēja, ka Lauku atbalsta dienests (turpmāk – LAD), lai piemērotu likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 3.pantu, lauksaimniecības zemes apsekošanu sāk no 1.septembra, un tā jāpabeidz līdz kārtējā gada 20.novembrim, iegūto informāciju nosūtot pašvaldībām papildlikmes aprēķināšanai.

Apsekojot lauksaimniecības zemes, LAD neinformē privātpersonu par faktu, ka tai piederošā zeme ir atzīta par nesakoptu. Šo faktu persona uzzina, saņemot pašvaldības paziņojumu par NĪN samaksu, tas ir, laikā no nākamā gada 1.janvāra līdz 15.februārim. Līdz ar to LAD apsekošanas rezultātus persona var apstrīdēt, vienīgi apstrīdot un pārsūdzot NĪN maksāšanas paziņojumu jeb vēlākais - pēc nākamā gada 15.februāra.

MK noteikumi Nr.635 paredz, ka, apstrīdot NĪN maksāšanas paziņojumu, personai ir tiesības pašvaldībai lūgt, lai LAD atkārtoti izvērtē apsekošanas laikā iegūto informāciju un, ja nepieciešams, vēlreiz apseko neapstrādāto zemi. Tiesībsargs secināja, ka faktiski persona var lūgt LAD veikt atkārtotu zemes apsekošanu ziemā jeb tādos apstākļos, kas objektīvi lielākoties nav identiski faktiskajiem apstākļiem, kādi tie bijuši līdz 20.novembrim.

Ievērojot minēto, tiesībsargs atzina: lai gan, apstrīdot NĪN maksāšanas paziņojumu, personai ir iespējas lūgt atkārtotu apsekošanu, kurā tiek izmantota visa pieejamā informācija par konkrēto zemes vienību, tomēr atkārtotās apsekošanas laiks objektīvi ir atzīstams par nepiemērotu maksimāli ticamas informācijas iegūšanai.

Šajā sakarā tiesībsargs rekomendēja LAD un Zemkopības ministrijai sešu mēnešu laikā apsvērt grozījumu nepieciešamību MK noteikumos Nr.635, papildinot tos, piemēram, ar noteikumu, ka LAD informāciju par negatīviem apsekošanas rezultātiem - fakts par konstatētu neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi – vienlaikus ar nosūtīšanu attiecīgajai pašvaldībai nosūta arī zemes īpašniekam.

Tiesībsargs neizslēdza arī citus risinājumus, kā personas varētu informēt, piemēram, ar attiecīgo pašvaldību starpniecību utt.

4.5. Par grozījumiem Autortiesību likumā

2013.gada 18.aprīlī tika pieņemti grozījumi Autortiesību likumā, kas spēkā stājās 2013.gada 22.maijā. Ar grozījumiem, precizējot publiskā izpildījuma legāļdefinīciju, Autortiesību likuma 1.panta 15.punktā vārdi „ārpus ierastā ģimenes loka” tika aizstāti ar vārdiem „kas paredzēts vairākiem ar izmantojuma veicēju vai savstarpēji personīgi nesaistītiem sabiedrības locekļiem”, un tas nozīmēja, ka licenču nepieciešamība nebūs attiecināma uz gadījumiem, ja autordarbs tiek publicēts vairākiem savstarpēji personīgi nesaistītiem sabiedrības locekļiem. Tā kā jaunais formulējums sabiedrībā joprojām radīja salīdzinoši lielu neizpratni par to, kas ir uzskatāms par „personisku saistību”, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu.

Pārbaudes lietas ietvaros Kultūras ministrija paskaidroja, ka pieņemtie grozījumi ir vērsti uz precīzāku jēdziena „publiskais izpildījums” formulējumu un tādu gadījumu novēršanu, kur autonoma interpretācija tiktu aizstāta ar jēdziena „ierastais ģimenes loks” sašaurinātu interpretāciju, balstoties uz tā sastāvā esoša jēdziena „ģimene” izpratni Civillikumā. Kultūras ministrija norādīja, ka Autortiesību likuma 1.panta 15.punktā publiskā izpildījuma definīcijā ir izdalāmi vairāki kritēriji: apzināta mērķauditorijas izvēle; izpildījums ir paredzēts vairākām personām; personisku attiecību neesamība.

Kultūras ministrijas ieskatā, šie kritēriji atbilst Eiropas Savienības tiesas atziņām saistībā ar jēdziena „publiskums” satura vērtēšanu un ir pietiekami, lai izvērtētu, vai konkrētais darba izmantojums ir klasificējams kā publiskais izpildījums.

Tāpat pārbaudes lietas ietvaros tika lūgts viedoklis profesorei Ingridai Veikšai, kura atzina, ka pēc grozījumu pieņemšanas definīcija precīzāk nosaka vietas, kurās izpildījums netiek uzskatīts par publisku. Tās ir vietas, kurās atrodas ne tikai ģimenes locekļi, bet arī viņu draugi un darba biedri.

Pārbaudes lietas ietvaros viedokli sniedza arī biedrība „Latvijas Izpildītāju un Producentu apvienība”, kura norādīja, ka, tās ieskatā, jaunais publiskā izpildījuma formulējums ir skaidrāks, precīzāk nosaka, kādos gadījumos maksājama atlīdzība. Papildus informēja tiesībsargu par vietām, kuras tiek administrētas kā publiskā izpildījuma vietas.

Grozījumi paredzēja precizēt minēto personu loku, nosakot, ka autora darbu bez tā piekrišanas un atlīdzības var izmantot arī personas, kuras vieno ne tikai radniecība vai svainība, bet arī citādas personīga rakstura attiecības. Normatīvie akti nesniedz skaidrojumu jēdzienam „personīgi saistītas personas”, tādēļ nav viennozīmīgi norobežojams to personu loks, kuras vieno personiskās attiecības. Līdz ar to Autortiesību likuma 1.panta 15.punkta piemērošana var būt apgrūtināta.

Tādēļ tiesībsargs aicināja Kultūras ministriju izstrādāt vienotus principus, pēc kuriem tiktu noteikts, kuras personas ir uzskatāmas par savstarpēji personīgi saistītām.

4.6. Par lieguma iegūt privātpašumā faktiski izpirktas zemes samērīgumu

Pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās privātpersona (iesniedzējs), kura 1998.gadā saņēma lietošanā zemi, uz kuras atradās tās īpašumā esoša dzīvojamā māja. Šo zemi privātpersona ar privatizācijas sertifikātu pārskaitījumu Latvijas Hipotēku un zemes bankai faktiski izpirka jau 1998.gadā, taču līdz 2011.gada 30.decembrim nenoslēdza zemes izpirkuma (pirkuma) līgumu ar Latvijas Hipotēku un zemes banku.

Ņemot vērā minēto faktu, Aizputes novada dome, pamatojoties uz Valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas un privatizācijas sertifikātu izmantošanas pabeigšanas likuma 26.panta pirmās daļas 3.punktu, pieņēma lēmumu par lietošanas tiesību izbeigšanu šai privātpersonai un attiecīgo zemes gabalu ieskaitīja pašvaldības zemju fondā.

Valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas un privatizācijas sertifikātu izmantošanas pabeigšanas likuma 26.panta pirmās daļas 3.punkts paredz, ka dzīvojamās ēkas īpašniekiem (..), kuriem zeme piešķirta ar apbūves tiesībām, zemes lietošanas tiesības izbeidzas, ja līdz 2011.gada 30.decembrim nav noslēgts zemes izpirkuma (pirkuma) līgums ar valsts akciju sabiedrību „Latvijas Hipotēku un zemes banka”, arī tādā gadījumā, ja līdz zemes kadastrālajai uzmērīšanai un izpirkuma (pirkuma) līguma slēgšanai ir veikta priekšapmaksā.

Par minēto tiesisko situāciju tika ierosināta pārbaudes lieta. Tās ietvaros tiesībsargs vērtēja vairākus jautājumus:

1. Vai Aizputes novada dome, pieņemot lēmumu par privatizācijas procesa ietvaros faktiski izpirkta zemesgabala lietošanas tiesību izbeigšanu, ir rīkojusies pretēji labas pārvaldības principam un nepamatoti ierobežojusi privātpersonas īpašuma tiesības?
2. Vai Valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas un privatizācijas sertifikātu izmantošanas pabeigšanas likuma 26.panta pirmās daļas 3.punktā paredzētais tiesiskais regulējums nesamērīgi neaizskar privātpersonu tiesības uz īpašumu?

Pārbaudes lietā tiesībsargs atzina, ka Aizputes novada dome, neskatoties uz to, ka lēmumā kļūdaini ir atsaukusies uz nepareizu Valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas un privatizācijas sertifikātu izmantošanas pabeigšanas likuma pantu, ir rīkojusies likumīgi un ievērojusi labas pārvaldības principu.

Savukārt, vērtējot to, vai Valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas un privatizācijas sertifikātu izmantošanas pabeigšanas likuma 26.panta pirmās daļas 3.punktā paredzētais tiesiskais regulējums nesamērīgi neaizskar privātpersonu tiesības uz īpašumu, tiesībsargs atzina, ka, pirmkārt, minētā norma satur īpašuma tiesību ierobežojumu. Tas ir pieņemts leģitīma mērķa sasniegšanai – privatizācijas procesa pabeigšanai, tādējādi nodrošinot tiesisko noteiktību un stabilitāti. Izraudzītais ierobežojuma noteikšanas līdzeklis – konkrēta termiņa paredzēšana privātpersonas subjektīvo tiesību īstenošanai – ir piemērots leģitīma mērķa sasniegšanai.

Otrkārt, lai arī netika konstatēti citi efektīvāki līdzekļi leģitīmā termiņa sasniegšanai, tomēr tiesībsargs secināja, ka likumdevējs septiņu gadu ietvaros vairākkārt ir pagarinājis termiņu attiecīgā līguma noslēgšanai, atkārtoti izrādot pretimnākšanu un nodrošinot privātpersonu tiesību ievērošanas principu.

Treškārt, samērojot tiesiskās intereses – tiesiskās noteiktības un stabilitātes nodrošināšanas nepieciešamību un privātpersonas tiesības uz īpašumu, tika konstatēts, ka priekšroka dodama tiesiskai noteiktībai un stabilitātei, jo likumdevēja rīcība ilglaicīgi ir bijusi vērsta uz privātpersonu tiesību ievērošanas principa nodrošināšanu un normatīvie akti privātpersonai saglabā tiesības uz īpašumu – tikai cita procesa ietvaros (īpašuma iegūšana Publiskas personas mantas atsavināšanas likumā noteiktajā kārtībā).

4.7. Grozījumi likumā „Par zemes privatizāciju lauku apvidos”

Pārskata periodā pēc personas iesnieguma tiesībsargs vērtēja Zemkopības ministrijas izstrādāto likumprojektu „Grozījumi likumā „Par zemes privatizāciju lauku apvidos””. Likumprojekts ietvēra virkni grozījumu attiecībā uz darījumiem ar lauksaimniecības zemi, nosakot darījumu ar lauksaimniecības zemi izskatīšanas kārtību, subjektu loku, kuri var iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi, izņēmuma gadījumus no šiem subjektiem izpildāmajiem nosacījumiem, subjektus, kuriem ir pirmpirkuma tiesības, kā arī izņēmumus darījumiem ar lauksaimniecības zemi.

Pirmkārt, tiesībsargs vērsa uzmanību uz to, ka „zemes politika ir visu valstu saimnieciskās un sociālās dzīves, kā arī vides jautājumu pamatā. Īpašumtiesību sadalījumam ir milzīga ietekme gan uz taisnīgumu, gan produktivitāti. Nevienlīdzīgs zemes sadalījums, zemes lietošanas problēmas un vāja zemes administrācija var izraisīt netaisnību un nopietnus konfliktus. Izmaiņas tiesību aktos, īpašumtiesību sadalījumā un administratīvās struktūrās var atstāt ilgstošas pozitīvas vai negatīvas sekas uz politisko, ekonomisko un sociālo attīstību, kā arī uz vides apsaimniekošanu.”⁴⁵ Līdz ar to, veicot izmaiņas likumdošanas aktos, kuri skar zemes jautājumus, vēl jo svarīgāk ir apzināties mērķi un izvērtēt sekas, ko izmaiņas varētu radīt.

Otrkārt, no likumprojekta anotācijas izriet, ka „lai veicinātu Latvijas valsts ilgtermiņa aktīva – zemes – racionālu izmantošanu, nodrošinātu lauksaimniecības zemes apjoma saglabāšanu, tās efektīvu un ilgtspējīgu izmantošanu, kā arī Latvijas zemes resursu aizsardzību un pieejamību iedzīvotājiem, viens no problēmas risinājumiem ir tiesību aktos ietvert zemes

⁴⁵ Komisijas paziņojums Padomei un Eiropas Parlamentam – ES pamatnostādnes zemes politikas izstrādes un reformu procesu atbalstam jaunattīstības valstīs [SEC(2004) 1289] /* COM/2004/0686 galīgā redakcija */.

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0686:LV:HTML>

tirgu regulējošus horizontālus nosacījumus”⁴⁶. Tātad likumprojekta mērķis ir zemes ilgtspējīga un efektīvāka izmantošana un pieejamības nodrošināšana Latvijas iedzīvotājiem.

Kopumā tiesībsargs atzina,⁴⁷ ka likumprojektā ietvertais īpašuma tiesību un tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos ierobežojums, kā arī tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi ierobežojums ir samērojams ar tiesiskā regulējuma mērķi, ņemot vērā to, ka sabiedrības ieguvums kopumā ir daudz būtiskāks nekā indivīda pamattiesību iespējamais aizskārums un apgrūtinājums, un vērtējams kā taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības vispārējo interešu prasībām un indivīda pamattiesību iespējamo aizskārumu, kā arī atbilst samērīguma principa nosacījumiem.

5. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

Pārskata periodā aizvien tika saņemti iedzīvotāju iesniegumi, kas norāda uz traucējošu trokšņu kaitīgu ietekmi – par to sūdzējušies pieci iesniedzēji – un neefektīvu trokšņu kontroles un novēršanas mehānismu. Minētā sakarā ierosināta tiesībsarga pārbaudes lieta.

Salīdzinoši mazāk iesniegumu – 3 – saņemts par kaitīgu smaku ietekmi uz iedzīvotāju dzīves apstākļiem. Bieži vien iedzīvotāji ir norādījuši uz pašvaldību negodprātīgu attieksmi saistībā ar iedzīvotājiem neērtiem traucējošiem teritoriālpārveidojumiem, izteikta neapmierinātība ar informācijas trūkumu par sabiedriskām apspriešanām. Šajā aspektā visbiežāk secināms, ka sabiedriskās apspriešanas pašvaldības ir rīkojušas likumā noteiktā kārtībā, tomēr iedzīvotāji savas neieinteresētības vai nezināšanas dēļ par to uzzinājuši novēloti.

5.1. Par Mežaparka lokālpārveidojuma ierobežojumiem privāto transportlīdzekļu satiksmei

Pēc vairāku Mežaparka Pāvu ielas iedzīvotāju iesniegumiem tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu, kuras ietvaros analizēts jautājums, vai Mežaparka lokālpārveidojumā, kas 2013.gada 18.jūnijā pieņemts kā Rīgas domes saistošie noteikumi, noteiktie pārvietošanās ierobežojumi ar privātajiem transportlīdzekļiem ir uzskatāmi par iedzīvotāju pamattiesību ierobežojumiem, tostarp Satversmes 115.pantā nostiprināto tiesību uz dzīvi labvēlīgā vidē.

⁴⁶ Likumprojekta „Grozījumi likumā „Par zemes privatizāciju lauku apvidos”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/DF90038E8F25363FC2257C68002461B9?OpenDocument>

⁴⁷ Tiesībsarga 2014.gada 19.februāra viedoklis Nr.1-8/6 par likumprojektu “Grozījumi likumā „Par zemes privatizāciju lauku apvidos””.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi-modulis/par-likumprojektu-grozijumi-likuma-par-zemes-privatizaciju-lauku-apvidos>

Iesniedzējus attiecībā uz pārvietošanās ierobežojumiem Mežaparkā galvenokārt neapmierināja noteiktā kārtība, ka līdz Pāvu ielai var nokļūt, tikai braucot pa Ostas prospektu, nevis, kā iepriekš, pa Atpūtas aleju, kas ir centrālā Mežaparka iela. Tāpat iesniedzējus satrauca Mežaparkā noteiktā privāto transportlīdzekļu pārvietošanās maršruta drošības jautājumi.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka Mežaparka lokālpilānojumā paredzētie ierobežojumi ir noteikti leģitīma mērķa sasniegšanai – nodrošināt cilvēku drošību Mežaparkā un to padarīt pieejamu lielam cilvēku skaitam.

Tiesībsargs konstatēja, ka piekļuve Pāvu ielas īpašumiem ir noteikta normatīvajos aktos un tā tiek nodrošināta arī praktiski. Šajā sakarā tiesībsargs atzina, ka Mežaparka lokālpilānojumā noteiktais privāto transportlīdzekļu piekļuves maršruts salīdzinājumā ar iepriekšējo kārtību Pāvu ielai ir samērīgs, ņemot vērā attiecīgā ierobežojuma leģitīmo mērķi un izvirzītās sabiedrības intereses.

Savukārt, vērtējot Mežaparkā noteiktā transportlīdzekļu maršruta drošību Satversmes 115.panta kontekstā, tiesībsargs noskaidroja, ka SIA „Rīgas meži” jeb Mežaparka apsaimniekotājs netieši atzina iesniedzēju norādītos satiksmes drošības riskus šobrīd noteiktajā pārvietošanās maršrutā. Šajā sakarā SIA „Rīgas meži” norādīja uz nepieciešamību ierīkot ātrumvaļņus.

Tiesībsargs atzinīgi novērtēja, ka SIA „Rīgas meži” apzinās problēmu, līdz ar to aicināja nekavējoties sākt tās risināšanu, informējot Pāvu ielas iedzīvotājus un tiesībsargu par paveikto. Tiesībsargs vērsa SIA „Rīgas meži” uzmanību uz to, ka satiksmes drošības nodrošināšana šobrīd noteiktajā pārvietošanās maršrutā ir steidzami risināma, pretējā gadījumā tiek padarīts par nenozīmīgu viens no Mežaparka lokālpilānojumā izvirzītajiem mērķiem – nodrošināt apmeklētāju drošību.

Vienlaikus tiesībsargs pārbaudes lietā konstatēja, ka līdz Rīgas domes 2014.gada 26.augusta saistošo noteikumu Nr.115 „Mežaparka – kultūras un atpūtas parka „Mežaparks” apsaimniekošanas un aizsardzības saistošie noteikumi”⁴⁸ pieņemšanai iebraukšanai Mežaparkā nepieciešamo caurlaižu izsniegšanas kārtību no 2013.gada 1.janvāra regulēja SIA „Rīgas meži” izdoti iekšējie noteikumi „Transporta līdzekļu kustības un stāvēšanas Rīgas pilsētas un atpūtas zonas „Mežaparks” teritorijā noteikumi”.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Rīgas domei vairākkārt bija norādījusi par šo noteikumu piemērošanas nepieļaujāmību, jo iekšējie normatīvie akti nevar regulēt publiski tiesisku kārtību. Ministrija bija lūgusi Rīgas domi novērst šo situāciju. Tomēr līdz pat saistošo noteikumu Nr.115 spēkā stāšanās brīdim minētā kārtība tika piemērota, ko Rīgas dome pamatoja

⁴⁸ Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=269269>

ar Mežaparka lokālpārvaldes 10.punktu un Ceļu satiksmes likuma noteikumiem, kas regulē ceļa pārvaldītāja pienākumus.

Atzinumā tiesībsargs piekrita Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas paustajam viedoklim, ka Rīgas domes sniegtā tiesību normu interpretācija ir bijusi nepamatota, jo Mežaparka apsaimniekošanas jautājumus neregulē lokālpārvaldes, bet gan tas darāms ar atsevišķiem pašvaldības saistošajiem noteikumiem.

Tiesībsargs atzina, ka Rīgas domes rīcība, tik ilglaicīgi pieļaujot šādas situācijas pastāvēšanu, ir bijusi neatbilstoša labas pārvaldības principam, jo tiešā veidā aizskāra Pāvu ielas iedzīvotāju tiesiskās intereses. Lai arī atzinuma sniegšanas brīdī caurlaižu izsniegšanas jautājums bija korekti sakārtots, tiesībsargs rekomendēja Rīgas domei nākotnē nepieļaut līdzīgu situāciju veidošanos.

5.2. Par kaitīgu, traucējošu smaku ietekmes kontroles mehānisma uzlabošanu

2013.gada oktobrī tiesībsargs sniedza atzinumu pārbaudes lietā Nr.2012-50-22, ko ierosināja par tiesībām uz labvēlīgu vidi, kas izpaudās kā SIA „Getliņi-2” profesionālās darbības rezultātā radīta nelabvēlīga, ļoti zemas kvalitātes gaisa ietekme uz iedzīvotāju veselību un nekustamo īpašumu.

Atzinumā tiesībsargs aicināja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju pārskatīt MK 2004.gada 27.jūlija noteikumus Nr.626 „Noteikumi par piesārņojošas darbības izraisīto smaku noteikšanas metodēm, kā arī kārtību, kādā ierobežo šo smaku izplatīšanos”, lai efektīvāk novērstu iespējamo smaku ietekmi uz apkārtējiem iedzīvotājiem, labāk konstatētu pieļaujamo smaku pārsniegumus un reaģētu uz tiem, un kā valsts sabiedrības ar ierobežotu atbildību „Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs” (turpmāk – LVĢMC) kapitāla daļu turētāju izvērtēt LVĢMC darba laika pieejamību operatīvai problēmsituāciju risināšanai.

2014.gada 25.novembra MK sēdē tika pieņemti noteikumi Nr.724 „Noteikumi par piesārņojošas darbības izraisīto smaku noteikšanas metodēm, kā arī kārtību, kādā ierobežo šo smaku izplatīšanos”, kas stājās spēkā 2014.gada 17.decembrī. Plānots, ka šie noteikumi novērsīs iepriekšējā tiesiskā regulējuma – MK noteikumu Nr.626 – nepilnības, kā arī risinās problēmas saistībā ar šajos noteikumos iekļauto normu izpildes kontroli⁴⁹.

Attiecībā uz rekomendāciju par LVĢMC darba laika pieejamību operatīvai problēmsituāciju risināšanai VARAM 2014.gada jūnijā informēja: lai nodrošinātu LVĢMC darbību diennakts režīmā, nepieciešams papildu finansējums no valsts budžeta.

⁴⁹ Noteikumu projekta „Noteikumi par piesārņojošas darbības izraisīto smaku noteikšanas metodēm, kā arī kārtību, kādā ierobežo šo smaku izplatīšanos” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Lai atrisinātu situāciju, kā operatīvi reaģēt, saņemot sūdzību par smaku, problemātiskākajās vietās – Lielrīgas reģionālās vides pārvaldes pārraudzībā esošajā teritorijā – ir norīkots dežūrējošais vides inspektors, ar kuru iedzīvotāji var sazināties 24 stundas diennaktī. Vienlaikus ir norādāms, ka MK noteikumos Nr.724 Valsts vides dienesta reģionālās vides pārvaldes inspektoriem, veicot novērtējumu ar dožas palīdzību, ir paredzētas tiesības veikt smaku radīto traucējumu novērtējumu. Anotācijā paskaidrots, ka šāda veida novērtējums tiks izmantots tikai sūdzību saņemšanas gadījumā, jo šobrīd nav rasts cits risinājums, kā operatīvi reaģēt, saņemot sūdzības. Tāpat norādīts, ka inspektori šajā gadījumā ir neatkarīgā puse, kas var konstatēt, vai persona nav sniegusi nepatiesas ziņas, un vai smaka ir patiešām traucējoša⁵⁰.

Noteikumi Nr.724 paredz nepieciešamības gadījumā Valsts vides dienestam noslēgt starpresoru vienošanos vai sadarbības līgumu ar atbilstošām institūcijām, lai ārpus dienesta darba laika nodrošinātu šo noteikumu prasību izpildi. No minētā secināms, ka valdība ir izpildījusi tiesībsarga rekomendāciju.

⁵⁰ Turpat.

IV Labas pārvaldības principa ievērošana

1. Sabiedrības līdzdalība

Kā viens no labas pārvaldības elementiem ir atzīmējama sabiedrības līdzdalība. Tiesības uz līdzdalību izriet no Satversmes 104.pantā noteiktajām tiesībām ikvienam likumīgā veidā aizstāvēt savas intereses, vēršoties valsts un pašvaldību institūcijās.

Lai veicinātu sabiedrības līdzdalību, tiesībsargs uzrunāja nevalstiskās organizācijas (turpmāk - NVO), aicinot tām būt aktīvākām savu tiesību un interešu pārstāvēm.

Pārskata perioda beigās bija plānots virzīt apstiprināšanai valdībā kārtējo nacionālo ziņojumu par ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām izpildi Latvijā⁵¹. Pakts aptver Latvijas sabiedrībai plašu aktuālo jautājumu loku – tiesības uz darbu, taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem, arodbiedrību izveides, darbības un streiku tiesības, tiesības uz sociālo nodrošinājumu un atbilstošu dzīves līmeni, tiesības uz izglītību, visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni, ģimenes aizsardzību, tiesības piedalīties kultūras dzīvē, izmantot zinātnes progresa rezultātus u.c.

Pilsoniskajai sabiedrībai ir vairāki instrumenti, kā panākt, lai politiķi tajā ieklausās. Vēlēšanas ir tikai viens no risinājumiem. Nevalstiskās organizācijas, tiesībsarga jeb ombuda institūts, starptautiskās organizācijas – tie ir vēl daži instrumenti sabiedrības interešu aizstāvēšanai. Tiesībsarga mērķis ir aicināt NVO būt aktīvām sava viedokļa paušanā un izmantot starptautisko organizāciju piedāvātās iespējas Latvijas iedzīvotāju interesēs.

Tādējādi pārskata periodā tiesībsargs organizēja semināru, kurā ar savu pieredzi, atziņām un sadarbības modeļiem ar starptautiskajām organizācijām iepazīstināja gan Tiesībsarga birojs, gan vairākas NVO – Latvijas Veselības un sociālās aprūpes darbinieku arodbiedrība, biedrība „Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi”, resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „Zelda”, Latvijas Ģimenes plānošanas un seksuālās veselības asociācija „Papardes zieds”.

Savukārt ikgadējā konferencē tiesībsargs par vienu no dienas kārtības tematiem izvirzīja diskusiju par lobēšanas tiesiskajiem un praktiskajiem aspektiem.

Valstīs ar senām un stiprām demokrātijas tradīcijām indivīdu vai organizāciju ietekme uz valstisku lēmumu pieņemšanu ir viena no demokrātijas izpausmēm un viens no veidiem, kā nodrošināt publiskās varas saikni ar sabiedrību un interešu grupām, ietekmējot lēmumu pieņemšanu vēlēšanu starplaikā.

⁵¹ Pieejams: <http://ej.uz/vzsz>

Kā jau minēts, ikvienam ir tiesības likumīgā veidā aizstāvēt savas intereses, vēršties valsts un pašvaldību institūcijās, lai ietekmētu sev vēlamu lēmumu pieņemšanu. Citiem vārdiem to sauc arī par lobēšanu. Lielākais uzsvars liekams uz vārdiem – „ikvienam” un „likumīgā veidā”.

Lobēšana pati par sevi nav nekas nosodāms, tomēr tā ir uzskatāma par likumīgu tiktāl, ciktāl nav saistīta ar kukuļdošanu vai personai nepienākošos labumu vai priekšrocību iegūšanu. Pasaules Bankas eksperti 2000.gadu sākumā Latviju identificēja kā vienu no pārejas ekonomikas valstīm, kurā visvairāk vērojama varas sagrābšana atsevišķu personu interesēs.

Diemžēl Latvijā vārds „lobēšana” ir ieguvis negatīvu nokrāsu, saistoties ar ko neatļautu, slēpti sarunātiem darījumiem, lietu kārtošanu, izmantojot pazīšanos politiskās aprindās, un tamlīdzīgi, kas nekādā ziņā nav savienojams ar labu pārvaldību un kas prasa skaidrus, caurskatāmus, visiem pieejamus un uz vienlīdzīgiem nosacījumiem balstītus procesa noteikumus.

Starptautiskā Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija 2010.gada 18.februārī ir izdevusi rekomendācijas (C(2010)16), kurās tās dalībvalstis ir aicinātas noteikt vienotas prasības lobēšanas regulējumā, paredzot konkrētus labas pārvaldības principus, tajā skaitā noteikt skaidru lobēšanas un lobētāju definīciju, nodrošināt lobēšanas caurskatāmību un atklātumu, nodrošināt visus lobētājus ar vienlīdzīgām tiesībām piekļūt lobēšanas objektiem jeb par lēmumu pieņemšanu atbildīgajām amatpersonām un vienādas ne tikai tiesības, bet arī iespējas lobēšanas aktivitāšu veikšanai.

Viens no tiesībsarga darbības uzdevumiem ir atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā jautājumos, kas saistīti ar labas pārvaldības principa ievērošanu. Tādēļ 2014.gadā tika rīkota diskusija, kuras mērķis bija noskaidrot:

- 1) kā Latvijai ir veicies ar lobēšanas tiesiskā regulējuma izstrādi, ieviešanu,
- 2) vai tas ir devis gaidīto rezultātu;
- 3) ja rezultāta nav – kāpēc, un vai ir nepieciešams stingrāks (iespējams, caurskatāmāks un atklātāks) tiesiskais regulējums, vai jāmaina politiskā kultūra un prakse, un kā to panākt?

Diskusijā piedalījās Tiesībsarga biroja un atbildīgo valsts pārvaldes iestāžu (KNAB un Finanšu ministrijas) pārstāvji, neatkarīgi pētnieki un lobētāji ar praktisku pieredzi.

Neskatoties uz to, ka nav izdevies lobēšanas definīciju nostiprināt normatīvajos aktos, kaut gan ir bijušas piedāvātas vairākas koncepcijas un likumprojekti, tāpat sakāvi ir guvis mēģinājums lobēšanas regulējumu noteikt valsts pārvaldes iestāžu ētikas kodeksos, jo tur noteiktais lielākoties netiek realizēts praksē, nevar sacīt, ka nav bijuši nekādi uzlabojumi. Lobētāji ar praktisku pieredzi atzīst, ka Latvijā tiesību normu līmenī ir salīdzinoši labi izstrādātas procedūras, Saeimas un valdības sēdēs tiek nodrošināta atklātība, ir iespēja līdzdarboties darba

grupās, piedalīties sanāksmēs, tomēr praksē bieži vien ir konstatējumi dažādi trūkumi. Piemēram:

1. Nereti ir jūtams informācijas trūkums par izskatāmajiem jautājumiem, īpaši, ja ir sagaidāms, ka būs pretestība no nozares pārstāvjiem. Aicinājums sniegt viedokli tiek saņemts novēloti, līdz ar to nozares pārstāvjiem nav iespējas sagatavot argumentētu viedokli, kā rezultātā tiek uzskatīts, ka tiem nav iebildumu. Nozaru pārstāvji izteica vēlmi līdzdarboties iespējami agrīnā priekšlikumu apspriešanas stadijā. Tāpat tika izteikts aicinājums pirms jebkuru grozījumu veikšanas tiesību normās vai lēmumu pieņemšanas, kas skar nozari, par to informēt vismaz aktīvākos nozares pārstāvjus.

2. Izteikti ir jūtams informācijas trūkums par ministriju darba grupām un sanāksmēm resoru līmenī, nezinot, kur un kad tiks skatīti nozares intereses skaroši jautājumi. Kā pozitīvs piemērs tika minēts Saeimas komisijas sēžu kalendārais grafiks. Pretstatā tam izskanēja kritika par priekšlikumu izsekojamību Saeimā. Ja attiecībā uz sākotnējo tiesību akta projekta redakciju ir iespējams izsekot, kāpēc izskatīšanai tiek virzīts konkrēts priekšlikums, tad projekta izskatīšanas stadijā, starp lasījumiem, no komisijas sēžu protokoliem neizriet skaidra argumentācija, kāpēc kāds no deputātiem vai pati komisija ir iesniegusi konkrētu priekšlikumu likumprojektam.

3. Nozaru pārstāvji kritiski vērtē tiesību aktu anotācijas, norādot, ka bieži vien tās tiek sagatavotas formāli, nepietiekami argumentētas, bieži vien anotācijās ir analizēta ietekme uz valsts un pašvaldību budžetu, bet ne tas, kādu ietekmi lēmums atstās uz tautsaimniecību kopumā.

4. Tika izteikts priekšlikums liela apjoma dokumentiem sagatavot konceptdokumentu jeb īsu galveno izmaiņu apkopojumu, kas attiecīgi būtu noderīgs ne vien nozares pārstāvjiem, bet arī amatpersonām, kas pēc būtības lemj par dokumenta tālāku virzību.

5. Tika atzīts, ka izpratnes veidošanas nolūkā noteikti būtu nepieciešams arī metodisks materiāls un regulāra apmācība valsts pārvaldes darbiniekiem un amatpersonām, kā nošķirt lobēšanu no tirgošanās ar ietekmi.

6. Labas pārvaldības kontekstā tika kritizēta arī valsts budžeta pieņemšanas procedūra. Proti, izskanēja šaubas, vai deputātam ir iespēja vairāku simtu lappušu biezu dokumentu apkopojumu izskatīt pāris dienu laikā un ar pilnu atbildību pret vēlētāju par to nobalsot.

2. Izpratnes veidošana par labas pārvaldības principu

Padziļinātās izpratnes veidošanai Tiesībsarga biroja darbinieki pārskata periodā novadījuši divus seminārus par labas pārvaldības principa saturu un tā piemērošanu ikdienas darbā Salaspils pašvaldībā un Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā. Visbiežāk darbiniekus

interesē tieši praktiski piemēri, tādējādi tiesībsargs seminārā, analizējot konkrētas situācijas, popularizē labās prakses piemērus citu iestāžu vai pašvaldību darbā. Tomēr jāatzīst, ka iestādes bieži vien labas pārvaldības trūkumu mēģina attaisnot ar nepietiekamu finansējumu.

Nereti tiesībsargs saņem informāciju no iedzīvotājiem par valsts vai pašvaldības iestāžu darbinieku nelaiپnu, aizskarošu vai nekorektu attieksmi, ko lielākoties nav iespējams pierādīt. Citos gadījumos konstatējams, ka tā, iespējams, ir paša indivīda nostāja un attieksme pret notiekošo, tomēr iespēju robežās tiesībsargs cenšas katrā gadījumā iestādēm atgādināt, ka šāda attieksme pret iedzīvotājiem nav pieļaujama.

Kā atsevišķs piemērs minami Madonas pašvaldības Sociālā dienesta vadītāja nekorektie izteikumi par Sociālā dienesta klientu un arī dzan Tiesībsarga biroju, kas aizstāv tādus klientus. Konstatējot šādu attieksmi, tiesībsargs lūdz Madonas domes priekšsēdētāju izvērtēt Sociālā dienesta vadītāja atbilstību ieņemamajam amatam. Pašvaldība informēja, ka Madonas novada pašvaldības izpilddirektors ir veicis pārrunas ar Sociāla dienesta vadītāju, kuram tika izteikts mutisks aizrādījums, norādot, ka pašvaldības iestādei, jo īpaši Sociālajam dienestam, savā darbā ir jāievēro ētikas principi un sociālais taisnīgums, kā arī uzsvērts, ka saskarsmē ar personām un valsts, pašvaldību iestāžu amatpersonām ir jāizturas ar cieņu, nelietojot aizskarošus un aizvainojošus izteicienus.

3. Iedzīvotāju informēšanas pienākums

Tiesībsarga birojs, izskatot personu iesniegumus par Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk – VID) rīcību, ir konstatējis šādu problēmsituāciju.

Saskaņā ar likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļu, nodokļu maksātājiem nosūtot paziņojumus par datu atbilstības pārbaudi, VID cita starpā uzaicina tos 30 dienu laikā no paziņojuma saņemšanas dienas iesniegt VID nodokļu deklarācijas vai konstatēto neatbilstību pamatotu izskaidrojumu.

Tāpat VID brīdina: ja nodokļu maksātājs noteiktajā termiņā nenovērsīs paziņojumā norādītās neatbilstības, VID pieņems lēmumu par datu atbilstības pārbaudes rezultātiem, kurā veiks budžetā maksājamo vai atmaksājamo summu pārrēķinu, noteiks par labu budžetam piedzenamo nodokļa summu un aprēķinās nokavējuma naudu likuma „Par nodokļiem un nodevām” 29.panta otrajā daļā noteiktajā apmērā par periodu no deklarētās nodokļa summas maksāšanas termiņa līdz šā lēmuma pieņemšanas dienai.

Minētajā brīdinājumā nodokļu maksātājam nepārprotami ir darītas zināmas sekas VID aicinājumā norādīto datu neatbilstības nenovēršanas gadījumā. Taču Tiesībsarga birojā līdz šim nav nācies saskarties ar gadījumiem, kad attiecīgajos VID paziņojumos nodokļu maksātājs tiktu

informēts par nokavējuma naudas samaksas pienākumu gadījumā, ja tas izlemj labprātīgi novērst VID norādītās neatbilstības.

Neapšaubot nodokļu maksātāja pienākumu maksāt nokavējuma naudu gadījumā, ja, piemēram, ir konstatējams nodokļu un nodevu maksājuma termiņa nokavējums, jāatzīst, ka no VID paziņojuma teksta privātpersonai var rasties maldīgs priekšstats, ka atbildība nokavējuma naudas veidā iestāsies tikai gadījumā, ja netiks novērstas VID uzaicinājumā konstatētās neatbilstības.

Kā rezultāts šādam maldīgam priekšstatam ir situācija, ka nodokļu maksātājs, labojot nodokļu deklarāciju, aprēķinās un iemaksās budžetā tikai nodokļa pamatsummu, kura saskaņā ar MK 2000.gada 18.aprīļa noteikumu Nr.149 „Kārtība, kādā kārtējie nodokļu maksājumi un nokavētie nodokļu maksājumi tiek ieskaitīti budžetā” 4.punktu netiks novirzīta pilnīgai nodokļa pamatsummas dzēšanai. Tas nozīmē, ka personai paliks parāds, no kura tiks turpināts nokavējuma naudas aprēķins.

Nav šaubu, ka nodokļu maksātājam ir jāapzinās tiesiskā valstī vispārpieņemtā prezumpcija, ka likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības, taču vienlaikus jāatceras, ka tiesiskā valstī ir būtisks arī tiesiskās drošības princips. Kā atzīts Augstākās tiesas judikatūrā, tiesiskās drošības princips pieprasa, lai noteikumi, kas nodokļu maksātājam uzliek maksājumus, būtu skaidri un precīzi, lai nodokļu maksātājs nepārprotami zinātu savas tiesības un pienākumus un atbilstoši rīkotos. Tiesiskās drošības princips ir īpaši stingri jāievēro tāda tiesiskā regulējuma gadījumā, kas var radīt finansiālas sekas⁵².

Jānorāda, ka ne likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļā, ne šī likuma 29.panta otrajā daļā skaidri un precīzi nav noteikts, ka nodokļu maksātājam patstāvīgi ir jāaprēķina un jānomaksā budžetā arī nokavējuma nauda gadījumā, kad tas labprātīgi novērs VID norādītās neatbilstības. Šādā situācijā labas pārvaldības princips prasa no valsts pārvaldes iestādes rīcību, kas ir vērsta uz privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošanu un tiesiskās drošības (noteiktības) veicināšanu.

Viens veids, kā no labas pārvaldības aspekta to var realizēt, ir paziņojumos par datu atbilstības pārbaudi iekļaut informāciju par nokavējuma naudas samaksas pienākumu gadījumā, ja nodokļu maksātājs izlemj labprātīgi novērst VID norādītās neatbilstības.

Tiesībsargs aicinājis VID savā praksē: 1) papildināt paziņojumus par datu atbilstības pārbaudi ar minēto informāciju; 2) apsvērt iespēju VID darbā ieviest kalkulatorus, ar kuru palīdzību nodokļu maksātājiem (gan tiem, kas ir, gan tiem, kas nav EDS lietotāji) būtu iespēja

⁵² Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 1.jūnija spriedums Nr.SKA – 107/2011.

patstāvīgi aprēķināt nokavējuma naudu; 3) informēt nodokļa maksātāju par parādu gadījumā, ja viņš ir novērsis VID konstatētās datu neatbilstības un budžetā iemaksājis tikai aprēķināto nodokļa pamatparādu.

4. Iestādes lēmuma, rīcības un atbildes pamatotība

Lēmuma pieņemšanā būtiski izvērtēt un ņemt vērā visus katras lietas individuālos apstākļus pēc būtības, ievērojot piemērojamās tiesību normas jēgu un mērķi, kā arī vadīties pēc tiesu judikatūras, it īpaši - Eiropas Savienības Tiesas un Augstākās tiesas atziņām.

Sniedzot atbildi vai skaidrojumu privātpersonai, ir jāatsaucas uz tiesību normu, kas pamato iestādes viedokli, kā arī nepieciešama loģiski izklāstīta argumentācija par iestādes rīcību, kas balstīta uz pamatotiem un pierādāmiem apsvērumiem.

4.1. Ceļu satiksmes drošības direkcijas prakse

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz personas iesniegumu, tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamiem labas pārvaldības principa pārkāpumiem VAS „Ceļu satiksmes drošības direkcija” (turpmāk – CSDD) rīcībā. Persona iesniegumā norādīja, ka vērsusies CSDD, lai reģistrētu Latvijā ievestu automašīnu. Pēc identifikācijas numuru salīdzināšanas CSDD tika atteikta automašīnas reģistrācija un aizturēta tās tehniskā pase. Iestādes darbinieks paskaidroja, ka CSDD ir tiesības uz divām nedēļām aizturēt automašīnas tehnisko pasi un tā tiks nosūtīta policijai, kas mēneša laikā veiks pārbaudi. Iestādes darbinieks gan nepaskaidroja iemeslus, kādēļ automašīnas dokumenti tika aizturēti, kā arī, pēc personas teiktā, neuzklausīja tās viedokli par radušos situāciju. Tāpat persona vairākkārt rakstveidā vērsās CSDD, taču, pēc tās domām, iestādes atbildes nebija sniegtas pēc būtības.

Pārbaudes lietā patiesi apstiprinājās, ka CSDD nav sniegusi atbildi pēc būtības. Vienlaikus konstatēts, ka par CSDD darbībām līdz informācijas saņemšanai no Valsts policijas, lai pieņemtu lēmumu par transportlīdzekļa reģistrāciju, ārējos normatīvajos aktos trūkst regulējuma, bet iekšējie normatīvie akti, saskaņā ar kuriem CSDD darbinieki rīkojas, ir zaudējuši spēku.

Ņemot vērā to, ka personas un CSDD sniegtā informācija par CSDD darbinieku rīcību ir savstarpēji izslēdzoša, tiesībsargs nevarēja sniegt viennozīmīgu vērtējumu par CSDD darbinieku rīcību, to izvērtējot no labas pārvaldības principa aspekta. Tiesībsargs aicināja CSDD atvainoties personai par nesniegto skaidrojumu par tās tiesībām un pienākumiem, CSDD turpmāku rīcību pēc informācijas saņemšanas no Valsts policijas, kā arī par atbildes nesniegšanu pēc būtības. Turklāt iestādei tika ieteikts, ka arī situācijās, kad tiek atteikta transportlīdzekļa reģistrācija un aizturēti tā dokumenti u.tml., jau dokumentu aizturēšanas brīdī nepārprotami izskaidrot klienta

tiesības un pienākumus (piemēram, noskaidrot lietas apstākļus un virzību Valsts policijā), CSDD pienākumus un veicamās darbības. Vienlaikus tiesībsargs aicināja pārskatīt un saskaņot ārējo un iekšējo normatīvo regulējumu par CSDD rīcību.

Atbildot uz minēto, CSDD informēja tiesībsargu, ka rakstveidā ir atvainojusies personai par to, ka skaidrojums nav nodrošinājis klienta pilnīgu izpratni par radušos situāciju. CSDD paskaidroja, ka vienmēr klientiem izskaidro viņu tiesības un pienākumus. CSDD arī informēja, ka ir sagatavots rīkojums, ievērojot to, ka ārējais normatīvais akts nenosaka detalizētu informāciju par CSDD rīcību, ja transportlīdzekļa reģistrā ir informācija, ka transportlīdzeklis vai tā numurētie agregāti ir izsludināti meklēšanā vai ir pamatotas aizdomas, ka agregātu numuri vai citi reģistrācijai nepieciešamie dati, kurus izgatavotājs norādījis uz transportlīdzekļa, vai uzrādītās numura zīmes, vai reģistrācijai iesniegtie dokumenti ir viltoti. CSDD informēja, ka ar minēto rīkojumu iepazīstināti visi atbildīgie darbinieki.

4.2. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes rīcība

Pārskata periodā tiesībsargs ir izskatījis personas iesniegumu par Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) rīcību, normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā nesniedzot atbildes uz iesniedzēja trim iesniegumiem - sūdzībām.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka PMLP, ņemot vērā, ka saņemtie iesniegumi pēc satura ir bijuši identiski tiem, kurus iesniedzējs pirms tam jau vairākkārt bija iesniedzis izskatīšanai PMLP un uz kuriem iestāde ir sniegusi atbildes pēc būtības, atstājusi attiecīgos iesniegumus bez izskatīšanas un pieņēmusi tos zināšanai, neinformējot iesniedzēju par attiecīgo lēmumu.

Tiesībsargs secināja, ka PMLP bija tiesisks pamats atstāt iesniedzēja iesniegumus bez izskatīšanas un pieņemt tos zināšanai saskaņā ar Iesniegumu likuma 7.panta pirmās daļas 5.punktu un 7.panta trešo daļu. Taču PMLP pretēji labas pārvaldības principam nav informējusi iesniedzēju par savu rīcību.

Tiesībsargs rekomendēja PMLP rakstveidā informēt iesniedzēju par tā iesniegumu virzību, kā arī turpmāk līdzīgos gadījumos sniegt personai informāciju par iestādes pieņemto lēmumu. Tiesībsarga rekomendācija ir ņemta vērā un izpildīta.

4.3. VAS „Latvijas Pasts” rīcība

Citā gadījumā tiesībsargs konstatēja, ka VAS „Latvijas Pasts”, atbildot uz iesniegumu, nav norādījis konkrētas tiesību normas, no kurām izriet pasta pienākumi un tiesības gadījumā, kad nepieciešams precizēt sūtījuma adresi (tajā skaitā adresātu), un nav sniedzis atbildi uz visiem iesniedzēja jautājumiem. Tiesībsargs aicināja pastu turpmāk, skaidrojot klientiem pasta rīcību

attiecīgajā situācijā, atbildēt uz visiem iesniegumā uzdotajiem jautājumiem un sniegt izsmeļošu skaidrojumu, norādot normatīvo regulējumu, uz kuru balstās pasta rīcība.

4.4. Veselības inspekcijas rīcība

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz personas iesniegumu, pārskata periodā tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamu Satversmes 104.panta un labas pārvaldības principa neievērošanu, ko veikusi Veselības inspekcija.

Proti, sakarā ar strauju dēla veselības pasliktināšanos iesniedzējs bija izsaucis neatliekamās medicīniskās palīdzības (turpmāk – NMP) brigādi. Sarunā starp iesniedzēju un NMP dispečeri vairākkārt tika precizēta informācija par adresi, uz kuru jābrauc NMP brigādei. Konkrētā adrese tika noskaidrota, taču NMP brigāde ieradās divas stundas pēc izsaukuma, jo bija aizbraukusi uz citu adresi. NMP brigādes ierašanās brīdī iesniedzēja dēls jau bija miris.

Sakarā ar šo notikumu iesniedzējs vērsās Veselības inspekcijā, lūdzot izmeklēt minētos apstākļus, lai nākotnē tādi neatkārtotos. Vienlaikus iesniedzējs lūdza sniegt informāciju par NMP brigādes rīcības motīviem.

Veselības inspekcija atteicās sniegt informāciju iesniedzējam, norādot, ka viņš kā mirušās personas tēvs nav tiesīgas saņemt informāciju par sava dēla medicīnisko aprūpi. Šādas tiesības ir tikai mirušās personas laulātajam.

Iesniedzējs pauda viedokli, ka Veselības inspekcijas rīcība aizskar Satversmes 104.pantā nostiprinātās tiesības vērsties valsts iestādē un saņemt atbildi pēc būtības. Tāpat iesniedzējs uzskatīja, ka savā sūdzībā Veselības inspekcijai ir norādījis virkni faktu un apstākļu, kas liecina par NMP brigādes neefektīvu darbību, kas tiešā veidā neattiecas uz iesniedzēja dēla veselību, ārstēšanu un diagnozēm. Iesniegumā uzdotie jautājumi tiešā veidā skar iesniedzēju kā personu, kura ir izsaukusi NMP brigādi un komunicējusi ar to.

Tiesībsargs atzinumā secināja, ka Veselības inspekcija trešajām personām var ierobežot piekļuvi informācijai, ja tā ir saistīta ar pacienta nāves cēloni vai ārstniecību pirms viņa nāves. Šajā sakarā Veselības inspekcijai jautājuma izlemšanā par to, vai trešās personas pieprasītā informācija ir saistīta ar pacienta tiesībām, ir liela rīcības brīvība. Teorētiski Veselības inspekcija jebkuru trešās personas uzdoto jautājumu, kas saistīts ar NMP izsaukšanu, var traktēt kā saistītu ar tās personas veselības aprūpi, kuras interesēs NMP brigāde ir izsaukta. Šāda pieeja visos gadījumos automātiski nozīmētu aizliegumu no Veselības inspekcijas saņemt atbildi tām personām, kas ir bijušas iesaistītas attiecībās ar NMP dienestu sakarā ar tā sniegto pakalpojumu pacientam, neskatoties uz to, ka šīm personām saskaņā ar Satversmes 104.pantu arī ir tiesības saņemt informāciju par notikumu un apstākļiem, kuros tās ir bijušas tieši iesaistītas. Turklāt nevar izslēgt, ka persona saskaņā ar Satversmes 104.pantu var darboties arī visas sabiedrības

interesēs, piemēram, lai darītu zināmu atbildīgām iestādēm, NMP vadībai par NMP negatīvo praksi, kas var skart arī citus sabiedrības locekļus. Šāds paplašināts jautājumu traktējums bez saprātīga pamatojuma robežotos ar patvaļas aizlieguma principa pārkāpumu.

Konkrētajā gadījumā tiesībsargs atzina, ka iesniedzējam kā notikumā tieši iesaistītai personai daļēji ir bijusi tiesiska interese gan personīgi, gan arī visas sabiedrības interešu vārdā lūgt Veselības inspekcijai sniegt vērtējumu par NMP brigādes rīcību un saņemt atbildi par to tiktāl, ciktāl tas neskar pacienta tiesības.

Tiesībsargs atzina, ka Veselības inspekcija nav ievērojusi Satversme 104.panta noteikumus. Savukārt no NMP saņemta atbilde, ka sākts darbs pie mobilās aplikācijas izstrādes un ieviešanas, kas paredz dispečeram nosūtīt informāciju par izsaukuma vietu. Šis jauninājums NMP darbā ieviests ar 2015.gadu, kā arī veikta darbinieku papildu apmācība.

5. Izskaidrošana un trūkumi administratīvā akta noformēšanā

Tiesībsargs vērs uzmanību, ka administratīvā procesa ietvaros privātpersonas interešu aizsardzības nolūkā iestādei vienlīdz svarīgi ir gan informēt privātpersonu par tās tiesībām un pienākumiem, gan arī ievērot precizitāti administratīvā akta noformēšanā tā, lai tas saturētu visus nepieciešamos rekvizītus.

5.1. VSIA „Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīca” rīcība

Privātpersona vērsās Tiesībsarga birojā, norādot, ka VSIA „Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīca”, lemjot par atteikumu piešķirt Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušas personas statusu, nav sniegusi argumentētu pamatojumu.

Izvērtējot slimnīcas izdoto administratīvo aktu, tiesībsargs secināja, ka tajā nav norādes uz tiesību aizsardzības līdzekļiem, proti, kur un kādā termiņā šo administratīvo aktu var apstrīdēt vai pārsūdzēt. Tādējādi ir pamats uzskatīt, ka konkrētajā gadījumā VSIA „Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīca” ir izdevusi administratīvo aktu, kas neatbilst Administratīvā procesa likuma 76.pantā noteiktajām prasībām, kā arī nav ievērojusi vispārīgās prasības administratīvā akta noformējumā.

Analizējot minēto gadījumu, tiesībsargs nenorādīja uz administratīvā akta spēkā neesamību, bet gan akcentēja, ka norādei par administratīvā akta apstrīdēšanas iespējām jābūt skaidrai un nepārprotamai, minot arī augstākas iestādes nosaukumu, kur persona var apstrīdēt pieņemto lēmumu.

VSIA „Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīca” operatīvi reaģēja uz tiesībsarga aizrādījumu par konstatēto trūkumu administratīvā akta noformēšanā, informējot, ka turpmāk to

nepieļaujot. Papildus slimnīca informēja, ka paši sazināsies ar klientu un sniegs viņam visu informāciju, kur un kādā kārtībā konkrēto administratīvo aktu var apstrīdēt.

5.2. Valsts zemes dienesta rīcība

Citā lietā konstatēts, ka Valsts zemes dienests, nosūtot priekšapmaksas rēķinu, nav norādījis, ka atbilstoši MK 2011.gada 11.janvāra noteikumiem Nr.20 „Valsts zemes dienesta sniegto maksas pakalpojumu samaksas kārtība” privātpersonai ir tiesības atteikties no pieprasītās informācijas un neapmaksāt nosūtīto priekšapmaksas rēķinu, bet, ja privātpersona tomēr vēlas saņemt pieprasīto informāciju, rēķins ir jāapmaksā.

Tiesībsargs aicināja Valsts zemes dienestu turpmāk, sagatavojot priekšapmaksas rēķinus, sniegt skaidrojumu personām par tā apmaksas kārtību, tajā skaitā arī par tiesībām atteikties no pieprasītās informācijas saņemšanas.

5.3. Valsts valodas centra rīcība

Pārbaudes lieta ierosināta uz iesnieguma pamata, kurā norādīts, ka iesniedzēja samaksājusi soda naudu saskaņā ar Valsts valodas centra (turpmāk – VVC) lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā, veicot pārskaitījumu saskaņā ar lēmumā norādītajiem Valsts kases rekvizītiem. Pēc trim mēnešiem iesniedzēja saņēmusi VVC vēstuli, kurā informēta, ka minētais naudas sods jāsamaksā septiņu dienu laikā, pretējā gadījumā lēmums tiks nodots piespiedu izpildei zvērinātam tiesu izpildītājam, un šajā gadījumā arī tika sākta izpildu lieta.

Tiesībsargs šajā pārbaudes lietā secināja, ka problēma radusies divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, Informācijas centra Sodu reģistrā maksājums netiek apstrādāts automātiski, ja nav norādīts protokola numurs, kas sastāv no protokola sērijas apzīmējuma un kārtas numura vienlaidus. Otrkārt, VVC nav ievadījis reģistrā protokolu nākamajā dienā pēc lēmuma pieņemšanas. Labas pārvaldības princips ietver sevī iestādes pretimnākošu attieksmi privātpersonai.

Tiesībsargs atzinīgi novērtēja, ka zvērināts tiesu izpildītājs ir savlaicīgi izbeidzis izpildu lietu, un tādējādi iesniedzējai nav radītas negatīvas sekas. Taču papildus ir norādāms: lai arī VVC ir iesaistījies situācijas risināšanā, iestādes rīcībā ir saskatāma neatbilstība labas pārvaldības principam, savlaicīgi neievadot ziņas Sodu reģistrā. Labas pārvaldības principam neatbilstoša rīcība saskatāma arī Informācijas centra darbā, nesamērīgi ilgi identificējot iesniedzējas maksājumu.

Tiesībsargs aicināja VVC un Informācijas centru vienoties par kopēju pieeju protokolu un lēmumu numuru vienveidošanā, piemēram, rosinot Informācijas centram minētajā informācijas sistēmā izveidot papildlaurus tādu protokolu un lēmumu numuru ievadei, kādus norāda VVC –

BB NR. 000000, vai VVC mainīt protokolu un lēmumu numuru atveidi protokolos un lēmumos atbilstoši Informācijas centra iepriekš norādītajam numura pierakstam – BB000000, tādā veidā nākotnē izslēdzot privātpersonu tiesību uz labu pārvaldību iespējamu aizskārumu.

Tieslietu ministrija informēja tiesībsargu, ka VVC ir vienīgā iestāde valstī, kurai veidlapās ir pieraksts, kas neatbilst MK noteikumiem, un VVC jau veic darbības, lai nepieļautu līdzīgas situācijas, kā gadījumā, par ko tika ierosināta pārbaudes lieta. Attiecībā par rekomendāciju izmainīt MK noteikumu Nr.484 1.pielikumu Tieslietu ministrija paskaidroja, ka likumprojekts „Administratīvo pārkāpumu procesa likums” vairs neparedzēs deleģējumu MK noteikumiem, kuros būs noteikti veidlapu paraugi.

Savukārt VVC informēja, ka administratīvo pārkāpumu protokolu un lēmumu veidlapas ir pasūtītas ilgākam laikam, līdz ar to pašlaik nav iespējams tajās veikt būtiskus labojumus. Taču VVC apņēmas informēt individuāli katru personu, kura saukta pie administratīvās atbildības, paskaidrojot, kāda informācija jānorāda ailē „maksājuma mērķis”. Tāpat arī attiecīga informācija ir ievietota VVC interneta mājaslapas sadaļā „Sodu samaksa”.

6. Valsts pārvaldes iestādes darbības efektivitāte

Vērtējot personu iesniegumus, tiesībsargs labas pārvaldības ietvarā vērtējis arī valsts pārvaldes iestādes darbības efektivitāti. Atsevišķos iesniegumos konstatēts, ka valsts pārvaldes rīcība nav bijusi pietiekami efektīva iedzīvotāju interešu aizsardzībai, proti, rīcība nav bijusi pietiekami skaidra, precīza, savlaicīga, tāda, kas būtu uzskatāma par atbilstošu privātpersonas tiesībām un interesēm.

6.1. Iestādes pienākums pašai noskaidrot informāciju, kas ir valsts rīcībā

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā vērsās persona, norādot uz tiesas prasību iesniegt tiesas kancelejā ar tiesas lēmumu uzliktā naudas soda nomaksas apstiprinošus dokumentus, vienlaikus brīdinot, ka pretējā gadījumā lēmums tiks nodots izpildei zvērinātam tiesu izpildītājam. Iesniedzējs paskaidrojis, ka, maksājot uzlikto naudas sodu Valsts kasē, kā obligāts rekvizīts ir norādāms civillietas numurs, kurā nolemts uzlikt konkrēto sodu. Līdz ar to nav saprotams, kādēļ tiesa uzliek pienākumu iesniegt maksājumu apstiprinošus dokumentus, jo CPL neparedz šādu nekavējošu personas pienākumu, kā arī tiesai neparedz tiesības uzlikt personai tādu pienākumu. Turklāt pēc naudas soda nomaksas, ņemot vērā, ka tiek norādīts civillietas numurs, visa informācija, tostarp summa, samaksas datums, lieta, kurā sods uzlikts, un maksātājs, būs valsts institūcijas, tas ir, Valsts kases rīcībā.

Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteikts princips, ka valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai, ja informācija, kura nepieciešama pārvaldes lēmuma pieņemšanai, kas regulē publiski tiesiskās attiecības ar privātpersonu, ir citas institūcijas rīcībā, iestāde to iegūst pati, nevis pieprasa no privātpersonas. Ņemot vērā, ka soda naudas samaksas administrēšana attiecas uz organizatoriskiem jautājumiem, nevis ir saistīta ar tiesas spriešanu pēc būtības, labas pārvaldības princips tāpat ir jāņem vērā, arī organizējot tiesu iestāžu darbu.

Pamatojoties uz personas iesniegumu, tiesībsargs aicināja Tieslietu un Finanšu ministriju pilnveidot normatīvo regulējumu atbilstoši labas pārvaldības principam, lai tiesu iestādei pēc tiesas noteiktā labprātīgas nolēmuma izpildes termiņa izbeigšanās un pirms izpildu raksta nosūtīšanas tiesu izpildītājam būtu iespējams pārliecināties par maksājuma ieskaitījumu Valsts kases kontā, kas vienlaikus mazinātu administratīvo slogu.

Atbildē uz rekomendāciju Tieslietu ministrija norādīja, ka norit darbs pie Tiesu informācijas sistēmas pilnveides, izstrādājot moduli *E-rēķini*, kas tiek testēts, un tā ieviešana bija plānota 2014.gada otrajā pusē. Paredzēts, ka *E-rēķini* atvieglos gan maksājumu veikšanu personām, kas vēršas tiesā, gan maksājumu identificēšanu tiesās, jo rēķinos jau automātiski tiks norādīta visa nepieciešamā informācija, kā arī piešķirts īpašs identifikācijas kods, kas ļaus maksājumu piesaistīt konkrētai procesuālai darbībai. Vienlaikus Tieslietu ministrija norādīja, ka šajā jautājumā turpinās darbs CPL grozījumu izstrādē.

6.2. Nepietiekama rūpība, darbojoties sabiedrības interesēs, neskaidra tiesību normas interpretācija

Saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs. Pie tām pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana. Valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei vai amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu.

6.2.1. Valsts kancelejas rīcība

2014.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums par Valsts kancelejas atteikšanos pārvietot savu darbinieku privāto automašīnu stāvvietu Rīgā, Tērbatas ielā, pie Saktas ziedu tirdziņa tā, lai šie transportlīdzekļi netraucētu personām, kuras vēlas apskatīt un iegādāties ziedus. Valsts kanceleja atteikšanos pamatoja ar Aizsargjoslu likumu, norādot, ka darbinieku automašīnas šajā stāvvietā pasargā pilsoņus no iespējamās šaušanas triecienviļņiem un teroristu uzbrukumiem.

Saziņā ar Rīgas domi, Rīgas domes Satiksmes departamentu un Drošības policiju tiesībsargs konstatēja, ka stāvvietas pārvietošanai nav šķēršļu un atbilstoši Aizsargjoslu likuma 23.¹pantam, MK 2009.gada 10.novembra noteikumu Nr.1312 „Noteikumi par darbību ierobežojumiem aizsargjoslās ap valsts aizsardzības objektiem” 2.4.punktam, Drošības policijas un Rīgas domes viedokļiem rekomendēja Valsts kancelejai vienoties ar Rīgas domi par darbinieku privātā autotransporta stāvvietas pārvietošanu uz citu vietu, ievērojot Saktas ziedu tirgotāju un pircēju intereses, – lai netiktu aizsegts skats uz ziedu tirdziņu.

6.2.2. CSDD prakses maiņa

Tiesībsarga birojā ar iesniegumu vērsās fiziska persona, informējot par CSDD rīcību - atteikumu pārreģistrēt īpašuma tiesības uz zvērināta tiesu izpildītāja rīkotā izsolē nopirkta transportlīdzekli, kamēr netiek samaksāts iepriekšējā īpašnieka uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa parāds un/vai naudas sods par pārkāpumiem ceļu satiksmē.

No iesnieguma materiāliem izrietēja, ka uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokli kā CSDD, tā arī VID neiekasē no parādnieka jeb bijušā īpašnieka, izmantojot vispārējos piespiedu piedziņas līdzekļus. Līdz ar to veidojas situācija, kurā personai, lai noformētu īpašuma tiesību pārreģistrāciju izsolē iegādātam transportlīdzeklim, piespiedu kārtā ir jāsamaksā iepriekšējā īpašnieka nenomaksātais nodoklis, kā arī administratīvie sodi.

Tiesībsargs, saskatot CSDD rīcībā gan iespējamu īpašuma tiesību, gan labas pārvaldības principa pārkāpumu, gan arī iespējamus tiesību aktu piemērošanas trūkumus, ierosināja pārbaudes lietu.

Tās ietvaros tika konstatēts, ka tiesiskais regulējums par izsolē nopirkta transportlīdzekļa pārreģistrāciju uz jaunā īpašnieka vārda ir nepilnīgs. Vienlaikus tika konstatēts, ka CSDD patiesi nepārreģistrē īpašuma tiesības uz zvērināta tiesu izpildītāja rīkotā izsolē nopirkta transportlīdzekli, kamēr netiek samaksāts iepriekšējā īpašnieka nodokļa parāds, kā arī naudas sods par pārkāpumiem ceļu satiksmē, bet formāli piemēro Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likuma 6., 10., 11., 13.pantu, kā arī LAPK 299.¹panta 3.punktu, tādējādi nepamatoti ierobežojot personas īpašuma tiesības, kā arī pārkāpjot soda neizbēgamības principu.

Pēc pārbaudes lietas ierosināšanas tiesībsargs konstatēja, ka CSDD, neskatoties uz tiesiskā regulējuma nepilnībām, atsevišķos gadījumos tomēr ir mainījusi savu praksi, pārreģistrējot uz jauno īpašnieku izsolē iegādāto transportlīdzekli bez pieprasījuma segt iepriekšējā īpašnieka parādus.

Šajā sakarā pārbaudes lietas izskatīšanas laikā CSDD informēja tiesībsargu, ka 2014.gada 3.jūlijā stājās spēkā grozījumi LAPK, no kura tika izslēgts 299.¹panta otrās daļas 3.punkts, līdz

ar to CSDD bija zudis tiesiskais pamats atteikt reģistrācijas darbības veikšanu minētās kategorijas transportlīdzekļiem. Tāpat CSDD neiebilda Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likumu piemērot tā, ka no jaunā īpašnieka, kas iegādājies transportlīdzekli izsolē, netiek pieprasīts minētā nodokļa parāds.

Ņemot vērā, ka CSDD privātpersonai nelabvēlīgo praksi pārtrauca, kam pamatā bija grozījumi LAPK, un CSDD nostājas maiņu attiecībā uz Transportlīdzekļu nodokļa likuma interpretāciju, tiesībsargs pārbaudes lietu izbeidza, vienlaikus rekomendējot CSDD, līdz grozījumu pieņemšanai normatīvajos aktos par transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa administrēšanas kārtību konsekventi ievērot CSDD paskaidrojumā pausto Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likuma interpretāciju.

6.2.3. Iekšlietu ministrijas Veselības un sporta centra rīcība, nosakot kaitējuma atlīdzības apmēru par nelaimes gadījumu, pildot dienesta pienākumus

Tiesībsargs, pamatojoties uz Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonas iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu par Iekšlietu ministrijas Veselības un sporta centra rīcības neatbilstību labas pārvaldības principam.

2013.gada 8.novembrī, pildot dienesta pienākumus, iesniedzējs bija cietis nelaimes gadījumā, kā rezultātā guva traumas.

Laikā no 2013.gada 26.novembra līdz 2014.gada 16.janvārim minētais nelaimes gadījums ir izmeklēts, un tā rezultātā 2014.gada 16.janvārī Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta Nelaimes gadījumu izmeklēšanas komisija sastādīja aktu, kuru iesniedzējam paziņoja 2014.gada 17.janvārī.

2014.gada 17.februārī iesniedzējs saņēma 2014.gada 11.februāra Veselības un sporta centra lēmumu par nelaimes gadījuma pabalsta piešķiršanu. Lēmums ir pamatots ar 2014.gada 1.janvārī spēku zaudējušo Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19.panta piektās daļas 2.punktu un MK 2010.gada 21.jūnija noteikumu Nr.565 „Noteikumi par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku sociālajām garantijām” 7.punktu. Lēmumā nav minēts konkrēts pabalsta apmērs, toties ir norādīta lēmuma apstrīdēšanas kārtība.

2014.gada 15.aprīlī iesniedzējs saņēma Veselības un sporta centra 2014.gada 10.aprīļa paziņojumu, ar kuru tika informēts, ka saskaņā ar MK noteikumu Nr.565 9.2.apakšpunktu viņam tiek piešķirts nelaimes gadījuma pabalsts 1 422,87 eiro apmērā.

Iesniedzējs vērsa uzmanību, ka ar 2014.gada 1.janvāri ir stājušies spēkā grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19.pantā, kas paredz lielākus pabalstus. Tādējādi Veselības un sporta centrs nav piemērojis 2014.gada 1.janvārī spēkā stājušās, bet gan nelaimes gadījuma brīdī spēkā esošās normas.

Pārbaudes lietā tika izvērtēts jautājums, kura tiesību norma ir piemērojama attiecībā uz iesniedzēju konkrētajā situācijā. Proti, Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma noteikumi, kas bija spēkā nelaimes gadījuma brīdī – 2013.gada 8.novembrī (spēku zaudējuša tiesību norma), vai arī minētā likuma tiesību normas, kas bija spēkā Veselības un sporta centra galējā lēmuma pieņemšanas brīdī – 2014.gada 1.aprīlī (jaunā spēkā esoša tiesību norma).

Tiesībsargs secināja, ka likumdevēja nodoms ar 2013.gada 19.decembra likuma „Grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā” pārejas noteikumu 24.punktu bija noteikt tiesisko bāzi paaugstināta pabalsta piešķiršanai vienīgi Zolitūdes traģēdijā bojāgājušo ugunsdzēsēju tuviniekiem. Cits objektīvs pamats tiesību normas ar atpakaļejošu spēku nepieciešamībai nav konstatējams.

Līdz ar to pārbaudes lietā tika secināts, ka Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma pārejas noteikumu 24.punkts ir tulkojams maksimāli šauri, tas ir, atbilstoši patiesajam tā pieņemšanas mērķim – paaugstināta pabalsta piešķiršana tikai Zolitūdes traģēdijā bojāgājušo ugunsdzēsēju tuviniekiem. Turklāt minēto pārejas noteikumu 24.punkta neskaidrais formulējums attiecībā uz pārējiem Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19.panta noteikumiem, tiesībsarga skatījumā, nepārprotami dod pamatu vadīties no tiesību teorijas atziņām par rīcību šaubu gadījumos un uzskatīt, ka konkrētajā gadījumā publiskajās tiesībās pastāvošais tiesību normas tūlītējā spēka princips (jaunā tiesību norma ir piemērojama tiem apstākļiem, kas radušies pirms, bet turpinās pēc jaunās tiesību normas spēkā stāšanās (ievadītiem jeb turpinātiem apstākļiem) ir attiecināms uz Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19.panta 2.³ daļu.

Lai iesniedzējam izmaksātu pabalstu, bija jāizpildās diviem pamatnosacījumiem, kas veido vienotu juridisko faktu kopumu: jābūt nelaimes negadījumam un dokumentāli ir jānofiksē miesas bojājumu pakāpe.

Pirmā pazīme bija iestājusies 2013.gada 8.novembrī jeb brīdī, kad bija spēkā tiesiskais regulējums, kas paredzēja mazākus pabalstus. Centrālās medicīniskās ekspertīzes komisijas atzinums attiecībā uz iesniedzēju bija pieņemts 2014.gada 1.aprīlī jeb brīdī, kad bija spēkā tiesiskais regulējums, kas paredzēja lielākus pabalstus.

No minētā tika secināts, ka nosacījumu (juridiski nozīmīgo faktu) kopums iesniedzēja faktiskajā situācijā ir iestājies brīdī, kad spēkā bija jaunais tiesiskais regulējums, līdz ar to saskaņā ar ievadīto jeb turpināto apstākļu principu attiecībā uz iesniedzēja gadījumu bija piemērojams jaunais tiesiskais regulējums (Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19.panta 2.³ daļa).

Pārbaudes lietas ietvaros tika izvērtēts arī jautājums par Veselības un sporta centra rīcību labas pārvaldības aspektā, pamatojot administratīvo aktu.

Tiesībsargs konstatēja, ka administratīvais akts nebija pienācīgi pamatots un noformēts, kā arī tajā maldinoši bija norādīta pārsūdzēšanas kārtība. Attiecīgo iestādes rīcību tiesībsargs atzina par būtisku labas pārvaldības principa pārkāpumu un rekomendēja turpmāk novērst.

Šajā sakarā tiesībsargs lūdza Veselības un sporta centru pēc sešiem mēnešiem informēt par minēto rekomendāciju ieviešanu, kā arī par MK noteikumu Nr.565 grozījumu izstrādes un pieņemšanas virzību, ar kuriem ir plānots novērst pretrunas attiecībā uz administratīvā akta vienotu noformēšanu.

6.2.4. VID rīcība, nedzēšot personas parādus maksātnespējas procesa noslēgumā, pretēji tiesas nolemtajam

Pēc tiesībsarga iniciatīvas pārskata periodā tika ierosināta pārbaudes lieta par 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likuma un 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likuma piemērošanu, dzēšot nodokļu parādu⁵³ saistības fiziskas personas maksātnespējas procesa pabeigšanas rezultātā.

Pārbaudes lietā izvirzītais mērķis bija pārliecināties, vai 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likumā paredzētā kārtība attiecībā uz nodokļu parādu dzēšanu fizisko personu maksātnespējas procesa pabeigšanas (izbeigšanas) gadījumā ir nelabvēlīgāka par 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likumā pieredzēto⁵⁴.

2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likumā ir paredzēts, ka pēc fiziskās personas bankrota procedūras pabeigšanas netiek dzēsti šīs procedūras ietvaros nenomaksātie nodokļu parādi, kā arī ar tiem saistītās nokavējuma naudas un soda naudas.

Savukārt 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likuma 164.panta ceturrtā daļa paredz: ja parādnieks veicis fiziskās personas saistību dzēšanas plānā noteiktās darbības, pēc šā plāna darbības beigām atlikušās minētajā plānā norādītās personas saistības (t.sk. nodokļu parāda saistības) tiek dzēstas un apturētās izpildu lietvedības par dzēsto saistību piedziņu tiek izbeigtas.

⁵³ Ar nodokļa parādu atzinumā tiek saprasta nodokļa pamatsumma, ar to saistītā nokavējuma nauda un soda nauda.

⁵⁴ Šobrīd spēkā esošā 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likuma pārejas noteikumu 5.punkts paredz, ka (..) maksātnespējas procesos, kuri uzsākti laika posmā no 2008.gada 1.janvāra līdz 2010.gada 31.oktobrim, tiek piemērotas minētajā laika posmā spēkā esošā Maksātnespējas likuma normas un uz tā pamata izdotie normatīvie akti. Maksātnespējas procesi, kuri uzsākti, pamatojoties uz 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likumu, norit atbilstoši šī likuma normām, neskatoties uz to, ka ar 2010.gada 1.oktobri likums ir zaudējis spēku. Attiecīgi maksātnespējas procesi, kas uzsākti saskaņā ar 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likumu, norit atbilstoši 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likuma normām.

Izvērtējot minēto likumu tiesisko regulējumu, tika secināts, ka likumdevējs ir radījis alternatīvu mehānismu, kura ietvaros fiziskajām personām, kurām maksātnespējas process ir sākts, pamatojoties uz 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likumu, ir iespēja „pāriet” uz maksātnespējas procesu, kas paredz labvēlīgākus nosacījumus, tai skaitā attiecībā uz nodokļu parādu dzēšanu, vienlaikus pēc izvēles saglabājot tiesības pabeigt maksātnespējas procesu saskaņā ar 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likumu.

Kaut arī 2007.gada 1.novembra un 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likumu tiesiskais regulējums attiecībā uz fiziskās personas nodokļu parādu dzēšanu ir atšķirīgs, tomēr 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likuma regulējumu, pastāvot minētajam mehānismam, nav pamata atzīt par nelabvēlīgāku attiecībā pret spēkā esošo.

Papildus minētajam pārbaudes lietā tika vērtēts arī jautājums, vai VID dzēš nodokļu parādus, t.i., pieņem lēmumu par nodokļu parādu dzēšanu pēc fiziskas personas maksātnespējas procesa pabeigšanas saskaņā ar 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likumu.

Pārbaudes rezultātā tiesībsargs secināja: kaut arī saskaņā ar 2010.gada 26.jūlija Maksātnespējas likuma 164. un 165.pantā noteiktajā kārtībā pieņemtu tiesas lēmumu fiziska persona tiek atbrīvota no saistībām, kuras norādītas fiziskās personas saistību dzēšanas plānā, kurā varētu būt iekļauti arī nodokļu parādi, tomēr VID likuma „Par nodokļiem un nodevām” 25.panta izpratnē tos nedzēš, jo minētā norma neparedz šādu gadījumu.

Tiesībsargs atzina, ka šāda VID prakse ir atzīstama par nelabvēlīgu privātpersonas tiesībām un tiesiskajām interesēm, jo tā var radīt nelabvēlīgas tiesiskās sekas.

Šajā sakarā tiesībsargs konstatēja, ka Finanšu ministrija, lai novērstu šo problēmu, ir izstrādājusi grozījumus likumā „Par nodokļiem un nodevām”, kas ir iesniegti saskaņošanai Valsts sekretāru sanāksmē.

Tiesībsargs atzina, ka gan VID, gan Finanšu ministrija ir apzinājušas konstatēto problēmu, kā arī ir veikušas nepieciešamos pasākumus, lai to atrisinātu normatīvo aktu līmenī. Līdz ar to tiesībsargs aicināja VID līdz minēto grozījumu pieņemšanai piemērot spēkā esošo tiesisko regulējumu, ievērojot samērīguma principu, kā arī ņemot vērā Maksātnespējas likuma mērķi.

6.2.5. VID rīcība, novilcinot iesnieguma izskatīšanu

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz juridiskas personas iesniegumu, tika ierosināta pārbaudes lieta par VID rīcību.

Proti, iesniedzējs bija vērsies VID Muitas pārvaldē ar iesniegumu, lūdzot atmaksāt ievedmuitas un izvedmuitas nodokļus, pamatojoties uz Kopienas Muitas kodeksa⁵⁵ 239.pantā noteikto procedūru (atbrīvošana no nodokļu maksājumiem).

Atbildot uz minēto iesniegumu, VID pēc viena mēneša norādīja, ka ir nepieciešams veikt iesniegumā norādīto apstākļu padziļinātu pārbaudi, kā rezultātā iesnieguma izskatīšanas termiņu pagarināja.

Gandrīz četrus mēnešus pēc iesnieguma saņemšanas VID pieņēma lēmumu, ka tas netiks vērtēts pēc būtības, jo iesniedzējs nav ievērojis iesniegšanas termiņu.

Iesniedzējs pauda, ka VID tā vietā, lai padziļināti analizētu iesniegumā norādītos apstākļus, bez jebkāda attaisnojoša iemesla, prettiesiski novilcinot laiku, iesniegumu vispār nav vērtējis. Šāda VID rīcība ir pretrunā labas pārvaldības principam, vienlaikus pārkāpj personas tiesības uz taisnīgu procedūru īstenošanu – lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā.

Kopienas Muitas kodeksa 239.pants paredz formālo priekšnoteikumu – termiņu pantā paredzētās procedūras uzsākšanai. Raugoties no juridiskās metodoloģijas skatpunkta, pirms personas iesnieguma izskatīšanas pēc būtības tās piemērotājam obligāti ir jākonstatē, vai iesniegums ir iesniegts termiņā. Atkarībā no tā, vai šis priekšnoteikums ir ievērots, lemjams jautājums par apstākļu vērtēšanu pēc būtības. Ja termiņš nav ievērots, iestādei ir jāatsaka iesnieguma vērtēšana pēc būtības. Šāda pieeja ir pamatota ar tiesiskās stabilitātes principa ievērošanas nepieciešamību un tiesiskās paļāvības aizsardzību vienai no procesā iesaistītajām pusēm.⁵⁶

Tiesībsargs konstatēja, ka VID nav ievērojis minēto metodoloģiju un iesnieguma izskatīšanu ir sācis ar lietas apstākļu vērtēšanu pēc būtības, tādējādi radot maldīgu paļāvību, ka VID lēmuma pamatojums saturēs apsvērumus par iesniegumā norādītajiem apstākļiem. Turklāt tika secināts, ka VID ir nepamatoti pagarinājis iesnieguma izskatīšanas termiņu, kuru iesniedzējs, piemēram, varēja izmantot citu procesuālo darbību veikšanai.

6.2.6. Aizsardzības ministrijas rīcība, veicot parāda ieturējumus no izdienas pensijas un neievērojot likumā noteikto minimālo personas rīcībā saglabājamās summas apmēru

Pārbaudes lietā tika vērtēts jautājums, vai Aizsardzības ministrijai, veicot parāda ieturējumus no militārpersonu izdienas pensijām saskaņā ar zvērināta tiesu izpildītāja rīkojumu,

⁵⁵ Pilns nosaukums: Eiropas Padomes 1992.gada 12.oktobra Regula (EEK) Nr.2913/92 „Par Kopienas Muitas kodeksa izveidi”.

⁵⁶ Par procesuālo termiņu mērķi sk. Administratīvā procesa likuma komentāri, autoru kolektīvs Dr. iur. J.Briedes zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 449.lpp.

ir jāsaglabā naudas līdzekļi minimālās mēneša darba algas apmērā, kā arī naudas līdzekļi uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu – valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

Aizsardzības ministrija uzskata, ka likumā noteiktā summa nav jāievēro, jo to neparedz speciālā likuma norma – Militārpersonu izdienas pensiju likuma 12.pants, saskaņā ar kuru kopējā ieturējumu summa mēnesī nedrīkst pārsniegt 50 procentus no izdienas pensijas.

Spēkā esošais CPL 594.panta pirmās daļas 3.punkts⁵⁷ paredz, ka no parādniekam izmaksājamās darba samaksas un tai pielīdzinātajiem maksājumiem ieturējumus pēc izpildu dokumentiem izdara līdz piedzenamā parāda dzēšanai, ja likumā nav noteikts citādi, – 30 procentus, saglabājot parādniekam darba samaksu un tai pielīdzinātos maksājumus minimālās mēneša darba algas apmērā un saglabājot uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

Spēkā esošā CPL 595.panta otrā daļa⁵⁸ noteic, ka, vēršot piedziņu uz valsts pensijām⁵⁹, valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem un atlīdzībām, piemērojami noteikumi par piedziņas vēršanu uz darba samaksu, ja citos likumos nav noteikti citi ieturējumu ierobežojumi.

Tādējādi tiesībsargs secināja, ka konkrētajā gadījumā parādu piespiedu piedziņu, veicot ieturējumus no valsts pensijām, vienlaikus regulē gan vispārējs likums – CPL, gan arī virkne speciālo likumu, tostarp Militārpersonu izdienas pensiju likums. Līdz ar to šajā gadījumā ir runa par tiesību normu kolīziju⁶⁰.

Kā atzīts tiesību doktrīnā, viens no kolīziju atrisināšanas paņēmieniem ir tiesību normu iztulkošana, otrs – kolīzijas atrisināšanas normu piemērošana⁶¹.

Interpretējot Militārpersonu izdienas pensiju likuma 12.pantu gramatiski, secināms, ka, veicot ieturējumus, nav jāsaglabā naudas līdzekļi minimālās mēneša darba algas apmērā, kā arī naudas līdzekļi uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu – valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā. Taču, interpretējot ar vēsturisko, sistēmisko un teleoloģisko interpretācijas metodi, secināms, ka Aizsardzības ministrijai ir pienākums piemērot CPL 594. un 595.pantu, tādējādi saglabājot personai noteiktus naudas līdzekļus.

Tiesībsargs pilnībā piekrita Tieslietu ministrijas sniegtajam viedoklim, ka situāciju taisnīgi ir iespējams atrisināt, piemērojot arī Administratīvā procesa likuma 15.panta devītajā daļā

⁵⁷ Minētā kārtība stājās spēkā 2014.gada 1.janvārī.

⁵⁸ Minētā kārtība stājās spēkā 2014.gada 4.janvārī.

⁵⁹ Lai arī Civilprocesa likuma 595.panta otrajā daļā tiešā tekstā netiek lietots termins „izdienas pensijas”, tomēr no Satversmes tiesas judikatūrā paustajām atziņām izriet, ka izdienas pensijas ietilpst valsts pensiju kategorijā (piemēram, Satversmes tiesas 2010.gada 15.aprīļa spriedums lietā Nr. 2009-88-01, 14.punkts). Šādu nostāju pārbaudes lietā pauž arī VSAA un Tieslietu ministrija.

⁶⁰ Par tiesību normu kolīziju (konkurenci) runā, ja vairāku tiesību normu teksts (tiesiskais sastāvs) atbilst vienam un tam pašam faktiskajam sastāvam. Sk. Iljanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga: Ratio iuris, 2003, 96.lpp.

⁶¹ Turpat, 112.lpp.

paredzēto kolīzijas atrisināšanas normu, saskaņā ar kuru, ja konstatē pretrunu starp vienāda juridiskā spēka jaunāku vispārējo un vecāku speciālo tiesību normu, vecāko speciālo tiesību normu piemēro tiktāl, ciktāl tās mērķis nav pretrunā ar jaunākās vispārējās tiesību normas (normatīvā akta) mērķi.

Tiesībsargs atzina: tā kā CPL 595.panta otrās daļas (jaunāka vispārējā tiesību norma) mērķis ir nodrošināt to, ka, vēršot piedziņu uz valsts pensiju, ir piemērojami tādi paši kritēriji, kādi noteikti piedziņas vēršanai uz darba samaksu un citiem tai pielīdzināmiem maksājumiem, kā arī ievērojot to, ka ar Militārpersonu izdienas pensiju likuma 12.pantu (vecāka speciālā tiesību norma) šādu mērķi nav iespējams sasniegt, konkrētajā gadījumā ir piemērojama vispārējā tiesību norma.

Pārbaudes lieta tika pabeigta ar rekomendāciju Aizsardzības ministrijai – piemērojot Militārpersonu izdienas likuma 12.pantu, ņemt vērā un piemērot spēkā esošā Civilprocesa likuma 594.pantu un 595.panta otro daļu, tādējādi militārpersonu izdienas pensijas saņēmējam pēc parāda ieturējumu veikšanas, saglabājot naudas līdzekļus minimālās mēneša darba algas apmērā un uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu – valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

6.3. Iestādes nesavlaicīga rīcība

6.3.1. Privatizācijas procesa nepamatota novilcināšana

Sakarā ar personas iesniegumu pārskata periodā tika ierosināta pārbaudes lieta par VAS „Valsts nekustamie īpašumi” un VAS „Privatizācijas aģentūra” rīcību. Iesniegumā bija norādīts uz iespējamu VAS „Valsts nekustamie īpašumi” un VAS „Privatizācijas aģentūra” vilcināšanos par valstij piederošas jaunbūves domājamo daļu privatizāciju un valstij piederošas zemes domājamo daļu atsavināšanu.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka privatizācijas un atsavināšanas process ir iekavējies par diviem gadiem un septiņiem mēnešiem sakarā ar nekvalitatīvi noslēgtu vienošanos starp VAS „Privatizācijas aģentūra” un atsavināmajai zemei piegulošās zemes īpašnieku.

Tiesībsargs secināja, ka VAS „Privatizācijas aģentūra” rīcība, noslēdzot juridiski nepilnīgu vienošanos, pēc būtības nav vērsta uz valsts un privatizācijas procesa pretendentu interešu efektīvu aizstāvību, kas liecina par labas pārvaldības neievērošanu.

6.3.2. Būvniecības, enerģētikas un mājokļu valsts aģentūras rīcības nepareizība

Citā lietā iesniedzējs norādīja, ka atbildīgās valsts iestādes nav nodrošinājušas valsts dzīvojamās mājas privatizācijas procesa īstenošanu samērīgā termiņā un nav pienācīgi pildījušas

dzīvojamās mājas valdītāja pienākumus, tas ir, nav veikušas pārvaldīšanas obligātās darbības, kā rezultātā mājā esošais dzīvoklis nav derīgs dzīvošanai.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka četru gadu periodā no MK rīkojuma par mājas privatizāciju spēkā stāšanās netika veiktas likumā un rīkojumā noteiktās darbības, lai sagatavotu dzīvojamo māju privatizācijas uzsākšanai. Tādējādi valsts aģentūras „Mājokļu aģentūra”, bet pēc reorganizācijas - Būvniecības, enerģētikas un mājokļu valsts aģentūras bezdarbība ir uzskatāma par prettiesisku. Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka dzīvojamās mājas sagatavošana privatizācijai tika sākta un veikta tikai tad, kad to pārņēma VAS „Privatizācijas aģentūra”. Pārbaudes lietā netika konstatēts, ka VAS „Privatizācijas aģentūra” tieši būtu novilcinājusi privatizācijas procesa sākšanu.

Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka kopumā valsts atbildīgo iestāžu veiktā privatizācijas procesa sākšana ir novērtējama kā nesamērīgi ilgā laikā īstenota procedūra.

Izskatot pārbaudes lietas materiālus, tika konstatēts, ka ne Mājokļu aģentūra, ne Būvniecības, enerģētikas un mājokļu valsts aģentūra, ne VAS „Privatizācijas aģentūra” kā saistību pārņēmēja nav izskaidrojusi dzīvojamās mājas iedzīvotājiem privatizācijas procesa sākšanas kavēšanās iemeslus, līdz ar to nav ievērojusi Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā noteikto labas pārvaldības principu.

6.4. Tiesiskās palāvības principa pārkāpums

6.4.1. Komersantu, kas ieguvuši vai vēlas iegūt tiesības pārdot saražoto elektroenerģiju valsts obligātā iepirkuma ietvaros, tiesība paļauties uz nemainīgu normatīvo regulējumu

Tiesībsarga birojā vērsās vairāki elektroenerģijas ražotāji – komersanti, kas ieguvuši vai vēlējas iegūt tiesības pārdot saražoto elektroenerģiju valsts obligātā iepirkuma ietvaros. Iesniedzēji norādīja uz, viņu ieskatā, nepamatotu ierobežojumu pārdot elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros.

2011. un 2012.gadā valdība, izdodot MK noteikumus, paredzēja, ka noteiktu laiku - līdz 2016.gada 1.janvārim - Ekonomikas ministrija neorganizē konkursus par tiesību iegūšanu pārdot saražoto elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros un tiesību iegūšanu saņemt garantētu maksu par uzstādīto elektrisko jaudu. Papildus tam MK noteikumi paredzēja ierobežojošu periodu - aptuveni 10 gadus - attiecībā uz valsts atbalsta turpināšanu tiem komersantiem, kas jau saņēmuši atļaujas pārdot noteiktā apjomā koģenerācijā saražoto elektroenerģiju.

Iesniedzēji norādīja uz, viņuprāt, tiesiskās vienlīdzības principa, Satversmes 1., 105. un 91.pantā noteikto tiesību aizskārumu, likumā noteiktā deleģējuma pārsniegumu un MK noteikumu neatbilstību Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumam.

Apstrīdētās normas:

1) MK 2012.gada 28.augusta noteikumi Nr.604 „Grozījumi Ministru kabineta 2009.gada 10.marta noteikumos Nr.221 „Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu un cenu noteikšanu, ražojot elektroenerģiju koģenerācijā”;

2) MK 2011.gada 17.maija noteikumi Nr.365 „Grozījums Ministru kabineta 2010.gada 16.marta noteikumos Nr.262 „Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu, izmantojot atjaunojamus energoresursus, un cenu noteikšanas kārtību”.

Vērtējot MK noteikumu atbilstību tiesiskās palāvības principam, tiesībsargs konstatēja, ka grozījumu leģitīmais mērķis pamatā ir Direktīvas 2009/28/EK prasību ieviešana. Saskaņā ar Direktīvas 2009/28/EK I pielikumu Latvijai tika noteikts obligāts mērķis, ka no atjaunojamiem energoresursiem saražotas enerģijas īpatsvars bruto enerģijas galapatēriņā jāpalielina no 32,6% 2005.gadā līdz 40% 2020.gadā. Kā otrs no būtiskiem iemesliem tiesiskā regulējuma maiņas nepieciešamībai ir minēts elektroenerģijas gala tarifa straujš kāpums.

Atzinumā secināts, ka atbalsta apturēšana ilgākā laika posmā ietekmēs elektroenerģijas lietotāju intereses, apturot elektroenerģijas gala tarifa strauju kāpumu. Tātad sabiedrības gūtais labums ir lielāks nekā varbūtējais iesniedzēju tiesību ierobežojums. Attiecīgi tiesību pārdot obligātā iepirkuma ietvaros noteiktu apjomu elektroenerģijas nepiešķiršana zināmu laika periodu nerada tiesiskās palāvības principa pārkāpumu un atbilst Satversmes 1.pantam.

Attiecībā uz iespējamo Satversmes 105.pantā noteikto tiesību aizskārumu atzinumā secināts, ka ierobežojumam ir leģitīms mērķis, proti, panākt Direktīvas 2009/28/EK pakāpenisku ieviešanu un mazināt obligātās iepirkuma komponentes apjoma strauju pieaugumu, kas būtiski palielinātu elektroenerģijas gala tarifu, radot risku pieaugt iedzīvotāju enerģētiskajai nabadzībai. Līdz ar to nav konstatējams arī Satversmes 105.pantā noteikto īpašumtiesību pārkāpums.

Savukārt saistībā ar MK noteikumiem Nr.365 konstatēts, ka iesniedzēji ir ieguvuši tiesības pārdot noteiktu elektrostacijā saražotās elektroenerģijas apjomu obligātā iepirkuma ietvaros. Tas, ka iesniedzēji faktiski saražo lielāku elektroenerģijas apjomu un vēlētos to pārdot obligātajā iepirkumā, neaizskar viņu īpašuma tiesības, bet gan attiecas uz viņu vēl neiegūtu īpašumu.

Atzinumā secināts, ka laika periods, kurā ir apturēta tiesība uz obligāto iepirkumu, ir nepieciešams, lai ierobežotu nekontrolētu elektroenerģijas atbalsta apjoma palielināšanos, kas ilgākā laikā var ietekmēt elektroenerģijas gala tarifa cenu, un izvērtētu piešķirto atbalsta mehānismu un tā ekonomisko pamatotību, kas ir viens no Elektroenerģijas tirgus likuma mērķiem.

Tādējādi tiesībsargs nekonstatēja likumā noteiktā deleģējuma pārsniegšanu, jo saskaņā ar Elektroenerģijas tirgus likumu MK ir noteikts deleģējums attiecībā uz obligātā iepirkuma apjomu un īstenošanas kārtību, un tieši to valdība realizē, izdodot apstrīdētos MK noteikumus.

Iesniedzēji uzskatīja, ka, pieņemot MK noteikumus Nr.604, netika ievērots vienlīdzības princips, jo daudzi elektroenerģijas ražotāji var vienlaikus kvalificēties iegūt tiesības (un jau ir ieguvuši) pārdot saražoto elektroenerģiju obligāti iepērkamā elektroenerģijas apjoma veidā gan saskaņā ar MK noteikumiem Nr.221, gan Nr.262. Tie, kuri ražo elektroenerģiju koģenerācijas stacijās, izmantojot atjaunojamus energoresursus, ir pieteikušies atbalsta saņemšanai tikai atbilstoši noteikumiem Nr.221 vai tikai saskaņā ar noteikumiem Nr.262. Tādējādi elektroenerģijas ražotāji, kas ražo elektroenerģiju koģenerācijas elektrostacijās, izmantojot atjaunojamus energoresursus, atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem līdzīgos apstākļos, bet pret tiem ir vērsta atšķirīga attieksme atkarībā no tā, pēc kuriem MK noteikumiem tie pieteikušies atbalstam.

Abas personu grupas vieno atbalsta saņemšana no valsts, tomēr atšķirīgs ir atbalsta veids personām, kuras ražo elektroenerģiju koģenerācijas elektrostacijās, un personām, kuras ražo enerģiju, izmantojot atjaunojamus energoresursus.

Atbilstoši MK noteikumu Nr.221 2.1.apakšpunktam koģenerācijas elektrostacija ir tehnoloģisku iekārtu, būvju un infrastruktūras kopums, kas paredzēts vienlaicīgai elektroenerģijas un siltumenerģijas ražošanai, kas nozīmē, ka arī galaprodukta realizācijas iespējas ir atšķirīgas no tām atjaunojamo energoresursu elektrostacijām, kas ražo tikai elektroenerģiju. Tādējādi nepārprotami atzīstams, ka komersanti, kas ražo elektroenerģiju no atjaunojamiem energoresursiem, un tie, kas ražo enerģiju koģenerācijā, neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Par atšķirīgu apstākļu esamību liecina jau tas vien, ka likumdevējs Elektroenerģijas tirgus likumā ir izdalījis šos komersantus atsevišķi un attiecīgi MK radījis atšķirīgu tiesisko regulējumu elektroenerģijas cenas noteikšanai.

Attiecībā uz izdoto MK noteikumu atbilstību Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumam konstatēts, ka tiesību norma ir vērsta nevis uz atpakaļejošiem notikumiem, bet gan ierobežos iesniedzēju iepriekš iegūtas tiesības nākotnē, līdz ar to šajā gadījumā nevar uzskatīt, ka tās tiek piemērotas ar atpakaļvērstu spēku.

6.4.2. Par pārejas perioda nenoteikšanu, grozot tiesisko regulējumu

Pārbaudes lietā par iespējamu īpašuma tiesību un tiesiskās palāvības principa pārkāpumu tika konstatēts, ka personai saskaņā ar Valsts un pašvaldību profesionālo orķestru, koru, koncertorganizāciju, teātru un cirka mākslinieku izdienas pensiju un baleta mākslinieku pabalsta par radošo darbu likumu kopš 2010.gada ir piešķirta izdienas pensija.

Persona kopš 2004.gada ir noslēgusi vairākus līgumus ar Latvijā reģistrētiem pensiju fondiem, katru mēnesi daļu no saviem ienākumiem novirzot 3.līmeņa pensijas uzkrājumiem.

Personai saskaņā ar likuma „Par privātajiem pensiju fondiem” 11.panta piekto daļu⁶², kas noteica, ka pensiju plānā norādītais pensijas vecums nevar būt mazāks par 55 gadiem, izņemot speciālus pensiju plānus noteiktām profesijām, kuru sarakstu apstiprinājis MK, un saskaņā ar MK 1998.gada 28.aprīļa noteikumu Nr.155 „Noteikumi par profesijām, kurās strādājošajiem var paredzēt speciālus pensiju plānus privātajos pensiju fondos” 9.1.1.apakšpunktu kā bijušajam baleta māksliniekam, sasniedzot 38 gadu vecumu, nepieciešamības gadījumā bija iespēja pensiju plānā paredzētajā termiņā (kurš dažādiem pensiju fondiem ir no vienas nedēļas līdz diviem mēnešiem) saņemt savus 3.pensiju līmenī uzkrātos līdzekļus.

Steidzama nepieciešamība pēc uzkrātajiem naudas līdzekļiem iesniedzējam radās 2013.gada septembrī, tomēr saņemt tos neizdevās – pensiju fondi atteicās to darīt sakarā ar grozījumiem likumā „Par privātajiem pensiju fondiem”. Proti, Saeimas 2013.gada 9.jūlijā pieņemtais un Valsts prezidenta 2013.gada 24.jūlijā izsludinātais likums „Grozījumi likumā „Par privātajiem pensiju fondiem”” stājās spēkā 2013.gada 7.augustā. Ar šiem grozījumiem tika mainīta likuma „Par privātajiem pensiju fondiem” 11.panta piektās daļas redakcija, proti, iepriekšējā redakcija tika aizstāta ar jaunu: „Pensiju plānā norādītais pensijas vecums nevar būt mazāks par 55 gadiem, izņemot tādās speciālās profesijās strādājošos, kuru sarakstu nosaka Ministru kabinets.”

Sakarā ar minētajiem likuma grozījumiem ar 2013.gada 7.augustu spēku zaudēja MK noteikumi Nr.155. Savukārt jauni MK noteikumi par speciālo profesiju sarakstu brīdī, kad persona vērsās pensiju fondos ar lūgumu izmaksāt papildpensijas uzkrājumu, vēl nebija pieņemti. Tāpat likumā „Par privātajiem pensiju fondiem” nebija pieņemts pagaidu tiesiskais regulējums, kurā noteikumi Nr.155 darbotos līdz jaunā profesiju saraksta pieņemšanai.

Likumdošanas procesa ietvaros nav ievērots labas likumdošanas princips⁶³.

Finanšu un kapitāla tirgus komisija un Labklājības ministrija nav vērsušas Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas uzmanību uz nepieciešamību paredzēt pārejas noteikumus sakarā ar iespējamo tiesiskā regulējuma trūkumu un sekām, kas varētu rasties tā neesamības dēļ, kaut gan to zināja.

Arī citas grozījumu likumā „Par privātajiem pensiju fondiem” (Saeimas reģ.Nr.645/Lp11) izstrādē iesaistītās institūcijas nav pievērsušas uzmanību pārejas perioda noteikšanas nepieciešamībai, kaut arī no likumprojekta pavaddokumentiem to varēja izsecināt.

⁶² Redakcijā, kas bija spēkā līdz 2013.gada 9.jūlija likuma „Grozījumi likumā „Par privātajiem pensiju fondiem”” spēkā stāšanās brīdim, tas ir, 2013.gada 7.augustam.

⁶³ Jānis Pleps. Pienācīgā kārtā pieņemts likums – saturs un izpratne. Bīriņu 2013.gada Konstitucionālās tiesībpolitikas semināra materiāli. 106., 108., 111.lpp. (nepublicēts).

Ņemot vērā minēto, tika secināts, ka likuma „Par privātajiem pensiju fondiem” 11.panta piektās daļas grozījumu izstrādes procesā ir pieļauta neuzmanības kļūda un tās rezultātā ir tikusi pārkāpta personas tiesiskā paļāvība un aizskartas īpašuma tiesības.

Vienlaikus ir secināts, ka gan Finanšu un kapitāla tirgus komisija, gan Labklājības ministrija pēc minēto grozījumu pieņemšanas nav aktīvi iesaistījušās problēmas risināšanā. Iestādes iesaistījās tikai tad, kad šāda problēma bija reāli radusies.

Tiesībsargs atzina, ka šāda iestāžu rīcība neatbilst labas pārvaldības principam.

6.5. Neefektīva pašvaldības autonomo funkciju izpilde

6.5.1. Talsu pašvaldības un pašvaldības SIA „Talsu Ūdens” rīcība, nepamatoti iekasējot no iedzīvotājiem ikmēneša abonentmaksu par ūdensapgādi

Pēc Talsu iedzīvotāju sūdzības tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par Talsu pašvaldības un tās SIA „Talsu ūdens” rīcību, vienlaikus ar tarifu par ūdensapgādes un kanalizācijas pakalpojumiem, pretēji normatīvajos aktos noteiktajam saglabājot arī ikmēneša pastāvīgo maksājumu (abonentmaksu) Ls 0,72 jeb 1,02 euro (bez PVN) par ūdensapgādes nodrošināšanu.

Atzinumā secināts, ka šāda rīcība ir prettiesiska un tās rezultātā laikā no 2008.gada 1.augusta līdz 2013.gada 1.martam no iedzīvotājiem prettiesiski tika iekasēti aptuveni 130 000 latu jeb 184 974 eiro. SIA „Talsu ūdens” un Talsu novada pašvaldība ir pārkāpusi virkni tiesību aktu, kā arī labas pārvaldības principu, radot iedzīvotājiem materiālos zaudējumus.

Lai novērstu Talsu novada domes 2008.gada 18.jūnija rīkojuma Nr.2-9/14 radītās sekas, tiesībsargs lūdza:

1) Talsu novada domi nekavējoties paziņot iedzīvotājiem (gan laikrakstā, gan domes un SIA „Talsu ūdens” tīmekļa vietnēs) par nepamatoti iekasētajām ikmēneša abonēšanas maksām par ūdensapgādes pakalpojuma pieslēgumu un kārtību, kādā iedzīvotāji var pieteikties, lai saņemtu atpakaļ pārmaksāto naudu;

2) Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju:

2.1. izvērtēt Talsu novada pašvaldības rīcību, pildot tās autonomo ūdensapgādes funkciju, kuras ietvaros laikā no 2008.gada 1.augusta līdz 2013.gada 1.martam no iedzīvotājiem prettiesiski tika iekasēta ūdensapgādes pastāvīgā maksājuma daļa;

2.2. izvērtēt pašreizējo pašvaldības rīcību un atbildību saistībā ar prettiesiski iekasēto summu atmaksu iedzīvotājiem;

2.3. prasīt likuma „Par pašvaldībām” 94.¹pantā paredzēto paskaidrojumu no Talsu novada pašvaldības domes priekšsēdētāja.

Talsu novada pašvaldība uz tiesībsarga rekomendāciju atbildi nav sniegusi. Tiesībsargs turpina rekomendācijas ieviešanas kontroli.

6.5.2. Sabiedriskā transporta nenodrošināšana Rīgas pilsētas Kanāla ielas rajonā

Pārbaudes lieta Nr.2012-4-27L ierosināta par to, ka Rīgas dome kopš 2009.gada 1.janvāra pārtraukusi sabiedriskā transporta kustību Kanāla ielas (Bukultu) teritorijā, kas daudziem simtiem Rīgas iedzīvotāju, tai skaitā bērniem un skolniekiem, lai nokļūtu sabiedriskā transporta tuvākajā pieturvietā, liek šķērsot dzelzceļu un četru braukšanas joslu šoseju vai mērot papildu ceļu 2,5-2,8 km garumā. Tiesībsargs konstatēja, ka, nepilnīgi nodrošinot likumā „Par pašvaldībām” noteiktās funkcijas, Rīgas pilsētas pašvaldība nav ievērojusi arī Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta trešajā un piektajā daļā noteiktos valsts pārvaldes principus – valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs un savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu, kas ietver taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā, un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses.

Pašvaldība sniegusi atbildi, ka sabiedriskā transporta tīkla pārklājums kopumā ir vērtējams kā ļoti labs, tomēr ir atsevišķas mazapdzīvotas vietas Rīgas pilsētas teritorijā (Trīsciems, Mūkupurvs, Lucavsala, Dārziņi u.c.), kuru nodrošinājums ar sabiedrisko transportu nav uzskatāms par optimālu. Pašvaldība norādīja, ka vairākkārt ir izvērtējusi konkrētās ielas tehniskā stāvokļa atbilstību iekļaušanai kādā no Rīgas pilsētas sabiedriskā transporta maršrutiem, kā arī izvērtējusi jaunas pieturvietas izbūvi, tomēr atzinusi, ka ielas tehniskais stāvoklis (platums) nav piemērots Rīgas pašvaldības SIA „Rīgas satiksme” īpašumā esošajam sabiedriskajam transportam, kā arī konstatēts, ka jaunas pieturvietas izbūve bez apjomīgu būvdarbu veikšanas nav iespējama. Vienlaikus ir vērtēta iespēja nodrošināt mikroautobusa pakalpojumus minētajā apkaimē, tomēr eksperimentālajā braucienā konstatēts, ka ielas platums neatbilst minibusu gabarītiem, līdz ar to pastāv sadursmes iespējas. Risinājums, pašvaldības ieskatā, iespējams tikai Rīgas Ziemeļu transporta koridora projekta izstrādes ietvaros. Rīgas dome ieteikusi iedzīvotājiem minēto jautājumu risināt, vēršoties Sabiedriskā transporta padomē, un uzlabojusi, tomēr pilnībā neatrisinājusi, Garkalnes novada Priedkalnes iedzīvotāju piekļuvi sabiedriskajam transportam.

Saistībā ar citu iesniegumu tiesībsargs norādīja uz sabiedriskā transporta nepieejamību Dārziņu teritorijā, kur līdz 2013.gada 26.augustam kursēja 276.maršruta mikroautobuss. Atbildot uz minēto, pašvaldība paskaidroja, ka minētais pakalpojums pārtraukts, jo saskaņā ar normatīvajiem aktiem pasažieru iekāpšana/izkāpšana iespējama tikai sabiedriskā transporta pieturvietās, taču konkrētajā teritorijā tādas nav izbūvētas. Pieturvietu izbūve konkrētajā Dārziņu teritorijā ir iespējama, veicot kompleksu ielu infrastruktūras pārbūvi, savukārt pagaidu

pieturvietu izbūve nav iespējama, jo normatīvais regulējums tādas neparedz. Vienlaikus pašvaldība norādīja, ka Rīgas attīstības programmā 2014.-2020.gadam ir iekļauti uzdevumi, kuros paredzēts atbilstoši pieejamiem finanšu līdzekļiem risināt ar Dārziņu infrastruktūru saistītos jautājumus, tai skaitā attiecībā uz pakāpenisku satiksmes infrastruktūras objektu būvniecību un rekonstrukciju.

6.5.3. Par pašvaldības pienākumu nodrošināt būvniecības procesa tiesiskumu savā administratīvajā teritorijā

2011.gadā atzinumā Nr.2011-343-27L tiesībsargs norādīja, ka ir neloģiska un nav pieļaujama tāda normatīvā regulējuma pastāvēšana, saskaņā ar kuru beidzas pašvaldības pienākums nodrošināt būvniecības procesa tiesiskumu savā administratīvajā teritorijā, ja būvnieks būvdarbus ir paspējis pabeigt.

Tiesībsargs aicināja Ekonomikas ministriju precizēt normatīvo regulējumu, lai neprecīzi un, iespējams, pārprotami iztulkojamu normu dēļ pašvaldības nevarētu izvairīties no pienākuma nodrošināt būvniecības procesa tiesiskumu savā administratīvajā teritorijā.

2014.gada oktobrī Ekonomikas ministrija informēja tiesībsargu, ka 2014.gada 1.oktobrī ir stājies spēkā jaunais būvniecības regulējums. Izstrādājot iekšējo inženiertīklu izbūves normatīvo regulējumu, tika ņemtas vērā tiesībsarga sniegtās rekomendācijas atzinumā pārbaudes lietā Nr.2011-343-27L. Jaunajā būvniecības regulējumā iekšējo inženiertīklu būvniecības kārtību nosaka MK 2014.gada 16.septembra noteikumi Nr.551 „Ostu hidrotehnisko, siltumenerģijas, gāzes un citu, atsevišķi neklasificētu, inženierbūvju būvnoteikumi”. Saskaņā ar šo noteikumu 12.2.2.apakšpunktu būvniecības ierosinātājs iesniedz būvvaldē apliecinājuma karti ēkas iekšējā inženiertīkla (izņemot elektroenerģijas vai elektronisko sakaru tīklu) atjaunošanai, ierīkošanai, nojaukšanai vai pārbūvei, ja šim nolūkam ir paredzēts Eiropas Savienības, valsts vai pašvaldības līdzfinansējums. Tāpat atbilstoši MK noteikumu Nr.551 13.punktam arī iekšējā inženiertīkla atjaunošanai vai pārbūvei daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā ir nepieciešama apliecinājuma karte. Papildus noteikumu Nr.551 izstrādes gaitā tika panākta vienošanās, ka izņēmums no vispārīgās kārtības varētu būt gadījumā, kad ar tīkla atjaunošanu vai pārbūvi netiek ietekmēta attiecīgā pakalpojuma pieejamība.

No minētā secināms, ka Ekonomikas ministrija ir novērsusi tiesībsarga identificēto normatīvā regulējuma nepilnību, tādējādi izpildot Tiesībsarga biroja sniegto rekomendāciju.

6.5.4. Rīgas pašvaldības rīcība, pretēji likumā noteiktajam nododot privatizācijai daudzdzīvokļu mājas pagrabu kā atsevišķu nedzīvojamo telpu

Iesniegumā izteikta neapmierinātība par Rīgas domes rīcību, atsavinot neapdzīvojamo telpu – mājas pagrabu atsevišķi no daudzdzīvokļu mājā esošajiem dzīvokļiem un par šo faktu neinformējot nama iedzīvotājus, kā rezultātā tiem ir apgrūtināta piekļuve atsavinātā pagraba telpās esošajām ēkas koplietošanas komunikāciju sistēmām. Savukārt Rīgas dome paskaidroja, ka, atsavinot pagrabu, tā ir rīkojusies atbilstoši normatīvajiem aktiem.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs noskaidroja, ka pagrabā atrodas ne tikai nama kanalizācijas sistēmas, aukstā un karstā ūdens sistēmas stāvvadi, bet arī šo stāvvadu noslēgšanas ventiļi. Tika konstatēts, ka pagrabā esošās inženierkomunikācijas ir nepieciešamas mājokļu izmantošanai un līdz ar to pagrabs ir funkcionāli saistīts ar namā esošajiem dzīvokļiem. Saskaņā ar likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 1.panta 9.punktu pagrabs nav atzīstams par neapdzīvojamo telpu un nevar tikt atzīts par atsevišķu nekustamu īpašumu.

Pastāvot minētajiem apstākļiem, Rīgas pašvaldība nedrīkstēja pagrabu atsavināt kā atsevišķu īpašumu, pamatojoties uz likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pārejas noteikumu 30.punktu. Ņemot vērā minēto, konkrētais Rīgas domes lēmums tika atzīts par neatbilstošu normatīvajiem aktiem.

V Tiesiskā vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

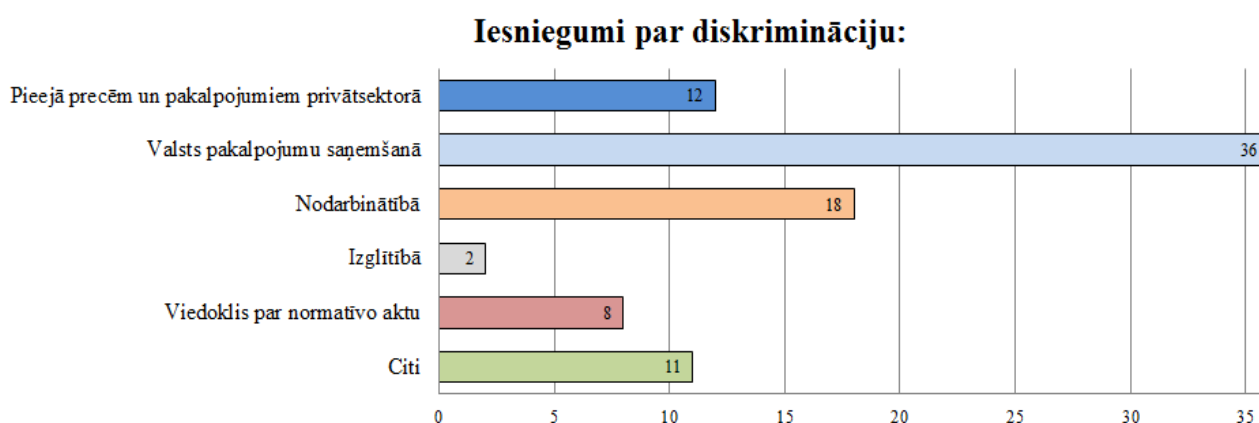
1. Statistika un vispārējs pārskats

1.1. Iesniegumu izskatīšana

Tiesiskās vienlīdzības nodaļā (turpmāk – TVN) 2014.gadā izskatīti 87 rakstveida iesniegumi gan no privātpersonām, gan juridiskām personām. Vēl 38 cilvēki saņēmuši konsultācijas klātienē, bet 146 iedzīvotājiem sniegtas atbildes uz elektroniski iesūtītajiem jautājumiem. Padziļinātai izpētei pēc personu vēršanās Tiesībsarga birojā ierosinātas 22 pārbaudes lietas un viena pēc tiesībsarga iniciatīvas.

Iesniegumos personas norādījušas uz nevienlīdzību valsts pakalpojumu saņemšanā – 36, piemēram, par piedalīšanos ceļu satiksmē ar ārvalstī reģistrētu transportlīdzekli, par sievietes tiesības uz dzemdību veida izvēli, par bērnu kopšanas pabalstu u.c. Vienlīdz aktuāla tēma 2014.gadā bijusi par vienlīdzības principa ievērošanu un diskriminācijas aizliegumu nodarbinātības jomā – 18, piemēram, par jauno māmiņu diskrimināciju, par psiholoģisko teroru darbavietā, kā arī pieeju precēm un pakalpojumiem privātsektorā – 12, piemēram, par atšķirīgas attieksmes pārkāpumu, izplatot reklāmu, par asistentu tiesībām un privāttiesisku darījumu slēgšanu personām ar invaliditāti.

Tāpat vairākkārt – kopumā 8 – personas vērsušās Tiesībsarga birojā ar lūgumu sniegt viedokli par normatīvajiem aktiem, to atbilstību Satversmes 91.pantā noteiktajam vienlīdzības principam.

1.2. Dalība normatīvo aktu izstrādē

Jau 2013.gadā tika aktualizēts jautājums par jauno vecāku tiesisko aizsardzību darba tiesisko attiecību ietvaros, nosakot vidējo izpeļņu personām par neizmanto to ikgadējā apmaksātā

atvaļinājuma periodu situācijā, kad personas atgriežas darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma. Par ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu pienākošos naudu aprēķina, ņemot vērā Darba likuma 75.panta trešajā daļā noteikto, proti, personām, kuras ilgāk kā 12 mēnešus nav veikušas darba pienākumus (bērna kopšanas atvaļinājums), to noteica pēc minimālās mēneša algas.

Tiesībsargs secināja, ka iespējamās divas salīdzināmas situācijas, kurās darbiniekam ir radušās tiesības uz ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu un darbinieks šīs tiesības izlieto, tas ir, pirms vai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, radot atšķirīgas tiesiskās sekas ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma naudas noteikšanā un ierobežojot darbinieka tiesības izmantot šo atvaļinājumu uzreiz pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Tāpat tika secināts, ka ar diferencēto attieksmi netiek sasniegts leģitīmais mērķis, jo nav citas pamattiesības, kas, pamatojoties uz samērīguma principa ievērošanu, tiek aizsargātas.

Pabeidzot pārbaudes lietu, par konstatētajiem pārkāpumiem tika informēta Labklājības ministrija. Kopā ar to tika rīkotas četras sanāksmes, kurās diskutēja par tiesībsarga aktualizēto problēmu un iespējamiem risinājumiem. Tiesībsargs piedalījās Darba likuma 75.panta (vidējā izpeļņa) grozījumu izstrādē, un tas tika izteikts 2014.gada 23.oktobra likuma redakcijā, paredzot vidējās izpeļņas aprēķinu par periodu pirms attaisnotās prombūtnes perioda sākuma. Tādējādi ir novērsts tiesībsarga konstatētais vienlīdzības principa pārkāpums.

1.3. Sadarbība ar NVO

2014.gadā Tiesībsarga birojs turpināja sadarbību ar Invalīdu un viņu draugu apvienību „Apeirons”, tiesībsargam personīgi pārbaudot vides pieejamību Latvijas Mākslas akadēmijas jaunajā korpusā, kas nodots ekspluatācijā 2012.gadā. Tiesībsargs pārliecinājās, ka personām ar invaliditāti tas nav vienlīdzīgi pieejams. Šī ir kārtējā problēma Latvijā, kad, neraugoties uz regulējuma esamību, kā šajā gadījumā – vides pieejamības prasībām publiskām ēkām un būvēm, praksē ir situācijas, kad normas nav ievērotas. „Apeirons”, pārstāvot personu ar invaliditāti tiesības, 2014.gadā par minēto jautājumu vērsās administratīvajā tiesā, kur ierosināta lieta Nr. A420291913.

Tāpat, reaģējot uz „Apeirons” norādīto problēmu, ka ne visas pasta nodaļas ir pieejamas personām ar invaliditāti un VAS „Latvijas Pasts” iekasē papildu samaksu par sūtījuma pārsūtīšanu uz personai pieejamu pasta nodaļu, tiesībsargs nekavējoties vērsās pie VAS „Latvijas Pasts” vadības un uzraugošās institūcijas ar lūgumu novērst personu ar invaliditāti tiesību pārkāpumu. Tiesībsargs uzsvēra, ka aktīva un cieņpilna rīcība pret visām personām ietver visiem pieejamu telpu izvēli vai pielāgošanu. Ja telpas nav pieejamas visiem, izdevumi par pārsūtīšanu uz cilvēkam pieejamu pasta nodaļu saskaņā ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti

tiesībām ir jāuzņemas „Latvijas Pastam”, jo tā bezdarbības dēļ invalīdi nevar saņemt sūtījumu dzīvesvietai tuvākajā nodaļā, tāpat kā ikviens iedzīvotājs.

2014.gadā Tiesībsarga biroja līdztiesības eksperti bija atsaucīgi nevalstisko organizāciju aicinājumiem informēt par tiesībsarga darbu un uzklaut problēmas, ar ko saskaras invalīdi un citas īpaši aizsargājamās grupas. Tā ietvaros ir lasīta lekcija biedrībai „Saule”, ilgstošajiem sadarbības partneriem „Apeirons”, „Apeirons” un biedrības „Klubs „Verte” rīkotā „Neatkarīgās dzīves treniņā” cilvēkiem ar invaliditāti, NRC „Vaivari” reģionālajos pasākumos, Liepājas Diakonijas centra rīkotajā konferencē „Darbavietas cilvēkiem ar īpašām vajadzībām”, biedrības „Latvijas pilsoniskās sabiedrības atbalsta centrs” rīkotajā diskusijā Cēsīs par personu ar invaliditāti tiesībām un sociālo atbalstu. Vienlīdz aktuāli bijuši temati, kas saistīti ar nacionālo dažādību Latvijā, un Tiesībsarga biroja eksperti piedalījušies Baltijas sociālo zinātņu institūta organizētajā diskusijā par Latvijas nepilsoņu integrācijas procesa analīzi un Mazākumtautību forumā.

2. Aktuālās tēmas un pētījumi

2.1. Pētījums „Bilingvālā izglītība”

Tiesībsargs kā vienu no savām prioritātēm ir izvirzījis tiesību uz izglītību nodrošināšanas pētīšanu. Pirms pāris gadiem, rosinot jautājumu par bezmaksas izglītību, tika saņemtas iedzīvotāju norādes par plašākām problēmām izglītības sistēmā, romu nodalīšanu atsevišķās klasēs bez īpašas mazākumtautības programmas, bilingvālās izglītības programmu neīstenošanu atbilstoši regulējumam. Īstenojot Tiesībsarga likuma 12.panta 10.punktā noteikto uzdevumu, tiesībsargs veica starptautiskā regulējuma izpēti, ECT un citu valstu prakses, kā arī Latvijas Republikas normatīvā regulējuma izpēti un monitoringu par bilingvālās izglītības īstenošanu praksē.

Monitoringa tika veikts skolās, kuras īsteno mazākumtautību programmas, tostarp poļu, ukraiņu, baltkrievu, ebreju, krievu, lietuviešu un igauņu. Monitoringa ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja 49 skolas, kurās tiek realizētas mazākumtautību izglītības programmas: Rīgā (33), Jūrmalā (2), Jelgavā (2), Rēzeknē (4), Daugavpilī (4), Liepājā (4). Atbildes uz strukturētās intervijas jautājumiem sniedza 49 izglītības iestāžu vadītāji. Tiesībsarga biroja darbinieki kopā novēroja 215 mācību stundas 6., 9. un 12.klasēs un uzdeva jautājumus skolotājiem par bilingvālās izglītības kontroli. Atbildes uz anketas jautājumiem sniedza 3 272 skolēni.

Galvenie secinājumi: tiesiskā regulējuma īstenošanas prakse ir nepilnīga. Izglītības sistēmai gan normatīvi, gan faktiski ir jānodrošina bērnu vislabāko interešu ievērošana.

Izglītība valsts valodā vidusskolā atbilstoši normatīvajam regulējumam ir nodrošināma praksē. Izglītības likuma 9.pants par izglītības ieguves valodu noteic: (1) Valsts un pašvaldību izglītības iestādēs izglītību iegūst valsts valodā. (2) Citā valodā izglītību var iegūt: 2) valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, kurās tiek īstenotas mazākumtautību izglītības programmas [..]. Izglītības likuma Pārejas noteikumu 9.punkta trešā daļa noteic: „Šā likuma 9.panta pirmā daļa un otrās daļas 2.punkts stājas spēkā pakāpeniski: 3) 2004.gada 1.septembrī — valsts un pašvaldību vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās īsteno mazākumtautību izglītības programmas, sākot ar desmito klasi, mācības notiek valsts valodā atbilstoši valsts vispārējās vidējās izglītības standartam [..].” Izglītības likuma Pārejas noteikumu 9.punkta trešā daļa atbilst Vispārējai konvencijai par nacionālo minoritāšu tiesībām, kuras 14.panta trešajā daļā ir noteikts, ka „neviena no šā panta prasībām neierobežo valsts valodas apguvi vai izglītības ieguvi valsts valodā”.⁶⁴

Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību paskaidrojošā ziņojumā uzsvērts, ka „tiesības apgūt savas minoritātes valodu ir līdzeklis, ar kura palīdzību personas, kas pieder pie nacionālās minoritātes, var apliecināt un saglabāt savu identitāti”.⁶⁵ Savukārt minētās konvencijas Konsultatīvās komitejas trešajā tematiskajā komentārā norādīts: „Izglītība minoritātes valodā nodrošina vienlīdzīgu izglītības pieejamību un veicina pilnīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrībā. Tomēr vienlīdz svarīgi ir pienācīgi apgūt oficiālo valodu, jo pretējā gadījumā tas nopietni ierobežo iespējas efektīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē un var kavēt augstākās izglītības iegūšanu. Nevajadzētu pastāvēt savstarpēji izslēdzošai izvēlei starp minoritātes valodas un oficiālās valodas apguvi, un valsts pārvaldes iestādēm vajadzētu veicināt multilingvālas un duālas vidējās izglītības modeļus”⁶⁶.

Vienlaikus Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvās komitejas otrajā viedoklī par Latviju norādīts: „Pēc mazākumtautību pārstāvju teiktā, daudzus mācību priekšmetus, kurus saskaņā ar oficiālajiem dokumentiem pasniedz latviešu valodā, patiesībā māca, apvienojot krievu un latviešu valodu, īpaši Latgales reģionā. Šāda situācija rada skolēniem nelabvēlīgus apstākļus, jo tiek ierobežotas iespējas apgūt latviešu valodu un ietekmēta izglītības efektivitāte kopumā”⁶⁷.

⁶⁴ Satversmes tiesas 2005.gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 2005-02-0106, secinājumu daļas 8.2.punkts.

⁶⁵ Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību teksts un paskaidrojošais ziņojums. Strasbūra, 1995.gada februāris, 23.lpp. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_Text_FCNM_lv.pdf

⁶⁶ Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvās komitejas 3.tematiskais komentārs “To personu tiesības uz valodu, kuras pieder pie nacionālajā minoritātēm atbilstoši vispārējai konvencijai”, 24.lpp. Pieņemts 2012.gada 24.maijā.

Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_CommentaryLanguage_lv.pdf

⁶⁷ Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvās komitejas otrais viedoklis par Latviju, 34.lpp. Eiropas Padome, ACFC/OP/II(2013)001, 2013.

Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_OP_Latvia_lv.pdf

Tēmas kontekstā bija jāvērtē MK 2013.gada 21.maija noteikumi Nr.281 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem”, kuru 7.punkts noteic: „Mazākumtautību izglītības programmās katru mācību gadu ne mazāk par pieciem mācību priekšmetiem apgūst latviešu valodā. Šajā skaitā neietilpst latviešu valoda un literatūra”, savukārt 8.punkts paredz: „Mācību satura apguvi mazākumtautību valodā var nodrošināt līdz divām piektdaļām no kopējās mācību slodzes mācību gadā”.

Mazākumtautību literatūras, kultūras, valodas apguve nodrošināma atbilstošā līmenī, lai mazākumtautības valsts valodas apguvi neuztvertu kā apdraudējumu savai identitātei, bet gan kā vērtību.

Izglītības sistēmai dažādu tautību pārstāvjiem primāri ir jābūt vērstai uz apvienošanu, nevis nodalīšanu. Visām mazākumtautībām jānodrošina vienlīdzīgas tiesības apgūt savas mazākumtautības valodu, īpašu uzmanību pievēršot vēsturiski atstumtajai mazākumtautībai – romiem, kam šobrīd nav pieejami pietiekami mācību materiāli un atbilstoši reģistrēta bilingvālā izglītības programma.

Tāpat visām mazākumtautībām nav vienlīdzīga pieeja eksāmenu kārtīšanā. Šobrīd īpaša pieeja ir attiecībā uz skolām, kuras īsteno mazākumtautību programmu krievu valodā. MK 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr. 1510 „Valsts pārbaudījumu norises kārtība” 20.punkts noteic: „9.klases izglītojamais, kurš apgūst mazākumtautību izglītības programmu, ir tiesīgs izvēlēties eksāmena materiāla valodu – latviešu vai krievu valodu (izņemot eksāmenus valodu mācību priekšmetos)”, bet šo noteikumu 21.punkts paredz: „Izglītojamais, kurš apgūst mazākumtautību izglītības programmu, ir tiesīgs izvēlēties eksāmena darba izpildīšanas valodu – mācībvalodu vai latviešu valodu (izņemot eksāmenus valodu mācību priekšmetos)”.

Sākot ar 2009./2010. mācību gadu, ir ieviests vienots mācību priekšmeta standarts latviešu valodas apguvei vidusskolā. Sākot ar 2011./2012. mācību gadu, centralizētā eksāmena saturs mācību priekšmetā „latviešu valoda” visiem 12.klases skolēniem ir identisks, tas ir, gan skolēniem, kuri mācījušies mazākumtautību izglītības programmā, gan tiem, kuri mācījušies valsts valodā. Lai netiktu pārkāptas mazākumtautību tiesības, jāraugās, lai vidusskolā mācību stundu skaits un saturs latviešu valodā būtu vienāds gan skolās, kuras īsteno mazākumtautību programmu, gan skolās, kurās mācības notiek valsts valodā. Ja tiek izvirzītas vienotas prasības, jānodrošina vienādas iespējas mācību satura apguvē. Minētais attiecas arī uz vienlīdzīgu, kvalitatīvu mācību līdzekļu, izglītības materiālu pieejamību skolās. Tāpat jānodrošina, lai apgūtais mācību saturs pamatizglītības posmā nenostādītu mazākumtautības sliktākā situācijā.

Tiesībsargs vērs uzmanību, ka uz nepienācīgi sagatavotu pāreju uz valsts valodu jau ir norādījusi Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvā komiteja

Otrajā viedoklī par Latviju. „Konsultatīvā komiteja atzīmē mazākumtautību pārstāvju kopumā pozitīvo attieksmi pret centralizētajiem latviešu valodas eksāmeniem 2011./2012. mācību gada sākumā. Taču tā vērs uzmanību uz mazākumtautību pārstāvju bažām, ka eksāmenā tika likts nesamērīgs uzsvārs uz latviešu valodas gramatikas zināšanām un vārdu krājumu, nevis analītiskajām spējām, tādēļ pārbaudījums nebija piemērots vidusskolas līmenim. Kopumā atbalstot centralizēto eksāmenu nepieciešamību, mazākumtautību pārstāvji tomēr norāda arī uz oficiālo statistiku, kas ataino: mazākumtautību skolu absolventu rezultāti ir nedaudz sliktāki par latviešu valodas skolu beidzēju rezultātiem, īpaši ārpus Rīgas. Tas liecina, ka daudzās skolās skolēni nav pienācīgi sagatavoti pārejai no mazākumtautību valodas uz latviešu valodu un vairākumam skolēnu būtu vajadzējis vairāk laika.”⁶⁸

Izglītības procesa kvalitātes nodrošināšana ir primārais, kam šobrīd pievēršama uzmanība. Lai nodrošinātu spēkā esošo normatīvo aktu ievērošanu, ir palielināma valsts uzraudzība mazākumtautību izglītības iestādēs par valsts valodas lietojumu un izglītības procesa kvalitāti. Kontroli par mācību programmu īstenošanu, tostarp bilingvālās metodikas pielietošanu, veic skolas administrācija. No 49 izglītības iestādēm tikai trijās ir notikusi valsts iestāžu kontrole. Salīdzinoši nelielā kontrole no ārpusē un direktoru nevērtība pret normatīvo aktu ievērošanu noved pie sekām, ka skolotāji nezina valsts valodu normatīvajos aktos noteiktajā apmērā un ikdienā, pasniedzot mācību vielu, neievēro normatīvo regulējumu, tostarp attiecībā uz valodu, kādā mācību priekšmets ir pasniedzams. Monitorings atklāja, ka skolās, kur tās vadībai ir stingra nostāja normatīvo aktu ievērošanā, mācību priekšmets tika pasniegts atbilstoši programmai. Tiesībsargs VVC norādīja uz septiņiem gadījumiem, kuros skolotāji sarunā ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem nebija spējīgi uz uzdotajiem jautājumiem atbildēt valsts valodā.

Valsts valodas centrs veica pārbaudi un konstatēja, ka sešas skolotājas nelieto valsts valodu profesionālo amata pienākumu veikšanai nepieciešamā apjomā, savukārt vienai skolotājai pārbaudes laikā bija pārejoša darba nespēja. Tāpat VVC sniedza informāciju⁶⁹, ka šādi pārkāpumi tiek fiksēti regulāri, un tas norāda uz sistēmisku problēmu.

Izglītības, pedagogu darba kvalitāte ir pārbaudāma neatkarīgi no tā, cik valodu izglītības darbā tiek izmantots. Līdz ar to ir konstatējams Izglītības likuma 50.panta 3.punkta pārkāpums, kurā ir norādīts, ka par pedagogu valsts vai pašvaldību dibinātās izglītības iestādēs nedrīkst strādāt persona, kurai nav MK noteiktajā kārtībā izsniegta dokumenta, kas apliecina valsts

⁶⁸ Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_OP_Latvia_lv.pdf

⁶⁹ Valsts valodas centrs norādīja, ka 2013.gadā pie administratīvās atbildības ir saucis vienu skolas direktoru, vienu direktora vietnieku, 21 skolotāju, 13 pirmsskolas izglītības skolotājas, 31 skolotāju palīdzi, kā arī divas pirmsskolas izglītības iestāžu vadītājas. Pie administratīvās atbildības sauktajām personām ir uzdots uzlabot savu valodas lietojumu. Tāpat Valsts valodas centrs 2013.gada 4.ceturkšņa plānā ir iekļāvis to pirmsskolas izglītības iestāžu darbinieku valsts valodas pārbaudi, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas.

valodas prasmi augstākajā pakāpē, izņemot augstskolu akadēmisko personālu — citu valstu pilsoņus un bezvalstniekus, kuri piedalās noteiktu izglītības programmu īstenošanā uz starptautiska līguma pamata, kā arī ārvalstu dibinātās izglītības iestādēs vai to filiālēs strādājošos pedagogus.

Saskaņā ar Izglītības likuma 20.panta pirmo daļu ar izglītību saistīto normatīvo aktu ievērošanu kontrolē Izglītības kvalitātes valsts dienests. Normatīvajos aktos nav noteikts kvalitātes kontroles mehānisms, kā veikt izglītības kvalitātes kontroli, tostarp to, vai bilingvālajās mācību stundās lietotā valsts un mazākumtautību valodas proporcija ir atbilstoša.

Tādēļ, tiesībsarga ieskatā, ir nepieciešams izstrādāt metodoloģiju, kā konstatēt, vai bilingvālā mācību stundā valsts un mazākumtautības valodas tiek lietotas atbilstoši proporcijai. Savukārt Izglītības kvalitātes valsts dienestam piešķirami attiecīgi resursi regulāru plānotu pārbaužu veikšanai.

Arī Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvā komiteja savā Otrajā viedoklī par Latviju norāda: to satrauc vairākkārtēji ziņojumi, ka izglītības kvalitāte mazākumtautību skolās ir ievērojami zemāka nekā citās skolās, ņemot vērā pienācīgu mācību līdzekļu un atbilstoši apmācītu pedagogu trūkumu.⁷⁰ Attiecīgi skolas ir nodrošināmas ar atbilstošiem, kvalitatīviem, tostarp bilingvālo metodiku saturošiem bezmaksas mācību līdzekļiem. Tāpat piešķirams nepieciešamais finansējums apmācību nodrošināšanai mazākumtautību skolotājiem latviešu un mazākumtautību valodas lietojuma, bilingvālās metodikas uzlabošanai un konkurētspējīga atalgojuma nodrošināšanai.

Bilingvālā izglītība ir jāpilnveido. Tam, kas ir noteikts normatīvajos aktos, reāli ir jābūt nodrošinātam praksē. Ar pētījuma pilnu tekstu, secinājumiem un priekšlikumiem var iepazīties [Tiesībsarga biroja mājaslapā](#)⁷¹.

2.2. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings

ANO 2006.gada 13.decembra Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām Latvijas Republikā stājās spēkā 2010.gada 31.martā. Konvencijā paredzēto saistību izpildi koordinē Labklājības ministrija, savukārt tiesībsargs saskaņā ar likuma „Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2.pantu un minētās konvencijas 33.panta 2.punktu nodrošina tās īstenošanas pārraudzību.

⁷⁰ Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvās komitejas Otrais viedoklis par Latviju, 32.lpp. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_OP_Latvia_lv.pdf

⁷¹ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/saeimas-izglitibas-kulturas-un-zinatnes-komisiija-iepazisies-ar-tiesibsarga-biroja-petijumu-bilingvala-izglitiba/>

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs 2014.gadā sāka šīs konvencijas ieviešanas monitoringu. Lai novērtētu faktisko situāciju, monitoringa ietvaros tika veiktas vairākas aptaujas.

1.Sabiedrības aptauja, kurā tika noskaidrots sabiedrības viedoklis par personu ar invaliditāti līdzdalību sabiedrības dzīvē, tiesībām radīt bērnus, bērnu ar invaliditāti tiesībām, priekšstatiem par dzīves kvalitāti cilvēkiem ar invaliditāti, sociālo distanci, palīdzību personām ar invaliditāti, infrastruktūras risinājumiem.

Aptaujā tika izmantota kvantitatīvā pētījuma metode, tiešās intervijas Omnibusa aptaujas ietvaros (PAPI). Tika aptaujāti 1 033 respondenti vecumā no 18-74 gadiem.

2.Personu ar invaliditāti aptauja, kurā tika iegūti rezultāti par invalīdu informētību par rīcību diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumā un līdzdalību sociālajās aktivitātēs, viņu dzīves kvalitātes, vides pieejamības un informācijas pieejamības novērtējumu, kā arī infrastruktūru risinājumu novērtējumu. Vienlaikus personas ar invaliditāti sniedza informāciju par sabiedrības attieksmi pret tām.

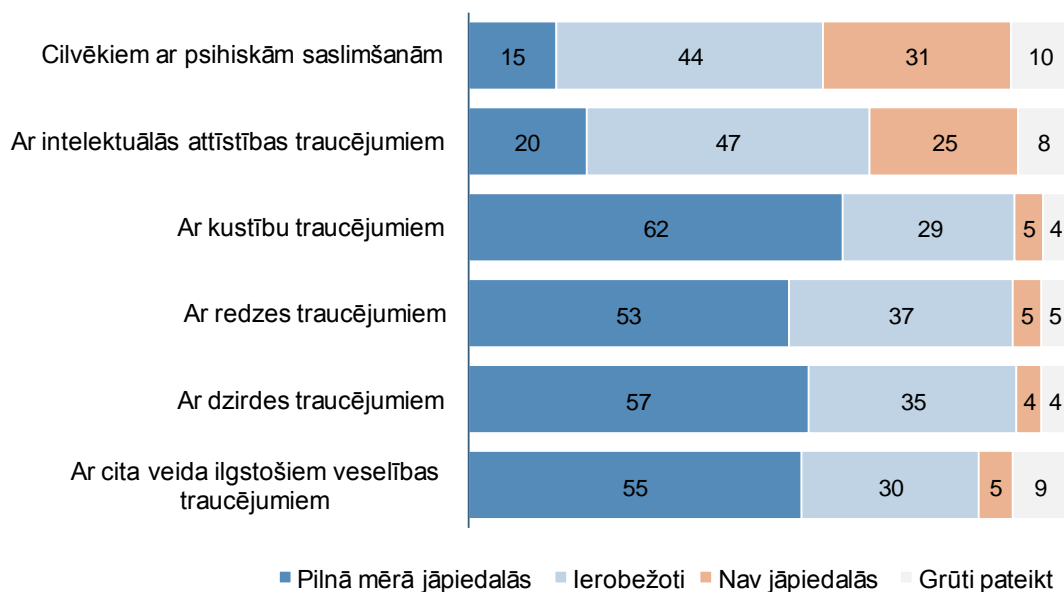
Aptaujā tika izmantota kvantitatīvā pētījuma metode, datu iegūvi nodrošinot ar multimodālu pieeju, kā pamata metodes izmantojot datorizētas intervijas internetā (CAWI) un/vai datorizētas telefonintervijas (CATI). Tika aptaujāti 266 respondenti.

3. Pašvaldību aptauja, kurā tika lūgts sniegt informāciju par konvencijas ieviešanu, īpaši uzsverot tādas jomas kā informācijas un vides pieejamība, sadarbība ar invalīdus pārstāvošajām nevalstiskajām organizācijām, par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību, pasākumiem, kas skar personu ar invaliditāti nodarbinātību, prioritārajām darba jomām personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanā, kā arī informāciju par labās prakses piemēriem.

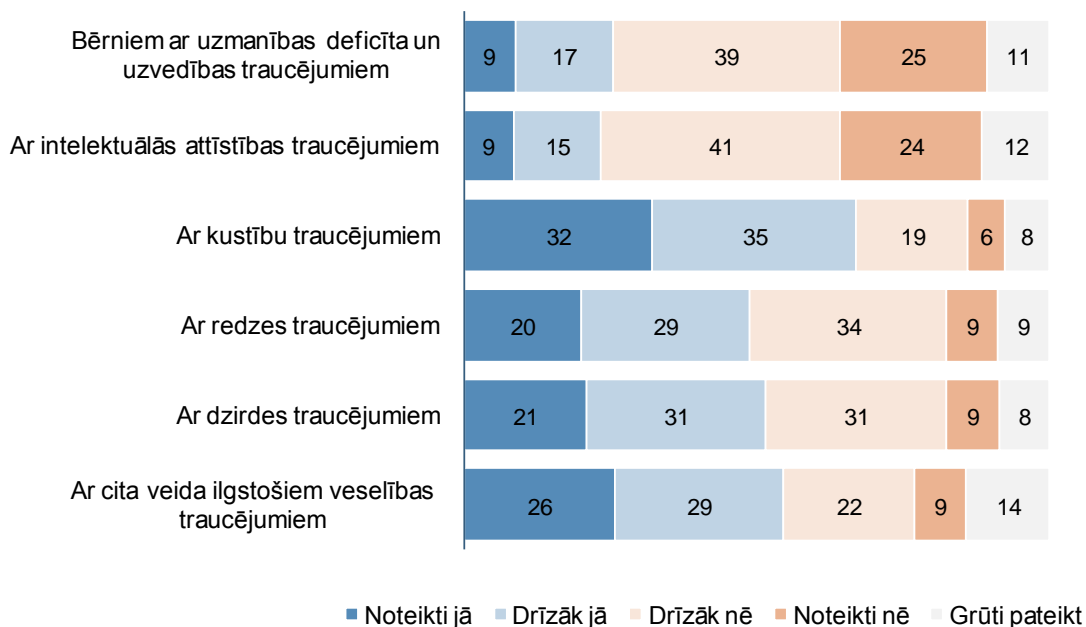
Informāciju sniedza visas 119 pašvaldības.

Tiesībsargs līdz 2014.gada nogalei, kā arī 2015.gadā turpina sāktu darbu pie konvencijas monitoringa un 2015.gada pirmajā pusē plāno veikt tā dokumenta prezentāciju, tādējādi šajā ziņojumā būs sniegta lakoniska informācija par sabiedrības aptaujas rezultātiem:

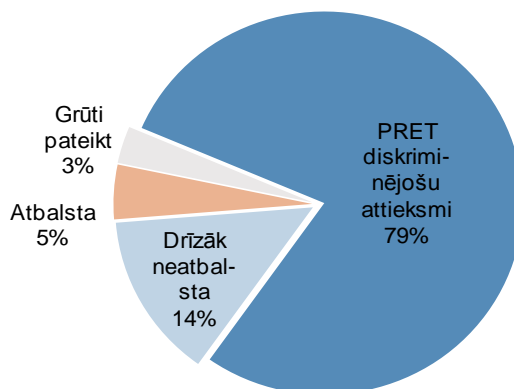
1. Cik lielā mērā, jūsuprāt, cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti vajadzētu piedalīties sabiedrības dzīvē?

2. Vai, jūsuprāt, bērniem ar invaliditāti būtu jāmācās kopā ar bērniem bez invaliditātes, tai skaitā Jūsu bērniem?

3. Kā Jūs vērtējat diskriminējošu attieksmi pret personām ar invaliditāti?

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms: lai arī sabiedrība nosoda diskriminējošu attieksmi pret personām ar invaliditāti, tomēr vienlaikus savās darbībās neidentificē diskriminējošu attieksmi pret invalīdiem, piemēram, norādot, ka tiem nebūtu vispār vai ierobežoti jāpiedalās sabiedrības dzīvē.

Tāpat var secināt, ka personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem un cilvēki ar psihisku saslimšanu salīdzinājumā ar citiem invalīdiem var būt visvairāk pakļauti sabiedrības diskriminējošai attieksmei.

2.3. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums invaliditātes un veselības stāvokļa dēļ

Līdztekus apjomīgajam darbam pie konvencijas īstenošanas pārraudzības, pārskata periodā TVN izskatīja atsevišķus specifiskus jautājumus par personu ar invaliditāti tiesību aizsardzību un diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem.

2.3.1. Par atšķirīgu prēmiju noteikšanu sportistiem ar invaliditāti

Uz iesnieguma pamata tika izskatīts jautājums par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu naudas balvu piešķiršanā par sasniegumiem sportā personām ar invaliditāti. Proti, MK 2012.gada 3.janvāra noteikumi Nr.26 „Noteikumi par kārtību, kādā piešķiramas naudas balvas par izciliem sasniegumiem sportā, un naudas balvu apmēru” noteic piecas sacensību kategorijas, kurās, izcīnot godalgotas vietas, sportisti, viņu treneri, sportistus apkalpojošie sporta darbinieki var pretendēt uz naudas balvām par izciliem sasniegumiem sportā, tai skaitā norādot olimpiskās spēles, pasaules spēles (World Games), paraolimpiskās spēles, nedzirdīgo spēles (Deaflympics) un pasaules jaunatnes olimpiskās spēles kā vienu sacensību kategorijas līmeni.

MK noteikumu Nr.26 grozījumu anotācijā⁷² ir minēts, ka „Izglītības un zinātnes ministrija, [...] atkārtoti izvērtējot jautājumu par noteikumos noteikto piešķiramo naudas balvu apmēru par sportistu ar invaliditāti sasniegumiem, pamatojoties uz taisnīguma principu, ierosina no piešķiramo naudas balvu apmēra viedokļa pielīdzināt sportistu ar invaliditāti sasniegumus sportā tādiem sasniegumiem, kurus ir izcīnījuši sportisti bez invaliditātes, tādējādi pilnībā izslēdzot jebkādu atšķirīgas attieksmes iespējamību.”

Vienlaikus MK noteikumu Nr.26 III.sadaļa noteic naudas balvu maksimālo apjomu par izciliem sasniegumiem sportā, paredzot iespēju aprēķināt arī mazākas naudas balvas. Noteikumu 10.punkts pilnvaro Latvijas Nacionālo sporta padomi, izstrādājot priekšlikumu MK par naudas balvu piešķiršanu, izvērtēt sacensību nozīmīgumu, sacensībās piedalījušos valstu skaitu un sportistu vai komandu skaitu, papildus norādot, ka minēto informāciju sagatavo minētās padomes sekretariāts.

Tiesībsargs konstatēja, ka nedzirdīgo spēļu sportisti atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar olimpisko spēļu, pasaules spēļu, paraolimpisko spēļu un pasaules jaunatnes olimpisko spēļu dalībniekiem. Tomēr, tā kā MK noteikumi Nr.26 paredz piešķirt arī mazāku naudas balvu, ir noteikti arī konkrēti kritēriji, pēc kuriem balvas var samazināt. Līdz ar to tiesībsargs lūdza Izglītības un zinātnes ministriju iesniegt izvērtējumu, kurā būtu atspoguļots pamatojums atbilstoši MK noteikumu Nr.26 noteiktajiem kritērijiem, kādēļ nedzirdīgo spēļu sportistiem par izcīnītajām godalgām tiek piešķirta samazināta apjoma naudas balva.

Izglītības un zinātnes ministrija atzina, ka tās rīcībā nav MK noteikumos Nr.26 noteiktā izvērtējuma, kurā būtu atspoguļots, kādi kritēriji ir ņemti vērā, lai piešķirtu naudas balvas noteiktu procentu apjomā.

Tādējādi tiesībsargs konstatēja vienlīdzības principa pārkāpumu.

2.3.2. Par personas, kura ir kreile un zaudējusi kreiso roku, liegumu saņemt atbrīvojumu no naturalizācijas eksāmena rakstveida daļas kārtošanas

Pārskata periodā atsevišķos strīdu gadījumos ir izdevies panākt izlīgumu. Tā, piemēram, tiesībsargs izskatīja jautājumu par invaliditāti saistībā ar kreisās rokas amputēšanu, kur personai, kura ir kreilis un zaudējusi kreiso roku, ņemot vērā personas kreilību, bija liegts kārtot naturalizācijas eksāmena rakstveida daļu. Tiesībsargs Valsts un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijai lūdza atkārtoti izvērtēt un nekavējoties pieņemt lēmumu par atvieglojumiem personai valsts valodas prasmes pārbaudes un zināšanu pārbaudes kārtošana naturalizācijai. Valsts un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija atkārtoti veica ekspertīzi un noteica personai 2.grupas

⁷² Grozījumi MK 2012.gada 3.janvāra noteikumos Nr.26 „Noteikumi par kārtību, kādā piešķiramas naudas balvas par izciliem sasniegumiem sportā, un naudas balvas apmēru.”

invaliditāti, vienlaikus sniedzot atzinumu par personas atbrīvošanu no rakstveida naturalizācijas eksāmena.

2.3.3. Par personas ar invaliditāti aizskārumu, izmantojot mikroautobusa pakalpojumus

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu pret pilnsabiedrību „Rīgas mikroautobusu satiksme”, kuras šoferis aizskāra personas ar invaliditāti tiesības, kad tā izmantoja mikroautobusa pakalpojumus. Iesniegumā norādīto otra puse noliedza, tomēr tika ievērota tiesībsarga rekomendācija, un preventīvā nolūkā „Rīgas mikroautobusu satiksme” veica savu darbinieku – mikroautobusu vadītāju informēšanu par darbu ar personām ar invaliditāti. Tādējādi ir uzlabota darbinieku izpratne un attieksme pret personām ar invaliditāti un mazināta iespējamā savstarpējā neizpratne.

2.3.4. Par invaliditātes pensijas noteikšanu invaliditātes grupas maiņas gadījumā

2014.gadā tika pabeigts skatīt jautājumu par pensijas noteikšanu personām ar invaliditāti, kurām mainījusies invaliditātes grupa un jāveic pensijas pārrēķins (likuma „Par valsts pensijām” 16.panta ceturtās daļas redakcijas, kas bija spēkā no 1997.gada 7.janvāra līdz 2013.gada 30.septembrim, atbilstība Satversmes 91.panta pirmajā teikumā noteiktajam vienlīdzības principam).

Tiesībsargs konstatēja tiesiskās vienlīdzības pārkāpumu, uzsverot, ka invaliditātes grupas piešķiršanai ne visos gadījumos ir kopsakarība ar ienākumu krišanos, tādējādi invaliditātes pensijas pārrēķina formulā konstatējams vienlīdzības principa pārkāpums. Tiesībsargs, atsaucoties pieprasījumam, nosūtīja atzinumu Administratīvās rajona tiesas Valmieras tiesu namam, kur tiesa apturēja tiesvedību un nodeva jautājuma izskatīšanu Satversmes tiesai. Tiesībsargs klātienē par savā atzinumā konstatēto informēja arī Saeimas Sociālo un darba lietu komisiju. Tāpat, kā norādīts iepriekš, tiesībsargs ar atzinumā konstatēto viedokļa formātā informēja Satversmes tiesu, kura atzina, ka apstrīdētā norma nesasniedz savu leģitīmo mērķi un atšķirīgā attieksme pret salīdzināmajām personu grupām nav attaisnojama. Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētā norma jeb likuma „Par valsts pensijām” 16.panta ceturtā daļa redakcijā, kas bija spēkā no 1997.gada 7.janvāra līdz 2013.gada 30.septembrim, un 2013.gada 30.septembra redakcijā neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

2.4. Dzimuma diskriminācijas aizlieguma pārkāpums

Tiesībsargs 2014.gadā saņēma vairākus pamatotus un nepamatotus iesniegumus par diskrimināciju uz dzimuma pamata darba tiesiskajās attiecībās. No izskatītajām pārbaudes lietām

atsevišķās konstatēti diskriminācijas aizlieguma pārkāpumi. Tie atklāti darba tiesiskajās attiecībās, kur darba devējs ir privāto tiesību juridiskās personas.

Tiesībsargs 2013.gadā veica pētījumu „Diskriminācijas aizlieguma ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret jaunajām māmiņām”, tāpat vairākkārt⁷³ medijos⁷⁴ ir uzsvēris nepieciešamību ievērot jauno māmiņu tiesības darba tiesiskajās attiecībās. Tiesībsargs norāda, ka šo publikāciju iespaidā jaunās māmiņas aktīvāk cīnās par savu tiesību aizsardzību, kas ir vērtējams pozitīvi. Vienlaikus tiesībsargs vērs uzmanību, ka negatīvi ir vērtējams tas, ka šādi pārkāpumi vēl aizvien notiek.

2.4.1. Par sievietes pēcdzemdību periodā atbrīvošanu no darba

Konkrētajā situācijā iesniedzēja norādīja uz dzimuma diskrimināciju, jo darba devējs ir pārtraucis darba tiesiskās attiecības ar sievieti, kura baro bērnu ar krūti.

Darba devēja uzteikums bija pamatots ar Darba likuma 101.panta pirmās daļas 9.punktu. Saskaņā ar Darba likuma 29.panta trešo daļu pierādīšanas pienākums diskriminācijas strīdos ir darba devēja ziņā.

Tiesībsargs norādīja, ka Darba likuma 109.panta pirmā daļa paredz aizliegumu darba devējam uzteikt darba līgumu ar sievieti, kas baro bērnu ar krūti, — visā barošanas laikā, izņemot gadījumus, kas noteikti Darba likuma 101.panta pirmās daļas 1., 2., 3., 4., 5. un 10.punktā.

Darba likums neparedz darba tiesisko attiecību pārtraukšanu ar sievieti, kura baro bērnu ar krūti, pamatojoties uz Darba likuma 101.panta pirmās daļas 9.punktu. Līdz ar to secināms, ka darba devēja uzteikums neatbilst Darba likumā noteiktajam un nav tiesisks.

Vienlaikus darba devējs pēc atkārtota tiesībsarga pieprasījuma neiesniedza nekādus pierādījumus, kas apliecinātu, ka tas pirms darba tiesisko attiecību izbeigšanas ir veicis darbinieku kvalifikācijas izvērtējumu.

Līdz ar to tiesībsargs konstatēja diskriminācijas pārkāpumu dzimuma dēļ un rekomendēja iesniedzēju atjaunot iepriekšējā amatā ar atbilstošu darba samaksu, kā arī izmaksāt viņai morālo kompensāciju un vidējo izpeļņu par visu darba piespiedu kavējuma laiku.

⁷³ Tiesībsargs: 43% jaunās māmiņas ir saskārušās ar diskriminējošu attieksmi darbā ģimenes stāvokļa dēļ.

Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/tiesibsargs-43-proc-jaunas-maminas-saskarusas-ar-diskriminejosu-attieksmi-darba-gimenes-stavokla-del-13997638>

⁷⁴ Tiesībsargs: viena no grupām, kas tiek diskriminēta, ir jaunās māmiņas. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/522055-tiesibsargs_viena_no_grupam_kas_tiek_diskrimineta_ir_jaunas_maminas

2.4.2. *Par darba tiesisko attiecību pārtraukšanu maternitātes laikā*

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja lietu, kurā iesniedzēja norādīja uz diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu dzimuma dēļ, jo viņa tika atlaista no darba, atrodoties bērna kopšanas atvaļinājumā. Iesniedzēja norādīja, ka ar darba devēja uzteikumu nav iepazinusies, jo par to nav informēta.

Saskaņā ar Darba likuma 29.panta trešo daļu pierādīšanas pienākums diskriminācijas strīdos ir darba devēja ziņā.

Tiesībsargs norādīja, ka Darba likuma 109.panta pirmā daļa paredz aizliegumu darba devējam uzteikt darba līgumu ar sievieti pēcdzemdību periodā līdz vienam gadam, izņemot gadījumus, kas noteikti likuma 101.panta pirmās daļas 1., 2., 3., 4., 5. un 10.punktā.

Tiesībsargs atkārtoti vērsās pie darba devēja ar lūgumu sniegt informāciju par apstākļiem pārbaudes lietā. Taču darba devējs šādu informāciju nesniedza, un tiesībsargs konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu dzimuma dēļ, jo atbilstoši Darba likuma 29.panta trešajai daļai darba devējs nespēja pierādīt, ka atšķirīgā attieksme bijusi objektīvi pamatota.

2.4.3. *Par liegumu apmeklēt tirdzniecības vietu māmiņai ar bērnu ratiņiem*

Jaunie vecāki ir viena no aizsargājamām grupām jebkurās tiesiskajās attiecībās. Tomēr tiesībsargam atkārtoti no gada uz gadu ir jārisina jautājumi par jaunajiem vecākiem, personu pieeju precēm un pakalpojumiem.

Arī 2014.gadā tika saņemta personas sūdzība par liegumu iegādāties preces veikalā, ja persona tur vēlas iekļūt ar bērnu ratiņiem. Veikals apstiprināja šādu liegumu, vienlaikus norādot, ka par to brīdina uzlīme uz veikala ārdurvīm.

Komersanta noteikts ierobežojums izmantot bērnu ratiņus veikalā rada diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, ierobežojot konkrētai sabiedrības grupai jeb vairumā gadījumu — sievietes — piekļuvi precēm un pakalpojumiem. Tieši apstākļi, ka Latvijā personas, kuras pārsvarā izmanto bērnu kopšanas atvaļinājumu, ir sievietes, rada netiešu diskrimināciju dzimuma dēļ. VSAA tiesībsargu informēja, ka Latvijā personas, kuras saņem vecāku pabalstu⁷⁵ un bērna

⁷⁵ VSAA telefoniski sniegtie dati: 2014.gada augustā vecāku pabalstu kopumā saņēma 12 539 personas, no tām 11 741 – sievietes un 798 vīrieši. Tiesības saņemt pabalstu ir sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā līdz vienam gadam, ja šī persona ir nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu "[Par valsts sociālo apdrošināšanu](#)"): vienam no bērna vecākiem, ja atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātais; vienam no adoptētājiem, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns, audžuģimenes loceklis, kurš noslēdzis līgumu ar pašvaldību, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu bērnu faktiski kopj un audzina, ja minētās personas atrodas atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas, kas piešķirts sakarā ar nepieciešamību kopt bērnu vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātais.

kopšanas pabalstu⁷⁶ (kuras faktiski kopj mazu bērnu un kurām ir nepieciešams lietot arī bērnu ratiņus) galvenokārt ir sievietes. Ieklausoties tiesībsarga rekomendācijā, uzlīme no veikala durvīm tika noņemta, kā arī komersants apstiprināja, ka turpmāk vecākiem ar bērnu ratiņiem ir tiesības iebraukt veikalā un tur iepirkties.

2.5. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums rases, nacionālās, etniskās piederības dēļ

2014.gadā tiesībsargs nav saņēmis sūdzības par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem Latvijā dzīvojošo latviešu un krievu tautības cilvēku starpā. Ir notikušas asas, pat aizskarošas diskusijas radikāli noskaņotos medijos, interneta portāla komentāros, tomēr ikdienas dzīvē, darba tirgū, pieejā precēm un pakalpojumiem nav vērojama diskriminācija latviešu vai krievu nacionalitātes dēļ.

Tomēr atbildīgajām amatpersonām ir jāpievērš pastiprināta uzmanība Eiropas sabiedriskās un tiesiskās domas stiprināšanai Latvijā. Šim nolūkam ir palielināma televīzijas kanālu pieejamības proporcija no vairuma Eiropas valstu un stiprināma analītiskā žurnālistika, kā arī jāpalielina raidījumi par tiesībām un to saturu.

Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvā komiteja ziņojumā par Latviju norādījusi: „Latvijas vispārējā plašsaziņas līdzekļu vidē joprojām ir ļoti daudz kanālu, kas darbojas galvenokārt latviešu un krievu valodā, tādējādi nodrošinot labu piekļuvi tiem, kas prot šīs valodas. 2010.gadā pieņemtais Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums, aizstājot 1995.gada Radio un televīzijas likumu, samazina kopējo obligāto radio un televīzijas raidlaiku valsts valodā līdz 65%. Televīzijas kanāls „TV5” un radio kanāls „Latvijas Radio 4”, kurus sabiedrībā dēvē par „integrācijas kanāliem”, turpina raidīt programmas galvenokārt krievu valodā, kā arī dažu citu mazākumtautību valodās. Pēc tehniskajiem uzlabojumiem krievu valodā vadītā kanāla „Latvijas radio 4” pārklājums ir uzlabojies un, kā ziņo, aptver arī Latgales reģionu. Konsultatīvā komiteja atzīmē, ka, lai gan Latvijā joprojām ir daudz plašsaziņas līdzekļu, kopumā vidi raksturo divu paralēlu sistēmu klātbūtne latviešu un krievu valodā ar samērā atšķirīgu saturu. Konsultatīvā komiteja pauž bažas par minēto divu auditoriju nošķirtību starp šīm divām plašsaziņas līdzekļu telpām: šīs auditorijas saņem ziņas ar bieži vien ievērojami atšķirīgiem ģeopolitiskiem viedokļiem, un to savstarpējā mijiedarbība ir ļoti neliela. Pēc mazākumtautību pārstāvju teiktā, latviešu valodas plašsaziņas līdzekļos ir ļoti maz informācijas par mazākumtautībām un viņu specifiskajām problēmām, kas padziļina plaisu

⁷⁶ VSAA telefoniski sniegtie dati: 2014.gada augustā bērnu kopšanas pabalstu kopumā saņēma 6 509 personas, no tām 6 219 sievietes un 290 vīrieši. Tiesības saņemt bērna kopšanas pabalstu ir personai, kura kopj bērnu, ja šī persona nav bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu "[Par valsts sociālo apdrošināšanu](#)"): vienam no bērna vecākiem, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu bērnu faktiski kopj un audzina.

starp abām valodu grupām, jo pie mazākumtautībām piederīgas personas tiek atturētas no piekļuves plašsaziņas līdzekļiem latviešu valodā. Konsultatīvā komiteja turklāt atzīmē, ka pēc kopienu domām valsts plašsaziņas līdzekļu pārraidēm mazākumtautību valodās joprojām ir zema kvalitāte, tās galvenokārt ziņo par sporta vai folkloras tēmām un iekļauj maz informācijas par politiskajām aktualitātēm Latvijas sabiedrībā. Tā papildus vērš uzmanību ziņojumiem, kas vēsta, ka Latvijas plašsaziņu līdzekļu pārklājums Latgales reģiona austrumu pusē joprojām sagādā daudz problēmu, tādēļ daļai iedzīvotāju jāskatās tikai kaimiņvalstu ziņas un izklaidējošas pārraides”⁷⁷.

Līdz ar to Satversmes preambulā noteiktais - „Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības” - attiecīgi būtu īstenojams arī dzīvē - gan ar televīzijas pārraižu saturu, gan ikdienas saskarsmē vienam ar otru.

Vienlaikus jāpiebilst, ka 2014.gadā etnisko diskrimināciju Latvijā ir izjutuši romu un atsevišķi turku tautības pārstāvji. Saistībā ar šiem gadījumiem tiesībsargs sniedza viedokli par nepieļaujāmību vandalizēt „Kebabu” virtuves īpašnieka automašīnu vai citādi radīt vardarbīgu un neiecietīgu vidi Latvijā.

Tolerance ir viena no lietām, kas jāapgūst visiem. Var pievienoties Mazākumtautību forumā izskanējušām atziņām, ka necieņa, aizkaroša attieksme pret sevi, šeit dzīvojošām tautām nav tolerējama, tomēr šī nostāja paužama bez vardarbības, saskaņā ar Satversmē noteikto tvērumu un Latvijas piederību Eiropai, Eiropas tiesiskajai un sabiedriskajai telpai.

Vienlaikus jāatzīmē, ka ne visos gadījumos, kad personas norādījušas uz diskrimināciju, tā apstiprinājusies. Piemēram, tika saņemts iesniegums par moldāvu tautības personas diskrimināciju, tomēr pārbaudes lietā apstiprinājās, ka sabiedriskie darbi tikuši nozīmēti atbilstoši līgumam.

2014.gadā tiesībsargs turpināja sadarbību ar romu etnisko kopienu, praktiski risinot jautājumus, kas palīdzētu novērst diskrimināciju un uzlabotu romu tautības cilvēku labklājību Latvijā. Tiesībsarga Romu konsultatīvā padome strādāja pie risinājumiem romu nodarbinātības problēmai, jo, kā norādīja padomes locekļi, neskatoties uz to, ka romu tautības cilvēki ir piedalījušies Nodarbinātības valsts aģentūras konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos un profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmās, darba meklējumos viņi tik un tā saskaras ar diskriminējošu attieksmi un saņem atteikumu, tiklīdz darba devējs redz, kas ir pretendents.

⁷⁷ Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvās komitejas Otrais viedoklis par Latviju. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_OP_Latvia_lv.pdf

Tiesībsarga birojā ir norisinājušās vairākas sanāksmes, lai panāktu vienošanos ar Labklājības ministriju un Nodarbinātības valsts aģentūru veidot kreatīvu pieeju un organizēt apmācības, kas pēc tam garantētu darbu šīs tautības pārstāvjiem. Piemēram, konkrētas apmācības, līgums ar izglītības iestādi, kurā cilvēki varētu uzlabot filmēšanas prasmes un darbu medijos. Romu tautai dziedāšana un spēlēšana ir ļoti tuva, tādēļ šāda veida apmācības būtu ļoti atzinīgi novērtētas.

2.6. Diskriminācija vecuma dēļ

Lai gan, ņemot vērā sabiedrības novecošanos un pensijas vecuma paaugstināšanos, pirmspensijas vecuma cilvēki ir riska grupa, 2014.gadā iedzīvotāju sūdzību skaits par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu vecuma dēļ ir neliels. Saņemta sūdzība par pensionēšanās vecuma paaugstināšanas sliekšni (likuma „Par valsts pensijām” Pārejas noteikumu 8.¹punkts, tomēr pārkāpums nav konstatēts), kā arī atsevišķi elektroniski iesniegumi par darba sludinājumiem, kuros, piemēram, tiek meklēta sieviete vecumā no 30 līdz 45 gadiem darbam par ofisa menedžeri, vadītāja palīgu (ir konstatēts pārkāpums).

Saskaņā ar Darba likuma 32.panta pirmo daļu darba sludinājums jeb darba devēja paziņojums par brīvajām darbavietām nedrīkst attiekties tikai uz vīriešiem vai sievietēm, izņemot gadījumu, kad piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums. Savukārt Darba likuma 32.panta otrā daļa noteic, ka darba sludinājumā aizliegts norādīt vecuma ierobežojumus, izņemot gadījumu, kad saskaņā ar likumu personas noteiktā vecumā nedrīkst veikt attiecīgu darbu. Pēc tiesībsarga lūguma tika pārtraukta diskriminējošā sludinājuma publicēšana.

2.7. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums reliģiskās piederības dēļ

Reliģiskās piederības jautājumi joprojām ik pa laikam ir aktuāli. Arī pārskata periodā Tiesībsarga birojā vērsās Septītās dienas adventistu draudzes pārstāvji, norādot, ka draudzes loceklim iestājekšāmens klavierspēlē nozīmēts sestdienā, tas ir, dienā, kad viņš tajā nevar piedalīties saskaņā ar reliģiskajiem priekšrakstiem. Izvērtējot individuālo gadījumu, TVN eksperti sazinājās ar izglītības iestādi nolūkā noskaidrot iespēju noklausīties talantīgā studenta klavierspēli citā augstskolai iespējamā laikā un lūgumu rast šādu iespēju. Augstskola rada iespēju noklausīties studentu sestdien pēc saulrieta, vienlaikus paužot neapmierinātību. Students veiksmīgi nokārtoja eksāmenu un ar augstām atzīmēm tika uzņemts budžeta grupā.

Lai arī individuālais gadījums tika atrisināts veiksmīgi, tomēr sabiedrībā bija vērojama neizpratne par šo tiesību saturu, tādēļ tiesībsargs sniedza skaidrojumu par minēto gadījumu.

Tā tad diskriminācijas aizlieguma jēga, akceptējot un ņemot par pamatu Rietumu filozofiskos pamatuzskatus par cilvēka būtību, it sevišķi tā individualitāti un visu cilvēku vienlīdzīgo vērtību, ir panākt tiesisku un pēc iespējas arī faktisku (sociālu) vienlīdzību starp cilvēkiem, kas pēc konkrētiem kritērijiem tiek iedalīti noteiktās grupās, aizliedzot pret viņiem tiesisku un pēc iespējas arī faktisku atšķirīgu attieksmi. Piemērojot tiesiskās vienlīdzības principu, ir jāņem vērā tā dziļākā jēga, būtība, neskatoties tikai formāli uz tiesiskās vienlīdzības principu kā vienu laiku un telpu visiem, bet gan kā vienlīdzīgas iespējas visiem, izturoties maksimāli tolerantī pret indivīdiem, ciktāl tas nesamērīgi neierobežo citu cilvēku tiesības.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 18.pants, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18.pants, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9.pants, Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 10.pants, kā arī Satversmes 99.pants garantē domu, apziņas un reliģijas brīvību. Satversmes 99.pants konkrēti noteic: „Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts”.

Reliģijas brīvība balstās uz cieņu pret cilvēku (*dignity of the human person*), kas ir cilvēktiesību pamatā. Reliģijas brīvība ietver divus galvenos aspektus – tiesības ticēt un tiesības praktizēt reliģiju, kas ir uzskatāma par šīs brīvības ārējo izpausmi. Savu domu, pasaules uzskata un reliģiskās pārliecības paušana ietver arī tiesības dzīvot saskaņā ar saviem un ārēji paustiem uzskatiem. Šī uzskatu paušana var notikt gan individuāli, gan kolektīvi kopā ar citiem tā paša uzskata piekritējiem. Abos gadījumos uzskatu paušana var notikt kā privāti, tā arī publiski.

Personas tiesības ticēt nav ierobežojamas, tomēr tiesības praktizēt reliģiju saskaņā ar Satversmes 116.pantu ir ierobežojamas, līdzīgi kā citas konstitucionāla ranga brīvības. Valstī, kas sevi deklarē par demokrātisku, ir jāpieņem, ka, līdztekus pastāvēt vairākām reliģijām, reliģijas brīvības izpausmi var pakļaut zināmiem samērīgiem ierobežojumiem. Valsts iejaukšanās personu reliģijas brīvības praktizēšanā ir vērtējama proporcionalitātes principa kontekstā. Tas nepieciešams, lai saskaņotu dažādu reliģisko grupu intereses un nodrošinātu cieņu pret ikviena pārliecību.

Lai pamattiesību ierobežojums atbilstu Satversmes 1.pantam, arī reliģijas brīvības ierobežojumam jābūt noteiktam ar likumu un leģitīmu mērķi. Tam jābūt arī samērīgam ar leģitīmo mērķi un jākalpo noteiktam uzdevumam – jāaizsargā citas konstitucionāla ranga vērtības vai svarīgas intereses, kuru aizstāvēšanai ierobežojums ir vajadzīgs.

Reliģisko organizāciju likuma 4.panta pirmā daļa noteic: „Tieša vai netieša iedzīvotāju tiesību ierobežošana vai priekšrocību radīšana iedzīvotājiem, kā arī jūtu aizskaršana vai naida celšana sakarā ar viņu attieksmi pret reliģiju ir aizliegta. Par šā noteikuma pārkāpšanu vainīgās personas saucamas pie atbildības likumos noteiktajā kārtībā.”

Savukārt Izglītības likums primāri noteic tiesības uz izglītību visiem sabiedrības locekļiem. Izglītības likuma 2.pants: „Likuma mērķis ir nodrošināt katram Latvijas iedzīvotājam iespēju attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli.” Tālāk likuma 3.¹panta pirmā daļa noteic: „Šā likuma 3.pantā minētajām personām ir tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības, etniskās piederības, dzimuma, reliģiskās un politiskās pārliecības, veselības stāvokļa, nodarbošanās un dzīvesvietas”, savukārt 3.¹panta otrā daļa reglamentē, ka „atšķirīga attieksme pret personu šā panta pirmajā daļā minēto apstākļu dēļ pieļaujama, ja tā ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi, kura sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi.”

Attiecībā uz uzņemšanas kārtību Augstskolu likuma 46.panta otrā daļa noteic: „Uzņemšanu studiju programmā regulē uzņemšanas noteikumi. Uzņemšanas noteikumus augstskolas un koledžas studiju programmās izstrādā attiecīgā augstskola un koledža, ievērojot Ministru kabineta noteikumus par prasībām, kritērijiem un kārtību uzņemšanai studiju programmās. Studējošais ar augstskolu vai koledžu rakstveidā slēdz studiju līgumu. Studiju līgumā obligāti ietveramos noteikumus nosaka Ministru kabinets.”

MK 2006.gada 10.oktobra noteikumu Nr.846 „Noteikumi par prasībām, kritērijiem un kārtību uzņemšanai studiju programmās” 2.punkts noteic: „Augstskola vai koledža nedrīkst radīt nekādas tiesas vai netiesas priekšrocības personai attiecībā uz tās uzņemšanu studiju programmā, kas ir pretrunā augstskolas vai koledžas uzņemšanas noteikumiem, normatīvajiem aktiem vai vispārējiem tiesību principiem.” Savukārt šo pašu noteikumu 8.punkts precizē: „Uzņemšanai studiju programmā augstskola vai koledža rīko atklātu un vienlīdzīgu konkursu saskaņā ar augstskolas vai koledžas uzņemšanas noteikumiem. Konkursa mērķis ir atlasīt atbilstošākos pretendētus izvēlētajā studiju programmā.”

Ņemot vērā iepriekš minēto, izstrādājot Uzņemšanas noteikumus un nosakot iestājesāmenu laikus, ir jāraugās, lai visiem reflektantiem būtu vienlīdzīgas tiesības un maksimāli arī faktiskas iespējas pretendēt uz studijām augstskolā, tostarp uz budžeta vietām, ņemot vērā ne tikai formālu vienlaicīga iestājesāmena laika noteikšanu, bet arī faktisku vienlīdzīgu iespēju radīšanu. Toleranta, cilvēktiesību ievērojoša pieeja ir respektēt ebreju un septītās dienas adventistu reliģisko aizliegumu veikt darbu sestdienās, ko baznīcu priesteri attiecina arī uz iestājesāmenu kārtošānu, un attiecīgi noteikt iespēju kārtot iestājesāmenus kādā no darbdienām vienlaikus ar visiem vai atsevišķi, lai reliģiskās pārliecības dēļ personai netiktu liegta iespēja parādīt savas zināšanas un prasmes un uzsākt studijas.

Nosakot alternatīvu iestājesāmena laiku ebrejiem un septītās dienas adventistiem jebkurā no darbdienām, kas nav pretrunā ar personu reliģisko pārliecību, vai pārceļot individuālu

iestājeksāmenu, kur pēc objektīviem kritērijiem tiek vērtētas zināšanas, netiek aizskartas sabiedrības tiesības, tāpat netiek radīta īpaša priekšrocība personām reliģiskās pārliecības dēļ, ja vien vērtējums ir balstīts uz objektīviem kritērijiem.

Jēdziens „atklāts un vienlīdzīgs konkurss” ir saprotams kā vienlīdzīgu prasību, objektīvu zināšanu prasmju vērtējuma esamība, nevis formāla pieeja, izslēdzot īpašu attieksmi, ja tāda nepieciešama. Personas zaudējums, neradot vienlīdzīgas iespējas, proti, zaudēta iespēja studēt, ir lielāks, nekā pārējās sabiedrības interese par to, lai iestājeksāmens notiktu vienā laikā. Aizdomas par mazliet īsāku vai ilgāku laiku gatavoties iestājeksāmenam personai, kurai rasts individuāls risinājums, neiztur kritiku, it īpaši individuālu iestājeksāmenu gadījumā, kur persona atsevišķi, Uzņemšanas noteikumos noteiktā kārtībā demonstrē savas prasmes objektīvai un neitrālai komisijai.

Gadījumā, ja iestājeksāmena laika noteikšana darbdienā rada nesamērīgu slogu, augstskola var attaisnot iestājeksāmena laika, kas noteikts sestdienā, nepārcelšanu, ja šādu lūgumu paiduši viens vai vairāki reflektanti. Tāpat atteikt iestājeksāmena pārcelšanu var gadījumā, ja ar šādu rīcību tiek aizsargātas kādas citas konstitucionāla ranga vērtības. Šis attaisnojums strīda gadījumā būtu rūpīgi vērtējams, līdz ar to tiesībsargs aicina augstskolas, izstrādājot Uzņemšanas noteikumus un nosakot iestājeksāmenu laikus, raudzīties, lai netiktu nepamatoti ierobežotas personu tiesības studēt.

Piemēram, ASV un Kanādā gadījumā, ja iestājeksāmeni jurisprudences studijām *Law School Admission Test* tiek noteikti sestdienā, vienlaikus tiek paredzēta iespēja šos iestājeksāmenus kārtot pirmdienā vai citā dienā sabata ievērotājiem.⁷⁸ Tāpat citās valstīs ir notikušas diskusijas par eksāmenu laiku studiju procesā. Lielbritānijā *Hertfordšīras* universitātes vadība atteica ebreju studenta lūgumu pārcelt eksāmenu no sestdienas uz piektdienu. Iesniedzēja pārstāvji norādīja: „Eksāmena nolikšana sestdienā nostāda iesniedzēju un citus ortodoksālos ebrejus sliktākā situācijā kā citus studentus.” Tomēr pēc pārrunām ar studenta pārstāvjiem augstskola piekrita eksāmena pārcelšanai.⁷⁹

Vienlaikus normatīvais regulējums neaizliedz piedāvāt studiju programmas, kas notiek tikai nedēļas nogalēs. Šādās studiju programmās iestājeksāmenu un eksāmenu laikus var attiecīgi noteikt sestdienā vai svētdienā, jo visa studiju programma tāpat ir vērsta uz darbu šajās dienās. Ja studentam ir noslēgts līgums, kur ietvertas tiesības un saistības, viņam, tāpat kā nodarbinātības attiecībās, ir pienākums ievērot līguma nosacījumus par studijām attiecīgā programmā. Tomēr

⁷⁸ Pieejams: https://continue.utah.edu/prep/lsat_registe; r <http://www.humboldt.edu/testingcenter/welcome>;
http://www.oxfordseminars.ca/LSAT/lsat_information.php

Pieejams: <http://www.memphis.edu/law/currentstudents/services/barinfo.php>; <http://www.mwsu.edu/testing/lsat>

⁷⁹ Pieejams: <http://www.thejc.com/judaism/judaism-features/lawyers-help-student-avoid-shabbat-exams>;
<http://www.timeshighereducation.co.uk/news/jewish-students-exam-shifted-after-legal-threat/402150.article>

iekļaujoša un cilvēktiesību ievērojoša pieeja būtu dot līdzvērtīgas iespējas apgūt līdzīgas studiju programmas darb dienās, veidot tālmācības programmas, lai personām, kuras kādu apsvērumu dēļ nevar studēt nedēļas nogalēs, netiktu liegta iespēja iegūt augstāko izglītību.

Latvijā jau ir bijuši precedenti, kad pēc reliģisku organizāciju lūguma ir rasta iekļaujoša pieeja, proti, 2011.gadā tika pagarināts vēlēšanu laiks, lai ebreju tautības pārstāvji varētu piedalīties vēlēšanās. 2011.gadā ebreju reliģiskā kopiena bija lūgusi pagarināt vēlēšanu norises laiku, ņemot vērā, ka tās bija sestdienā, 17.septembrī, kad ebrejiem ir sabats. Ebreju nevalstiskā organizācija norādīja, ka vēlēšanu iecirkņi tiks slēgti pulksten 20:00, bet ebreju sabata svētki beidzas pulksten 20:36, tādēļ vismaz 70 ticīgie ebreji nevarēs piedalīties Saeimas vēlēšanās, jo sabatā visiem ticīgajiem ebreju draudzes locekļiem saskaņā ar jūdaisma ticības kanonu ir aizliegts veikt jebkādu darbu, tātad arī balsot.⁸⁰

Likumprojekta „Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā” Nr. 489/Lp10 anotācijā norādīts: „Saeimas vēlēšanu likums noteic, ka vēlēšanas notiek no pulksten 7 rītā līdz pulksten 8 vakarā. Jau 9.Saeimas laikā tika konstatēts, ka vēlēšanu iecirkņu slēgšana pulksten 8 vakarā vairākām ticīgo personu grupām apgrūtina piedalīšanos vēlēšanās. Jau toreiz tika solīts rast saprātīgu risinājumu, lai šādas personas varētu piedalīties Saeimas vēlēšanās. Likumprojekts piedāvā katrā pilsētā, izņemot Rīgu, Daugavpili un Liepāju, un katrā novadā noteikt vienu vēlēšanu iecirkni, kuru slēgtu nevis pulksten 8, bet gan 10 vakarā. Savukārt Rīgā, Daugavpilī un Liepājā šādi iecirkņi būtu pat vairāki. Šāda kārtība paplašinās iespējas un ļaus piedalīties Saeimas vēlēšanās gan vairākām ticīgo personu grupām, gan citiem Latvijas pilsoņiem – vēlētājiem. Likumprojektā noteiktā kārtība tiks attiecināta tikai uz 2011.gada 17.septembrī paredzētajām vēlēšanām. Turpmāk tiks vērtēti arī citi risinājumi, kas ļautu vēlēšanās piedalīties pēc iespējas lielākam vēlētāju skaitam”.⁸¹

Apkopojot minēto, secināms, ka iekļaujoša pieeja izglītībai tolerantā un demokrātiskā sabiedrībā ir uzskatāma par vērtību un iespēju robežās, ciktāl tas nesamērīgi neapgrūtina augstskolas darbu, pārējo studentu, sabiedrības tiesības, ir rodams risinājums attiecībā uz iestājeksāmenu laiku sestdienā, attiecīgi nenosakot iestājeksāmenus šajās dienās vai pēc atsevišķu personu lūguma paredzot iespēju parādīt savas zināšanas un prasmes jebkurā darb dienā. Ar šīm rekomendācijām tika iepazīstinātas arī Latvijas augstākās mācību iestādes.

⁸⁰Sk. [Cimdars: vēlēšanu pagarināšana nav tikai pakalpojums ebrejiem](http://bnn.lv/cimdars-velesanu-pagarinasana-nav-tikai-pakalpojums-ebrejiem-40922). BNN, 2011.gada 2.septembris. Pieejams: <http://bnn.lv/cimdars-velesanu-pagarinasana-nav-tikai-pakalpojums-ebrejiem-40922>; Ebreji iebilst pret Saeimas vēlēšanu sabatā. Leta, Diena, 2010.gada 2.septembris. Pieejams: <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/ebreji-iebilst-pret-saeimas-velesanu-sabata-751121>; Pēc ebreju pieprasījuma pagarinās atsevišķu vēlēšanu iecirkņu darbības laiku līdz plkst.22. Pieejams:<http://www.delfi.lv/news/national/politics/pec-ebreju-pieprasijuma-pagarinas-atsevisku-velesanu-iecirknu-darbibas-laiku-lidz-plkst22.d?id=40134639#ixzz36rJHHxBI>

⁸¹ Saeimas mājaslapa. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttcategory=489/Lp10>

2.8. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums seksuālās orientācijas dēļ

Tiesībsarga birojs 2014.gadā saņēma vairākus iesniegumus par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem seksuālās orientācijas dēļ, kā arī skatīja jautājumu par partnerattiecību tiesisko regulējumu.

2.8.1. Bērna tiesību ierobežošana vecāku seksuālās orientācijas dēļ

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā bija norādīts uz bērna tiesību aizskārumu vecāku seksuālās orientācijas dēļ. Tiesībsargs sāka pārbaudi par norādītajiem apstākļiem, tomēr neapstiprinājās fakts, ka persona, kas sniedza aukles pakalpojumus pašvaldībā, bija atteikusi pieņemt bērnu vecāku seksuālās orientācijas dēļ. Neskatoties uz pierādījumu trūkumu, tiesībsargs attiecīgajai pašvaldībai norādīja uz nepieciešamību veikt šādas preventīvas darbības:

1) iekļaut līgumos par aukles pakalpojuma sniegšanu normu, kas norādītu uz diskriminācijas aizliegumu, slēdzot līgumu ar bērna vecākiem;

2) informēt likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 4.punkta īstenošanā iesaistītās aukles par diskriminācijas aizliegumu, slēdzot līgumu, esot līgumiskajās attiecībās vai izbeidzot līgumiskās attiecības ar bērnu vecākiem par pašvaldības aukļu funkciju nodrošināšanu;

3) iekļaut aukļu apmācību programmās, ja pašvaldība tās nodrošina, vai rosināt iekļaut aukļu apmācību programmās, ja pašvaldība tās nenodrošina, informāciju par diskriminācijas aizliegumu.

Tiesībsargs norādīja: ja pašvaldība neveic preventīvas darbības, lai izvairītos no diskriminācijas iespējas, īstenojot izglītības nodrošināšanas funkciju, pastāv risks, ka bērniem ar invaliditāti, citas rases vai tautības bērniem, bērniem, kuru vecākiem ir netradicionāla seksuālā orientācija, bērniem, kuru vecākiem ir reliģiskā pārliecība, kas atšķiras no aukles uzskatiem, kā arī citos gadījumos var netikt nodrošināti pašvaldības aukles pakalpojumi, ja auklei ir citi priekšstati vai aizspriedumi. Tādējādi bērnam var tikt liegtas tiesības uz pirmsskolas izglītības vai pašvaldības aukles pakalpojumiem. Līdz ar to secināms, ka šādos gadījumos pašvaldība nav spējusi realizēt likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 4.punktā noteikto.

Pašvaldība tiesībsarga rekomendācijas ņēma vērā.

2.8.2. Par policijas nostāju

Tiesībsargs saņēma atkārtotus iesniegumus par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu Valsts policijas darbībās, piemērojot neadekvātus sodus, kas izriet no personas seksuālās orientācijas. Tiesībsargs izvērtēja minētos iesniegumus un diskriminācijas aizlieguma

pārkāpumu nekonstatēja, jo Valsts policijas uzliktie sodi par pārkāpumiem atbilda tiesu praksei analogiskās lietās.

2.8.3. Par partnerattiecību tiesisko regulējumu

2014.gada nogalē aktualizējās diskusija par partnerattiecību tiesisko regulējumu. Jau 2012.gadā tiesībsargs vērsās pie Saeimas un Ministru kabineta⁸² par partnerattiecību tiesisko regulējumu. No Saeimas atbilde netika saņemta, savukārt Ministru kabinets nesaskatīja nepieciešamību uzlabot normatīvo regulējumu partnerattiecību jomā.

Ar Ministru prezidenta 2012.gada 1.februāra rezolūciju Nr.90/TA-219 tieslietu, veselības, labklājības un finanšu ministri tika lūgti iepazīties ar tiesībsarga vēstuli un sagatavot atbildi. 2012.gada 6.martā MK sēdē tika izskatīts šīs atbildes projekts.⁸³ Sēdi vadīja Ministru prezidents V.Dombrovskis, un tajā piedalījās aizsardzības ministrs A.Pabriks, ārlietu ministrs E.Rinkēvičs, ekonomikas ministrs D.Pavļuts, finanšu ministrs A.Vilks, izglītības un zinātnes ministrs R.Čīlis, kultūras ministre Ž.Jaunzeme-Grende, labklājības ministre I.Viņķele, tieslietu ministrs G.Bērziņš, veselības ministre I.Circene un zemkopības ministre L.Straujuma.

Atbildē tiesībsargam Ministru kabinets norādīja, ka ar interpretācijas metodi ir iespējams panākt tiesību aizsardzību ārpus laulības savienībā dzīvojošām personām. Labklājības ministrija norādīja: „Pēc Labklājības ministrijas domām, interpretējot Darba likuma 74.panta pirmās daļas 4.punktu, var pieņemt, ka par tuvu ģimenes locekli ir uzskatāma jebkura persona, ar kuru darbinieks uztur ciešu saikni un pastāvīgu kontaktu, tai skaitā arī ārpus laulības savienībā dzīvojošas personas”.⁸⁴

Tiesībsargu saņemtā atbilde par kārtējo bezdarbību neapmierināja, un 2012.gada 26.martā tas atkārtoti⁸⁵ vērsās Ministru kabinetā, norādot, ka iebilst pret konkrēto secinājumu - tiesiskās vienlīdzības principa nodrošinājumu iespējams panākt interpretācijas ceļā. Tiesībsarga praksē, izskatot pārbaudes lietas, vairākkārt ir apstiprinājies fakts, ka tiesību normu piemērotāji tās interpretē pārāk šauri, nonākot pie kļūdainiem secinājumiem, kas rezultātā noved pie personas tiesību aizskāruma.

⁸² Tiesībsarga 2012.gada 26.janvāra vēstule Nr.1-8/4 Saeimai un 2012.gada 26.janvāra vēstule Nr.1-8/3 Ministru kabinetam.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>

⁸³ Ministru kabineta 2012.gada 6.marta sēdes protokols Nr.12 19.§ TA-219.

Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2012-03-06>

⁸⁴ Ministru kabineta 2012.gada 16.marta atbildes vēstule Nr.18/TA-219 uz tiesībsarga 2012.gada 26.janvāra vēstuli Nr.1-8/3.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>

⁸⁵ Tiesībsarga 2012.gada 26.marta atbildes vēstule Nr.1-5/77 uz Ministru kabineta 2012.gada 16.marta vēstuli Nr.18/TA-219.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>

Tāpat tiesībsargs vērsa uzmanību uz Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada 1.februāra spriedumu lietā Nr. SKC-4/2012, kurā tiesa nonākusi pie atziņas, ka faktiskais laulātais nav atzīstams par ģimenes locekli likuma „Par dzīvojamo telpu īri” izpratnē. Sprieduma 12.2.punktā Senāts pauda, „ka ir nepieciešama likumdevēja nepārprotama izšķiršanās par jautājumu, vai tiesiski ir atzīstamas partnerattiecības, citiem vārdiem sakot, vai divu personu faktiskai kopdzīvei ir tādas pašas tiesiskās sekas, kādas ir, noslēdzot laulību”. Tiesībsargs norādīja, ka, ņemot vērā minēto, ir nepieciešams sākt aktīvu darbu nepieciešamo likumprojektu grozījumu izstrādē un tālākā virzībā.

MK 2012.gada 24.aprīļa sēdē tika izskatīts atbildes projekts tiesībsargam. Sēdi vadīja Ministru prezidents V.Dombrovskis, un tajā piedalījās aizsardzības ministrs A.Pabriks, iekšlietu ministrs R.Kozlovskis, izglītības un zinātnes ministrs R.Čīlis, satiksmes ministrs A.Ronis, tieslietu ministrs G.Bērziņš, vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs E.Sprūdžs un zemkopības ministre L.Straujuma⁸⁶.

Atbildē tiesībsargam Ministru kabinets⁸⁷ norādīja, ka piekrīt Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada 1.februāra spriedumā lietā Nr. SKC-4/2012 konstatētajam: jautājums par ārpuslaulības savienībā dzīvojošām personām piešķiramajām tiesībām ir risināms likumdošanas ceļā, nevis atstājams izlemšanai tiesai.

Ministru kabinets vērsa uzmanību uz to, ka likumdevējs, 2005.gada 15.decembrī veicot grozījumu Satversmē un izsakot tās 110.pantu šādā redakcijā: "110. Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības", ir politiski izšķīries par to, ka personu ārpuslaulības savienība nav pielīdzināma laulībai, tas ir, savienībai starp vīrieti un sievieti.

Kā norādīts 2005.gada 15.decembra likuma "Grozījums Latvijas Republikas Satversmē" anotācijas 1.punktā, minētie grozījumi bija nepieciešami, lai, ņemot vērā tradicionālo uzskatu par laulību un ģimeni, kas Latvijā izveidojies kultūrvēsturiskās attīstības gaitā, kā arī pastāvīgos apdraudējumus šai tradicionālajai vērtībai, Latvijas likumdošanā iekļautu laulības definīciju.⁸⁸

Ņemot vērā minēto, būtu izvērtējams, vai nepieciešams sākt aktīvu darbu pie nepieciešamo likumprojektu izstrādes partnerattiecību tiesiskā regulējuma jomā.

⁸⁶ Skat. Ministru kabineta 2012.gada 24. aprīļa sēdes protokolu Nr.22 37.§ TA-219.

Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2012-04-24#37>

⁸⁷ Skat. Ministru kabineta 2012.gada 3.maija atbildes vēstuli Nr.18/TA-219/5175 uz tiesībsarga 2012.gada 26.marta vēstuli Nr.1-5/77.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>

⁸⁸Pieejams: http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1400_0

Lai noskaidrotu, kā norisinājies izvērtējums, 2012.gada 29.maijā tiesībsargs vērsās pie tieslietu ministra G.Bērziņa, lūdzot sniegt informāciju par faktiskās kopdzīves tiesisko regulējumu. Tiesībsargs norādīja, ka neredz ministriju aktīvu rīcību, lai ieviestu skaidru tiesisko regulējumu vai sniegtu skaidrojumu par tiesiskām sekām, kas rodas no faktiskās kopdzīves, personām, kuras nav reģistrējušas laulību.

Tieslietu ministrijas parlamentārais sekretārs Jānis Bordāns 2012.gada 16.maijā sabiedriskā politikas portāla *politika.lv* un K.Adenauera rīkotajā diskusijā "Kā tiesiski regulēt viendzimuma partnerattiecības?" norādīja, ka problēmu šajā jomā nav. Intervijā presei 2012.gada 17.maijā J.Bordāns pauda ministrijas viedokli, norādot, ka „Tieslietu ministrija ir analizējusi situāciju un ir konstatējusi, ka tādi būtiski cilvēktiesību pārkāpumi šajā gadījumā Latvijas likumos nav konstatēti”. Uz žurnālista jautājumu: „Būtiski pārkāpumi nav, bet vai vispār kādi ir?” J.Bordāns atbildēja, ka „nav nekādi tiesu procesi, kur būtu konstatēti pārkāpumi”⁸⁹.

Tiesībsargs lūdza sniegt skaidrojumu par faktiskās kopdzīves tiesisko regulējumu, norādot, kādas tiesības normatīvie akti paredz kopdzīvē esošām personām, kuras nav reģistrējušas laulību, un vai šis regulējums ir pilnīgs un atbilstošs sabiedrības vajadzībām.

2012.gada 29.jūnijā tiesībsargs saņēma Tieslietu ministrijas atbildi⁹⁰, kurā norādīts, ka faktiskā kopdzīvē esošo personu, kuras nav reģistrējušas laulību, tiesības un likumiskās intereses Latvijā tiek aizsargātas pienācīgā kārtā, tāpat kā jebkuras citas personas tiesības un likumiskās intereses, bez jebkādas diskriminācijas un līdz ar to nav nepieciešams izstrādāt tiesisku regulējumu minēto personu papildu tiesiskās aizsardzības nodrošināšanai.

2014.gada 10.novembra Latvijas Radio raidījumā „Krustpunktā” Saeimas deputāte Ilze Viņķele norādīja, ka piedāvās partnerattiecību reģistrācijas likumu, bet, ja šo priekšlikumu Saeimā virzīt neizdosies, varētu rosināt nostiprināt kopdzīves konstatēšanas kritērijus. Likumprojekts varētu tapt līdz vasarai, pauda I.Viņķele⁹¹.

Attiecībā uz partnerattiecību reģistru tiesībsargs vērš uzmanību uz ECT 2013.gada 7.novembra spriedumā lietā *Vallianatos un citi pret Grieķiju (Vallianatos and Others v. Greece)*⁹² secināto, ka ir vērojama tendence atzīt viena dzimuma attiecības. No 19 valstīm, kas atzīst reģistrētas partnerattiecības, kas atšķiras no laulības, Lietuva un Grieķija ir vienīgās, kas to

⁸⁹ Pieejams: <http://www.diena.lv/diena-tv/tieslietu-ministrija-viendzimuma-paru-cilvektiesibas-netiek-parkaptas-13947632>

⁹⁰ Tieslietu ministrijas 2012.gada 29.jūnija atbildes vēstule Nr.1-17/2448 uz tiesībsarga 2012.gada 29.maija vēstuli Nr.1-5/145.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>

⁹¹ Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/vinjkele-piedavas-partnerattiecibu-likumu-vai-vismaz-kopdzive.a105760/>

⁹² Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-128294#{%22itemid%22:\[%22001-128294%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-128294#{%22itemid%22:[%22001-128294%22]})

attiecina tikai uz pretēja dzimuma personām. Eiropas Padomes dalībvalstis, kad pieņem jaunu regulējumu reģistrētai partnerībai, kas ir alternatīva laulībai, ietver viendzimuma personas. Šāda rīcība ir saskaņā ar Ministru komitejas rekomendāciju CM/Rec(2010)5 dalībvalstīm par pasākumiem cīņā pret diskrimināciju uz dzimumorientācijas vai dzimuma identitātes pamata. Fakts, ka, neskatoties uz pakāpenisko pieaugumu, valsts atrodas izolētā pozīcijā, pats par sevi nerada konfliktu ar ECPAK. Tomēr tiesa atzīst, ka valdībai nav pārliecinoši un nopietni iemesli, kas attaisno viena dzimuma personu izslēgšanu no likuma nr. 3719/2008., kas nosaka partnerattiecību reģistrāciju ārpus laulības. Tādējādi tiesa konkrētajā lietā konstatēja ECPAK 14.panta kopsakarā ar 8.pantu pārkāpumu.

Attiecībā uz viendzimuma personu laulībām ECT 2010.gada 24.jūnija spriedumā lietā *Šalks un Kopfs pret Austriju (Schalk and Kopf v. Austria)* atzinusi, ka laulībai ir dziļi iesakņojušās sociālas un kultūras konotācijas, kas konkrētās sabiedrībās var būt ļoti atšķirīgas. Tiesa atkārtoti, ka tai nav jāsteidzas spriest valstu iestāžu vietā, kuras vislabāk spēj izvērtēt sabiedrības vajadzības un reaģēt uz tām (skatīt spriedumu lietā *B. un L. pret Apvienoto Karalisti*, citēts iepriekš, 36.punkts). Secinājumā ECT konstatēja, ka ECPAK 12.pants nerada pienākumu atbildētājas valstij piešķirt viendzimuma pārim, ko veido pieteikuma iesniedzēji, iespēju stāties laulībā⁹³.

Tādējādi diskusijā Latvijā ir svarīgi ņemt vērā nacionālo sociālo realitāti, respektējot konstitucionālās vērtības, un pilngadīgu personu tiesības veidot privāto dzīvi pēc saviem ieskatiem.

2.9. Tiesiskās vienlīdzības pārkāpumi

2.9.1. Par ierobežojumu lietot ārvalstī reģistrētu transportlīdzekli

Tiesībsargs 2014.gadā kā vienu no privātpersonu aktualizētajām problēmām (pieci iesniegumi) izpētīja likumdevēja noteikto ierobežojumu personām, kuras ir Latvijas pilsoņi vai nepilsoņi, kā arī tādām personām, kuras ir saņēmušas Latvijā izdotu reģistrācijas apliecību, pastāvīgās uzturēšanās apliecības vai uzturēšanās atļaujas, Latvijas teritorijā ceļu satiksmē vadīt ārvalstīs pastāvīgi reģistrētos vieglos automobiļus.

Iesniedzēji norādīja uz cilvēktiesību pārkāpumiem MK 2009.gada 24.novembra noteikumos Nr.1341 „Kārtība, kādā piešķir un anulē atļauju piedalīties ceļu satiksmē ar ārvalstīs pastāvīgi reģistrētu vieglo automobili”, kuru 3.punkta otrajā teikumā, 4.¹punktā ir noteikts

⁹³ECT spriedums *Schalk and Kopf v Austria*, secinājumu daļas 62. un 63.punkts.

Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-99605#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99605%22%7D>

ierobežojums piedalīties ceļu satiksmē Latvijā ar ārvalstī reģistrētu transportlīdzekli ilgāk par 92 dienām gadā.

Tiesībsargs, izpētot Eiropas Savienības Tiesas un Satversmes tiesas praksi, konstatēja, ka MK noteikumu Nr.1341 3.punkta otrajā teikumā, 4.¹punktā noteiktais ierobežojums izmantot ārvalstī reģistrētu transportlīdzekli ne ilgāk kā 92 dienas gadā atbilst Satversmes 91.pantam, neietilpst Satversmes 97., 98.panta tvērumā, kā arī nav saskatāms 106.pantā noteikto tiesību ierobežojums.

Tomēr, ņemot vērā iesniedzēju skaitu un problēmas aktualitāti, tiesībsargs rekomendēja Satiksmes ministrijai, ka 1) atbildīgajām institūcijām jānodrošina, lai faktiski ar kontroles mehānismu būtu panākams, ka visi transportlīdzekļu īpašnieki neatkarīgi no valstspiederības savus ārvalstī reģistrētos transportlīdzekļus Latvijas Republikā reģistrētu pēc vienādiem nosacījumiem; 2) Satiksmes ministrijai jāizmanto visas iespējas, lai vērstu Eiropas Parlamenta un Komisijas uzmanību uz vienota regulējuma nepieciešamību par transportlīdzekļu reģistrāciju Eiropas Savienības dalībvalstīs.

2.9.2. Par ierēdņu tiesībām pieeja mūžizglītības programmām

Pārskata periodā tiesībsargs vērtēja iesniegumu, kurā bija norādīts uz nevienlīdzīgo attieksmi pret ierēdņiem, liedzot pieeju mūžizglītības programmām. Proti, apmācības programmas pieaugušo iesaistei mūžizglītībā tiek īstenotas, pamatojoties uz MK 2011.gada 25.janvāra noteikumiem Nr.75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem” un MK 2009.gada 20.oktobra noteikumiem Nr.1213 „Noteikumi par darbības programmas „Cilvēkresursi un nodarbinātība” papildinājuma 1.2.2.1.2.apakšaktivitāti „Atbalsts mūžizglītības politikas pamatnostādņu īstenošanai”, kas nosaka konkrētāku mūžizglītības mērķauditorijas iesaisti apmācībās projekta ietvaros.

Atbilstoši MK noteikumu Nr.1213 2.punktam aktivitātes mērķis ir sniegt atbalstu mūžizglītības pieejamības paplašināšanai nodarbinātām un pašnodarbinātām personām, izņemot valsts civildienesta nodarbinātos, no 25 gadu vecuma.

Tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar Satversmes 112.panta skaidrojumu jēdziena „izglītība” saturs ietver arī jebkurus mūžizglītības aspektus.

Tiesībsargs norādīja, ka nodarbināto sektori un to skaits Latvijā 2010.gadā bija šāds:

- a) privātais sektors - nodarbināti 480 802 jeb 64%;
- b) pašvaldības un pašvaldību padotības iestādes - 103 132 jeb 14%;
- c) valsts un pašvaldību komercsabiedrības - 87 097 jeb 12 %;
- d) ministrijas, centrālās valsts iestādes un to padotības iestādes - 74 230 jeb 10%.

Savukārt nodarbināto grupas valsts budžeta iestādēs saskaņā ar Finanšu ministrijas datiem ir Saeimas deputāti, ierēdņi, tiesneši, prokurori, tiesu un prokuratūras darbinieki, ārstniecības personas, pedagogi, karavīri, amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm (Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādēs un Ieslodzījumu vietu pārvaldē) un pārējie darbinieki. Līdz ar to piedalīties mūžizglītības programmās var tiesneši, prokurori un citi valsts iestāžu darbinieki, savukārt ierēdņiem šādas tiesības ir liegtas.

Tiesībsargs konstatēja, ka normatīvais regulējums neietver objektīvu un saprātīgu pamatojumu, kādēļ ierēdņi nevarētu piedalīties mūžizglītības programmās, tāpat arī atbildīgā ministrija šādu skaidrojumu nevarēja sniegt.

2.9.3. Par vienlīdzīgu tiesību uz pieeju bērnudārzam nenodrošināšanu

Tiesībsargs 2014.gadā saņēma personas iesniegumu par bērna tiesību ierobežošanu uzņemšanai pašvaldības bērnudārzā, pamatojoties uz vecāku profesiju.

Tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldības saistošo noteikumu apstrīdētās normas paredz atšķirīgu attieksmi attiecībā uz bērniem, kuru vecāki ir konkrētu profesiju jeb ārstniecības un izglītības iestāžu pārstāvji. Tiesībsargs konstatēja, ka praksē bija izveidojusies situācija, kurā atsevišķām bērnu kategorijām vietas pirmsskolas izglītības iestādēs tika nodrošinātas prioritārā kārtā. Nepieciešamība noteikt prioritāras grupas veidojas, ja visiem nevar nodrošināt pieeju konkrētam pakalpojumam. Līdz ar to var secināt, ka prioritāro grupu izveide pirmsskolas izglītības iestādēs ir saistīta ar pašvaldību nespēju īstenot likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas ceturto punktu.

Tiesībsargs norādīja: ja pašvaldībā trūkst konkrētu profesiju pārstāvju, tā var un pat ir nepieciešams veikt darbības minēto speciālistu piesaistei, piemēram, piedāvājot motivējošu atalgojumu, labus darba apstākļus, dienesta auto u.c. priekšrocības. Tomēr personu piesaistīšana nav pieļaujama, piedāvājot likumā pašvaldībai noteikto pamatfunkciju izpildi, proti, pirmsskolas izglītības iestāžu nodrošināšanu kā īpašu darba bonusu. Turklāt pašvaldībai ir pienākums ievērot citu personu tiesības, kā arī iepriekš minēto normatīvo regulējumu, kas noteic vienlīdzīgu attieksmi pret bērniem. Līdz ar to mērķi piesaistīt jaunos speciālistus var sasniegt arī ar citiem līdzekļiem, nepamatoti nenostādot atsevišķas personu grupas sliktākā situācijā.

Jāpaskaidro, ka privāto tiesību subjekts (uzņēmums) saviem darbiniekiem var piešķirt īpašu atbalsta sistēmu, piemēram, izveidot bērnu aprūpes iestādi tikai saviem darbiniekiem. Šāda pretimnākšana tiek uzskatīta par labās prakses piemēru, jo neviens ārējais normatīvais akts privāto tiesību subjektiem nenoteic šādu pienākumu un tas ir atkarīgs vienīgi no viņu pašu brīvas gribas.

Savukārt publisko tiesību subjekts var rīkoties tikai savas kompetences ietvaros, kas ir noteikta ar normatīvajiem aktiem, turklāt tam piešķirtā kompetence ir realizējama pret visām personām vienlīdzīgi, uz kurām tā attiecas.

Vērtējot kopumā iesniegumos norādītās problēmas un atbildīgo institūciju vēlmi tās risināt, tiesībsargs uzsver, ka normatīvo aktu izstrādātājiem atbildīgi ir jāizvērtē normatīvie akti, kā arī daudz detalizētāk jānorāda informācija sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā jeb anotācijā. Pašlaik netiek izmantots anotāciju pilnais potenciāls, un īpaši gadījumos, kad normatīvajā aktā tiek paredzēti kādi izņēmumi no vispārējās kārtības, anotācijā tomēr netiek paskaidrots, kādēļ tie ir nepieciešami un vai, un kā tie atbilst Satversmes 91.pantam. Līdz ar to praksē rodas šķēršļi, lai šos normatīvos aktus piemērotu.

3. Sadarbība ar Satversmes tiesu

3.1. Par liegumu no valsts budžeta apmaksāt mājdzemdības

2014.gadā TVN sagatavoja un iesniedza Satversmes tiesā vienu pieteikumu par lietas ierosināšanu. Tāpat atbilstoši Satversmes tiesas likuma 22.panta otrajai daļai TVN nonāca pieprasījumi tiesībsargam izteikt viedokli, un divos gadījumos tas sniegts TVN ietvaros, bet vēl divos citos - sadarbībā ar citām Tiesībsarga biroja nodaļām.

Kā jau minēts, 2014.gadā Satversmes tiesai sagatavots un iesniegts viens pieteikums par lietas ierosināšanu, kurā lūgts atzīt MK 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” 16.pielikuma „Veselības aprūpes pakalpojumu tarifi par profilakses, diagnostikas, ārstēšanas un rehabilitācijas pakalpojumiem ” 555.punktu, ciktāl tas neparedz tarifu par plānotajām ārpusstacionāra dzemdībām, par neatbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam (lieta Nr.2014-08-03).

Apstrīdētā norma paredz, ka par vispārējo ambulatoro pakalpojumu, kas apmaksājams no valsts budžeta līdzekļiem, ir atzīstamas fizioloģiskās dzemdības.

Satversmes tiesai pieteikums tika sagatavots, ņemot vērā 2013.gada 10.jūlija atzinumā pārbaudes lietā Nr.2012-297-5D konstatēto. Tiesībsargs, pabeidzot pārbaudes lietu, vērsās pie Ministru prezidenta, ierosinot mēneša laikā novērst konstatētos trūkumus tiesiskajā regulējumā, un noteikt, ka arī mājdzemdības ir apmaksājamas no valsts budžeta līdzekļiem. Savukārt MK 2013.gada 14.augusta vēstulē Nr.18/TA-1667 tiesībsargam norādīja, ka nevar piekrist tā 2013.gada 10.jūlija atzinumā secinātajam un attiecīgi nav tiesiska pienākuma paredzēt valsts budžeta līdzekļus mājdzemdību apmaksai.

Satversmes tiesa 2014.gada 12.martā pieņēma lēmumu par lietas ierosināšanu. Lieta tika skatīta rakstveida procesā 2015.gada 13.janvārī, bet 2015.gada 12.februārī Satversmes tiesa

pieņēma spriedumu lietā Nr.2014-08-03 „Par Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” 16.pielikuma „Veselības aprūpes pakalpojumu tarifi par profilakses, diagnostikas, ārstēšanas un rehabilitācijas pakalpojumiem” 555.punkta, ciktāl tas neparedz tarifu par plānotajām ārpusstacionāra dzemdībām, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam”.

Satversmes tiesa atzina apstrīdētās normas par atbilstošām Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, norādot, ka valsts ir nodrošinājusi bezmaksas dzemdībpalīdzības pakalpojuma esamību un pieejamību un tai nav pienākuma garantēt šo pakalpojumu kādā citā personai vēlamā vietā un veidā ārpus valsts apmaksāto veselības aprūpes pakalpojumu sistēmas⁹⁴. Vienaļikus Satversmes tiesa norādīja, ka valsts savu ekonomisko iespēju robežās var izvēlēties paplašināt tās apmaksāto veselības aprūpes pakalpojumu klāstu, tostarp seksuālās un reproduktīvās veselības aprūpes jomā.

3.2. Viedoklis lietā par Noguldījumu garantiju likuma normas atbilstību Satversmei

Pārskata periodā TVN sniedza viedokli Satversmes tiesas izskatītajā lietā Nr.2014-02-01 „Par Noguldījumu garantiju likuma 17.panta 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam”.

Apstrīdētā norma paredz garantētās atlīdzības izmaksas liegumu noguldītājiem, kuri tai skaitā ir attiecīgā noguldītāja valdes locekļi.

Lietā sniegts viedoklis, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Izvērtējot minēto jautājumu, tiesībsargs secināja, ka ar apstrīdēto normu radītajai atšķirīgajai attieksmei ir leģitīms mērķis un tā ir samērīga. Apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir preventīvi atturēt kredītiestādes valdes locekļus no tādu darbību veikšanas, kuras varētu nelabvēlīgi ietekmēt kredītiestādes maksātspēju. Savukārt konkrētas kredītiestādes maksātspēja var novest pie valsts finanšu stabilitātes apdraudējuma. Līdz ar to secināms, ka apstrīdētā norma pieņemta nolūkā aizsargāt sabiedrības labklājību un citu cilvēku tiesības. Likumdevēja noteiktais ierobežojums valdes locekļa tiesībām saņemt garantēto atlīdzību ir atzīstams par piemērotu līdzekli, lai liktu katram valdes loceklim ar sevišķu atbildību izturēties pret attiecīgā noguldījumu piesaistītāja noguldījumiem. Apstrīdētā norma pastiprina valdes locekļu atbildību un nodrošina valsts finanšu sistēmas stabilitāti. Arī labums, ko no apstrīdētās normas pastāvēšanas iegūst sabiedrība, ir lielāks par personai nodarītajiem zaudējumiem. Tiesiskā valstī nav iedomājama tāda situācija, ka noguldītājs, kurš piedalījies noguldījumu

⁹⁴ Satversmes tiesas 2015.gada 12.februāra spriedums lietā Nr.2014-08-03.
Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums-2014-08-03.pdf>

piesaistītāja darbības plānošanā, vadībā un kontrolē un tieši vai netieši veicinājis noguldījumu nepieejamības iestāšanos, varētu prasīt sev tādu pašu tiesisko aizsardzību kā jebkurš cits noguldītājs. Šāds risinājums varētu palielināt kredītiestāžu maksātnespējas risku un apdraudēt citu noguldītāju tiesības uz savu noguldījumu pieejamību.

Satversmes tiesa 2014.gada 13.jūnijā pieņēma spriedumu, ar kuru nosprieda, ka Noguldījumu garantiju likuma 17.panta 4.punkts ir atzīstams par atbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

3.3. Viedoklis lietā par likuma "Par valsts pensijām" normas atbilstību Satversmei

2014.gadā TVN sniedza viedokli Satversmes tiesas izskatītajā lietā Nr.2014-05-01 „Par likuma "Par valsts pensijām" 16.panta ceturtais daļas (redakcijā, kas bija spēkā no 1997.gada 7.janvāra līdz 2013.gada 30. septembrim, un 2013.gada 17. jūlija likuma redakcijā), ciktāl tā attiecas uz invaliditātes pensijas pārrēķina formulu invaliditātes grupas maiņas gadījumā, ja invaliditātes pensijas saņēmējs līdz invaliditātes grupas maiņai ir bijis darba ņēmējs un veicis sociālās iemaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam.”

Apstrīdētā normas daļa paredz invaliditātes pensijas pārrēķinu personām, kurām mainās invaliditātes grupa.

Šajā lietā tiesībsargs Satversmes tiesai nosūtīja savu 2014.gada 17.janvāra atzinumu pārbaudes lietā Nr.2013-144-26K, kurā secināts: apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Tādējādi Satversmes tiesai tika sniegts viedoklis, ka apstrīdētās normas mērķis ir aizsargāt tādu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kurām pēc invaliditātes noteikšanas, turpinot strādāt, ienākumi ir mazāki, nekā bija līdz invaliditātes iegūšanai. Taču prezumpcija par darbību un ienākumu zaudējumu saistību ne vienmēr apstiprinās. Šāda prezumpcija ir patiesa tikai tādos gadījumos, kad persona nav spējīga attīstīt un izmantot savu profesionālo potenciālu. Taču gadījumā, kad personas ienākumi pēc invaliditātes iegūšanas nemazinās, apstrīdētā norma savu leģitīmo mērķi nerasniedz. Tāpat Satversmes tiesai tika norādīts, ka arī ar pašreiz spēkā esošo likuma „Par valsts pensijām” 16.panta ceturtais daļas un 25.panta piektās daļas redakciju tiesību aizskārums ir mazināts, taču nav novērsts.

Satversmes tiesa 2014.gada 11.decembrī pieņēma spriedumu, nosakot, ka apstrīdētā norma redakcijā, kas bija spēkā no 1997.gada 7.janvāra līdz 2013.gada 30.septembrim, un 2013.gada 17.jūlija redakcijā neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

3.4. Viedoklis lietā par Aizsargjoslu likuma normas atbilstību Satversmei

TVN kopā ar Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļu 2014.gadā Satversmes tiesai sniedza viedokli lietā Nr.2014-16-01 „Par Aizsargjoslu likuma 36.panta otrās daļas 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105.pantam”.

Apstrīdētā norma noteic, ka Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslā paredzēts aprobežojums: „Krusta kāpu aizsargjoslā un pludmalē papildus šā panta pirmajā daļā minētajiem aprobežojumiem aizliegts celt jaunas ēkas un būves un paplašināt esošās, izņemot gadījumus, kad:

1) saskaņojot ar attiecīgo Valsts vides dienesta reģionālo vides pārvaldi un atbilstoši vietējās pašvaldības teritorijas plānojumam tiek:

a) renovētas vai restaurētas esošās ēkas un būves;

b) būvētas palīgēkas pie esošajām dzīvojamām ēkām vai būvēm;

c) rekonstruētas esošās ēkas vai būves, nepārsniedzot esošo būvapjomu, bet, rekonstruējot esošās dzīvojamās ēkas, kuru platība ir mazāka par 150 kvadrāmetriem, to kopējā platība pēc rekonstrukcijas nedrīkst pārsniegt 150 kvadrātmetrus”.

Lietā sniegts viedoklis, ka attiecīgais tiesību jautājums būtu risināms tiesību normas interpretācijas ceļā, veicinot pienācīgu apstrīdētās normas iztulkošanu, un tiesvedība lietā Nr.2014-16-01 ir izbeidzama.

Lieta Satversmes tiesā tika skatīta rakstveida procesā, un 2015.gada 2.martā Satversmes tiesa pieņēma lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2014-16-01 „Par Aizsargjoslu likuma 36.panta otrās daļas 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105.pantam”. Proti, Satversmes tiesa secināja, ka pieteikuma iesniedzēja šajā lietā nav pilnībā izmantojusi juridiskās metodes konkrētā strīda atrisināšanai. Satversmei atbilstoša tiesību normas piemērošana citastarp ietver piemērojamās tiesību normas atrašanu un iztulkošanu, kā arī tiesību tālākveidošanu. Konstatējot likuma nepilnību, visupirms jāpārlicinās, vai to var novērst paša likuma ietvaros. Piemēram, ja likumā nav regulēta situācija, kura ir līdzīga citām tajā pašā likumā regulētām situācijām un kurai atbilstoši likuma mērķim vajadzētu būt neregulētai, uz neregulēto situāciju attiecināmas līdzīgo situāciju tiesiskās sekas. Satversmes tiesa secināja, ka likuma nepilnība konkrētajā gadījumā ir novēršama likuma ietvaros, ņemot vērā arī vispārējos tiesību principus, visupirms jau tiesiskās pašārvības principu. Tādējādi Satversmes tiesa atzina, ka tai nav pamata turpināt tiesvedību šajā lietā.

3.5. Viedoklis lietā par Civilprocesa likuma normas atbilstību Satversmei

TVN kopā ar Politisko un pilsonisko tiesību nodaļu 2014.gadā sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2014-31-01 „Par Civilprocesa likuma 44.panta pirmās daļas 1.punkta (2012.gada

29. novembra likuma redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 92. un 105.pantam.”

Apstrīdētā norma paredz apmēru, kādā civilprocesā ir atlīdzināmi ar lietas vešanu saistītie izdevumi par advokāta palīdzību.

Lietā sniegts viedoklis, ka ar apstrīdēto normu ir pārkāpts Satversmes 1.pantā noteiktais tiesiskās palāvības princips. Konstatējot apstrīdētās normas neatbilstību Satversmes 1.pantā ietvertajam tiesiskās palāvības principam un ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumos izteiktās atziņas, tiesībsargs secināja, ka nav nepieciešams tālāk izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91., 92. un 105.pantam.

Lietā Satversmes tiesā tiks izskatīta rakstveida procesā 2015.gada 31.martā, bet sprieduma pieņemšanas termiņš – 2015.gada 30.aprīlis.

VI Tiesībsarga biroja informācija

1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. 2014.gadā Tiesībsarga biroja plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 157 884 eiro.

Pārskata perioda faktiskā izpilde bija 1 131 770 tūkstoši eiro, tai skaitā Eiropas Savienības politiku instrumentu un pārējās ārvalstu finanšu palīdzības līdzfinansēto un finansēto projektu un pasākumu īstenošanai – 67,3 tūkstoši eiro. Salīdzinot ar 2013.gadu, izlietoto līdzekļu apjoms ir palielinājies par aptuveni 15,5 %, kas galvenokārt saistīts ar izdevumu palielinājumu Tiesībsarga biroja funkciju un uzdevumu izpildes efektīvākai nodrošināšanai, kā arī minimālās mēneša darba algas paaugstināšanai līdz 320 euro un mēneša darba algas izlīdzināšanai ar 2014.gada 1.janvāri.

Daļu no finanšu resursiem izdevumu segšanai veido ieņēmumi no telpu nomas, un 2014.gadā tie bija 29,9 tūkstoši eiro, bet ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai – 5,5 tūkstoši eiro.

2014.gadā Tiesībsarga birojs jau otro reizi piedalījās Ziemeļvalstu ministru padomes Ziemeļvalstu – Baltijas valsts pārvaldes mobilitātes un sadarbības tīkla programmas projektā. Šoreiz projekts iekļāva tēmas, kas skar neatkarīgas izmeklēšanas mehānismu par amatpersonu vardarbību un ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu Zviedrijā un Somijā.

Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2014.gadā (eiro)

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	993 628	1 157 884	1 131 770
1.1.	dotācijas	952 939	1 126 296	1 126 296
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	27 136	31 588	5474
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība	–	–	–
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	–	–	–
2.	Izdevumi (kopā)	980 075	1 157 884	1 131 770
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	977 702	1 155 260	1 129 146
2.1.1.	kārtējie izdevumi	975 182	1 152 510	1 126 396

2.1.2.	procentu izdevumi	–	–	–
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti	–	–	–
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	2520	2750	2750
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti	–	–	–
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	2373	2624	2624

2014.gadā turpinājās darbs pie projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” īstenošanas, par ko Tiesībsarga birojs 2013.gadā noslēdza vienošanos ar Iekšlietu ministriju. Projekts tiek īstenots vispārīgās programmas „Solidaritāte un migrācijas plūsmu pārvaldība” Eiropas Atgriešanās fonda ietvaros. Projekta aktivitātes ilgs līdz 2015.gada vidum.

2014.gadā Tiesībsarga birojam noteiktais maksimālo amata vietu skaits bija 42, no tām – 10 amata vietas saistītas ar iestādes atbalsta funkcijām, bez kurām nav iespējama pamatfunkciju nodrošināšana – lietvedība, sekretariāts, iestādes darbības saimnieciskā nodrošināšana, īpašuma apsaimniekošana un uzturēšana, finanšu vadība, grāmatvedības uzskaitē, starptautiskā sadarbība un komunikācija.

Informācija par Tiesībsarga biroja darbības rezultātīvo rādītāju izpildi 2014.gadā

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
<i>Darbības rezultāts: informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi</i>		
Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	40	53
Organizēti izglītojoši semināri, diskusijas un citi pasākumi	30	53
Dalība citu institūciju organizētajos pasākumos – lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem	12	14
Sagatavotas publikācijas medijos	2 000	2 041
<i>Darbības rezultāts: ievērots labas pārvaldības princips</i>		
Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	17

Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	45	35
Dalība darba grupās un komisijās	150	105
<i>Darbības rezultāts: palielināta tiesībsarga efektivitāte un autoritāte</i>		
Saņemti (izskatīti) iesniegumi	2 600	1 877
Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1 720	2 081
Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	600	392
Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	280	91
Sagatavotas atbildes e-pastā uz Tiesībsarga biroja kompetences jautājumiem	550	726
Sniegtas mutvārdu konsultācijas:	6 000	6 176
➤ klātienē	1 600	2 055
➤ telefoniski	4 400	4 121
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	25	4

Tiesībsarga biroja ievērojami pieaugušā darba apjoma un nepietiekamo personāla resursu dēļ pārskata periodā tika pieņemts lēmums piedalīties tikai tajās darba grupās un komisiju sēdēs, kurās tiek skatīts jau gatavs normatīvā akta projekts vai saņemts uzaicinājums paust viedokli.

Savukārt atzinumus par tiesību aktu projektiem Tiesībsarga birojs sniedza tikai tadā gadījumā, ja pastāv risks pārkāpt vai ierobežot cilvēktiesības vai ja īpaši saņemts uzaicinājums sniegt viedokli.

Rezultatīvais rādītājs „Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem” ir cieši saistīts ar citiem rādītājiem – saņemto (izskatīto) iesniegumu skaitu un „Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas”. Ņemot vērā iesniegumā minētās problēmas sarežģītības pakāpi, arvien biežāk pieteicējam tiek sniegta atbilde, nevis ierosināta pārbaudes lieta, kur informācijas pieprasīšana no citām institūcijām un problēmas vērtēšana ir ilgstošs process. Līdz ar to samazinās pārbaudes lietu skaits.

Pārskata periodā ir samazinājies arī iesniegumu skaits, jo liela daļa personu izvēlējušās klātienē konsultācijas vai tūlītējas atbildes e-pastā, ko atspoguļo lielais mutvārdu konsultāciju skaits.

Pēc Tiesībsarga biroja darba rādītājiem var secināt, ka informatīvās kampaņas un sabiedrības informēšana ir devusi rezultātu un cilvēki arvien vairāk pievērš uzmanību cilvēktiesību ievērošanai, cenšoties tās nepārkāpt. Piemēram, 2013.gadā bija saņemti 2 563 iesniegumi, bet 2014.gadā tikai – 1 877, kas ir par 686 iesniegumiem mazāk.

Tiesībsarga birojs aktīvi informējis un izglītojis sabiedrību par tās tiesībām ar dažādām publicitātes aktivitātēm un sadarbību ar medijiem. 2014.gadā medijos bijušas 2 063 publikācijas par tiesībsarga kompetenci aptverošiem jautājumiem, tai skaitā 22 Tiesībsarga biroja sagatavotas preses relīzes.

2. Personāla sastāvs

Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 42 amata vietas. Pārskata gadā tās visas bija aizpildītas.

No personāla 31 darbinieks ir nodarbināts juridiskajā analizē un konsultēšanā, seši darbinieki administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, divi - apgādē un apsaimniekošanā un vēl divi – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos. Kopā Tiesībsarga birojā strādā septiņi vīrieši un 36 sievietes.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: viens doktors, 31 maģistrs, pieci bakalauri, vēl viens darbinieks ieguvis pirmā līmeņa profesionālo izglītību un četri, kas vēl studē bakalaura studiju programmā.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums atbilstoši vecuma grupām: 6 darbinieki ir 20-30 gadus veci, 24 darbinieki ir vecumā starp 30 un 40 gadiem, 7 darbinieki ir 40 - 50 gadus veci, vēl trīs darbinieku vecums ir robežās starp 50 un 60 gadiem, bet vēl diviem ir vairāk nekā 60 gadi. Kolektīva vidējais vecums ir 37 gadi.

3. Komunikācija ar sabiedrību

Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2014.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs iesaistījās ne tikai atzinumu skaidrošanā, bet arī daudzkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos. Piemēram, tiesībsargs sniedza savu ziņojumu ANO Cilvēktiesību komitejai par ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām izpildi Latvijā laika posmā no 2009. līdz 2013.gadam, papildinot datus jau ANO rīcībā esošajam valdības ziņojumam.

Turpinot iepriekš iesākto praksi, arī 2014.gadā aktīvi tika informēta sabiedrība par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot bērnu drošībai izglītības iestādēs. Tieši tādēļ Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Igaunijas tieslietu kancleru

izstrādāja informatīvi izglītojošu materiālu „Skola bez vardarbības”. Materiāls sagatavots atsevišķos formātos gan skolēniem un to vecākiem, gan skolotājiem.

NEĒRĪGS VAI PĀT KAITĪGS PADOMS

o Cēvēki var tev dalīties iedot padomu, kas tev nepalīdzēs. Piemēram: „Tiec tam pāri!”, „Ģān pāri!”; „Tā, kas tev nepatīk, padara tevī stiprāku!”, „Mobbings ir normāla parādība, šķiet, tu ir ieguvis” vai „Stājes viņam pretī, neesi mīksta!”. Kvalitāte ciet un cēvē, ka mobbinga beigās jūti no sevis, nav risinājums. Iztostas ciešanas var iedragāt tavu veselību. Cēvēties pretī ir ļoti bīstams risinājums – tas darbojas tikai tad, ja esi pārliecināts, ka sarveikt varmāku un tev ir pietiekami daudz atbalstītāju. Pretējā gadījumā tas padarīs mobbingu vēl ļaunāku, jo varmāka gaida, ka tu cēvēties pretī, vai arī izmantos to, lai attaisnotu savas turpmākās darbības. Var arī gaidīt, ka tu esi tas, kurš tiek sodīts par neparedzamo uzvedību, sevi pārdarotājs.

NEVIENAM NAV TIESĪBU
SAGĀDĀT TEV CIEŠANAS UN TEV IR
VAIRĀKI LABI VEIDĪ, KĀ SEVI
AIZSTĀVĒTI

Šajos informatīvajos materiālos sniegti profesionāļu – psihologu, izglītības speciālistu, juristu – padomi, kā novērst vardarbību skolā un kā rīkoties vardarbības gadījumā. Izveidotajos materiālos iespējams uzzināt, ko darīt, ja skolēnam tiek darīts pāri, sniegti konkrēti piemēri un padomi, kā arī paskaidrots, kā rīkoties, ja novērots, ka skolā kādam citam dara pāri. Tāpat materiālos vecākiem paskaidrots, kā rīkoties, atklājot, ka viņu pašu bērns ir varmāka. Šie materiāli, kas paredzēti skolotājiem, kā arī skolēniem un viņu vecākiem, pieejami internetā, Tiesībsarga biroja interneta mājaslapas sadaļā „Informatīvie materiāli”.

Tiesībsarga biroja pārstāvji ir piedalījušies vairākās publiskās diskusijās. Piemēram, par grozījumiem Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā, par pieeju tiesību aizsardzības līdzekļiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, par tiesībām veselības jomā, tostarp bērnu tiesībām, par bērnu drošību internetā u.c.

Tāpat vairākas diskusijas ir organizējis pats Tiesībsarga birojs, tai skaitā 2014.gada nogalē tika organizēta diskusija „Vārda brīvība un sabiedrības intereses no drošības aspekta”, kurā piedalījās gan biroja, gan Rīgas Stradiņu universitātes, gan Drošības policijas pārstāvji. Galvenās sarunu tēmas bija vārda brīvības nozīmīgums demokrātiskā valstī, sabiedrības interese (informācijas atspoguļojums medijos) un tiesībsargājošo institūciju kompetence (vārda brīvības un naida noziegumu izmeklēšanas problēmaspekti).

Vēl aizvadītajā gadā tika turpināts iepriekš aizsāktais semināru cikls sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un citiem bērnu

tiesību aizsardzības subjektiem. Semināri organizēti par tādām tēmām kā bērnu drošība izglītības iestādēs un preventīvais darbs, bērnu un pedagogu tiesības un pienākumi un sociālā pedagoga preventīvais darbs ar skolēniem.

Atsevišķs pilnas dienas seminārs tika organizēts Rīgas pilsētas Sociālo pedagogu metodiskajai apvienībai. Seminārā tika iekļautas Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas juriskonsultu prezentācijas (par Tiesībsarga biroja darbību un ANO Konvencijas par bērnu tiesībām un tās principiem), kā arī diskusijas un praktiskie uzdevumi (situācijas analīzes) sociālajiem pedagogiem.

Pārskata gadā vairāku mācību iestāžu studentiem bija iespēja padziļināti apgūt cilvēktiesību jautājumus, viesojoties lekcijā Tiesībsarga birojā, jo sabiedrības izglītošanas nolūkā tas sadarbojas ar augstākās izglītības un profesionālās kapacitātes celšanas mācību iestādēm. Piemēram, Valsts policijas koledžu, Alberta koledžu, Rīgas Stradiņa universitāti un Rīgas Juridisko augstskolu.

Tiesībsarga birojs 2014.gadā piedalījās apmācību ciklos, iekļaujot lekcijas, kas skar cilvēktiesības. Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības seminārā „Par klienta privātās dzīves neaizskaramību sociālā dienesta praksē” biroja pārstāvji lasīja lekciju par tiesiskajiem aspektiem komunikācijā ar medijiem, politiķiem un valsts iestādēm. Advokātu palīgiem tika organizēts seminārs „Tiesībsarga pārbaudes lietas izmantojums administratīvajā procesā iestādē un kriminālprocesā”. Savukārt Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studentiem tika lasīta vieslekcija par personu ar invaliditāti tiesībām.

Pārskata gadā Tiesībsarga birojs, sadarbojoties ar Latvijas Tiesnešu mācību centru, uzņēma ārvalstu tiesnešu un prokuroru delegāciju, kas Latvijā bija ieradušies Eiropas Juridiskā Tālākizglītības tīkla apmaiņas programmas ietvaros. Programmā tika iekļauta prezentācija par Tiesībsarga biroju un tā darbību, biroja tiesību nodaļu aktualitātes saistībā ar tiesu darbu, denacionalizēto namu tēma, kā arī īpašnieka un īrnieka tiesību samērošana. Apmaiņas programmas dalībnieki pārstāvēja tādas valstis kā Austriju, Vāciju, Ungāriju, Poliju un Rumāniju.

Kā ik gadu, arī 2014.gadā Starptautiskajā cilvēktiesību dienā tika organizēta tiesībsarga konference, kas norisinājās no 10. līdz 12.decembrim. Konferencē tika iekļautas septiņas diskusiju tēmas: [1] Lobēšanas tiesiskie risinājumi: koncepcija un tās īstenošana; [2] Lobēšana praksē: plusi un mīnusi; [3] Bērnu tiesību uz pilnvērtīgu attīstību nodrošināšana pašvaldību institucionālajā aprūpē: regulējums un realitāte; [4] Atbalsts aizbildņiem un audžuģimenēm: prakse un plānotās ieceres; [5] Ieslodzīto personu bērnu saskarsme ar vecākiem; [6] Valsts atbildības mehānisms Latvijā, starptautiskie standarti un prasības; [7] Nākotnes perspektīvas valsts atbildības jomā Latvijā.

Tiesībsarga konferencei tika nodrošināta videotiešraide, kas bija pieejama gan Tiesībsarga biroja mājaslapā *www.tiesibsargs.lv*, gan portālā *www.tvnet.lv*. Konferences materiāli un video joprojām ir pieejami Tiesībsarga biroja mājaslapā.

Kopumā 2014.gadā organizēti 67 izglītojošie semināri, izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi izglītojošie pasākumi.

Lai mazinātu cilvēktirdzniecību, brīdinātu par tās draudiem un informētu par palīdzības saņemšanas iespējām, sadarbībā ar biedrību "Patvērums "Drošā māja"" 2014.gada oktobrī tika rīkota sabiedrības informēšanas kampaņa „Gards kumosīņš”. Tās galvenā mērķauditorija bija jaunieši, lai kliedētu pieņēmumu, ka tikai pieaugušie var kļūt par cilvēku tirdzniecības upuriem. Turklāt, pieaugot un sākot meklēt darbu, it sevišķi ārzemēs, risks kļūt par cilvēktirdzniecības upuri tikai palielinās. Sekundārā mērķauditorija bija teju ikviens sabiedrības loceklis, jo, kā rāda pasaules pieredze, par cilvēktirdzniecības upuri var kļūt ikviens – jauns vai vecs, sieviete vai vīrietis. Īpaši kampaņai tika izveidots informatīvais klips/baneris, kas tika publicēts portālos *draugiem.lv*, *ask.fm* un *kasjauns.lv*, kā arī Nodarbinātības valsts aģentūras, Ārlietu ministrijas un vairāku vēstniecību, Iekšlietu ministrijas, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes un Valsts policijas interneta mājaslapā.

Biedrības „Patvērums „Drošā māja”” pārstāvji cilvēktirdzniecības mēneša ietvaros aicināja medijus un jauniešus arī uz simulācijas spēli Olainē, kuras mērķis bija trenēt dalībniekus laikus atpazīt cilvēktirdzniecības pazīmes. Spēle ļāva iejusties cilvēktirdzniecības upura lomā un aizdomāties, ka tā ir arī Latvijas realitāte. Paralēli šai aktivitātei Olaines iedzīvotājiem un viesiem tika sniegta unikāla iespēja pirmajiem skatīt biedrības „Patvērums „Drošā māja”” Pretcilvēktirdzniecības informatīvo treileri ar atjaunoto ekspozīciju un uz vietas saņemt pieredzējušu organizācijas ekspertu konsultācijas.

2014.gada izskaņā, decembrī, Tiesībsarga birojs uzsāka vēl vienu informatīvo kampaņu. Proti, lai skaidrotu, kas ir „cilvēktiesības”, „ laba pārvaldība” un „tiesiskā vienlīdzība”, kampaņas ietvaros Tiesībsarga birojs izstrādāja kalendārus un grāmatzīmes. Savukārt sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un reģionālajām bibliotēkām gan grāmatzīmes, gan kalendāri bija pieejami iedzīvotājiem Rīgā un visā Latvijā.

Minētajos materiālos humora veidā ar karikatūrām skaidrots, kas ir cilvēktiesības, laba pārvaldība un tiesiskā vienlīdzība. Kalendāri un grāmatzīmes iedzīvotājiem ir pieejami bez maksas.

Pavisam kopā iedzīvotājiem informatīvās kampaņas ietvaros bija pieejami 70 000 kalendāru un 60 000 grāmatzīmju. Karikatūras veidoja mākslinieks Edgars Sīms, savukārt kalendārus, grāmatzīmes un plakātus izgatavoja Talsu tipogrāfija.

Spīdzināšanas aizliegums nozīmē to, ka nevienam nav tiesību vardarbīgi otru morāli vai fiziski ietekmēt vai ieslodzīt cilvēku otru pazemojošos apstākļos. Ārstam ir pienākums informēt pacientu par medicīniskās manipulācijas norisi, iespējamām sajūcēm un komplikācijām. Sāpju nodarīšana ārstniecisku manipulāciju, kosmētisku procedūru laikā vai sportā nav uzskatāma par spīdzināšanas aizlieguma pārkāpumu.

4. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai

1.	15.01.2014. Nr. 6-1/102	Viedoklis lietā Nr.2013-15-01 "Par robežsardzes likuma 49.panta pirmās daļas vārdu "apvienoties arodbiedrībās" atbilstību Satversmes 102.pantam un 108.panta otrajam teikumam"	Kristīne Ostrovska
2.	21.02.2014. Nr. 1-6/1	Viedoklis lietā Nr.2013-18-01 "Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 56. ³ panta trešās daļas sestā teikuma atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Solvita Anskaitē
3.	24.02.2014. Nr.1-6/2	Viedoklis lietā Nr.2013-17-01 "Par likuma "Par dzīvojamo telpu īri" 8.panta pirmā teikuma atbilstību Satversmes 105.pantam"	Ieva Arklone
4.	24.04.2014. Nr.1-6/3	Viedoklis lietā Nr.2014-02-01 "Par Noguldījumu garantiju likuma 17.panta 4.punkta atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Dainis Upmacis
5.	24.04.2014. Nr.1-6/4	Viedoklis lietā Nr.2013-20-03 "Par Rīgas domes 2008.gada 8.jūlija saistošo noteikumu Nr.125 "Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas noteikumi" 4.3. un 4.4.punkta atbilstību Satversmes 105.pantam"	Elīna Birģele, Inga Peimane
6.	06.05.2014. Nr.1-6/5	Viedoklis lietā Nr.2014-03-01 "Par Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma 15.panta pirmās daļas, ciktāl tā nepieļauj vēlēšanu apvienībām iesniegt kandidātu sarakstus novados, kuru iedzīvotāju skaits ir lielāks par 5 000, un republikas pilsētās, atbilstību Satversmes 91. un 101.pantam"	Ilze Tralmaka
7.	28.05.2014. Nr.1-6/6	Viedoklis lietā Nr.2014-05-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" 16.panta ceturtais daļas (redakcijā, kas bija spēkā no 1997.gadā 07.janvāra līdz 2013.gada 30.septembrim, un 2013.gada 17.jūlija likuma redakcijā), ciktāl tā attiecas uz invaliditātes pensijas pārrēķina formulu invaliditātes grupas maiņas gadījumā, ja invaliditātes pensijas saņēmējs līdz invaliditātes grupas maiņai ir bijis darba ņēmējs un veicis sociālās iemaksas, atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam"	Dainis Upmacis
8.	02.07.2014. Nr.1-6/7	Viedoklis lietā Nr.2014-06-03 par Ministru kabineta noteikumiem Nr.331 "Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par	Ilze Tralmaka

		personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem"	
9.	17.07.2014. Nr.1-6/8	Viedoklis lietā Nr.2014-09-01 "Par Civilprocesa likuma 495.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Santa Tivaņenkova
10.	11.08.2014. Nr.1-6/9	Viedoklis lietā Nr.2014-11-0103 "Par Dabas resursu nodokļa likuma 3.panta pirmās daļas 1.punkta "f" apakšpunkta, 19.panta un Ministru kabineta 2014.gada 14.janvāra noteikumu Nr.27 atbilstību Satversmes 105.pantam"	Elīna Birģele, Inga Peimane
11.	03.09.2014. Nr.1-6/10	Viedoklis lietā Nr.2014-13-01 "Par Civilprocesa likuma 635.panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīnu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Santa Tivaņenkova
12.	05.09.2014. 1-6/11	Viedoklis lietā Nr.2014-12-01 "Par Subsidētās elektroenerģijas nodokļa likuma 3.panta 1.punkta, 4.panta 1.punkta un 5.panta atbilstību Satversmes 1. un 105.pantam"	Inga Peimane, Elīna Birģele
13.	22.09.2014. 1-6/12	Viedoklis lietā Nr.2014-16-01 "Par Aizsargjoslu likuma 36.panta otrās daļas 1.punkta atbilstību Satversmes 91. un 105.pantam"	Raimonds Koņuševskis, Dainis Upmacis
14.	06.10.2014. 1-6/13	Viedoklis lietā Nr.2014-08-03 "Par Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr.1529 "Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība" 16.pielikuma "Veselības aprūpes pakalpojumu tarifi par profilakses, diagnostikas, ārstēšanas un rehabilitācijas pakalpojumiem" 555.punkta, ciktāl tas neparedz tarifu par plānotajām ārpusstacionāra dzemdībām, atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Anete Ilves, Artūrs Kučs, Šarlote Bērziņa
15.	31.10.2014. 1-6/14	Viedoklis lietā Nr.2014-31-01 "Par Civilprocesa likuma 44.panta pirmās daļas 1.punkta atbilstību Satversmes 1., 91., 92. un 105.pantam"	Gundega Bruņeniece, Dainis Upmacis
16.	06.11.2014. 1-6/15	Viedokļa papildinājumi lietā Nr.2014-13-01 "Par Civilprocesa likuma 635.panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīnu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību	Santa Tivaņenkova

		Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	
17.	12.11.2014. 1-6/16	Viedoklis lietā Nr.2014-23-01 „Par Civilprocesa likuma 363. ⁸ panta astotās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim), ciktāl tā attiecas uz maksātnespējas administratora tiesībām pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru administrators tiek atcelts no maksātnespējas procesa, atbilstību Satversmes 92.pantam”	Inga Zonenberga

5. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2014.gadā

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	113	89	79	92	105	91	112	96	83	96	62	70	1088
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	63	46	53	50	64	36	56	36	44	39	40	40	567
Bērnu tiesību nodaļa	11	9	10	16	8	7	13	14	9	11	7	14	129
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	11	4	10	5	5	9	4	8	6	12	7	6	87
Pārējie darbinieki	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	6
Kopā	199	148	152	164	183	143	185	154	142	159	117	131	1877
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	4	3	6	5	2	2	3	2	3	2	2	1	35
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	8	1	3	0	3	1	2	0	1	1	1	0	21
Bērnu tiesību joma	0	1	0	0	2	2	2	1	1	1	0	2	12
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	2	6	2	0	1	1	3	1	2	4	0	1	23
Kopā	14	11	11	5	8	6	10	4	7	8	3	4	91
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	12	6	8	2	3	6	5	2	2	0	10	2	58
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	19	29	32	16	21	31	18	13	19	20	18	12	248
Bērnu tiesību nodaļa	0	2	6	3	4	3	1	2	2	6	4	5	38
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	6	2	4	5	2	4	1	7	1	6	5	5	48
Kopā	37	39	50	26	30	44	25	24	24	32	37	24	392
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	104	107	93	80	92	99	125	103	73	89	67	68	1100

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	77	66	57	52	54	79	42	61	62	47	52	44	693
Bērnu tiesību nodaļa	14	17	11	18	20	14	12	15	24	15	10	14	184
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	11	9	7	9	8	9	10	10	4	10	4	4	95
Pārējie darbinieki	1	4	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	9
Kopā	207	203	168	160	174	201	190	189	164	161	134	130	2081
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	1	8	4	2	9	14	6	3	6	1	2	4	60
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	5	6	9	2	3	8	8	3	2	3	4	2	55
Bērnu tiesību nodaļa	2	0	0	2	1	1	1	0	2	2	0	1	12
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	2	4	3	4	0	3	2	8	2	4	0	2	34
Kopā	10	18	16	10	13	26	17	14	12	10	6	9	161
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	27	27	23	20	21	20	25	12	25	21	23	10	254
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	22	37	28	25	39	17	30	27	26	18	29	8	306
Bērnu tiesību nodaļa	11	8	8	8	11	10	6	8	9	13	6	6	104
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	5	3	2	5	1	2	4	4	2	5	2	3	38
Telefonkonsultācijas	462	410	424	310	373	305	300	289	374	350	271	253	4121
Atbildes e-pastā	87	88	58	56	66	58	32	43	69	69	59	41	726
Apmeklētāji bez pieraksta	161	144	124	106	135	92	83	95	111	117	96	89	1353
Kopā	775	717	667	530	646	504	480	478	616	593	486	410	6902
Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	2	5	4	4	6	1	0	1	2	3	5	2	35
Satversmes tiesai	1	2	0	2	2	0	2	1	3	2	2	0	17

Kopā	3	7	4	6	8	1	2	2	5	5	7	2	52
Monitoringa vizītes													
Kopā	0	3	2	7	4	4	4	4	5	10	6	4	53
Sabiedrības informēšana													
Publikācijas (Letas monitorings)	219	349	185	243	154	141	130	124	87	155	108	146	2041
Preses relīzes	4	1	0	2	3	0	2	3	1	4	0	2	22
Izglītojošie pasākumi (semināri, izbraukuma konsultācijas u.c.)	1	11	4	7	4	1	3	7	5	8	11	5	67
Dalība darba grupās un komisijās	5	17	14	8	6	10	1	1	7	7	3	3	82

Kopsavilkums

Bērnu tiesību joma

- 2014.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 672 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. Lielākais iesniegumu skaits – 95 – saņemts par bērna tiesībām uzaugt ģimenē. Piemēram, par saskarsmes tiesību īstenošanu, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml.
- Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošināšana valstī jau ilgstoši ir ļoti aktuāla problēma. Lai gan beidzot ir izstrādāta deinstitucionalizācijas stratēģija jeb plāns, kā panākt pakāpenisku bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu likvidāciju un sekmēt alternatīvos ārpusģimenes aprūpes pasākumus, tomēr pāreja uz alternatīvo aprūpi joprojām notiek pārāk gausi.
- Tiesībsarga biroja darbinieki 2014.gadā plānoti apmeklēja Latvijas pašvaldību bērnu institucionālās aprūpes iestādes. Kopumā tika apmeklēti 21 pašvaldību bērnu nams, konstatējot šādu situāciju:
 1. Pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs visvairāk bērnu ir vecumā no 15 līdz 17 gadiem, bet vismazāk – vecumā līdz diviem gadiem.
 2. Iepazīstoties ar bērnu personas lietām, redzams, ka bērni pašvaldības aprūpes iestādēs atkārtoti nonāk gan no audžu, gan aizbildņu ģimenēm. Kopumā 108 bērni bija izņemti no audžuģimenes un 49 – no aizbildņu ģimenes. Tiesībsarga ieskatā, tas ir satraucoši daudz, norādot uz nepietiekamu audžuģimeņu un aizbildņu sagatavotību, kā arī uz iespējamu valsts un pašvaldības atbalsta trūkumu šīm ģimenēm.
 3. Bērni aprūpes iestādēs atrodas salīdzinoši ilgi. Tas nozīmē, ka netiek pārskatīts jautājums ne par atgriešanās iespējām bioloģiskajā ģimenē, ne par citu ārpusģimenes aprūpes veidu – audžuģimeni vai aizbildni.
 4. Bērni, kuri dzīvo aprūpes iestādēs, psihoneiroloģiskajā slimnīcā tiek ievietoti desmitiem reižu biežāk salīdzinājumā ar bērniem, kuri dzīvo ģimenē vai ģimeniskā ārpusģimenes aprūpē. Biežākie iemesli stacionēšanai ir viņu uzvedības traucējumi. Bieži bērnam ir nepieciešama psihologa vai psihoterapeita palīdzība, savukārt aprūpes iestāde nevar šādu atbalsta personālu nodrošināt, līdz ar to bērns vienkārši tiek stacionēts. Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujama situācija, ka finanšu līdzekļu trūkuma dēļ bērni tiek ievietoti slimnīcā, nevis nepieciešamo palīdzību saņem ambulatori.

5. Liels skaits bērnu, kuri ievietoti bērnu aprūpes iestādēs, izglītību iegūst internātskolās, lai gan viņiem ir tiesības iegūt izglītību dzīvesvietai (bērnamam) tuvākajā izglītības iestādē. Mācību gada laikā bērni dzīvo internātskolā un uz bērnu aprūpes iestādēm brauc brīvdienās vai tikai skolēnu brīvlaikā.
6. Bērnu dzīves apstākļu pārbaudes akti tiek aizpildīti formāli, neizvērtējot, vai aizbildnis (bērnamam vadītājs) gādā par savu aizbilstamo audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu. Tādēļ tiesībsargs 2015.gadā izstrādās rekomendācijas par jautājumiem, kuriem bāriņtiesām būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība, veicot bērna dzīves apstākļu pārbaudes bērnu aprūpes iestādēs, piemēram, bērnu izglītība, veselības aprūpe, saskarsme ar vecākiem, iespēja mainīt ārpusģimenes aprūpes veidu u.c.
- Jau 2011.gadā, veicot situācijas izpēti, tiesībsargs secināja, ka bērnu tiesību saņemšanas aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē nodrošināšanu ietekmē nepietiekamais audžuģimeņu un aizbildņu skaits, jo šim nolūkam nav pietiekama valsts un pašvaldību atbalsta. Diemžēl progress šajā jautājumā valsts līmenī notiek pārāk lēni, līdz ar to situācijas uzlabošanā ārpusģimenes aprūpes jomā liela nozīme ir tieši pašvaldībām. Taču, veicot pašvaldību aptauju, tiesībsargs ir secinājis, ka atsevišķas pašvaldības joprojām neizprot nepieciešamību atbalstīt aizbildņus un audžuģimenes, uzskatot, ka tā galvenokārt ir valsts funkcija. Tiesa, aptauja atspoguļo arī labas pašvaldību prakses piemērus.
 - Līdz šim Latvijā ieslodzīto personu bērni nav uzskatīti kā mazaizsargātu personu kategorija. Šos bērnus ir arī grūti klasificēt kā atsevišķu personu grupu, jo nav datu par viņu skaitu un stāvokli. Šī iemesla dēļ trūkst izpratnes par šo bērnu īpašajām vajadzībām un tiesībām.
 - Prakses izpētes rezultātā secināms, ka šobrīd bērniem ir ierobežotas iespējas kontaktēties ar vecākiem, kas ir ieslodzījumā: tikšanās ir retas, telefonsarunas īsas, turklāt tikšanās telpas ieslodzījuma vietās ir neatbilstošas bērna vajadzībām. Lai arī tiesību akti regulē bērna un vecāku saskarsmes īstenošanas kārtību un uzsver tās nozīmi, faktiskā situācija liecina, ka šo personu tiesības uz saskarsmi netiek nodrošinātas pilnā apjomā. Tiesībsarga ieskatā, lai efektīvāk nodrošinātu bērnu un vecāku, kas atrodas ieslodzījumā, saskarsmes tiesības, ir jāveic grozījumi tiesiskajā regulējumā un jāmaina prakse.
 - Viens no bērna tiesību pamatprincipiem, no kura izriet pārējās viņa tiesības, ir tiesības uz attīstību. Tās tiek apdraudētas gan gadījumā, ja bērns cieš no vardarbības, gan arī tad, ja bērns pats izturas vardarbīgi, tādēļ vardarbības izskaušana ir nozīmīgs jautājums bērnu tiesību nodrošināšanā.
 - Lai arī normatīvais regulējums vardarbības nepieļaušanai un novēršanai skolās ir pietiekams, tas netiek pienācīgi izmantots, lai vardarbību patiesi laikus arī novērstu.

Tiesībsargs ir secinājis, ka vardarbība skolās lielā mērā ir saistīta arī ar pašvaldību attieksmi pret savas funkcijas – preventīvā darba ar bērniem – pildīšanu. Arī izglītības iestādes laikus nevēršas pašvaldībā pēc palīdzības bērna antisociālas uzvedības gadījumā, ja skolas resursi nav izrādījušies pietiekami un nav devuši rezultātu.

Pilsoniskās un politiskās tiesības

- Gan 2014.gada 24.maijā – Eiropas Parlamenta vēlēšanu norises dienā Latvijā, gan 2014.gada 4.oktobrī – Saeimas vēlēšanu dienā Tiesībsarga biroja darbinieki devās novērot vēlēšanu norisi visās Latvijas psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Papildus vēlēšanu procesa novērošanai Tiesībsarga biroja darbinieki vēlēšanu dienā veica arī pacientu (gan to, kas piedalījās, gan to, kas nepiedalījās vēlēšanās) un atsevišķu slimnīcas darbinieku aptaujas. Jau pēc pirmajām vēlēšanām Tiesībsarga biroja darbinieki, balstoties uz normatīvā regulējuma izpēti un vēlēšanu dienā veikto novērošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās, konstatēja virkni problēmu attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu. Piemēram, bija slimnīcas, kur pacientiem vēlēšanu dienā, ja viņi nebija jau pāris dienas pirms tās pieteikušies, ka balsos, organizatorisku šķēršļu dēļ bija liegta iespēja piekļūt savām pasēm un līdz ar to – piedalīties balsošanā. Lai gan likums skaidri nosaka, ka uz balsošanu slimnīcā var pieteikties arī vēlēšanu dienā. Tā rezultātā tika sniegtas vairākas rekomendācijas gan Centrālajai vēlēšanu komisijai, gan psihoneiroloģiskajām slimnīcām. Tiesībsarga biroja darbinieki, pārbaudot pēc Eiropas Parlamenta vēlēšanām sniegto rekomendāciju izpildi un veicot Saeimas vēlēšanu novērošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās, konstatēja, ka ir jautājumi, kur ir vērojami būtiski uzlabojumi – īpaši no slimnīcu puses, bet tāpat tika konstatētas arī atsevišķas sistēmiskas problēmas attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu, kā arī problēmas normatīvajā regulējumā.
- Jau 2013.gadā Tiesībsarga birojs izvērtēja 2013.gada pirmajā pusgadā pieņemtos tiesu spriedumus par rīcībspējas ierobežošanu, kā rezultātā tika konstatēta virkne problēmu saistībā ar normatīvā regulējuma piemērošanu, par kurām tika informēta arī Tieslietu ministrija. 2014.gadā Tiesībsarga birojs atkārtoti vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz konstatētajām problēmām rīcībspējas ierobežošanas procesos. Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka piekrīt problēmu esamībai un plāno tās risināt, atkārtoti informējot un izglītojot tiesību normu piemērotājus un tiesas par tiesību normu piemērošanu rīcībspējas ierobežošanas lietās.
- Joprojām un arī 2014.gadā nemainīgi liels skaits iesniegumu tika saņemts par necilvēcīgiem un pazemojošiem apstākļiem ieslodzījuma vietās. Atzīmējams, ka Ieslodzījuma vietu

pārvalde (IeVP) 2014.gadā ir noslēgusi visu Latvijas ieslodzījuma vietu auditu. Audita komisijas uzdevums bija apsekot un izvērtēt visu ieslodzījuma vietu stāvokli, un konstatēt, vai ieslodzījumā esošajām personām tiek nodrošināti atbilstoši uzturēšanās apstākļi. Tāpat audita mērķis bija izlemt turpmāko rīcību ar katru kameru (ieslodzījuma vietu) – slēgt vai ieguldīt finanšu līdzekļus telpu stāvokļa pilnveidošanai. Minētais liecina par vēlmi risināt jautājumus, kas saistīti ar ieslodzīto personu sadzīves apstākļu uzlabošanu. Ņemot vērā IeVP aktivitātes šajā jautājumā, 2014.gadā salīdzinoši ar citiem gadiem mazāku uzmanību tiesībsargs veltīja sadzīves/uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās.

- Līdzīgi kā iepriekš, joprojām tiek saņemti iesniegumi, kuros ieslodzītie norāda uz apdraudējumu no citu ieslodzīto puses, proti, daudzos gadījumos iesniedzēji pauduši vēlēšanos tikt pārvietoti uz citu ieslodzījuma vietu, jo jūtas apdraudēti. Tāpat Tiesībsarga birojā aktualizējās jautājums par ārvalsts pilsoņa iespējām sazināties ar cietuma darbiniekiem.
- Jau vairākus gadus tiesībsargs ir izteicis kritiku par īslaicīgo satikšanos telpu aprīkojumu notiesātajām personām, proti, šīs satikšanās ir iespējamās aiz stikla sienas. Tiesībsargs ir norādījis uz šādas prakses nepieļaujamību atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam un tās neatbilstību starptautisko cilvēktiesību standartiem. 2014.gada augusta IeVP atbildē tiesībsargam paskaidrots, ka visās ieslodzījuma vietās īslaicīgo satikšanos telpās stikla norobežojumi ir demontēti vai aprīkoti ar paceļamajiem stikliem, tādējādi novēršot iepriekš pieļautos pārkāpumus.
- Tiesībsarga birojā jau iepriekšējos gados ar iesniegumiem vērsās liels skaits ieslodzīto, izsakot neapmierinātību ar MK noteikumiem Nr.282 „Grozījums Ministru kabineta 2006.gada 25.aprīļa noteikumos Nr.327 „Noteikumi par Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegto maksas pakalpojumu cenrādi””. Ieslodzītie norādīja, ka līdz ar minēto noteikumu spēkā stāšanos ir nesamērīgi celta samaksa par elektroierīču izmantošanu ieslodzīto vajadzībām. No sūdzībām izrietēja, ka šobrīd ieslodzītie ievērojami pārmaksā ne vien par patērēto elektroenerģiju, bet arī citiem IeVP sniegtajiem maksas pakalpojumiem. Balstoties uz atzinumā secināto, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, lūdzot ņemt vērā tajā ietvertos secinājumus un nodrošināt ieslodzīto tiesību ievērošanu.
- 2014.gadā ir saņemtas vairākas sūdzības, kurās ieslodzītie izsaka neapmierinātību, ka pašiem ir jāiegādājas zāles ārstēšanai. Saņemtas sūdzības arī par to, ka cietuma Medicīnas daļas ārsts, visbiežāk terapeits, ir veicis primāro pacienta apskati, bet nav nozīmējis turpmāko vizīti pie šaurāka profila speciālista, kas kompetentāk spētu izvērtēt pacienta veselības stāvokli un nozīmēt ārstēšanās terapiju.

- Atbilstoši spēkā esošajam normatīvajam regulējumam ieslodzītajam atbrīvošanas brīdī tiek piešķirta tikai ceļa nauda un sezonai atbilstošs apģērbs. Tiesībsarga ieskatā, ja personai pēc soda izciešanas netiek nodrošinātas fundamentālās lietas eksistencei, pat tad, ja ieslodzījuma vieta veiksmīgi ir īstenojusi resocializācijas procesu, ieguldītais darbs un resursi ir bijuši vērtīgi, ja personai netiek dota iespēja pašai turpināt dzīvi sabiedrībā. Savā atzinumā tiesībsargs aicināja IeVP un Tieslietu ministriju aktualizēt šo jautājumu, iesaistot arī citas atbildīgās institūcijas.
- 2014.gadā Tiesībsarga birojā kopumā saņemti 378 iesniegumi, kas skar dažādus tiesību uz taisnīgu tiesu aspektus. Salīdzinot ar 2013.gadu, iesniegumu skaits ir pieaudzis par 125. Izvērtējot personu iesniegumus, tiesībsarga redzeslokā 2014.gadā šajā jomā ir bijuši tādi taisnīgas tiesas aspekti kā personu pieeja tiesai nodrošināšana, lietu izskatīšana saprātīgā termiņā, personas tiesības saņemt kvalitatīvu un efektīvu aizstāvību, kā arī citi jautājumi. Tāpat kā citus gadus, arī 2014.gadā tiesībsargs ir sniedzis viedokli vairākās Satversmes tiesas lietās, kas attiecas uz taisnīgas tiesas aspektiem, kā arī paudis savu nostāju par dažādām iecerēm, kas kopumā vērstas uz tiesu sistēmas uzlabošanu. Jāpiebilst, ka arī 2014.gadā viena no aktualitātēm, kas ir nemainīga pēdējos gados, saglabājās jautājums par lietu izskatīšanu saprātīgā termiņā. Turklāt šī problēma attiecas gan uz krimināllietu, gan civillietu un administratīvo lietu izskatīšanas termiņiem.
- Arī 2014.gadā, līdzīgi kā iepriekš, tika novērots, ka tiesas, konstatējot nesamērīgi ilgu krimināllietas izskatīšanu, aizvien biežāk piemēro Krimināllikuma 49.¹panta pirmās daļas 1.punktu, kas atbilstoši ECT atzītajam ir uzskatāms par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, šāda tiesu prakse neatrisina problēmu attiecībā uz kriminālprocesā cietušajām personām, kurām tiesību uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā pārkāpuma gadījumā vēl aizvien nav pieejams efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms un vienīgā iespēja, kā saņemt kompensāciju par tiesību pārkāpumu, ir vēršanās vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Satversmes 92.pantu.
- Joprojām no personu iesniegumiem un konsultācijās iegūtās informācijas izriet, ka iedzīvotāji necer no valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējiem saņemt kvalitatīvu aizstāvību, jo pastāv priekšstats, ka valsts šos advokātus pienācīgi neatalgo, tādēļ arī palīdzība nevar būt adekvāta. Ievērojot minēto, pēc tiesībsarga domām, ir nepieciešams pārskatīt valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības atlīdzības apmērus, kā arī izglītot procesa dalībniekus personu tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā.
- 2014.gadā tiesībsargs pievērsās arī jautājumam par tiesas sēžu nodrošināšanu videokonferenču režīmā ieslodzījuma vietās, lai vērtētu ieslodzīto personu tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu šādā procesā. Lai gan projekts, kurā visas ieslodzījuma vietas

tika aprīkotas ar videokonferences režīmam nepieciešamo tehniku, noslēdzās jau 2012.gadā, pēc atsevišķu ieslodzījuma vietu apmeklējuma atklājās, ka vēl arvien nav vienotas pieejas šo tehnoloģiju izmantošanai. Ieslodzījuma vietās pastāv dažāda prakse ar videokonferencēm saistīto jautājumu risināšanā un nodrošināšanā. Ņemot vērā to, ka tiesas sēžu skaitam videokonferences režīmā ir tendence pieaugt, ir nepieciešams savlaicīgi konstatētās problēmas novērst, kā arī nodrošināt vienotu pieeju videokonferenču nodrošināšanai visās ieslodzījumu vietās, piesaistot papildus nepieciešamos resursus.

- Tiesībsargs savā praksē regulāri sastopas ar gadījumiem, kad ir konstatējams personas būtisks pamattiesību aizskārums, tomēr attiecībā uz šādu aizskāruma veidu likumdevējs nav paredzējis īpašu kārtību, kādā persona var saņemt atlīdzinājumu par savu tiesību aizskārumu ne tiesas, ne ārpus tiesas ceļā. No Tiesībsarga biroja veiktā pētījuma, kurā izziņāta rajona un pilsētas tiesu, kā arī apgabaltiesu prakse, izriet, ka tiesu prakse Satversmes 92.panta trešā teikuma tiešajā piemērošanā šobrīd ir nevienveidīga. Lai gan Satversmes tiesas un Augstākās tiesas atziņas precizē gan principus, kas būtu piemērojami šādās lietās, gan tiesu pienākumu, pirmkārt, izvērtēt, vai ir noticis personas pamattiesību aizskārums, un otrkārt, konstatējot pārkāpumu, lemt par tiesas ieskatā atbilstošāko atlīdzinājumu, tiesas zemākās instancēs šīs atziņas nepiemēro vienveidīgi un visos gadījumos. Pētījuma ietvaros veiktie secinājumi atklāj, ka pirmās instances tiesās un apgabaltiesās Satversmes 92.panta trešajā daļā ietvertās pamattiesību garantijas un to būtība attiecībās starp valsti un indivīdu netiek izprasta.
- Joprojām tiek saņemti personu iesniegumi par sadzīves apstākļu neatbilstību cilvēktiesību prasībām Valsts policijas Īslaicīgās aizturēšanas vietās, kā arī tiesu ēku konvoja telpu kamerās. Konstatēts, ka normatīvais regulējums nenosaka termiņu, uz cik ilgu laiku personas var tikt ievietotas Valsts policijas Īslaicīgās aizturēšanas vietās, tādēļ šis jautājums ir risināms ar grozījumiem attiecīgajos normatīvajos aktos. Tāpat Valsts policijas Īslaicīgās aizturēšanas vietās tika konstatēta būtiska atšķirība sadzīves un uzturēšanās apstākļos, turklāt atbildīgo valsts iestāžu uzmanība tika vērsta uz to, ka šajās vietās nav vienveidīga prakse higiēnas prasību un kārtības nodrošināšanā, ēdināšanas organizēšanā un korespondences pārbaudē.
- 2014.gadā Tiesībsarga birojs mainīja praksi un personu iesniegumus par kriminālprocesu veicošo amatpersonu rīcību izvērtēja vienīgi gadījumos, ja persona bija izmantojusi visas Kriminālprocesa likumā paredzētās tiesību aizsardzības iespējas. Vairumā Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu autori šīs iespējas nebija realizējuši.
- Tiesībsarga ieskatā, izmeklēšanas institūta stiprināšanai valstij ir jāpievērš īpaša uzmanība, jo arī 2014.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti personu iesniegumi, no kuriem izriet, ka

pirmstiesas izmeklēšanas ilgums kriminālprocesos ir nesamērīgi ilgs. Tāpat 2014.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti arī personu iesniegumi par Valsts un pašvaldības policijas amatpersonu rīcību un pieņemtajiem lēmumiem administratīvo pārkāpumu lietvedības ietvaros. Vairākās lietās tiesībsargs, izvērtējot amatpersonu rīcību, konstatēja, ka tās savā darbībā nav rīkojušās atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma, tostarp labas pārvaldības, principiem.

- Pārskata periodā Tiesībsarga birojs pētīja arī jautājumu, vai valstī ir pietiekami efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms gadījumā, ja anonīmie komentāri internetā aizskāruši personas godu un cieņu. Šāda mehānisma pastāvēšana ir nepieciešama, jo informācijas iegūšana par atbildētāju aizskartajai personai parasti nav iespējama. Savukārt saskaņā ar Civilprocesa likumu prasības pieteikumā ir norādāms atbildētāja vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvieta. Pētījumā secināts: neraugoties uz to, ka normatīvais regulējums nodrošina iespēju goda un cieņu aizskarošu anonīmu interneta komentāru gadījumā vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, tiesu prakse par šāda veida lietām praktiski nepastāv. Cilvēki anonīmu komentāru gadījumā vispārējās jurisdikcijas tiesā vērsas ļoti reti un, ja vērsas, tad jau ar noskaidrotu atbildētāja identitāti. No tiesu sniegtās mutiskās un rakstiskās informācijas izrietēja, ka prasītāji tiesai nav lūguši nodrošināt pierādījumus.
- 2014.gadā Tiesībsarga birojs lūdza Tieslietu ministriju izstrādāt videonovērošanas normatīvo regulējumu speciālajos normatīvajos aktos attiecībā uz personām, kuras atrodas psihoneiroloģiskajās slimnīcās un sociālās aprūpes centros, izglītības iestādēs, kā arī slēgta tipa iestādēs. Šajā regulējumā būtu iekļaujamas tādas prasības kā pienākums informēt par videonovērošanu, iegūto datu glabāšanas termiņš, proporcionalitātes un samērīguma principa ievērošana un citi personas datu aizsardzības principi. Pretēji Tiesībsarga biroja viedoklim, ka normatīvais regulējums attiecībā uz videonovērošanu būtu pilnveidojams, Tieslietu ministrija uzskata, ka ar videonovērošanu saistītās problēmas risināmas saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu. Tiesībsarga birojs tomēr neguva pārliecību, ka Fizisko personu datu aizsardzības likums ir pietiekams, lai atrisinātu visas ar videonovērošanu saistītās problēmas.
- 2014.gadā, turpinot Imigrācijas likumā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi, Tiesībsarga birojs turpināja realizēt izraidāmo ārzemnieku aptauju, aizturēšanas vietu apsekošanu, kā arī piedalījās vairākās faktiskajās izraidīšanās līdz izraidāmo personu izcelsmes valstij. Faktisko izraidīšanu laikā tiesībsarga novērotāji Valsts robežsardzes amatpersonu darbībā pārkāpumus nekonstatēja. Tomēr šo novērošanu ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki fiksēja vairākus aspektus izraidīšanas procesā, kuros nepieciešams pilnveidot regulējumu vai novērst trūkumus.

Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības

- Pārskata periodā tiesībsargs sekoja līdzī valdības apņēmībai mazināt nabadzību, pievēršot uzmanību tieši mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām – trūcīgās personas, maznodrošinātie, personas sociālās aprūpes centros un personas ar invaliditāti. Jāatzīmē, ka aptuveni piektā daļa no visiem iesniegumiem, kas saņemti Tiesībsarga biroja Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļā pārskata periodā, bija saistīti tieši ar sociāliem jautājumiem: mazām pensijām un pabalstiem, netaisnīgu pensijas vai pabalsta aprēķinu, nepamatotiem ieturējumiem no darba algas vai pensijas, pašvaldību sociālo dienestu netaisnīgu rīcību vai netaisnīgu tiesību normu.
- Sociālās tiesības nav absolūtas, tās var ierobežot. Tomēr arī ekonomiskās krīzes apstākļos, īstenojot taupības pasākumus, iedzīvotāju sociālās tiesības ir jānodrošina, ievērojot divus pamatprincipus. Pirmkārt, sociālās tiesības ir jānodrošina vismaz minimālā līmenī. Turklāt šo minimumu nedrīkst noteikt formāli, tam ir jābūt ekonomiski pamatotam ar konkrētiem aprēķiniem un tādām, lai iedzīvotāji varētu nodrošināt sev un saviem ģimenes locekļiem cilvēka cienīgus dzīves apstākļus. Otrkārt, sociālās tiesības ir īstenojamas, ievērojot progresīvās attīstības principu, kas uzliek valdībai pienākumu sociālās tiesības īstenot ar iespējami lielākiem pieejamiem finanšu resursiem.
- Tiesībsarga ieskatā, satraucoši, ka nabadzības riskam tiek pakļauti ne vien ilgstošie bezdarbnieki, bet arī mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas: bērni, personas ar invaliditāti, seniori. Tās ir personas, kas savā situācijā pašas neko daudz izmainīt nevar un ir atkarīgas no valsts noteiktajiem sociālajiem pabalstiem, pensijām. Turklāt nabadzības riskam tiek pakļauti arī strādājošie, kas saņem valstī noteikto minimālo algu. Minētais liecina, ka valdība, nosakot minimumu – gan sociālo pabalstu, gan minimālās algas apmērā, nav ievērojusi sociālo tiesību principu un minimums ir noteikts nepietiekams.
- Tiesībsarga vērtējumā, Latvijas sasniegumi ekonomisko rādītāju ziņā nav noliedzami, tomēr tie ir sasniegti, pilnībā aizmirstot par prioritātēm – cilvēktiesības un sociālā drošība. Šīm prioritātēm ir jābūt līdzsvarā ar ekonomisko izaugsmi, un noteiktu ekonomisku mērķu sasniegšanu nedrīkst veidot uz mazāk aizsargāto iedzīvotāju rēķina. Taupības pasākumi nedrīkst skart tādas nozares kā veselības aprūpe, izglītība un sociālā drošība.
- Tiesībsargs ir aicinājis Labklājības ministriju nodrošināt vienotu sociālo dienestu izpratni personas materiālā stāvokļa izvērtēšanā, konkrēti - par pašnodarbinātu personu ienākumu nošķiršanu no ieņēmumiem. Kā iespējamu risinājumu tiesībsargs pieļauj metodiskā materiāla par ienākumu izvērtēšanu palīdzības pieprasītājiem izstrādi, uz kuru nepieciešamību norādījusi arī Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienība.

- Tiesībsarga vērtējumā, laikā kopš 2013.gada 15.februāra, kad tika sniegts tiesībsarga ziņojums par Valsts sociālās aprūpes centriem (VSAC) pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, ir vērojami uzlabojumi atsevišķos jautājumos, piemēram, ir sāta veselības punktu izveide VSAC un to reģistrācija Ārstniecības iestāžu reģistrā, kas sekmēs gan veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, gan jautājuma par medicīniskās dokumentācijas sakārtošanu risināšanu u.c. Tomēr joprojām tiesībsargs vērš uzmanību uz vairākiem nesakārtotiem jautājumiem, kas ietekmē VSAC dzīvojošo klientu dzīves kvalitāti:
 - 1) ir jāveic personāla skaita atbilstības izvērtēšana, ņemot vērā institūcijas funkciju pilnvērtīgu nodrošināšanu, lai visiem klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošos pakalpojumus un nepieciešamo aprūpi; 2) jānodrošina personāla, it īpaši aprūpētāju zināšanu līmeņa paaugstināšana, un papildus nepieciešama atsevišķu vadlīniju izstrāde, kas veicinātu darbinieku sociālās aprūpes un rehabilitācijas darba uzlabošanu; 3) atsevišķās institūcijās ir novērojams informācijas apmaiņas trūkums starp atbildīgajiem darbiniekiem attiecībā uz jautājumiem par klientu objektīvo vajadzību nodrošināšanu; 4) klientiem aktuālā informācija būtu jāizvieto pie speciāla informācijas stenda katrā nodaļā, tai skaitā arī vieglajā valodā, lai visiem tiktu nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas ar to iepazīties; 5) ikdienas pastaigas svaigā gaisā netiek nodrošinātas visiem institūcijas klientiem; 6) piedāvātā ēdiena vienveidība, svaigu augļu un dārzeņu trūkums ēdienkartē, trūcīgs, novalkāts klientu apģērbs; 7) no medicīniskās dokumentācijas joprojām konstatējams, ka klientiem tika nozīmēti neuroleptiskie medikamenti lielos apmēros; 9) mērķtiecīgu, jēgpilnu aktivitāšu trūkums; 10) nepieciešams uzlabot klientu individuālo rehabilitācijas plānu sastādīšanas kvalitāti, lai attīstītu gan klientu pašaprūpes spējas, gan arī viņu turpmāko integrāciju sabiedrībā.
- Vienlaikus tiesībsargs atzinīgi vērtē, ka Labklājības ministrija ir sākusi pasākumu kopumu, kas ir virzīti uz to, lai nodrošinātu indivīda vajadzībām atbilstošu, sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanu, kas sekmētu personas pašaprūpes un neatkarīgas dzīves iespējas, tai skaitā arī to personu, kas saņem pakalpojumu VSAC, bet mērķtiecīgu rehabilitācijas pasākumu un deinstitucionalizācijas procesu rezultātā varētu reintegrēties sabiedrībā. Savukārt personām, kuru aprūpe prasa specifisku tehnoloģiju pielietošanu un nepārtrauktu speciālistu uzraudzību – nodrošināt cienīgus dzīves apstākļus un augstas kvalitātes pakalpojumus aprūpes institūcijās.
- Gandrīz ceturtda daļa no visiem iesniegumiem sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomā 2014.gadā bijusi saistīta ar mājokļa jautājumiem, tai skaitā ceturtda daļa no tiem attiecas uz mājokļu apsaimniekošanu. Pārskata periodā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, lielākajā daļā iesniegumu saistībā ar tiesībām uz mājokli personas tiesībsargam lūgušas risināt

civiltiesiskus jautājumus. Liela daļa iesniegumu satur sūdzības par iesniedzēju ieskatā apsaimniekotāju izsniegtajos rēķinos nepamatoti iekļautām komunālo maksājumu vai apsaimniekošanas maksas pozīcijām, precīzas informācijas nesniegšanu, par kaimiņu rīcību un tamlīdzīgi. Bieži vien iedzīvotāji norāda uz daudzdzīvokļu māju iedzīvotāju nespēju rast vienotu nostāju attiecībā uz ēku renovāciju darbiem un to lietderību un aicina tiesībsargu iesaistīties strīda izšķiršanā.

- Tiesībsarga ieskatā, darbības, kas vērstas uz Satversmē garantēto pamattiesību aizskārums, nav pieļaujamas nekādā gadījumā. Šādos gadījumos svarīga ir valsts spēja operatīvi reaģēt situācijās, kad namīpašnieki, rīkojoties prettiesiski, apdraud īrnieku tiesības vai otrādi, jo likumā „Par dzīvojamo telpu īri” noteiktais strīdu risināšanas mehānisms, vēršoties tiesā, nav pietiekami efektīvs. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā vairākkārt notikušas diskusijas par minēto. Pozitīvi vērtējams, ka diskusiju rezultātā ir mainījusies Valsts policijas nostāja, proti, policija atzīst, ka, īpašniekam iekļūstot mājoklī pret īrnieka gribu, tiek pārkāpta personas mājokļa neaizskaramība. Valsts policija ir izstrādājusi vadlīnijas policijas darbiniekiem, lai nodrošinātu īrnieku tiesību aizsardzību pret namīpašnieku prettiesiskiem apdraudējumiem, atjaunotu īrnieku tiesības brīvi rīkoties ar savu kustamo mantu, kā arī nodrošinātu mājokļa neaizskaramību u.c.
- Izvērtējot likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” ietvertos palīdzības veidus gan denacionalizēto namu īrniekiem, gan pārējām personu grupām, secināms, ka kopumā valstī paredzētais palīdzības apjoms dzīvokļa jautājumu risināšanā vismaz formāli atbilst starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos izvirzītajiem nosacījumiem. Vienlaikus jāatzīst, ka kopš denacionalizācijas procesa uzsākšanas ir pagājuši vairāk nekā 20 gadi, bet situācija tieši ar šo namu īrniekiem nav atrisinājusies. Tiesībsarga ieskatā, denacionalizēto namu īrnieku problēmas risinājums ir politiska izšķiršanās un šo īrnieku problēma valsts līmenī ir tikusi risināta, taču diskutējams ir jautājums par to, cik tas bijis efektīvi. Tomēr kopumā, tiesībsarga ieskatā, denacionalizēto namu īrnieki nevar paļauties uz pastāvīgu valsts aizsardzību mājokļa jautājumā. Valstij persona ir jāaizsargā pret tās mājokļa iznīcināšanu vai patvaļīgu izraidīšanu no mājokļa. Taču tiesības uz mājokli neuzliek valstij pienākumu piešķirt par valsts līdzekļiem katram indivīdam mājokli pēc viņa pieprasījuma un vēlmēm. Indivīdam arī pašam ir jā rūpējas par mājokļa sagādāšanu, slēdzot dzīvojamās telpas īres līgumu vai iegādājoties dzīvojamo telpu īpašumā. Valsts pienākums ir sniegt palīdzību sociāli mazaizsargātām personām, kuras objektīvu iemeslu dēļ nespēj sevi apgādāt un nopirkt mājokli. Tiesības uz mājokli pieder pie sociālajām tiesībām. Tā kā sociālo tiesību īstenošana ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, šo tiesību

regulēšanas mehānisms ir atstāts katras valsts likumdevēja ziņā, proti, valstij ir plaša rīcības brīvība, lemjot par sociālo tiesību jautājumiem.

- Saistībā ar tiesībām uz veselību pārskata periodā kopskaitā saņemti 23 iesniegumi. Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem pārskata periodā lielākā daļa iesniedzēju sūdzējušies par saņemtā veselības aprūpes pakalpojuma kvalitāti vai ārstniecības personu nelaipnu attieksmi, vairāki iesniedzēji norādījuši uz pakalpojuma un medikamentu nepieejamības problemātiku vai neefektīvu veselības aprūpes kontroles mehānismu.
- 2014.gada sākumā tiesībsargs iestājās pret likumprojekta „Veselības aprūpes finansēšanas likums” virzību, uzskatot, ka piedāvātais regulējums nav atbilstošs Satversmes 91.pantam, atstājot ārpus valsts garantētās veselības aprūpes personas ar neregulāriem, sezonāliem ienākumiem. Pieejamība un vienlīdzīga pieejamība ir divi no būtiskākajiem aspektiem, kas tiek vērtēti cilvēktiesību kontekstā, runājot par tiesībām uz veselību. Tiesībsargs norādīja, ka nav skaidri šādas reformas mērķi un lietderība. Tāpat nav skaidri ieguvumi, ja nozares eksperti ir atzinuši, ka jaunais regulējums papildus finansējumu nozarei kā tādai nedos. Nav iespējams paaugstināt veselības aprūpes kvalitāti (pieejamību) uz tā rēķina, ka noteiktai daļai iedzīvotāju veselības aprūpes pakalpojums tiek liegts vispār.
- Pārskata periodā aizvien tika saņemti iedzīvotāju iesniegumi, kas norāda uz traucējošu trokšņu kaitīgu ietekmi un neefektīvu trokšņu kontroles un novēršanas mehānismu. Salīdzinoši mazāk iesniegumu bijis par kaitīgu smaku ietekmi uz iedzīvotāju dzīves apstākļiem. Tāpat bieži vien iedzīvotāji norādījuši uz pašvaldību negodprātīgu attieksmi saistībā ar iedzīvotājiem neērtiem, traucējošiem teritoriālpilnošajiem, izteikta neapmierinātība ar informācijas trūkumu par sabiedriskām apspriešanām. Šajā aspektā visbiežāk secināms, ka sabiedriskās apspriešanas pašvaldības ir rīkojušas likumā noteiktā kārtībā, tomēr iedzīvotāji savas neieinteresētības vai nezināšanas dēļ par minēto uzzinājuši novēloti.

Labas pārvaldības principa ievērošana

- Prakse liecina, ka iestādes bieži vien labas pārvaldības trūkumu mēģina attaisnot ar nepietiekamu finansējumu. Nereti tiesībsargs saņem informāciju no iedzīvotājiem par valsts vai pašvaldības iestāžu darbinieku nelaipnu, aizskarošu vai nekorektu attieksmi, ko lielākoties nav iespējams pierādīt. Citos gadījumos konstatējams, ka tā, iespējams, ir paša iedzīvotāja nostāja un attieksme pret notiekošo, tomēr iespēju robežās tiesībsargs cenšas par katru gadījumu atgādināt iestādēm, ka šāda attieksme pret iedzīvotājiem nav pieļaujama.
- Tiesībsarga ieskatā, katra lēmuma pieņemšanā ir būtiski izvērtēt un ņemt vērā visus lietas individuālos apstākļus pēc būtības, ievērojot piemērojamās tiesību normas jēgu un mērķi, kā

arī vadīties pēc tiesu judikatūras, it īpaši Eiropas Savienības Tiesas un Augstākās tiesas atziņām. Sniedzot atbildi vai skaidrojumu privātpersonai, nepieciešams atsaukties uz tiesību normu, kas pamatotu iestādes viedokli, kā arī nepieciešama loģiski izklāstīta argumentācija par iestādes rīcību, kas balstīta uz pamatotiem un pierādāmiem apsvērumiem. Tiesībsargs vērs uzmanību, ka administratīvā procesa ietvaros privātpersonas interešu aizsardzības nolūkā iestādei vienlīdz svarīgi ir gan informēt privātpersonu par tās tiesībām un pienākumiem, gan arī ievērot precizitāti administratīvā akta noformēšanā tā, lai tas saturētu visus nepieciešamos rekvizītus.

- Vērtējot personu iesniegumus, tiesībsargs labas pārvaldības ietvarā vērtējis arī valsts pārvaldes iestāžu darbības efektivitāti. Atsevišķos iesniegumos konstatēts, ka valsts pārvaldes rīcība nav bijusi pietiekami efektīva iedzīvotāju interešu aizsardzībai, proti, rīcība nav bijusi pietiekami precīza, savlaicīga, tāda, kas būtu uzskatāma par atbilstošu privātpersonas tiesībām un interesēm. Turklāt vienmēr jāpatur prātā, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs. Pie tām pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana. Valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei vai amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu.

Tiesiskā vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

- Tiesiskās vienlīdzības nodaļā 2014.gadā izskatīti 87 privātpersonu un juridisko personu rakstveida iesniegumi, vēl 38 cilvēki saņēmuši konsultācijas klātienē Tiesībsarga birojā, bet 146 iedzīvotājiem sniegtas atbildes uz elektroniski iesūtītajiem jautājumiem. Padziļinātai izpētei pēc personu vēršanās Tiesībsarga birojā ierosinātas 22 pārbaudes lietas un viena pēc paša tiesībsarga iniciatīvas.
- Iesniegumos personas norādījušas uz nevienlīdzību valsts pakalpojumu saņemšanā, tāpat vienlīdz aktuāla tēma 2014.gadā bijusi vienlīdzības principa ievērošana un diskriminācijas aizliegums nodarbinātības jomā. Vēl personas tiesībsargam lūgušas sniegt viedokli par normatīvajiem aktiem un to atbilstību Satversmes 91.pantā noteiktajam vienlīdzības principam.
- 2014.gadā tiesībsargs nav saņēmis sūdzības par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem Latvijā dzīvojošo latviešu un krievu tautības cilvēku starpā. Ir notikušas asas, pat aizskarošas diskusijas radikāli noskaņotos medijos, interneta portāla komentāros, tomēr ikdienas dzīvē, darba tirgū, pieejā precēm un pakalpojumiem nav vērojama diskriminācija latviešu vai krievu nacionalitātes dēļ. Tomēr atbildīgajām amatpersonām ir jāpievērš pastiprināta uzmanība Eiropas sabiedriskās un tiesiskās domas stiprināšanai Latvijā. Šim

nolūkam ir palielināma televīzijas kanālu pieejamības proporcija no vairuma Eiropas valstu un stiprināma analītiskā žurnālistika, kā arī jāpaplašina raidījumi par tiesībām un to saturu.

- Tiesībsarga birojs 2014.gadā saņēma vairākus iesniegumus par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem seksuālās orientācijas dēļ, kā arī skatījis jautājumu par partnerattiecību tiesisko regulējumu.
- Tiesībsargs 2014.gadā saņēma vairākus pamatotus un nepamatotus iesniegumus par diskrimināciju uz dzimuma pamata darba tiesiskajās attiecībās. No izskatītajām pārbaudes lietām atsevišķās konstatēts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums. Konstatētie pārkāpumi atklāti darba tiesiskajās attiecībās, kur darba devējs ir privāto tiesību juridiskā persona.
- Tiesībsargs 2013.gadā veica pētījumu „Diskriminācijas aizlieguma ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret jaunajām māmiņām”, tāpat tiesībsargs vairākkārt medijos ir uzsvēris nepieciešamību ievērot jauno māmiņu tiesības darba tiesiskajās attiecībās. Tiesībsargs norāda, ka šo publikāciju iespaidā jaunās māmiņas aktīvāk cīnās par savu tiesību aizsardzību, kas ir vērtējams pozitīvi. Vienlaikus tiesībsargs vērs uzmanību, ka negatīvi ir vērtējams – šādi pārkāpumi vēl aizvien notiek.
- Pārskata periodā veiktā monitoringa ietvaros tiesībsargs secinājis, ka bilingvālā izglītība Latvijā vēl ir jāpildveido. Proti, tam, kas ir noteikts normatīvajos aktos, reāli ir jābūt nodrošinātam praksē. Ar pētījuma pilnu tekstu, secinājumiem un priekšlikumiem var iepazīties [Tiesībsarga biroja mājaslapā](#).
- Vērtējot kopumā iesniegumos norādītās problēmas un atbildīgo institūciju vēlmi tās risināt, tiesībsargs norāda, ka tiesību aktu izstrādātājiem ir atbildīgi jāizvērtē normatīvie akti, kā arī daudz detalizētāk ir jānorāda informācija sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā). Pašlaik netiek izmantots anotāciju pilnais potenciāls, īpaši tas ir gadījumos, kad normatīvajā aktā tiek paredzēti kādi izņēmumi no vispārējās kārtības, tomēr anotācijā netiek paskaidrots, kādēļ šādi izņēmumi ir nepieciešami, vai un kā tie atbilst Satversmes 91.pantam. Līdz ar to praksē rodas šķēršļi, lai šos normatīvos aktus piemērotu.

Tiesībsarga biroja informācija

- Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 42 amata vietas. Pārskata gadā tās visas bija aizpildītas. No personāla 31 darbinieks ir nodarbināts juridiskajā analizē un konsultēšanā, seši darbinieki administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, vēl divi – apgādē un apsaimniekošanā un divi – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

- Tiesībsarga birojā strādā viens doktors, 31 maģistrs, pieci bakalauri, viens darbinieks ieguvis pirmā līmeņa profesionālo izglītību un vēl četri studē bakalaura grāda iegūšanai.
- Tiesībsarga biroja ievērojami pieaugušā darba apjoma un nepietiekamo personāla resursu dēļ pārskata periodā tika pieņemts lēmums piedalīties tikai tajās darba grupās un komisiju sēdēs, kurās tiek skatīts jau gatavs normatīvā akta projekts vai saņemts uzaicinājums paust viedokli. Savukārt atzinumus par tiesību aktu projektiem Tiesībsarga birojs sniedza tikai tādā gadījumā, ja pastāv risks pārkāpt vai ierobežot cilvēktiesības vai ja īpaši saņemts uzaicinājums sniegt viedokli.
- Ņemot vērā iesniegumā minētās problēmas sarežģītības pakāpi, Tiesībsarga birojā arvien biežāk pieteicējam tiek sniegta atbilde, nevis ierosināta pārbaudes lieta, kur informācijas pieprasīšana no citām institūcijām un problēmas vērtēšana ir ilgstošs process. Līdz ar to samazinās pārbaudes lietu skaits.
- Pārskata periodā ir samazinājies arī iesniegumu skaits, jo liela daļa personu izvēlējušās klātienē konsultācijas vai tūlītējas atbildes e-pastā, ko atspoguļo lielais mutvārdu konsultāciju skaits.
- Tiesībsarga birojs aktīvi informējis un izglītojis sabiedrību par tās tiesībām ar dažādām publicitātes aktivitātēm un sadarbību ar medijiem. 2014.gadā medijos bijušas 2 063 publikācijas par tiesībsarga kompetenci aptverošiem jautājumiem, tai skaitā 22 Tiesībsarga biroja sagatavotas preses relīzes. Kopumā 2014.gadā organizēti 67 izglītojošie semināri, izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi izglītojošie pasākumi. Pēc Tiesībsarga biroja darba rādītājiem var secināt, ka informatīvās kampaņas un sabiedrības informēšana ir devusi rezultātu un sabiedrība arvien vairāk pievērš uzmanību cilvēktiesību ievērošanai, cenšoties tās nepārkāpt. Piemēram, 2013.gadā bija saņemti 2 563 iesniegumi, bet 2014.gadā tikai – 1 877, kas ir par 686 iesniegumiem mazāk.
- Turpinot iepriekš iesākto praksi, arī 2014.gadā aktīvi tika informēta sabiedrība par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot bērnu drošībai izglītības iestādēs. Vēl aizvadītajā gadā tika turpināts iepriekš aizsāktais semināru cikls sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un citiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem. Semināri organizēti par tādām tēmām kā bērnu drošība izglītības iestādēs un preventīvais darbs, bērnu un pedagogu tiesības un pienākumi un sociālā pedagoga preventīvais darbs ar skolēniem.
- Tiesībsarga birojs 2014.gadā piedalījās apmācību ciklos, iekļaujot lekcijas, kas skar cilvēktiesības. Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības seminārā „Par klienta privātās dzīves neaizskaramību sociālā dienesta praksē” biroja pārstāvji lasīja lekciju par tiesiskajiem aspektiem komunikācijā ar medijiem, politiķiem un valsts iestādēm.

Advokātu palīgiem tika organizēts seminārs „Tiesībsarga pārbaudes lietas izmantojums administratīvajā procesā iestādē un kriminālprocesā”. Savukārt Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studentiem tika lasīta vieslekcija par personu ar invaliditāti tiesībām u.c.

- 2014.gada izskaņā, decembrī, Tiesībsarga birojs uzsāka vēl vienu informatīvo kampaņu. Proti, lai skaidrotu, kas ir „cilvēktiesības”, „laba pārvaldība” un „tiesiskā vienlīdzība”, kampaņas ietvaros Tiesībsarga birojs izstrādāja kalendārus un grāmatzīmes. Savukārt sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un reģionālajām bibliotēkām gan grāmatzīmes, gan kalendāri bija pieejami iedzīvotājiem Rīgā un visā Latvijā. Minētajos materiālos humora veidā ar karikatūrām skaidrots, kas ir cilvēktiesības, laba pārvaldība un tiesiskā vienlīdzība. Kalendāri un grāmatzīmes iedzīvotājiem ir pieejami bez maksas. Pavisam kopā iedzīvotājiem informatīvās kampaņas ietvaros bija pieejami 70 000 kalendāru un 60 000 grāmatzīmju.